ČARŠIJA NA DUVARU

Ja se zovem, ja se zovem? Bogami, ne znam. Je li moje ime: izbjeglica, pobjeglica, prognanik, "proćeranik" ili raseljeno lice? Ne znam dok ne upitam vlasti. Ona, valjda, znade.

Im'o sam jedan bijeli duva j zemlji. Na duvaru moja. I čaršija je je ne dam.

Povazdan ršiju. Lijepa je. la je lijepa." -

A imam i j godina, ali opet radi. n ga, a on me začas "Eto, sad si u tom tvor toj čaršiji."

I, ja živim). Hava čista, Drin po tabijatu. Vidi ovoga, mrtav, svejedno pričamo.

A ona slika na duvaru oživi. Uvuce se u mene ili ja u sliku pa postanemo jedno. Zajedno dišemo, zajedno nam srce bije, zajedno živimo. Milina jedna. A pricamo, pričamo. Povazdan.

A ja nisam lukav čovjek. Pa nešto mislim i kontam:

M. Topčić

Čaršija na duvaru

Muharem Topčić

Čaršija na duvaru

Mome ocu,

Čaršijom si ti hodio,

Kamen-temelj njezin bio.

Knjigu ovu ti mi reče,

Fala, rahmet ti, Čovječe.

Izdavač
KSC VOGOŠĆA

Za izdavača
mr. Osmanović Adis

Korektura
Nožinović Šemsudin

Tehnička obrada
Tabaković Jasmin

Grafički dizajn
Hodžić Jasmin

Korice i ilustracije
Topčić Muharem

Štampa:
Štamparija „Fojnica“, Fojnica

Godina 2013.
Prvo izdanje
E-mail: muharem.topcic@gmail.com

Fotografije na koricama:

1. Motivi iz Zvornika
2. Mula Hamdo Šehagić (1870-1940)

Muharem Topčić

Čaršija na duvaru

(Priče zvornikuše)

1. PORUKA ČITAOCU

Nisam ja nikakav književnik niti ću ikada biti.

Ali hoću nešto da napišem. Da napišem o gradu svome, hoću. O ljudima njegovim i životima njihovim. Da se to pamti i ne zaboravi. Neka se zna da život tu ne počinje devedesetdruge, već da tada zamire. Ali ne zamire i nada da će se u moj grad pravi ljudi vratiti, ljudi koji znaju šta je Zvornik, osjećaju ga u svojim venama, nose ga u svojim srcima, svuda po svijetu tumarajući. Nose ga i sabure. A do tada neka živi moj grad u ovim mojim i vašim pričama.

Pisaću onako kako znadem i kako me misli vode. Nekad poletno, nekada turobno, ali uvijek istinito. Pisaću našim bosanskim jezikom, onako kako ga znam i osjećam. Pisaću onako kako je naša čaršija govorila i kako nas je da govorimo učila. Pisaću očinjim jezikom. Tako će me svako razumjeti. I ne dam nikome da me „ispravlja“. Jok.

Ako se nekome moje priče dopadnu neka me puno ne hvali, već nek ih drugima prenosi. Ako mu se ne dopadnu neka me slobodno kudi. Biće da ih nije ni razumio i da i nisu njegove.

U pustoši osame, istrgnut iz svojih korijena, pritisnut daljinom beskraja počeo sam kopati po svojim sjećanjima, po svojim maštanjima, po svojim osjećajima. Počeo sam iz neke svoje dubine čupati istinu, zapretenu duboko u meni, istinu o svome gradu, svojoj čaršiji, o življenju i životu u njemu. A bilo je to gadne '93.

U centar mojih pisanja stavio sam našu čaršiju jer ona je za nas centar Svijeta. Sve ostalo u mojim kazivanjima je sporedno. Dakle, ovo je knjiga o našoj zvorničkoj čaršiji koju evo sada gledam na duvaru svoje sobe, gledam i u njoj i sa njom živim, u ovome tuđem svijetu. Pripovjetke su to koje hrabro nazvah „priče Zvornikuše“ (aluzija na

lađe Zvornikuše) i biću sretan ako mladi nastave da ih pišu i da tako stvore jedan naš zvornički žanr pripovijedanja.

I eto te istine o našoj čaršiji. Eto naših Zvornikuša. Jer, istina je samo jedna i kad je čovjek iz dubine svoga bića istrgne, onda je treba kazivati i kazivati ljudima, da je sile laži ne bi zamele.

Zamjeriti mi nemojte što ću možda u nečemu pretjerivati, i nešto ponavljati, nekada vam dosađivati, što će možda moja rečenica biti sirova a riječ tvrda i opora.

Onaj ko se odluči da pročita moja kazivanja, on se nije odlučio na puko čitanje, već je naumio da još jednom svoj život prođe i da ga oživi. Neka to učini polahko, u tišini i samoći. Neka se pokloni njenoj slici na duvaru. Tako će sa sebe skinuti veliki teret koji ga pritiska.

Halalite svojoj čaršiji. I budite sigurni da je i ona vama halalila. I nosite je u svojim srcima širom dunjaluka.

Ljudsko je plakati. Dobri moji.

U tuđini, godine '93.

Muharem, sin Hasanov

2. ČARŠIJA NA DUVARU

Ja se zovem, ja se zovem? Bogami, ne znam. Je li moje ime: izbjeglica, pobjeglica, prognanik, „proćeranik“ ili nekakvo raseljeno lice? Ne znam dok ne upitam vlasti. Ona, valjda, znade.

Im'o sam sve. Baš sve. Čak i ime svoje sam im'o. Sad imam jedan bijeli duvar pred očima, ali ni on nije moj. Tuđi duvar, u tuđoj zemlji. Na duvaru je slika jedne čaršije. Crt'o je moj ahbab. Slika je moja. I čaršija je moja. Moja je pa makar bila ovdje na zidu. Nikome je ne dam.

Povazdan gledam u taj duvar. I u tu sliku. Gledam u moju čaršiju. Lijepa je. „Lijepa čaršija“ – kaže neko kad mi dođe. „Jah, bila je lijepa.“ – odgovorim ja.

A imam i jedan sahat. Običan. On je zast'o prije „iha-haj“ godina, ali opet radi. Zast'o, a radi? Kako to? Radi on unatrag. Navijem ga, a on me začas odvede u ono „birvaktilašnje“ vrijeme i rekne mi: „Eto, sad si u tom tvom vremenu, a i sliku imaš pa sad lijepo živi tamo u toj čaršiji.“

I, ja živim tamo. U toj čaršiji. Hodam, ljude srećem (pričamo). Hava čista, Drina bistra, huči, miri, rahatluk, život, sve polahko i po tabijatu. Vidi ovoga, eno onoga, „đe si“, „kako si“, „šta ima“, živ, mrtav, svejedno. Pričamo.

A ona slika na duvaru oživi. Uvuče se u mene ili ja u sliku pa postanemo jedno. Zajedno dišemo, zajedno nam srce bije, zajedno živimo. Milina jedna. A pričamo, pričamo. Povazdan.

A ja nisam lukav čovjek. Pa nešto mislim i kontam:

„Što da je sam uživam u ovoj čaršiji? Da „prospem“ te svoje misli na papir (crno na bijelo) pa nek' i drugi uživaju, ako do njih dođu. Nek i

oni malo prošetaju tim mahalama, nek sretnu koga svoga, nek se sjete svoga nadimka, nek malo promuhabete onim našim jezikom.“

I eto. Prvo malo da progovorimo o pojmu čaršije i da, ako umjednemo, odgonetnemo – šta je to čaršija.

Svaki grad u našoj Bosni ima svoju čaršiju. Kolika je da je, čaršija je i njegova je. Tako je i sa Zvornikom. Obično se pod pojmom čaršije smatra jedan određeni i zaokruženi, uglavnom centralni, dio neke urbane cjeline u kome su smještene institucije vlasti, trgovinske radnje, kulturne i obrazovne ustanove, kafane, kahve, uslužne zanatske radnje i u kome živi dobar dio (pretežno imućnog) stanovništva. Na nju se na sve strane nadovezuju mahale kao neke specifične cjeline sa svojim (donekle zatvorenim) životom. Između njih se razvija izvjesno rivalstvo i svako je svjestan pripadnosti svojoj mahali i time se ponosi. Tako se u Zvorniku na čaršiju nadovezuju: Zamlaz, Bair, Fetija, Varoš i Beksuja. Pa i sama čaršija, tako gledano, predstavlja jednu mahalu i to svakako najvažniju, mada ne uvijek i najveću.

Ali, to je samo prividno definisanje kao rezultat uprošćenog gledanja , tj. ako taj dio grada posmatramo samo prostorno i funkcionalno. U stvarnosti, čaršija ima svoj život, svoje kretanje, svoje navike, intimu i dušu svoju, a nadasve – neku svoju toplinu. Kroz nju pulsira život cijeloga grada. Kreće se on od sabaha do akšama svojim ustaljenim tokom. A ima čaršija i svoj noćni život. Kako da ne.

U njoj ljudi svršavaju svoje poslove (prodaju i kupuju), jer tu je blizu i pijaca, podmiruju se, oblače i „doćeruju“, „lome panđu“ sa vlastima, gone se, sude se, kahvenišu, pijuckaju i opijaju se, žene se i razvode, sreću poznate i nepoznate, eglenišu, habere prenose i gubaju, a bogme i dokono se skitaju, što bi rekli „zjale prodaju“, sadaku dijele, a i primaju, hljeb svoj zarađuju, a još više „munđare“ i snalaze se, pa u džamiju na džumu petkom idu, dženaze ispraćaju, svjetsku politiku „tabire“, šejtanluke zameću, ponekoga sikterišu i orezile, a nekad, tu u čaršiji i „pamet sabiraju“

Eto, to je ta čaršija.

Tu svako svakoga poznaje, kako se kaže „zna ga u dušu“, ko je, odakle je i čiji je. Ime mu zna, a baška, nadimak. Bez toga ne ide. Po tome se svako zna i prepoznaje i ako neima nadimka onda on nije niko i ništa. Tu se svako svakome javlja, ali i u tome se zna red i običaj. A što je najvažnije, ide tu život polahko i natenane jer „ubio Bog hiću“ ili „ko hitio, vrat slomio“, vuče se po čaršijskoj prašini, po kaldrmi, u svaki budžak zaviruje, sve otkriva i razotkriva. Ništa se od čaršije sakriti ne može.

Čovjek i čaršija. Čaršija i čovjek. Sve se nešto pitam:

„Šta bi čovjek bio bez čaršije?“

„Ništa i ništa.“

„Kako ništa?“ – reći će neko

Lijepo. Ništa, jer: ko bi te hranio da nije čaršije, ko bi te pojio (i opij'o) da nije čaršije, ko bi te učio o nafaki, hairu, merhametu, saburu, a bogme, i ko bi te razonodio, pa ko bi te zafrkav'o, ko bi te „pameti učio“, ko bi ti nadimak dao i po njemu zvao, s' kim bi se u kolo „ufatio“, s' kim bi prič'o, s' kim bi se igr'o, s' kim bi se nadmudriv'o, ma bolan, s' kim bi živio da nije čaršije?

Sam sa sobom.

Neima insana koji neće, skoro svaki dan, iz svoje mahale u čaršiju „dogambati“ i zaviriti, bio vlast, gazda, rintadžija, fukara, prosjak ili skitnica. Ako ga neima, svi znaju: „Hasta je“. A ima ih „bukadar“ koji su već zorom u čaršiji i tu dan provedu, jal' skitajući, jal' proseći, jal' k'o hamal, nafaku svoju čekajući, jal' u birtiji pijuckajući, jal' u druge zadirući. Tako čaršija njihova kuća postaje. Druga im ne treba.

Ima ih koji su kao neki čaršijski inventar i bez kojih se čaršija ni zamisliti ne može. Neki su svakome na smetnji i k'o krpelj dosadni, a

neke i ne primjećuješ sve dok ih iz čaršije ne nestane i tek tada vidiš da su uopšte i postojali. Oni su kao neki čaršijski spomenici jer bez njih čaršija ne bi bila čaršija.

A i sam grad, obično se poistovjeti sa čaršijom. Jer, šta bi on bio bez čaršije? Gdje bi se poslovi „sviđali“, gdje bi se narod okupljao, gdje bi dane i dane utucavao, gdje bi od žene bježao, gdje bi se, brate, čaršenisalo da nije čaršije? A i sa čime bi se sam grad ponosio? Pa i rahatluk rahatlukom ne bi bio da nije čaršije.

Neka meni moje slike na tuđem zidu. Neka je da se gledamo. Neka je dok mene ima, dok mogu očima po čaršiji hoditi i mislima sa čaršijom zboriti. A poslije? Valjda ću je ponijeti sa sobom (tamo u zaborav), ako nikome ne bude trebala. Ali to ne bi valjalo.

Sliko moja, na tuđem duvaru.

3. OKVIR ZA SLIKU KOJU NOSIM

Malo sam vas slagao. Imam ja dvije slike. Dvije, a jedna. Jedna je, eno, na duvaru, mrtva, nacrtana. Druga je u meni, živa, razigrana. Ali to je ista slika. Slika čaršije. I to ne bilo koje, već one naše, zvorničke.

Nije to obična čaršija kao ostale čaršije kojim sam hodio i u koje sam zalazio (prođeš i ne obazreš se). Ima ova nešto baška, nešto što se čovjeku u krv uvuče pa on (to nešto) nosi po dunjaluku, nosi ga u sebi, čuva ga i njeguje, a onda odjednom, dođe mu da ga u sliku pretoči.

Ali ima u duši i jedan prazan okvir. I, evo taman tu sliku sada da uokvirim. Bogme, pasuje. Sad imam dvije, jednu na zidu, a jednu negdje u sebi.

E, tu čaršiju pisaću velikim slovom jer to nije čaršija već Čaršija.

Dakle, Čaršija.

Helem, kad onako malehan sa torbakom (dvije teke, pernica i komad hljeba), krenem iz svoje mahale što se Hridom zvala i prođem kroz Zamlaz pa dođem do one vode, imenom „Tri česme“ iz kojih mlazevi neprestano hukaju (oduvijek se čudim – odakle ta tolika vodurina dotiče i ne znam što je ne daju piti kad sam se već sto puta napio), eto me polahko u Čaršiju. Kažu da odatle ona počinje.

Prođem ispod onih velikih lipa (ako je juli, one mirišu) pa malo zavirim kroz otškrinuta vrata u hotel Emila Krausa (a tamo je uvijek nešto zagonetno i tajanstveno) i eto me kraj „pošte“ što vozi za Sarajevo. Pendžer je uvijek ubljuvan, a ona čeka šofera dok „trgne“ koju.

E tu, preko puta, jednom sam vidio onoga Mustu što su ga zvali „odmetnik“ i koji je svu Čaršiju u strah nagonio. Leži na „tratovaru“, mrtav, krvav, ubijen i da ga svi vide izložen („evo vam vašeg Muste,

ovako će svako završiti ko protiv vlasti ustane“). Bogme, pamet u glavu. A jutro je i sunce šara, otud, iza čardaka.

Brzo tuda prođem. Šuhva mi. I tu je već Pošta. A dalje iza nje, pružio se fiskulturni dom. Tamo je uvijek zanimljivo i tuda ću malo švrljati kad se budem vraćao iz škole (dok me ne „poćera“ Hodžara). Odjednom iskrsne Kasina. Nekako čudna i strana. Mora tako biti kad je Austrija gradila. Ako je ljeto u bašti su stolovi. Sjede ljudi, nešto pričaju. („Šta ima da pričaju povazdan?“ - pitam se, nisu „đeca“). Ali šta me briga. Nek' pričaju.

Prođem pokraj Opštine (tu nije ništa zanimljivo) pa eto me kod onoga sokačića kojim se u kino ide (obavezno dobro pogledam koji film igra, a koji dolazi, al' u kino neću ići jer Mustafa ne da „unići“ džabe, a i Ragib je goropadan). I eto me pred dućanima. Izlozi, šareni izlozi i svašta u njima. „Blehnem“ u njih, a ništa ne razumijem. Evo, ovdje se mi mjesečno „podmirujemo“. (Trgovac uvijek govori da ima nešto baška pa ga zovu Baška, a izgleda da daje i na vjeru). Kad će taj prvi pa da mi fišek bombona „ćopne“ u ruku?

Pružila se Čaršija. Tamo dućani, 'vamo dućani. Neke zanatlije. (Eno Muzura, sahate popravlja, njega poznajem.) Pa brice. Šišaju li šišaju.

Pa opet dućani. Trgovci izviruju, mušterije uviruju. Šta se taj narod uzvrpoljio, kud je nagrn'o i navalio. Hoću da viknem:

„Polahko narode, šta vam je?“

Desno ugledam onu kuću nekakvog Dabića. Sa balkonom. Već sjede za hastalom i kahvenišu. Gospoda. (Šta li je to gospoda?)

Tuda se ide na pijacu. A most se proteg'o preko Drine. Gvožđurija zahrđala. Šta će to kome? Meni ne treba. Ja idem drugim putem, pokraj Hana („hržu“ konji tamo u avliji i tukne otuda).

Na ćošku ugledam slike koje je „slikar“ Džemko izložio. (Lijepe slike, al' opet „što li se ti ljudi slikavaju?“). Pokraj apoteke uvijek miri na bolnicu, i na one sitne praščiće. (To ne volim.)

Ciliće odnekle ćemane. Pa jah. To je „Burence“. (Ujutro se tu „pjane“ „popravljaju“ – kako li se „popravljaju“?) Otud zapuhne nešto smrdljivo. Začepim nos pa protrčim.

Opet neki dućani, halvedžinice (otud lijepo miriše, uvirim malo pa pobjegnem), kahve i kafanice, pa Riječanska džamija. Zvjeram okolo. U podne ću čuti mujezina kad se iz škole budem vraćao. Proviriću i kroz mušepke, ako ne bude neke dženaze (toga se plašim).

I onda preko Zlatice. Puna je gliba i krša, a nekakva Zlatica. Pružio se mostić, a tamo pravo, česma, zvana Čauševac. E tu ću se vode napiti, onako iz ruke. Pije i moj drug Hamdo. I on je ožednio. Jer dugačka je ova Čaršija. Eno i onih trnatih rogača. Osvrćem se na njih. Gleda i Hamdo, oblizuje se: „Jazuk što još nisu uzreli.“

Kod škole se malo poigramo klikera dok nas čika Ivan ne najuri. On je na jednoj nozi. Izgleda da je zato ljut. A i čudno govori.

U školi, vreva i gongula dok se učitelj ne pomoli. Onda drijemamo, kroz pendžer izvirujemo. Čas nikad da prođe. Kako je dosadno.

U podne, Rifa zazvoni (što li će joj uvijek ona cigara u ustima?). Svi je volimo što zvoni iako je huljiva. Kraj je četvrtog časa. A još petak. Milina.

„Do, re, mi, fa, zvoni Rifa“ – pjevamo. Zbogom školo, zbogom đaci, do „poneđelnika“. „Đeca“ se ćuškaju i sapliću. Ko „đeca“.

Čekam Hamdu. Ići ćemo preko pijace, jašta. Pazarni je dan.

Kroz Beksuju „đeca“ ulicu preplavila. Neki se tuku pernicama. Eno onoga Neše. Opasan je. Al' mene ne smije. Zaprijetio mu Klićo. On mi

je drug. Priča nam o prikazama što dolaze u vodenicu. On tamo spava i ne boji je šejtana.

Na pijaci, naroda, proći ne možeš. Svega i svačega donijeli. Kupusa, kamare i kamare (ja ga ne „hajem“, smrdi mi). Svi se ćuškaju i guraju. Ama, hoće da te ugnjave. Žene zašle pa kupuju. Jedan matori, svud proba kajmak pa se tako i najede. Onda ode tamo „đe“ se pekmez prodaje. Baš pametno.

Eno i Klićе. Lubenice istovara. On petkom ne dolazi u školu. (Kažu, nafaka mu na pijaci, ali ja ne znam šta je to.)

Tamo se pored Zlatice poredale rabadžije, mušterije čekaju. Konji zobaju. Tu je i Velidbeg sa svojim taljigama. Već je pijan. A kako je tek ters. Kod Ivice, puno k'o šibica. Okolo se prosjaci razmilili. Kukaju i ponavljaju: „Udijeli, udijeli gospodine! Meni nafaka, tebi sadaka!“

Hamdo hoće na Marvenu pijacu. Ja neću. Ne „hajem“ da gledam kako konje potkivaju. A i smrdi ćenifa pred kojom ona Hanifa u rajthoznama i sa čibukom, čeka mušteriju.

„Reći ću ja da ti imaš pet časova. Al' čim dođeš, pravo na Drinu.“

Dogovorimo se i on zađe u onu gužvu. Da mi je se iz one gongule izvući, pa u moju lijepu mahalu. A moram i babi rovaca nakopati. Hoće u ribu. Naredio mi.

Neću one svoje čekati što odoše lubenice da kradu. Ionako lubenice ne „hajem“ (pa mi kažu da ja ništa ne hajem što valja. Može biti.)

Idem, provlačim se. Okolo zuji i bruji, svi nešto govore, viču i dovikuju se. Šta vam je ljudi? Ko će vas znati i razumjeti? Iz birtije izviruju krmeljivi i ubuđali. Na mem zaudara. Omer špengler u onom malom sokaku klepeće. Pred gvožđarom šine tandrču. Pronose maše, peke, lance, verige.

Pred aščinicom gazda trbuh isturio. Iznad vrata piše „Bujrum“. A unutra, bezbeli, krka se i hališe. Izlaze sa masnim bradama i još prste oblizuju.

Udarim pokraj pekare. E, tuda najvolim. Otud, mirišu somuni. 'nako ono, znaš, ko somuni.

„Uh, na ručak ću okasniti!“

Čaršijo, Čaršijo, šejtan te odnio.

Nažalost, to je taj okvir i ta slika, današnja, nakon 20.godina

4. ČARŠIJA ŽIVI U SRCU

Ali nije Čaršiju šejtan odnio kako sam ja nekada govorio. Svakog je šejtana ona nadmudrila, a bogme, i dohakala mu.

Ta slika Čaršije duboko u meni skrivena, dobila je kasnije jednu novu dimenziju. Pretvorila se ona u živu sliku. Pokrenula se. Progovorila. Dopunio sam je saznanjem o tome šta se to tamo među ljudima zbiva, kakve to veze između njih postoje, šta oni tamo rade, šta misle i zašto je to sve tako. Odgonetnuo sam neke njene zagonetke, i sada je gledam drugim očima.

Nisam je vremenski ograničio niti locirao, nisam u njoj složio sve po nekom redu. Jer, čemu to? Nije to nikakav vremeplov. Pustio sam je da se razvuče na godine i godine, da se razlije te je u njoj sve tako isprepletano i ustreptalo, ali životno, istinito, vjerno. Pretvorila se ta slika u život, u kretanje, u ljudsko bitisanje. Zaigrala je u meni pa je i sama Čaršija oživjela kao da je i ona neko ljudsko biće. A bogme, možda i jeste.

Tu je ona, u mome srcu ona živi. Zato, ostavimo tu sliku na zidu neka miruje, a pustimo ovu Čaršiju koju nosim u sebi neka oživi, neka krene svojim znanim tokovima, neka progovori svojim jezikom. U svemu tome naći ćemo i sebe i sve one koje znamo i koje ne znamo.

Zato, oživi Čaršijo.

Svakoga jutra svako od njenih čaršinlija doći će na svoje mjesto, a zna se gdje mu je mjesto. I donijeće u tu Čaršiju svoje snove, svoja nadanja, ali i svoje brige i strahove, skrivene negdje duboko u sebi.

Šegrti će radnje pomesti i vode donijeti dobro pazeći da usput od huljivog i možda mahmurnog majstora koje „sile“ ne zarade. A za majstorova droncanja neće davati ni „pet para“.

A još „za horoza“ pekari su poranili, sneni i brašnjavi. Zarka se rasharnio, a Tabak negdje u ćošku kunja i kune mater što ga baš na pekarski zanat dade. Emin, što ga zovu „Jesi li moj“ nešto je zatrtosio i ganja neku pravdu, ali je već lepina i lepina napek'o. Valja čaršiju nahraniti, a ona Eminove lepine proždire.

Trgovci će robu svoju na tezge iznijeti. Mušterijama valja ugoditi, izmišljati i „maslati“ sve dok im pare ne izmamiš (a poslije – što petak pazari to subota ne vraća). Ćazim Gluho već se nešto „muha“. Mora na nekoga huju istresti. Lala se tamo nešto razdreklj'o. Mora da je nešto o fudbalu: „Penal, penal, čisti penal!“

A kad bude dobre volje onda će svakome govoriti – Tito jagodo. A Salih Cajko kundure preslaže i u izlog reda. Šegrt mu Haso Perka pa mu pomaže. Nurija Skadralj, turio ruke na guzicu pa nešto „organizuje“. A njegov imenjak Uštipak ili Meleć mušterije ljubazno dočekuje i svakoga melećem naziva. Bili meleći ili ne bili oni pare donose. Muho već drhti u svojoj piljarnici u teškom mamurluku i jabuke mu iz ruku ispadaju. Ismet Baška nešto zamuc'o i objašnjava Husi Palamaru, a ovaj samo rukama odmahuje. I Safet Ćopo oko nekog voća patrga i nešto mudruje.

Helem, svi se o poslu zabavili.

I za brice je dan lijepo počeo. Britve oštre i nove priče i viceve izmišljaju jer svaki brico je brico bio on Mugdim, Idriz ili Lehovac, svud ćeš taze habere čuti ili doznati. Al' nije baš tako. Čovjek nekako na jednoga bricu navikne pa k'o da je on jedini na svijetu.

A u Opštini i kojekakvim „nadleštvima“ namještenici će mrzovoljno kahve ispijati i mastionice puniti. Već su i one crne rukave na ruke navukli, a i cvikere turili. Svi su „na lijevu nogu ustali“. Jedan na drugog poprijeko gledaju. Hamdija Muco već nešto špijunira pa će vlastima raportirati. Njopo je mahmuran „ko čep“. Bolje mu ne prilazi. Sirće od njega možeš praviti. Opuha se sprema nekoga da „ganja“ i od

nadležnih prima savjete kako da to učini, a Hrusto Živcung što ga zovu Ćita već je neko anonimno pismo nakitio i eno ga prekucava, traži slova na mašini. Svi znaju da je on tu i Hitlera i Ajhmana spomen'o, da nekome prijeti i svi će to pismo sa smijehom čitati i prepričavati. Ide to već sve svojim tokom i navikom. A i Dundul se pojavio odnekle. Kažu da je na nekakvom Golom bio, al' on nikome ništa ne govori.

Gazde i nekadašnji bezi će polahko po kahvama svoja stalna mjesta zaposjedati. Kahvu će srkati i eglene započinjati. A sve škrto i polahko. Glavne su im riječi kratke, ali sve kazuju: „Hah, jami, nuto, đe, aah, biži ba“. Pa hajde ti znaj njihov razgovor. Ali dug je dan. Napričaće se oni i usta će ih zaboljeti. Ama, što neko i da razumije njihove razgovore, sumnjive i prisluškivane. Znaju oni da i zidovi imaju uši. „Hajde sikter dijete, šta si tudi uši načulio! Kahvu donesi!“ Reći će šegrtu koji poslužuje.

Pijanci će drhteći u kafane utrčavati da se što prije „okvâse“, i njih njihova mjesta čekaju. Eno, Fujkan se popravlja, a i Salko Uljez svoju jutarnju dozu saljeva. Spremaju se da popravljaju neku „hrhorinu“ od kamiona. „Dobar je on. More dati ruke. Samo motor prohlupo.“

Nešto neima Meše, što hromucka da kraj šanka koju „obori“. Mora da je hitno u Komitet otiš'o. (Došla neka tajna naredba „strogo pov.“ Da ne bude k'o ono kad su naredili da se koze ukinu jer šumu pojedoše?)

A Šemso Šviljka doskitaće se kasnije, mora prvo neđe neku paru da pozajmi.

Mesari će butove goveđe vješati. Dovuk'o sabahom Jusaća Planinarac u onim limenim kolima. Rifko što ga zovu Ćale već nešto zanovjeta, a Salčo je trkn'o na jedan „vinček“ do „Zdravljaka“ (da malo progleda). Tamo ona Skalonjićka poslužuje. U drugoj mesari Sejdo Tijaćin ljuti se na Ferhata što mu je neku „lipuždrinu“ posl'o (kome će je on sad utrapiti?)

Gvožđari će svoju gvožđuriju istovariti. Hrusto Košpo, u kratkom mantiliću, turio ruke na leđa pa šegrte nešto ruži. Eno i Kokana. On se samo osmjehuje. Napravio tarzan frizuru. Biće pazara, petak je.

Tamo u podrumu, kod pijace, Avdo Hunjo će kože soliti i preslagati u smradu koji guši. Al' on to neće ni osjetiti jer neima nosa (kažu konj mu odgriz'o). A Đemo kožar svoje radno mjesto otvorio je u kafani kod Ivice. Baš je to praktično.

Čistači ulica će svojim brezovim metlama bugiju prašine po čaršiji dizati. Razmah'o se onaj Sirovima zvani Šema. (A kad bude prvi, njegova žena će čučati kod Komunalnog. Čekaće da naplati i usput će skinuti šamiju i „tucati“ – da ne dangubi.) S' druge strane mete Salko Begić, sve polahko, valja do penzije „doćerati“. I Smajo je tabijatli (hoćel' – nećel'). A kad ugledaju poslovođu Burgijaša svi se rasharne i razlete. Jer gadan je taj njihov Burgijaš.

Eno i hamala. Robu voze iz magaze u dućane na kolicima. Šimika ne hiti, samo gladi svoje brkove. Junac folira.

Peda bi radije uz ćemane gudio. Al' dugo je do Omahe. A Gico zapeo, gura li gura. Za njima trčkara Avdo što ga zovu „Ju-Ju“. On svakome govori: „Šefe“. Stao je mirno i vojnički pozdravlja nekog direktorčića koji prolazi, i ne osvrćući se. I tako, guraj po Čaršiji, a dan se oteg'o ko godina.

I prosjaci će krenuti. Svako na svoj ćošak (po nekom dogovoru – izgleda). Milenija će sjesti pred neki dućan, onako „na ćasu“ ošišana. Pred njom je kartonska kutija. Meketaće nešto kad neka para zvekne. I Šerif će se nekako na svojim štakama dovući, otud iz pećine u kojoj je prespavao. Sješće pred „Delikates“. Samo nek' su blizu rumići. Narod će se o njegove štake saplitati, hiteći za svojim poslom ili besposlicom, prezirući prosjaka koji se ne trijezni. A njemu, ravno sve do mora. Samo vi trčite i noge lomite, svi ćemo na kraju stići na isto mjesto. Pa će se i Cviko pojaviti. Ići će od radnje do radnje i nešto mumljati.

Bajro, zvani Somun, oko pekare će se boriti da svoj ruksak bajatim hljebom napuni. Nekad mu tutnu i kakvu pećinu i on to vuklja čak tamo u svoje Guštere. A samo viče: „Huči, huči. Glad, glad, somuni...“

U neko doba Čaršijom će nekad proći i onaj Milostivi nakićen nekim sjajnim plehovima od konzerve napravljenim (zamišlja da je to ordenje). Ko zna kakve se misli u njegovoj glavi roje? Ako nije na nekoj vašarskoj turneji i Jablan će se kojekuda skitati i stalno će zvuždukati. Pa i Havluša. Povazdan po Čaršiji. Jednom rukom prodaje neke stare novine, a drugom prosi. Za njim ide njegova Zlata i odmah otima što isprosi.

A đaci će sa svojim torbama, bezvoljno, još sneni, krmeljivi i raščupani, put škole gmiliti, vukući noge po prašini, usput zjakajući i zavirujući gdje ne treba. Odsvakle ih gone i „ćeraju“, na njih viču i izdiru se, a oni se svud ušuljaju, beče se i zadiru li, zadiru. Ni briga ih što zadaću nisu ispisali (ispisaće u školi neki drug za kliker ili za tri sličice). Prolaze tako Čaršijom k'o neki mali čopori, a Rizah iz brijačnice viri i pita se: „Ama, đe će se 'volika đeca zaposliti? Sve se na školu diglo. Naopako.“

„Svako ima svoju nafaku, a bez škole je k'o bez očiju“.

Odgovara Safet efendija lukavo se smješkajući. Ostali šute.

U neko doba proći će i moler Kujko, sa svojim merdevinama. Ima glas k'o iz bureta. Ode kod neke gospođe da moluje. Dok pije po' litra kahve pitaće je:

„Da li hoćete, gospođo, da vam uradim špigl plafon? To je moderno.“

„Špigl ili nešpigl, samo nek' nije preskupo. I pohiti, brate, podne je.“ A njegova Ljerka, hroma, ali vrijedna, vazdan će heklati kroz pendžer izvirujući i Kujku očekujući.

A i te gospođe, žene, hanume, tetke, strine i ko zna koje još, eto i njih u Čaršiju, hoće i one „nos da ture“ i miris Čaršije da osjete. Da li su načičkane, sa „hladnom“ ili pod šamijama, u štiklama il' u kundurama, mlade i poletne ili svehle i zgurene, „jezičaraste“ i brbljive il' šutljive, vake ili nake, sve će one po Čaršiji „zrakati“, „kužiti“, sve će one spaziti, smotriti, čuti i vidjeti. A što i da ne. I one su dio Čaršije, a i Čaršija njih „haje viđeti“. Što da ne bi hajala, još ako su „tasvir“, pa malo „hašerijaste“, pa „lafice“. Milina. A svaka od njih ima svoga pekara, svoga mesara, svoga piljara, svoga frizera i ko zna koga „svoga“ još. Mesaru ide što joj se lijepo javi, pekaru zato što joj preko somuna namiguje, piljaru zato što je u njega potajno zaljubljena. Svakome ide zbog nečega, a oni o tome ni pojma neimaju. „Dobar dan gospođo. Kako danas lijepo izgledate. Eh, đe su mi bile oči.“ Reći će joj i to je dovoljno. Postaće njen mesar, njen piljar....

Još ako je petak. Sačuvaj Bože. Zaploviće kroz Čaršiju rijeka naroda, ko zna odakle, pa pravo na pijacu. Nosiće preteške sepete pune svega i svačega. Vući će svoje kravice za sobom na priuzama ili će ovce pred sobom „ćerati“. Pravac Marvena pijaca. Pa tako cjenjkaj se i nadmudruj. Okolo samo kruže nakupci i šverceri sa punim buđelarima. Kude stoku, mahanu nalaze i na kraju u pola cijene pazare. A oni što su prodali, eto ih pravo u Čaršiju. Neki su stisli ono malo para u šaku pa im ni kliještima ne možeš iščupati, a drugi će se baškariti po kafanama i lahko trošiti. Gazde ruke trljaju, jer „nije svaki dan petak“. Pazaruj, troši narode muku svoju prosipaj, Čaršija to voli i u tome uživa, pa im poručuje: „Prosipaj narode svoje pare ubuđale. Para nije za čuvanje. Ona hoće da se kreće, iz ruke u ruku. Rospija je to.“

A bogme će se i „cajkani“ šepuriti i pendrecima svojim dičiti. Pa nove uniforme. Sve po propisu. Možda će i Todor-ključar proći, onaj brkati. Proći će ponosno jer i on je vlast, pogotovo tamo u hapsu, a kažu da umije dobro i da „prevaspitava“. Ne gleda kud udara.

Ne može Čaršija ni bez onih svojih džukaca, šarova, garova. Vucaraju se repova podvijenih, skiče, reže i arlauču. A kad vide Adema –

poštara, onoga što za „Hajduk“ navija, tek tada se razgoropade. Niko ne zna zbog čega. Al' eno i njima se sprema „mrka kapa“. Iza ćoška ih mami Hasan – šintor i čeka sa svojom žicom. Taj će ih spretno „skentovati“ i na onaj svijet otpremiti. Izgleda, radi „od komada“. Dobar po'so, neima šta. A ima ih „bukadar“.

Živi Čaršijo. Bar ti znaš kako se živi. Mrdaj se i kreći. Ali nemoj, nipošto, hićeti. Sve će se i bez hiće stići i postići. Za poslom nemoj žuriti (jer kažu: „pos'o nije zec, stići ćeš ga“). Ni kući nemoj žuriti. Tamo te čeka namrgođena žena i „šejtanasta đeca“. Al' zato dobro pruži jezik i još bolje naćuli uši. Oslušni šta se dešava. Pričaj i prepričavaj šta se u mahalama događalo. Dodaji i nadovezuj, istinu izvrći, „od muhe pravi međeda“. Ogovaraj i šugaj i ovoga i onoga i svakoga (pa i samog sebe). Čini sve što je po tvojoj volji i ćeifu.

Smišljaj nove šale i viceve po dućanima i kafanama. Ismijavaj sve svoje ćundrage, brblje, jablane i ko će ih sve nabrojati. Prišivaj nadimke kakve ti drago i kome ti drago (bilo mu pravo ili krivo). Magarči koga stigneš, al' opet nemoj „prećerivati“.

Vlast ogovaraj, kudi i psuj, al' pazi da „niko ne čuje“, jer svuda su njene uši naćuljene i samo čeka koga će šćepati. Ona misli da ti, Čaršijo, zbog nje postojiš. Vara se. Bilo je vlasti i vlasti i do sada. Bilo ih je i „slatkih“ i gorkih i mudrih i glupih, ama svakakvih. A ti si ih sve sa osmjehom dočekivala (jes' da je bio kiseo, al' osmjeh je), a sa „dalamakom“ ispraćala, sve misleći da će nova biti bolja. One su dolazile i odlazile („pala vlada“), a ti si ostajala uvijek tu „đe si“ i ista kakva si.

Šta ti ko može Čaršijo? (Znaš ti da su onda onoga što je „sovo“ Titu strpali na tri mjeseca. A znaš i da je poslije prič'o po kafanama da je on to „uzinad“ uradio da se „neđe“ skloni dok prođu mrazevi.) Zato ti slobodno zapodjevaj kojekakve cirkuse i alčakluke. Smiji se narodu i s' narodom. Uživaj u svojim malim slastima i strastima. Gdje ćeš Čaršijo,

ako nećeš u svojoj čaršiji. Šta će ti pozorište, kabare i opera kad ti to sve imaš u svojoj Čaršiji i to sve, brate, uživo i besplatno.

A šta je tebe briga Čaršijo što je taj i taj „odapeo“ ili preselio („vakat mu je i bio“ – reći ćeš, al' nećeš tako misliti). Lijepo ćeš ga otpremiti i ispratiti. Biće dženaza da se pamti. Sve s' ruke na ruku. I halalićeš mu Čaršijo (kažu bolje nego i jedna druga čaršija). A umiješ ga još brže i zaboraviti (to ti ne valja). Njegovo mjesto u Čaršiji biće prazno, al' ćeš ti brzo „ispiliti“ drugoga da ga zauzme. Taj neće biti „ni sluga“ onome prvome o kome ćeš priče pričati. Ipak, život se nastavlja. Idemo dalje. Opet je svako na svome mjestu, a i Čaršija je u Čaršiji.

I tako do nove dženaze. A znaćeš za nju kad vidiš Čuklju kako nosi vodu u ibriku iz koga (zbog nečega) mezar poljeva. I to mu je sav pos'o na ovome svijetu.

Podne je. Ljudi u džamiju grabe. Sa munare će se zvučnici oglasiti (što da se mujezin pentra. Modernizacija.) Po magazama i budžacima će izgladnjeli ponešto čalabrcnuti. Neko i u aščinicu zaviriti. Sve prema dubini džepa, a još više po navici. (jer kažu: „Ne pravi pitu ko ima, već ko je naučio“).

Djeca će se iz škole vraćati, gladna, ali i dalje šejtanasta. Ko zna kol'ko kečeva nose u svojim torbama da tamo kod kuće nekoga obraduju. Al' imaju oni uvijek spreman odgovor, dok „hlimaju“: „Protekcija. Mrzi me učitelj“, kod kuće ih čorbe i pite čekaju a nekoga i „degeneci“.

Trgovci će nove mušterije iščekivati i pazar prebrajati. Na vrata će provirivati (ne zatvaraj, odbijaš mušteriju). Izgleda da je slaba nafaka. (Ako bude od po'ne 'vako k'o do po'ne, „mrka kapa“. Neima pazara bez pazarnog dana.)

Zanatlije će i dalje marljivo raditi. Odvrtati, zavrtati, klepetati, lehumiti, isprobavati. Ne valja, hajd' ponovo. Krivo spojeno, otporilo se, odlehumilo se, naherilo se.....

Namještenici će se na „nekulturne“ stranke izdirati, onako prezrivo: „Dođi sutra, danas neimam vremena!“ (A sutra će biti opet to: „dođi sutra“. Tako i jeste, uvijek je sutra, sutra. I što da se oni pretiru kad je plata malehna, a mjesec dugačak. Eh, da je donio kakav „pešćeš“, to je drugo.)

I kafane će se nekako primiriti. Drjemuckaće. Moraju i one malo odahnuti (pogotovo ako je žega). Brice će se po radnjama vrpoljiti dokono zijevajući. Prosjaci će biti uporni. Oni ne odustaju jer valja i njima svoju „normu“ ispuniti.

Svako će nekako u Čaršiji svoj dan „utucavati“, a vrijeme će se vući polagano i kilavo i dokono, bilo da je u omorini ljetne žege kad negdje u pucijama popci zriče, bilo pod divljim pljuskom provale oblaka i rikom gromova dok se Čaršija pretvara u rijeku vodurine, blata i kaljuge, bilo na ciči zimi, ledom okovano, bilo uz opojni miris što ga blagi vjetrić sa rascvjetanih lipa donosi. Nekad ovako, nekad onako, ali uvijek sporo i natenane, ono što se kaže, 'nako, čaršijski.

A već pred veče, ubrza ono svoj tok. Čaršija živne. Dođe ovaj, dođe onaj. Prođe drijemež, krmelji se rastaru. Na oči se progleda. Opet Čaršija ruke počne trljati. Trgovci se uzlijeću, iz brijačnica mašine zaštekeću. Sve živne, zažamori, provre. Pare, pare, pare na sunce. A one padaju li padaju. Tako, tako.

I tako, sahat za sahatom pa dođe i taj akšam. Ako je Ramazan kandilji se upale na džamiji čaršijskoj, a i sva Čaršija će nekako biti tiha, svečana i radosna. Magaze i dućani se zatvaraju. Sve se zamandaljuje i triput provjerava. Sad će se i ona rijetka i žmirava svjetla po Čaršiji upaliti.

Ide se nazad, opet polahko, nogu za nogom, u svoje mahale, svojim kućama. Još jedan dan je Čaršija pregurala i preturila preko glave. Ide Čaršija sada da se zavuče u svačiju kuću, da svakome donese priče i pripovjedanja o proteklom danu, da mu donese makar malo mira i

rahatluka, da ga makar nečim nagradi i obraduje. Zna to narod i široko otvara vrata: „Bujrum Čaršijo u moj dom, u moje bogatstvo ili sirotinju, da sjedimo, da pričamo, da kahvenišemo.“

A žene su do pred akšam sa konama sjedile i kahvenisale, fildžane prevrtale i ogledale, koješta izmišljale, benetale i zanovijetale. („Evo ti neke stope u kuću, neko ti dolazi, pa evo neka sreća, pa evo radost, a evo ima i nekakav put ti pada“). Onda su se konačno sjetile večere pa su je „na vrat na nos“ „zgotovile“.

Ustumarale se, sahanima klepeću, pite zaljevaju i sinije spremaju. A mahala sva miriše na zaljeve, na krompirske čorbe, na kadaife, miriše i draži izgladnjele trbuhe. Sinije već čekaju tu zahuktalu glad koja će za njih zasjesti, čekaju kad će kašike zaklepetati, kad će trbusi zakvrčati. Čekaju i raduju se.

I djeca već kući doskitala. Domamio ih miris berićeta i klepet sinija. Oblizuju se dok u šerpe zaviruju. Zvrkte očima. Ona neposlušna biće odmah ocu napanjkana i to onako, s' vrata. Biće ruženja zbog nekog zijana ili šejtanluka. Al' huja brzo prođe. Što ćeš se hujati kad večera tako miriše. Ostavi to za kasnije. Sjedaj za sofru. Posjeda se. Navali se. A Čaršija odnekle proviruje, sva je radosna pa k'o da govori: „Hališi narode izgladnjeli. Što možeš pojesti danas, ne ostavljaj za sutra. Grihota je to. Jer, novi dan, nova nafaka, hališi i oblizuj se. Napuni svoje trbuhe. Vala i zaslužio si. Izdur'o si još jedan dan u Čaršiji. Argatov'o si, a možda i ljenčario (al' ni to nije lahko), cirkuz'o si ili su s' tobom drugi cirkuzali, prič'o si, blebet'o, benet'o, baljezg'o, ama Čaršiju si činio Čaršijom.“

A narodu ne trebaš dvaput reći kad se o halisanju radi. Dovoljno je i da mu samo namigneš.

A kad i to prođe, onda će se zasjesti uz mangalu. Čibuci će se zapaliti (ko puši, a svako puši), kahva pijuckati i pričati, pričati, dugo i beskrajno. Sva će se čaršijska zbivanja istresti i pretresti i svako će se

utrkivati da što važniji haber dohaberi. (U onoga se desilo ono, u ovoga bilo ovo, ovaj dobio, onaj „zijanio“, nekoga nešto „strefilo“, neko od nekoga „degenek“ dobio, pa nečija žena „šarena“, pa onoga u „havs“ strpali, a onog drugog „pušćali“, pa nečije dijete u školi „tropnulo“. I tako to, sve tuđe vidiš, a svoje ništa ne vidiš. K'o u tebe, haman, sve potaman). Jer takav je insan, hoće uvjek neki „muštuluk da ufati“.

Ima ih (bogme podosta) koji će sjesti da mezete (sa nekim ahbabom ili sam sa sobom). Naliju onu svoju „gidu“ (dijete je „polovku“ pred akšam kupilo – posl'o ga babo), nađeljaju šta se ima pa polahko. Trunku mezeta, , fildžan rakije. Oni puno i ne govore, osim sa rakijom. Turili se u svoje neke misli i mudruju. Oni k'o i da nisu u Čaršiji. („Oj, rakijo-rako, ja te volim jako“)

I eto, to je ta oživjela slika. Jeste da je iz komadića, al' naći će svaki od njih svoje mjesto. Svaki je drag i ni jedan nija za bacanje. Komadić po komadić, sličica po sličica i eto naše Čaršije.

5. „ĐE“ ĆEMO NA SIJELO?

Danujući dan u Čaršiji, rintajući ili skitajući (svejedno) čovjek se nakupi nekoga jada i belaja, svačega se nagleda i svašta nasluša pa mu uveče treba negdje malo da se „razrahatleniše“, da mozak pusti na otavu, da brige odbije i makar na kratko zaboravi (brigo moja pređi na drugoga). A da ih ima. Ima ih bukadar. Te kako će nafaku svoju zaraditi, te kako će djecu svoju „na selamet izvesti“, te kako će se od šejtana sačuvati (i od ogramaka, bezbeli), te kako će mu obraz ostati čist. Sve briga do brige. Poredale se.

A ima i onih tuđih briga, komšijskih, a i čaršijskih. Njih ima još i više. Jer svako pored svojih, još i tuđe brige brine (ne kaže se džabe: Svoj hljeb jede, a tuđu brigu brine). Brine on da mu komšija ne dobije veću platu od njegove, da ga u nečemu ne pretekne, i tako to. To su ti velike brige, al' ih on krije „ko guja noge“ jer ned'o Bog da ko za njih sazna.

A gdje će bolje svoje brige zaboraviti, a tuđe na vrat „natovariti“ nego na nekom sijelu, kod nekog svoga komšije. Možda baš kod onoga čije ga brige „more“. A i taj komšija i on će jedva dočekati da mu dođeš jer i njega baš tvoje brige „more“. I eto zgodne prilike da se ti riješiš njegovih, a on tvojih briga.

I tek što se sinija digla, a trbusi naduli (slano, masno, časno), dok iz radija krešti nekakva narodna muzika (izgleda – po željama slušalaca) i dok se polahko u Čaršiji korzo zahuktava, a kafane počinju puniti, čućeš ono što očekuješ i što te raduje: „Đe ćemo večeras na sijelo?“ (Zaista, kahvu ne piju. To je znak, ići će se negdje na sijelo). Ti bi znao „đe“ ćeš, ali tebe niko i ne pita (ko još šta „đecu“ pita?). Ali te zato šalje: „Trči tome i tome. Pitaj jesu li kod kuće da dođemo na sijelo“. Otrčiš kol'ko te noge nose. I bezbeli, jesu kod kuće, i raduju se sijelu, bujrum dođite, biće još taj i taj. Poselami, i to je to.

Dotrčiš nazad i sve im to izdeklemuješ. Onda se počnete spremati. Ako je kod kakvih „skupih“ „naćeraju“ te da se presvučeš u bajramsko ruho, a i oni se doćeraju. Baš kako valja.

A voliš ti to sijelo. I raduješ mu se „plaho“. Zbog čega?

To ne bi znao reći. Rek'o bi: „Eto, 'nako, hajem ga. Moram ga hajati. Sijelo je.“

Krenete. Svi đutile. Djeca otrče naprijed. Ko nestrpljiva, hajd, hajd, mahalom, nekad blizu, nekad daleko. Stigne se. Već na avlijskim vratima vas čekaju: „Nuto, nuto? Čudo će to biti? I vi se nakanili. Haj'te bujrum. Otkad vas neima. I „đecu“ poveli.“ Izliju oni pred vas potok radosti. Misliš obradovali se. Možda jesu, a možda i nisu.

Ali to veče bijaše onako „mjesečasto“ i tiho. Još nisu ni izgovorili te riječi, to njihovo „đe čemo na sijelo“ a ja nešto počeh razmišljati. Sve mislim, šta bih rek'o kad bi se slučajno prevarili pa mene upitali. I tako krenem redom.

Ako je kod Zejnila – halvedžije, znaš, biće gurabija i šećerki. Već se oblizuješ. Pa onda domaćin govori onako nekako „po arnautski“ (nešto k'o, kog voljem – voljem, i tako), a to je zanimljivo. Pričaće o koječemu iz njihovog dunjaluka, a to su sve neka čuda božija. A i đece ima bukadar, ni imena im svima ne zna, ali zna im nadimke: Ale, Budo, Fazlo, Brižitka.... Biće igre, smijeha i svakojakih cirkuzacija do u neko doba. A i „dočekni“ su, čudo jedno. Tu bih išao.

Ako je kod neke matore što je zovu Guša (gušu krije ispod šamije), opet znaš, biće igranja fota, pa prstena u „garu“, a to je sve smiješno i veselo. Kako i neće biti kad matorinje podjetinji pa kevće i mjauče i koješta izvodi. Skupiće se tu svakakva svijeta i to odsvakle. Nekakav Andro će kevtati i lajati kad mu narede. I hodaće četvoronoške, a oni ga za kravatu vodaju, pa Kreso iz Mostara (kažu tehničar pa se za njega cure otimaju). Onda će igrati prstena. Kriju ga pod fildžanom pa Guša pogađa: „Omere, bomere, đe si, ne đe si...“ I nikad da pogodi.

Kako će kad je varaju? Zato će je čađom iz sulinara nagaraviti i to sve po onoj njenoj guši. Smijeh, ahinjak do suza, za trbuhe se fataju.

A ako je mraz dobro steg'o znaju i ćeteniju praviti. Onda cure pjevaju i sva mahala znade da je ćetenija. Pa kad je iznesu na mraz da se stegne momci se oko kuće šunjaju i prikradaju ne bi li je ukrali. U toj gonguli i ogradu polome, a Guša istrči i viče: „Pas „him“ majku, to su oni Nurhanumini. Evo vam ćetenija.“

I gramofon imaju. Jeste da krči i struže, al' opet, nekakve pjesme se iz njega čuju. I svi se tome vesele, a matora Guša najviše.

Ako je kod Omerage? Pa, nije ni to hrđavo. Biće priča, kojekakvih, od starina, možda i junačkih pjesama (o Muji Hrnjici, samo ne znam kako mu konj može „'nolikačko“ skočiti), pa priča o prikazama i šejtanima, o nekim vilama i aždahama. Da te „straška ufati“. A pred tobom, konji se razigrali, hržu, pa dobili krila, a na njima junaci u gvozdenim oklopima. Sve misliš, sad će se u sobu pomoliti. I svakog zamišljaš i crtaš u svojoj mašti i vjeruješ u to, čak i kad ti kasnije kažu da je to sve izmišljeno. Jok, za tebe je to istina. A tek aždahe troglave izlaze iz pećina, pa vile, ljepše od „đevojaka“. Sve se splelo i ustumaralo.

Kuća je prostrahna, begovska, kahva prava (kažu: „nije bućkuriš“). Sa mangale miris „udagača“ opija (donijet sa Ćabe – velu), žar se k'o hakik crveni. Milina jedna. Cure u drugoj sobi. One o momcima pričaju i tajne svoje otkrivaju. Od njih pjesma dopire: „Trepetljika trepetala, puna bisera.“

Sjetim se one zime. Sve je zaleđeno i okovano. Drveće prašti. Inje od njega napravilo neke nakićene fantazije. A priča se. O čemu bi drugom nego o Musti odmetniku, koji je u to vrijeme sve pod mandal „naćer'o“. Priča se nadugo i naširoko, svako nešto mudruje, kalemi i dodaje. A djeca se „šćukala“ u jedan ćošak, ko pilići, slušaju, a straška ih samo podilazi. Napolju, led sve okov'o (kažu „miš i mačka zajedno“).

A kad se sijelo razbijalo, kad su se „alahimanetelisali“ i ispraćali tek tada vidješe da su gvozdene alme u onoj maloj sobi, od šume, razvaljene, a po sobi sve „tumbe“ okrenuto i opelješeno. Tada svi mudro izjaviše: „Musto, anatevnjak jedan, niko drugi, već Musto.“ Dođe i milicija. I oni znaju ko je. Šta je odnio? Najbolje jorgane. Trebaju mu tamo, u njegovoj pećini. Sijeldžije se razilaze dok neko ne reče: „Sta ćeš, i on je živi stvor. Zima ga, brate, „naćerala“. Ali sad je ljeto, a i priče o Musti su već davno zaboravljene. Omeragi ću ići kad bude komljenje, kad mu dođe „žito“ iz polja. Biće veselo. Sve sama omladina. Pa „pošandrca“.

Ako bi rekli da ćemo kod Ibrahima – poštara, e, to je najbolje. Tu su moji drugovi pa ćemo se igrati i sijeliti, 'nako za svoj groš i na svoj način, nikoga nećemo bendati, a niko nam neće ni smetati. Oni svoju priču, a mi svoju. Ma, vazdan smo mi bili, ja i moj Hamdo, zajedno. Čitavu smo šumu obigrali i oko Drine vrljali. Pa smo i nekakvu gvožđuriju skupljali. A baš danas, išli smo i na Hridovu glavu. To je izvor, daleko u šumi. Teče voda k'o ruka iz jedne „rore“. A hladna i slatka i pitka. Od nje odmah ogladniš. Hamdo reče da vodu navratimo drugim putem, kud je nekada išla. Te mi rovi, kopaj i ona krenu. Ide, ide, skroz na drugi kraj, teče tako kroz granje i ostruge dok ne nađe sebi put i „đe“ će nego pravo u Čikarinu avliju pa pred kuću. Čovjek se ibreti: „Kak'a je ovo vodurina sad u avliji? Gluho bilo. To su neka šejtanska posla. Uh, uh, sve poplavi.“

Kod Mulahamdinice? Tjeskoba. Kućica pricvrkla za zemlju. Neimaš mjesta ni za vratima. Žena muhanata, čangrizava. A i ona je vazdan kod nas bila. Vala su se napričali. A ne bi još ni otišla da ne dođe Knajtnerka. Ona odmah nos začepi i poče se vrpoljiti: „Uh tukne na bijeli luk. Uh, uh.“

Mogli bi kod Smajlage? Nisam baš rad. Tu neima „đece“, a i on me nešto vazdan ispituje i koješta savjetuje. A i ters je. Kažu, ima neke zapise o starinama, ali to nikome ne pokazuje (sve se pitam: „šta će mu to i da on nije, ono „malo 'nako“). Jedino volim slušati kad priča kako

je za Austrijskog vakta „forikov'o“ na Cer i na Gučevo. E vala, ako reknu da ćemo kod Fendinice, reći ću da neću. Nek idu sami. Tamo ne volim. Moraš u budžaku sjediti i šutjeti dok oni nešto tebi nerazumljivo govore, i to sve nekako „napečeno“ i izbečeno. A ni lokumu šečera nećeš dobiti (nije to za „đece“). Šta će mi takvo sijelo.

Proturam ja tako te misli kroz glavu, nisam ni ispolovio, kad mi odjednom rekoše: „Odosmo mi malo kod Fendinice“. Vidi sad to. I ne zovu me. E baš lijepo. A ja onda odoh na korzo i to s' kim ću nego sa svojom rajom. A imam ja svoju raju. Imam. I na korzo mi zavirujemo. A tamo neima te njihove Fendinice.

6. U SAHATE AKŠAMSKE

Opet Čaršija. Šta je nju briga što su dućani zamandaljeni. U sahate akšamske. Važno je da su kafane otvorene i u izlozima svjetla upaljena, a još je važnije da se u svakog insana neki šejtan uvuk'o pa ga goni iz kuće i vraća u Čaršiju. „Nazad insani, nazad u svoju Čaršiju! Nazad u noć čaršijsku, u sahate akšamske!“ I oživi ona nekako odjednom al' ne kao po danu (onako kilavo, natenane i bagljavo), već oživi vedro i veselo, onako akšamski lepršavo, ama, šejtanski.

Nagrne „mahšer“ iz svih mahala, pa „đe će, đe će“, nego pravo u svoju Čaršiju. Ne gleda se jel staro il' mlado, jel' 'vako il' 'nako. Jok.

Korzo, jah, baš korzo. Nekakva strana riječ, al' lijepa. I odgovara, ama, baš potrefljena. A na tome korzu, narod se korzira (smijemo se onoj staroj što je zovemo Banancka kad kaže da se tamo na korzu narod „skrozira“).

Cure se „doćeraju“ kako najbolje znaju i umiju. Frizure namjeste. Ako su šiške u modi, onda šiške. Ako su šuškavci, onda šuškavci (a oni samo šušte li šušte). Na štikle se nasade, pa pod ruku iz svojih mahala u Čaršiju. Sve grupa po grupa. Pa govore: „Babo reko do devet,a mati rekla do deset. Hi, hi, hi.“

Za njima će momci. Oni manje modu „ćeraju“ (nije to za muškinja), al' opet valja se curama „sviđeti“, a bez bijele perlonke nisi ništa. Pa još „šimi“ cipele (al' žuljaju, li žuljaju). Kako neće žuljati kad si vazdan bos oko Drine hod'o.

Idu cure, idu momci, a u glavama se misli roje. Ovo ću reći, ovo neću reći, ovo ću pitati, ovo ne smijem. Biće ašikovanja. Neima više ono pod pendžer ili kod česme pa čekaš kad će te „poćerati“. To je izgleda zastarjelo. Sad je korzo, sad je kino, sad je ringišpil, a i u hotel se zaviruje.

Eh, korzo, korzo. Pa šetnja. Šeta mlado i staro, moćno i nemoćno. („Hajmo još samo jedan krug“), poletno i umorno, pametno i ono „malo haj' tako“, lijepo i rugafetno (kome se ne sviđam nek' me ne gleda, a ja ću svakoga gledati). Šta je koga briga kakav je ko? Kakav je da je, na korzu je. Svako šeta, šeta i u šetnji uživa. Usput se pozdravlja i za zdravlje pita („kako ovaj, kako onaj?“). Pozdravljaju se i oni koji su čitav dan zajedno proveli i to k'o da se nisu bog zna otkad vidjeli. Al' sad je sve nekako kulturno i zvanično, pa nekim lijepim riječima, pa i osmjesi su tu. Šta bî tome narodu pa se odjednom tako prokulturi i progospodi? Ma, sutra će oni svi biti oni stari, svakidašnji i ove večerašnje priče neće se ni sjećati. Progovoriće onim prostim jezikom Čaršije, da ih svako razumije. Šetaju, mašu, klanjaju se i osmjehuju. Usput zastanu, čak se i rukuju. Popričaju. Poneku novost prenesu ili saznaju (jeste li čuli za ovo, jeste li čuli za ono?). Pa opet, hajde dalje, korziraj i korziraj.

„Gori, doli“, uz Čaršiju, niz Čaršiju. Polahko, opet polahko, nogu za nogom. Šetaj, pričaj, osmjehuj se, naklanjaj se, namiguj, osmatraj, posmatraj. Čitavu ćeš Čaršiju „viđeti“ na okupu, a i čitava Čaršija će „viđeti“ tebe. Nešto kažu usta, nešto ruke, nešto kažu osmjesi, a ponajviše oči govore. To je ono „kibicovanje“, „šacovanje“, „zrakanje“, „piljenje“, „buljenje“, „skroziranje“, a sve očima i samo očima. Bezbeli, najviše će momci cure „kibicovati“ pa će im dobacivati, a sve onako laskavo, umiljato: „Lutkice, šećerko. Uobrazila se...“ A one se prave važne i ko da ne primjećuju. To se kaže „digne nos“ ili „pušu se“. Ali to je sve ono „kobajagi“, a ovamo, srce im već kucaka, obrazi rumene i smekšavaju pa će se i one osloboditi, pa koju progovriti, mudro i oprezno.

I eto, ašikovanja. Sve polahko. Danas, sutra, prekosutra. I cura se zaljubi, zagleda, „zacopa“, „zatreska“. A korzo postane slatko, preslatko. Više se bez njega ne može kao ni bez vazduha. Korzo, slatko moje korzo.

Oženjeni će svoje hanume, žene, ženice, gospoje, a i drugarice „izvesti“ pa će polahko šetati, lijepo uparađeni, ruku pod ruku, u novom ruhu, nekako oholi i ponosni. Čaršija zna da time oni njoj poručuju:

„Gledaj nas Čaršijo. Gledaj kako smo lijepi, kako smo „doćerani“, kako se „hajemo“ i ne pričaj koješta ružno o nama. Ne slušaj one koji nam zavide“.

U izloge će zavirivati i kombinovati šta da kupe, kako kuću da urede i da komšije u tome preteknu. A i djecu će svoju nagizdati u nova odjelca. Curicama mašnice svezati. Isturiće ih „preda se“ neka ih svako gleda kako su „zlatna“ i umiljata i napredna i kulturna. A djeci dosadno. Neće da budu tuđi inventar pa se gurkaju i štipkaju i kenjkaju i sve spominju šampite i sladoled. Biće i toga, ako babo ima para i ako su djeca zaslužila. Usput će djeci od Ćime ili od Gare sjemena kupiti. Eno ih čuče kraj svojih korpi i samo ponavljaju: „Banka fišek, banka fišek“. A zamirisaće im i Šerifovo pureno kestenje. Helem, babu će dobro „oglobiti“. Mora tako biti jer djeca neće džabe da se Čaršiji „prikazuju“. To mu dođe nešto kao: Plati babo što me Čaršiji pokazuješ.

Tamo ćeš negdje Ćidru ugledati, onoga što ga zovu Đana. Oko njega, „rojlo“ djece, a i onih „njegovih“. Na njemu uske pantole, a samo se uvrće i one „svoje“ izaziva. Hakću se i pihću, a on samo zacaklio onim svojim očicama. Čitava se gongula stvori dok se ne sjure u park ili ne krenu preko mosta. A na drugom kraju Halid car nekakve okupio pa ih „muštra“ i „talumi“ i na njih se izdire:

„Lijeva, desna, ajnc, cvaj, aligatori jedni. Ostav, tukavci!“.

Nekakvog vojskovođu izigrava. Sad je Napoleon, sad Kutuzov, a mangupi se od smjeha valjaju. Poslije će i film snimati. Izmišljati i izmišljati. Uloge će podjeliti. Ti si taj, on je onaj i tako redom. Pa hajde onda isprobavaj, ponavljaj, uvježbavaj. Opet valjanje od smjeha. Čitav

čopor se tu mota. A umije to Car. Ne bi ga carem džabe zvali. I samo što ne kaže: „Evo ti Čaršijo žive predstave, žive i besplatne. gledaj i uživaj.“

Oni što zamišljaju da su neko i nešto na to se ne osvrću ali sve snimaju i bilježe. Sutra će onaj strogi profesor što đacima zabranjuje korziranje odmah „šetače“ prozivati da pokažu šta su naučili: „Hajde Ursula, Brižitka, Stiv Livs (ne zna „r“ da izgovori), a hajde i ti Bitlsu čupavi. Da čujemo?“ Niko ni da „bekne“. Kec do keca se opružio, a on zadovoljan: „Evo vam pa opet korzirajte“.

„Jašta ćemo, profesore“.

A Čaršiji nekako drago što taj sav narod korzira i po njoj paradira. Dođe joj nekakva milina pa samo huji i bruji. Ali nije to njen šapat. To je žamor naroda što govori i ogovara, što „lafi“ i lafina, što komplimente upućuje, što se smije, podsmijava, kesi ili hakće, što priča, šapće ili se dovikuje. To je šušanj momačkih košulja i djevojačkih sukanja. To je kleptanje bezbrojnih cipela, to je sitno kuckanje štikli. To je bahat koraka i huk kretanja. To je zvuk radosti i miline. Sjedinilo se to sve u jedan treperavi zvuk, u jedan cvrkut bezbrižnih ptica, u žubor veselog potoka pa ti se čini kao da je i sama Čaršija progovorila. Ma, jašta je, nego progovorila.

U tom žamoru čini se da niko nikoga i ne čuje, ali svako svakoga predobro razumije. I ide dalje ta šarena traka naroda. Ide, neumorno. Ide, a niko je na to ne prisiljava, niko je ne goni. Da li je predivno ljetno zvjezdano veče sa tihim povjetarcem što sa Drine dopire, da li je razdragano majsko veče sa mirisom jorgovana, da li je tmurna jesen, kišna i kaljava, da li je snježina zamela i led okov'o, da li je ovako ili onako, korzo je tu, ono živi, ono postoji i ništa ga ne može omesti.

I tako, sahat, dva ili tri, koliko ko izdrži i izdura. Jedni odlaze, drugi dolaze. A kad narod „pa'ne s' nogu“, kad ga nove kundure dobro nažuljaju, kad mu koljena zaklecaju, kad ga u leđima „ušćakne“, kad

ga usta zabole od čavrljanja, kad ga vrtoglav „ufati“ od korziranja, „đe“ će, nego opet, u svoju mahalu: „Mahalo moja, slatka mahalo“.

Umoran je, ali zadovoljan, što se „izšingicao“ i iskorzirao, što je „crve išćer'o“, što je možda neku curu „zbario“, što je usput neki poslić s' nekim dogovorio, što je nešto važno (opet usput) s' nekim sredio, što se u novom odijelu pokazao, što mu se neko divio, što mu je lijepe riječi uputio.

Korzo se tako „razbije“, otplovi. Ostane prazna ulica, zavlada noćna tišina. Samo poneko, zakasnio, protabana i taj mir naruši. „Tuhafli“ je nekako. Čaršija zašuti, primiri se, dok je mjesec i dalje, otud sa Mlađevca, osvjetljava. Mora i ona da se odmori. Makar do sabaha.

A sutra zorom, proteže Čaršija umorne noge. Sad će njen narod opet početi da se pomalja. Naspavao se on u svojim „logama“. Naspavao, a i nasanjao (I, šta je sanjao? Šta će drugo nego Čaršiju. Ko, ona se na njega nešto naljutila. Ne'do Bog). Ma, nije se naljutila, to „nemere“ biti. Eno je čeka ga i viče: „Bujrum narode, moj narode. A u akšamske sahate, opet ćemo korzirati“.

Eh, moji akšamski sahati.

7. A U BIRTIJAMA?

Neima čaršije bez birtije, a ni birtije bez čaršije. Birtija je čaršija u čaršiji. Kroz nju čaršija struji, a i ona struji kroz čaršiju. Iz nje se čaršija i napija i napaja. Napija se rakijom, žestokom i opojnom. Napaja se duhom i onim što je čini čaršijom.

U našoj Čaršiji neima baš puno kafana i birtija. Ima ih baš toliko koliko ih treba. A i svako kome trebaju dobro znade „đe su“, ako i ne zna lahko će ih nanjušiti (i pijan će ih lahko naći, a trijeznom i ne trebaju).

Čini se da neima insana koji ne voli da popije ili makar da „lazne“. Ali, piti se može na sto načina. I razlozi za pijenje su bezbrojni, a njih čovjek samo izmišlja. Jer razlog je unutra u njemu i samo ga on znade. Pije se uz ručak, akšamlući se uveče, sam ili sa jaranom, pije se na poslu, pije se usput ili mahsuz. Pije se i opija. Ali piti u birtiji, e to je nešto „baška“. To svako niti znade niti može. Tu se pije više zbog birtije i birtijaša nego zbog sebe samoga.

Pa da malo zavirimo i u te birtije.

Vazdan je u njih neko uviriv'o, utrčav'o ili okolo tumarao. Neko je i posjedio, neko je popio travaricu jer ga (kobajagi) trbuh boli, neko nekoga pajtaša tražio („đe li se zavukla ta funjara?“) i usput je koju „oklapio“. A neko je po neku „trgnuo“ s nogu onako uz šank. „Trgn'o“ pa na vrata „fukn'o“. Pa je , bogme, neko i čitav dan u svojoj birtiji presjedio k'o da mu je to nekakvo radno mjesto.

A kad padne noć, eto i njih, birtijaša. Sve jedan po jedan. Eto ih da zasjednu. Zna se ko u koju birtiju ide, s'kim sjedi, šta i koliko pije, a i šta mezeti (ako uopšte mezeti). Bogme se zna i kako mu možeš „zrt“ izvući, šta će reći, kako ga možeš nahujati i razgoropaditi. Zna se ko je šutljiv i ko može sve šale progutati i podnijeti (on nije zanimljiv za

kafanu), a ko je čangriz, huljiv i ters (e, toga ćeš „mezetiti“ sve dok ne plane, jer to je najbolje meze). A zna se i ko je alčak i od koga će šega i „zeza“ započinjati. Sve se zna. Svi su tu. Kafana ih prebrojava i postrojava. Pretstava može početi.

„Burence“ (lijepoga li imena). Šest hastala zastrtih ubuđalim cicanim stolnjacima, iza šanka izviruje ćelava Zifica (hitra je i okretna), a u pendžeru, jalove grane amberosa pružila sunca želeći. Al' ono tu nikada nije zavirilo. „Miris“ kafanskih isparenja štipa za nos i za oči.

Još zarana će zasjesti onaj što ga zovu Ćundraga. Negdje je kubure „smaziv'o“ pa je nešto zaradio. A kad je polazio kaže mu žena: „Nemoj ba u kafanu da me brukaš. Kupićemo pa pij kod kuće“. „Pij ti kod kuće, meni je slatka samo u Burencetu“. Odbrusi on i krene na svoj radni zadatak. Već je tu negdje u blizini i Brbljo koga niko ne razumije šta govori. Neko vrijeme će se trpiti i durati, a onda će neko među njih „kost baciti“ pa će se „zaujesti“ i zdrpiti. Dreka, kreka, čerupanje. A birtija sad za ovoga sad za onoga navija. I tako svako veče.

Tamo dalje je obavezno Dušan Golo, a možda i Savo Pilac. Ljušte rakiju. Njih ne smiješ dirati („u balegu se ne dira“). Za sitnicu će dići dreku i eto gongule i belaja. A možda i milicije.

Nećeš ni Šerifa dirati. Vazdan je negdje pred dućanom sjedio. Rumće ispijao (jer oni ga i hrane i griju) i svakome govorio: „Bege, ima li jen'a banka?“. Sad će on tu do fajronta kunjati a onda će na željezničkoj stanici ili u pećini (sa Pinanom, svojim najboljim ahbabom) zoru dočekati. Poneko mu vikne jedan rum. On rum nikad ne odbija. I to je sve.

U neko doba će se i Salko beg, nekako „hulom“ ušuljati (k'o furija). „Aha! Tebe čekamo!“ rekne kafana.

Nuto bega, đe si beže, te ovo, te ono, te mu naručuj i sve lijepo s' njim. On ispija oprezno i nepovjerljivo. Sumnjivo mu. Zna da mu se nešto sprema. Hem mu laskaju, hem je tu i Zijo. Biće cirkusa. Onda ga nešto

namagarče, pecnu ga o nekim starim begovatima („jes beg, nije beg, šuplji beg“) pa ga navraćaju da iz džamije traži nazad onaj veliki tespih koji je otac njegov, davno nekada, poklonio. Sutra će on tamo Nurbegu pa da svoj tespih traži, a on će se ibretiti: „Ama „ćojće“ šta ti je. Već smo ti triput taj tespih platili.“

Guta to beg nekako dok ne „prolaje“ i prosikće, sve ih na „pasja kola“ ispsuje i izruži i hašeratima ih naziva. A vole oni to. Svi se smiju i cerekaju, a Njonjo je najglasniji. Čak se i Lika iza šanka smjehulji dok novu turu naljeva.

Onda uzmu Šefika Njonju „tesati“. Al' on je tvrd orah. Taj se ne protivi već sam na svoj račun počne još više koješta „privaljivati“ i izmišljati. Voli on da bude glavni, makar mu se svi smijali. Smjehulji se i uvrće glavom, pravi grimase a travarica smrdljiva jedna pojedna nestaje.

Dotetura nekad i doktor Jahov, onako debeo. Mirno i dostojanstveno. Svi mu se klanjaju, ali se i u sebi pitaju: „Šta njega mami u tu njihovu „rupu“? Ne znaju da on tu, možda neku svoju staru i daleku čaršiju zaboravlja i hoće da osjeti dah njenog pulsiranja. A liječi on još od rata svu našu Čaršiju nekakvim praščićima i vodicama, a sebe votkom i vinjakom. Stolnjak se promjeni (ima baška za doktora) i litar žestokog donese. Svi ga poštuju, a on je tu dok onaj svoj litrenjak ne iskapi. „Na „zdrovje“, gos'n doktore!“ Uspravi se, malo postoji pa se polahko kući odgegucka.

„Šta'vo neima Nijaza Ćite?“ odjednom će neko iz budžaka kad se vrata otvore i on se pomoli. „Mi o Nijazu, a Ćita na vrata“. Opet će onaj, glasno da svi čuju i da se cerekaju. A on, nešto u bradu mrmlja i psuje (sve u originalu i svakoga redom), pa zasjedne. Ni manjeg čovjeka ni krupnijeg glasa: „Konobar! Daj ono moje meze i litrenjak! Hoću da ločem!“ I loči, loči. Hoće da se pokaže, dok se pod hastalom ne nađe. Obamro je i uhelaćen. „E, tudi mu i jes' mjesto. Kad ne zna da pije, magarac“. Rekne opet onaj iz ćoška. A Ćita miran, do fajronta.

„E baš nek neima Zvrce“. Opet će neko. A svi znaju da je on to veče tamo preko mosta kod Arsena. Dobavio Arsen novu pjevaljku. Ima on te robe. Počnu i Njonju slati tamo da oči „napari“. A on se samo kesi i cereka. I milo mu, ugursuzu matorom.

Zavirivaće i Čorbeg. Malo, malo pa se pojavi. Radoznao je on. Al' neće ulaziti jer ne voli da ga zadiru. Šteta za kafanu. Samo će nešto ponekoga zapitkivati, a najčešće „hoće li biti rata?“. To ga najviše zanima. I smazaće ako ima šta u gotovu. A oni ga zovu unutra: „Hajde nam pričaj šta si ono uradio sa snahom pa te brat oćer'o?“.

Smijeh i ahinjak. Čorbeg ih psuje i prijeti im. A u tuđi auto ni za živu glavu neće ući (jednom ga nekakav odvez'o do iza Diviča. Mahsuz da ga provoza. Onda se auto pokvario. „Hajde poguraj“. On da pogura, a auto odmagli. A Čorbeg ti hajd' nazad pješke klaparaj. Kad, Čaršija ga čeka. I smije mu se: „Oklen to ti ideš pa si se tako umorio?“).

Do vrata će se i Zejnil smjestiti. Zovu ga novinar jer novine prodaje. Taj ne troši ni forinte. Njonjo mu traži „Borbu“, a on će ljutito: „Borba ti u kući bila“.

Preko njega će s' vrata Fildo Munirin provirivati. Gledaće ko je tu i da li mu se društvo sviđa. Ako je po volji, sješće i „zrakati“, hoće li se kakva njegova mušterija pojaviti. Pa će onda pustiti onaj svoj tanki glas i pjevati, pjevati, tiho i sjetno i svaki stih tankim špricerom ispraćati. I nikome to neće smetati. Samo nek je veselo. A i mušterija se nađe.

A u „Želji“? Smestio se onaj slijepi Zajko sa ćemanetom. Sad će nekakvi s'rada, otud iz Biograda (javili mu da dođe), pa da se zapiju i da pare pokažu. Mogu oni to kad su se tamo u bijelom svijetu „oparili“. I piće oni i naručivati, a on će cijukavo guđeti i žalostivo cviljeti (sve nekako kroz nos) nešto što oni pjesmom nazivaju.

„Niz Olovo, sitna kaldrmica, ciju, ciju....“. Gudi Zajko.

Pije se, razbija se. Daleko je Biograd, veranje po skelama, vjetar zvani košava, baraka što prokišnjava. Ovo je njihova čaršija, ovo je njihov Zajko. Ožeži.

„Haj, nejma sela „jokolo“ Međaša“„kano“ što je Kalesija naša“.

To Halid Car ne haje. Može, ako dobro čašćavaju. Al' i to dojadi. Tukavcima će ih nazivati i koješta im iz svojih knjižurina govoriti. A oni ni mukajet. Ne znaju da su mu ćeif pokvarili. Tu Car ne može biti car pa će krenuti s' galamom, u onome svome vječnom lojavom šeširu. Nahujan je i sikće: „Pusti te „geđovane“. Kvare Čaršiju. Sramota. U „Burencetu“ je moja raja. Sigurno me čekaju.“

I Muho-piljar nekako se dovuk'o. Sav je obamro i oduzet (bogzna „đe“ je se nalok'o?) pa tu gongulu i ne primjećuje. Sjedit će tu dok se po hastalu ne pruži. „Zaspo“. Kažu oni nekakvi njegovi što kroz pendžer uviruju. Kola su već spremna, natovare ga pa hajde pravo gore u mahalu njegovoj Muhinici da ga predaju onako mortuz pijanog.

„Muhinice, evo ti „ćojka“ oduzet“. Isplati im ona „stoju“ za trud, sve po dogovoru, a oni pravo u kafanu da je što prije potroše.

Bezbeli će i Safet Ćopo koji put proviriti. Uvijek taj nekoga traži, a kad ga upitaju, koga traži, on će nekako zvanično odgovoriti: „Tražim je'nog čo'eka. Poslovno“. Kod njega je sve nešto poslovno.

A kad im dosadi po tim čaršijskim birtijama ili se društvo počne razilaziti neki od njih će krenuti malo na frišak zrak. Idu teturavo i nesigurno pravo na onaj most što se preko Drine pružio. Kako prija vjetrić što sa vode dopire donoseći miris svježine. U glavi se pomalo razbistrava. Ali to oni i ne primjećuju. Njih nešto drugo privlači. Treštavi zvuk harmonike i promukli glas pjevaljke što otud, preko vode, dopire. To njih mami i privlači. Korak ubrzaju, nikoga i ne vide niti čuju hučanje vode duboko ispod mosta. Pravo kafana, pravo muzika, pravo pjevaljka.

A tamo, na samoj ivici mosta, kafana. Nad vodu se nadnijela. Niko ne može proći da u nju ne zaviri. Ori se. Trešti muzika. Pjevaljke se smjenjuju. Kojekakvi, odsvakle, dolaze i odlaze. Pare ostavljaju. Žderu, piju. Zaboravljaju i ko su i šta su i odakle su. Tutkaju se pare pjevaljkama, a one cvile, cikuću, uvrću se, migolje i izazivaju. Malo, malo, pa se neko u onoj opštoj gonguli provikne:

„Ošini! Izgore Drina!“

Može vala i izgoreti. Niko ne bi bio ni „mukajet“.

I voz će uskoro doklaparati i istresti čitavu rulju kojekakvih. Donese on svoj pisak i svoju garež pod onu visoku stijenu što se iznad pruge izdiže. Kafana to čuje i osjeti. Oči razrogači, radoznalo. Znade ona, eto novih mušterija.

Al' će onaj Morlok posla imati (on pravi red i izbacuje pa zato ima fraj piće. Sad su i Tarzana nabavili. Pos'o se poveć'o.). Tu Marlok caruje, al' jednoga dana neki žgoljo crijeva mu prosu.

I tako, do zore, a zora dođe nekako odjednom, k'o da iz vode izroni, zarumeni i zarudi, svojim zracima obasja Drinu i zatalasa preko njenih valova. Boje, boje, neviđene. I uvijek iz daljine dopire ujednačeni glas grlice kroz tišinu usnulog grada.

Tamo, u Čaršiji, već je odavno fajront. Fildo je s' nekakvim svojim otiš'o (Njonjo kaže: „o'šo u treću smjenu“), Ćundraga i Brbljo već su davno odmaglili. Neki se naroljali, neki nahljoskali, neki nalokali, neki su samo tu „ahinjčili“, a ponekog je žena iz kafane „išćerala“ (Ja, čudne bruke i reziluka). Šerifa su izbacili, a Ćitu iznijeli i negdje u budžak sroljali. Begu Salki su umjesto zejtina u flašu sirće nalili. Hoće da pravi halvu. Sutra će je kiselu u kafanu donijeti i napraviti dreku čitavu.

I svako od njih negdje će se sna dokopati, obeznaniće se (onako „pjanski“) i neće znati ni đe mu je stražnjica. Čak ništa neće ni sanjati.

Al' kafana se neće odmarati. Po njoj će se razmiljeti žohari da se i oni naloču sa flekavih stolnjaka, ispod poljivenih hastala. A miševi će do zore „kolo voditi“.

Tako je to, u birtijama.

8. NEĐELJU „NAJHAJEM“

(Sve sam mislio da se nedjelja kaže „neđelja“, da je to zato što se taj dan ništa ne „đelja“. Ni danas baš nisam načisto. Kako je da je biće „neđelja“).

Helem, „neđelja“. Osvane dan vedar, lijep, srećan, nekako tih, sav pitom, a treperav i lelujav, čudo jedno. Ni nalik na ostale dane. Valjuškaš se na šiltetu. Ne hitiš u školu. Neima zadaće, neima škole, neima učitelja. Al' ima Drina, i ima tvoja raja. To tebi treba.

A Drina se nekako primirila, onu svoju huku utišala pa k'o da se mazi i umiljava (pa jah, i njoj je „neđelja“). I mami te, mami. Hoće i ona s' nekim da se poigra. Šta drugo da radi „neđeljom“?

Zovu te da jedeš. Ali ti ne imaš kad. A i ne čuješ nikoga. Komadinu namažeš (o'zgor tanko, o'zdol debelo), pa niz sokak grizeš i proždireš, a slatko ti, slatko. Prste oblizuješ.

Od Drine miris. Piješ ga, piješ i uživaš. Nekako k'o bistra voda, k'o riba, k'o one vrbe, ama k'o Drina. Snagu ti daje. K'o da si krila dobio.

A tamo, na mejdanu, već te drugovi čekaju. Mašu ti i požuruju: „Poleti, treba nam golman!“. Viču ti.

Zar opet golman pa da koljena izrazbijam? Al' i to je bolje nego lopte iza gola „dofaćati“ i po boci trčati. Neka to radi ona „piljadija“ Fekec, Šumo, oni se za to otimaju.

Kažu mi – to je moja raja. Ne znam? Možda se to tako zove. Ali znam, da smo povazdan zajedno, da se neumorno igramo, da se „pazimo“, da se sa Zamlažanima „makljamo“, da hljeb dijelimo, da jedan od drugog zadaću prepisujemo, da zajedno lažemo, da protiv Divičana lopte igramo, da zajedno u tuđe voće idemo, a nekad se k'o neki čopor i na korzo „zaletimo“. A bogme, imamo mi i svoj prostor na kome

carujemo. Mejdan, Topolik, Zelenac, Čagrljak, to je to naše carstvo na koje nikome „prismrđeti“ ne damo. Nikome ko nije naša raja. E, kad je tako, onda neka budemo raja i to Hriđanska.

„Ostavi jedan griz“. Viču mi iz daleka. „Griz“ po „griz“, ode moja komadina. Još Siko ništa ne dobi. Šeha donio gumenjaru. (Brat mu pravi fudbaler. Ponekad nas trenira). On je i sudija. Ko kad je lopta njegova. Određuje ko će igrati. Pomaknem kamen da malo smanjim go. Oni digni dreku na mene.

Igra se. Bosi po trnju. Ništa. Noge pucaju. Ništa. Golovi padaju. Opet ništa. Mora neko pobjediti. Do kol'ko ćemo? Do dvan'es. Kad odjednom: „Jeste go, nije go!“ Zagužvaše. Gazda se naljuti i odnese loptu. Svi vičemo: „Uaaa, Šeha kukavica!“. „Pusti loptu, hajmo mi u Drinu, vikne neko.“ I onako je „zvjezdan“ upek'o. Jašta. Svi đutile. Kô raja. Trči preko vrelog kamenja, puri tabane. Sjetim se priče o Džehenemu.

A Drina te čeka. Uvijek ona čeka. Voda dolazi i odlazi, a Drina ostaje. Ona ide, al' nikud ne ide. Uvijek je tu. I da pohitiš, zove te. Baciš se u vodu, bistru, prohlađenu, nekako zelenu, talasavu, žuboravu. Pa plivaj, plivaj, klepeći rukama, gicaj se nogama dok do onih hukova ne dođeš. Evo me hukovi, vaš sam, igrajte se sa mnom k'o sa nekom slamčicom. Ja sam vaša igračka. A oni te zapljusnu. Vode se napiješ. Piješ, piješ, i jesi ožedio. Pa te nose, nose, k'o da letiš na krilima i ljuljaju te, ljuljaju, bacaju. Pustiš se njihovoj igri. Igraš se s' njima, a i oni se s' tobom igraju. Ne znaš kome je draže ni milije.

Lete topole, leti obala, leti sav dunjaluk. Leti i prolijeće. Nigdje tvoje raje. Samo ponekad vidiš nečiju glavu kako iz vode izviruje. Eno Fahro otpliva preko Drine. Hajro Guzac već izlazi na drugu obalu. Za njim je i Dino. Sad će oni tamo kod one škole jabuke da „dranjaju“.

Iz daleka, čuje se pjesma, tanka, jasna i prodorna. Znaš. To je Fildo na traktorskom šlaufu. Na glavi mu vrbov vijenac, a okolo čopor

cigančića. Plivaju, plivaju, cikte i za šlauf se pridržavaju. Sad će i oni niz hukove, brzo, sve brže, lete, lete, iza valova pojavljuju se i nestaju. Huka i buka talasa pjesmu nadjačava. Udaljavaju se. Odlaze.

Odjednom, neka graja nadjača zriku zrikavaca što iz kamenjara dopire. Šta je sad to, pitaš se. Djeca se pršću, dovikuju se, cikte, vrište, ćuškaju se i u vodu potanjaju. To je cikut ljeta, vriska miline, smjeh uživanja. E Drino, Drino, kakvu im radost donosiš. Šta bi oni bez tebe, Drino njihova?

Raja se opet okupi kod Topolika. „Haj'mo se „spušćati od gradske kapije pa niz hukove“, rekne neko.

Ne treba dvaput govoriti. Taman ću pored kuće naići. Šmugneš u kuću, zgrabiš komadinu hljeba pa dijeliš sa svojim pajtašima. Prođeš Zelenac (tu se ispod vrba oni mali „pikavci“ kupaju), pa hajde, hajde do pod one kule kamene što su se nad vodu nadnijele. A one visoke, čini ti se do neba. Ispod njih se zeleni dubijan i vrtlozi se uvrću. Nije te briga što se tu lani Skejo ugušio. I sve misliš, neće tebe sčepati onaj „đedo s' kandžama“. Ubjeđen si da on postoji jer tako na sijelu pričaju. Pa kažu da on ima kandže i zakači onoga ko ne sluša i odvuče ga pod vodu. Ko će sad na njega misliti kad je već sva raja poskakala.

„Hajde, skači, kukavice“. Viču ti.

Hitneš se u vodu. Samo što prije iz tog dubijana da izađeš. Plivaš, mlataraš rukama, boriš se, boriš, dok se od kula ne udaljiš. Plivaš, dugo i dugo pa opet niz hukove. Tu si k'o u svojoj kući. Siguran si da te đedo neće šćepati. Sunčaš se, pa se ponovo kupaš. Sav si poplavio, voda te isplakala, koža sva crvena i pečena. A dan samo odmiče. Stani malo, stani, kuda se žuriš. Pa danas je „neđelja“.

Pogledaš. Cestom nekakav narod prolazi. Idu Divičani i Hriđani. Staro i mlado. Grupa za grupom. Prođoše i oni „Bugari“ što zemljano suđe prave. Pa to je utakmica. Kad prije dođe ta utakmica? Kad prije?

Trčiš kući da se obučeš. Nutkaju te da jedeš pa te pitaju imaš li para za kartu, kako ćeš „unići“. „Kakva karta, ne znam ni „đe“ su vrata“, kažeš im na brzinu. Al' im ne govoriš da dobro znaš „đe“ je rupa kroz koju ćeš se provući. A to da možeš i sa topole gledati, ne smiješ im ni spemenuti.

Kreneš. Kad ono, opet tvoja raja. Jedan po jedan se pojavljuje. I počne priča i naklapanje. Dolaze nekakvi „kupusari“ da igraju. Al' će ih naši „nadolmiti“. Rezultat pogađate. Svađate se i prepirete. Oni stariji znaju bolje. „Tricu će im „nabiti“, kaže neko. „Al' ako budu svi igrali“, dodaje drugi mudro i stručno.

Ako je Babo ozdravio (što ga zovu Babo, „nemere“ on svima babo biti, to mi nije jasno, al' ne smijem da pitam), pa ako se Šljivka nije mnogo nakres'o (ne valja ni da je trijezan), pa ako je Sulju Otrova prošla huja (ne zovu ga džabe Otrov), pa ako ovo, pa ako ono. Sve nešto „ako“. „Ufati“ me strah. Ako sve to „ako“ postane samo „ako“, onda ćemo, bogme i izgubiti. A od „kupusara“ izgubiti to je bruka i sramota. Ne smijem tu svoju mudrost ni izgovoriti jer će me izlemati.

Tumači nama to Fahro (jer on sve zna), dok ga odjednom padavica ne „ufati“. Trza se i uvija k'o guja vodenjara, grči lice, al' ništa da progovori. Proći će to. Znamo mi.

„Dobro je što ga ne „ufati“ na topoli. Mog'o je ćopnuti.“, reče Dino.

To smo već i zaboravili. Evo nas kod žice. Čitav čopor.

A tamo u Čaršiji nekako svečano. Počelo da „prehladnjava“. Ima malo i vjetrića. Ulicu polili. Tako to rade „neđeljom“. Narod vrvi. Eto ih sa svih strana. Sa Bajra, iz Zamlaza, iz Beksuje. Sve se to nadiglo i pravac igralište. Ima ozbiljnih ljudi, lijepo obučenih, pa pokoja žena, pa omladina, zdrava i preplanula, al' ima i „balavaca“, kojekakve „karlašćadi“, gulanfera, pa dječurlije. Ama, neima koga neima. („Odakle toliki narod?“)

Pred vratima. Gungula, ćuškanje, dreka i dovikivanje. Narod se zagrijava za navijanje i urlanje. Čeka se i iščekuje kad će se igrači pojaviti. Odjednom neko sa tarabe drekne: „Eto hiiin, eto hiin!“.

Počelo je počelo. Sve ustrepi i uzavre, zažagori i zahuči. „Drina, Drina, Drina...“ (opet ta Drina? Ne kažu džabe: Drinu piješ, u Drini se kupaš, za Drinu navijaš. Uvijek Drina).

Al' ko je sudija? Mrlja. Dobro je, naš je čo'ek (neće Musa drekati, onako kad se svi umire: Fuj sudaac. A neće ni Sikirićka tamo u Hridu zlobno vikati konama „Danas moj sudi“. I praviti se važna.)

Gledaš. Oči iskolačio. Počeli su. Ganjaju onu loptu po džombama, sudaraju se i prevrću, ćuškaju i sapliću. Navaljuju naši, navaljuju i rukama i nogama, al' kupusari se ne daju.

„Uaaa kupusari! Udri ga. Slomi mu nogu. Bolji si. Uaa, uaa.....“, ori se Čaršija.

Danas niko neima mira ni u kakvom budžaku čaršijskom. Svuda vreva dopire. Poćuškasmo se sa Zamlažanima. Nizašta. Kad odjednom se prolomi:

„Goo, goo, goo...! Ne „viđesmo“

„Ko dade?“ pitasmo onoga na topoli.

„Babo, trojicu „preždriblo“.

Baš lijepo što pade gol. Fuknemo kroz žicu u onoj gužvi, pa među publiku. E sad će se lijepo gladati i navijati. Tako platismo ulaznicu.

Eno Muse, poskakuje, sav drhti, preblijedio (kažu da će ga „strefiti“). I Dundul nešto igračima dovikuje (znade taj, to je stari igrač). Zijo neku šegu zameće. A Šaćko se dere iz sveg glasa. I Leka s' njim.

Narode, narode navijački, viči, dreči, urlaj, krešti i krekeljaj. Psuj i vrijeđaj koga stigneš. Ovdje ti niko ništa ne može. Tu ti za svoje navijaš i zato do mile volje navijaj. Dok ne promukneš, dok se ne obeznaniš, dok pamet ne izgubiš. Zato ta utakmica i postoji, da huju svoju „istreseš“, da promukneš, da iz sebe „išćeraš“ sav belaj i jad koji se u tebi od prošle utakmice nakupio. Deri se na sudiju kad ne smiješ na svoju ženu i miliciju. Ne brani to tebi Čaršija. Kad se danas izdrekljaš sutra ćeš biti k'o meleć ili k'o bubica. Navijaj, navijaj.

Muhaš se tako među publikom. Čudo ti, šta bi tome matorinju pa je tako podjetinjio kad opet zadrekaše: „Goo, goo....“, brda odjekuju. Sad ga ne dade Babo već Đokara. Svejedno je, ko je da je, dva nula je. A kad i treći „zabiše“ Hodža slastičar „hitnu“ onu svoju „tahtu“ sa šećerkama. Kupe djeca, gaze, drobe i otimaju se. Osladiše se iznenada. Publika se smije i za trbuhe „fata“.

Kad jes' vraga. Kupusari se uzlijetali oko sudije. Mlate rukama, prijete, nasrću. Viču: „Ofsajd, ofsajd!“. Publika opet urla. Sudija se sa pomoćnikom sašaptava. I poništi go.

„Uaa Mrlja, uaa sudija, fuj...“

Glavice kupusa lete u igralište. Pogodiše sudiju. Narod viče: „Čist go, čist go...“

Milicija se stvori. Pendreči. Narod bježi, Djeca cikte. Urnebes. Šta da se čini? Sudija svira kraj. Svi bježe u svlačionicu. Publika se razilazi. Gotovo. To je ta utakmica. Čaršija bruji. Komentariše. Svako se pravi važan i pametan. A kad „kupusari“ sjedoše u autobus dočekaše ih opet kupusom.

Vraćamo se kući. Opet Mejdanom. Sva je raja na okupu. Tako smo jači ako nas Zamlažani „zajme“. O utakmici pričamo. I samo se jedno spominje: „Jeste go, nije go“. Neko reče da igramo na dva gola. Ima još do mraka. Al' niko neće da igra iako imamo gumenjaru.

Svi hoćemo kući. Jer znamo da se i tamo o utakmici priča. Kod kuće, prepričavaš utakmicu. Praviš se važan. Sve znaš pa im objašnjavaš, ko je igr'o, kako su pali golovi. Slušaju te dok im ne postaneš dosadan.

Pa onda hoćeš na korzo. Raja te čeka. Dogovorili se.

„A zadaća?“, dreknu na tebe.

„Pa danas je „neđelja“, odgovoriš.

Eh ta zadaća, ona uvijek sve pokvari. Ispašću izdajica. Šta je važnije: raja ili zadaća?

Uveče, legneš k'o pseto umoran. Oči zatvoriš. Hah, spavaću. Kad pred tobom, oni igrači se ustrčali i publika urliče, sve se vrti i okreće. Toneš i nestaješ dok golovi padaju li, padaju. Ne možeš ih ni izbrojati. Potoneš.

I dan danas se pitam: „Što li sam ja to najhaj'o baš tu „neđelju“?

9. ČARŠIJSKO: „SNAĐI SE“

Ima u nas riječi svakojakih. Možeš ih okretati i prevrtati, kako hoćeš tumbati, a one, sad znače ovo, sad znače ono i nikad im kraja nečeš „ufatiti“. Evo da uzmemo riječi: „snaći“ ili „snaći se“.

Reklo bi se, sasvim obične riječi. Čovjeka može snaći, a čovjek se može i snaći. Kako kad i kako u kojoj prilici. Svašta ga može snaći. Može ga, ne daj Bože, snaći neki „belaj“ pa da se obelaji. A tih belaja ima, haman, ni broja im se ne zna, može biti stotinu vrsta. Puna ih Čaršija. I uvijek su oni tu, u Čaršiji. Šuljaju se i vrijebaju i insane snalaze. Sad ovoga, sad onoga, a nekoga nikako i ne napuštaju. Pa se ti sad dobro čuvaj da te ne snađe jer kad te snađe onda ćeš se okahriti, s' njim ćeš „kuburiti“, gledaćeš kako da se iz njega izbaviš. A ako si neki veći baksuz možeš i „nabelajisati“.

Onoga ko je goropadan može snaći njegova goropad, pa će hršum počiniti dok je iz sebe ne „išćera“. Huljivog može snaći huja, a onoga ko je slabih živaca snaći će „vesvese“ pa će postati „vesveselija“. Može čovjeka i šuhva snaći pa će postati šuhveli, u sve će sumnjati i stalno će nešto umišljati. Pa onda, čovjek se može prepasti pa će ga snaći „straška“ i biće ga strah od nečega.

I „bolja“ može čovjeka snaći. To najčešće i bude. Onda insan postane hasta, pa „ozaifi“ pa „shrđa“ i tako to. Al' ne daj Bože da te snađe „bijeda“ ili objeda“ (nije to isto niti može biti). A ne znam smijem li reći da i „sraćka“ čovjeka može snaći ponekad pa se može i „uhelaćiti“.

Kako god uzmeš, sve što čovjeka snalazi nije dobro i ne valja. Ali, bilo šta da ga snađe Čaršija to zna i samo će odmahnuti rukom i reći: „Snašlo ga, naduraće on to.“

Sve sam ja to davno znao pa sam znao i to da djecu može snaći „tandopir“, a to je kad „uzmu fursat“ pa se „poase“ i udare skakati da ih durati ne možeš. Tada ih može samo šipka umiriti. A čuo sam i to kako jedni druge kunu: te snašlo te ovo, te snašlo te ono i to sve nešto što ne valja. Ali, nikako nisam mogao razaznati šta im je to što se u Čaršiji najviše izgovaralo i ponavljalo, a to je baš sasvim obična riječ: snaći se.

Dakle: snaći se i snađi se.

Kad je malo bolje pogledaš Čaršija je uvijek nekako tajanstvena, a i to njeno: „snaći se“, još je više zagonetno i taman joj odgovara. A ljudi u njoj, snalaze li se snalaze. Pa kako se to oni tamo snalaze?

Ima snalaženja poštenog i po zakonu (ipak, to nije isto jer nešto može biti po zakonu, ali nepošteno). Dosjetiš se svojom pameću kako ćeš nešto uraditi i pare zaraditi, s' nekim se o nekom poslu pošteno dogovoriš, neko te u nečemu, onako ljudski, pomogne. Znači snađeš se. Vazdan ima toga i to je sve, ovako ili onako, snalaženje koje Čaršija voli i koje odobrava.

Ali, izgleda da ona još više voli ono drugo snalaženje. A i ljudi ga vole. Ne bi se džabe govorilo: „Parola je – snađi se.“

Ali kako se to radi i snalazi od Čaršije nećeš ni riječi izvući. Ona o tome „šuti k'o riba“. Ako je pitaš šta ćeš i kako ćeš i moliš je da te posavjetuje, ona će ti samo mudro odgovoriti:

„Pa snađi se, brate.“

„Ama, kako da se snađem, reci mi?“

„Isto k'o i ostali. Kako oni, tako i ti.“

A ti svojim očima lijepo vidiš da se ti ostali itekako snalaze. Vidiš da se tamo, onaj Karasman obogatio. (Ako pitaš Čaršiju: Kako?, reći će ti: „Snaš'o se, zapeo pa zaradio“). Vidiš da je tamo neki Runđo „razroljo“

veliku kućerinu (kažu, „k'o škola“). Opet pitaš: Kako?, Čaršija se malo osmjehne pa će ti: „Snaš'o se čo'ek. Pljuno u šake“.

Ti počneš pljuvati u šake. Ništa od toga. Pa odjednom jedan (bez osnovne), završio nekakvu „velkačku“ školu. „Jel' to on sve naučio i „utufio“?“, „Ma jok bolan, snaš'o se, nije budala da toliko bubari.“

Odgovori ti Čaršija i smije se, al' ne kaže zašto. A ti znaš, ona ti se smije što si ti u školu tolike godine „utuc'o“, a opet ne umiješ da se snađeš. Nečeš više ni da je pitaš. K'o naljutio se. A im'o bi (iha, haj), te kako je taj i taj kćerku zaposlio, te kako je onaj drugi nekakvu dozvolu izganj'o, te kako je neki treći bijesna kola kupio, a četvrti ima para „ko holjvine“, pa peti se kocka, al' nikad sve da prokocka, a kod stotinu i petog žena sva u zlatnom nakitu, pa onda tamo , bog zna koji po redu, izdržava švalerku. Što da je pitaš kad znaš odgovor: „Snaš'o se, pa snaš'o se“. Možda će ti reći i ono što si već bezbroj puta čuo i upamtio: „Para vrti, što „burđija“ neće.“

Znaš ti to i sam, jašta nego vrti. A još ti je gore što će se Čaršija uvijek kad je o tome pitaš, nekako, smjehuljiti ili će se podsmijavati, oči će joj se zažariti, a biće tajanstvena i lukava. Dobro će paziti da se ne „izlaje“. Ako misliš da ona ne zna odgovor, varaš se. Sve ona znade (zna ona i šta je car večer'o). Svaku sitnicu o svakome znade. Za svakoga zna iz kakvih se pelena izvuk'o, iz kakvog se gliba iskobelj'o, „đe“ je opanke ostavio, s'kim se spajtašio, šta je „munđario“, kakvim se marifetlucima koristio, šta je „uvrn'o“, šta je „ćapio“, šta je „zdipio“, koga je „podmaz'o“, koga je „opelješio“, u koje se kolo „ufatio“ i šta je ispod žita uradio, a zna i koliko je „težak u gotovu“, šta ima danas, na šta je „oko bacio“, i šta sutra namjerava.

Al' čak i više. Ona zna da je to sve „pošteno“ snalaženje (da nije pošteno bio bi u zatvoru), pa ako joj ti to osporiš ona će ti se čak i zakleti: „Jes' pošteno, obraza mi čaršijskog.“

Tada saznaš da ona i obraz svoj ima i ni za živu glavu ti neće priznati da je to ponekad „crn obraz“ ili da to može biti i „đon obraz“. Jok, to ona ne da ni reći.

Vidiš ti koliko je sahati pa nešto misliš i sam sebi govoriš. To li je to snalaženje. Sve znaš Čaršijo, o svemu šapćeš, s' nekim se sašaptavaš i došaptavaš, a ništa nećeš da „laneš“. Ma ne bi ti o tome propjevala ni kad bi te na muke stavili. Znam ja to i vidim. Samo ne znam pa te pitam:

„Što li je to tako, Čaršijo ? Nisi se valjda i ti sa tim snalažljivim „obrazlijama“ spajtašila pa u jednu „tikvu pušete ?“.

A ona ti, bezobraznica, ljutito: „Misliš ti da ja ne znam kad si se ono i ti onda snaš'o. Znam ja to, al' nikome ne govorim“.

Ja se zaprepastim pa i uplašim. Vidi znade. A ja mislio da to ni živ rob ne zna, a ono zna cijela Čaršija (tako je to kad nešto kriješ, to Čaršija sazna prije i od tebe samoga). Mislio sam da se na Čaršiju naljutim. Al' vidim da to ne vrijedi. To samo meni može naškoditi. A i šta ću se ljutiti. Šta sam ja za nju kod tolikih njenih snalažljivih?

A i onih drugih, puna je Čaršija i niko se od njih na Čaršiju ne ljuti. Svoj pos'o vode. A Čaršijom hode. Lijepo s' njom žive i slažu se. Pričaju s' njom, ne može biti ljepše. Ona ih tapše po ramenu:

„Lijepi moji, doći će i vaših pet minuta. Snaći ćete se i vi, samo se strpite. Budite saburli“.

To su njene lijepe riječi što te tješe i umiruju. A ne žali ona riječi pa će i da posavjetuje:

„Ugledajte se na one snalažljive što su se tako lijepo snašli. Učite se snalaženju. Ni oni se nisu naučeni rodili. I, brate, budite malo slobodniji. Šta ste se ustrašili. Bojite se vlasti? Ono jeste, treba da se bojite. Ali i vlast je snalažljiva i ona voli snalaženje, a baška voli

snalažljive. Ovo ću vam šapnuti, da k'o ne čuje, pa vlast i živi od snalažljivih.“

Vidi, vidi, moje Čaršije, jeste pametna. Pa i jeste tako.

„E baš ti „fala“ Čaršijo na tome tvome čaršijskom – snađite se. „Fala“ ti i „đe“ čula i „đe“ ne čula.

Ja lijepog savjeta, mislim ja. I počnem dumati, kako bih se to ja mog'o snaći. Kako god okrenem, umjesto da se snađem, mene nešto snađe. Onda zaključim. Bolje je da se ne snalazim. Možda će me onda prestati ovo koješta snalaziti.

Nije to za svakoga. Ima ih koji se ne snalaze, a koje stalno nešto snalazi. Doduše, njima je lahko kad ih snađe (jer su naučili), al' šta će biti kad snađe one što su se – snašli?

To mi reci Čaršijo.

Snaš'o se č'oek, uhar je, uprta po uprta ..... bogastvo

10. JE LI ČARŠIJA INSAN?

Vraćam se iz škole. Svašta učimo, a o Čaršiji ništa. Niko je i ne spominje. K'o da i ne postoji. A ja, radoznao, svašta mi dođe u glavu.

Znam da Čaršija nije živi stvor, al' opet, da mi je nekoga da upitam pa da se uvjerim. Koga ću? Doktora neću, on to nije učio. Neću ni učitelja. On nije iz Čaršije (kažu „došlo“). Možda bi znao o nekoj svojoj čaršiji, al' o ovaj našoj, to nikako ne vjerujem.

Naiđe jedan stari obični Čaršinlija. Znam ga (četiri osnovne, bijela brada, kuća u Hridu, kahvu „najhaje“, „bera“ na glavi, a pod „berom“, bezbeli, mudrosti se nakupilo). E njega ću.

Gleda u mene. Znade me. Lijepo ga pozdravljam. Misli se malo pa kaže:

„Jeste jašta je, čim ima sve insanske „sifate“ mora da je insan“.

Pođe dalje sa svojim štapom. Ja stojim. Nejasno mi. Onda se okrene:

„Hajde „vamo“, reći ću ti, eno „nondi“ za hastalom uz kahvu pod onim šimširom. Sve „poistilah“. Pazim se ja sa tvojim ocem, a i ti si mi hairli“.

Sjednemo. Čibuk od pola metra. Dođe mu kahva, rahatluk, lokuma. Iznad nas u gustom šimširu vrapci gnijezdo napravili. Cvrkuću. Uzlijetali se. Bezbeli, njih ne zanima naš razgovor.

„Prič'o mi je još mula Hamdo. A on je bio učevan. Evo, „vako nekako.“ Znam. Nisam još pomatuhijo. Hani, da srknem malo ove mrke. Ondar ćemo muhaberiti. Sve natenane. Vidiš, 'vako, što 'no rekli ljudi.“

„Čaršija ti ima uši, al' se one ne vide. Sve ona čuje i razabira. Što god se kome desi ona dočuje. Šta god ko priča protiv vlasti, ona prva sazna. Zato, ne pričaj. Ne valja to pričati. Ko se rodi, ko „preseli“, ko „sobet“ pravi, sve se to prvo Čaršiji dohaberi. Pa ona „ondar“ dalje rastelaljuje. Ako nekoga ogovaraš, ružiš ga, prijetiš mu, isto. Pa kad se s' nekim „ahinjčiš“ i izigravaš, opet je isto. Ama bolan, Čaršija ti čuje i ono što još ni izgovorio nisi. Ha zineš, ona to čuje. Vjeruj mi. Eto da ima uši. Jel' tako?“

Priznam mu da je tako, ali to nisu čaršijske uši, već čaršinlijske. Ne benda on tu moju primjedbu već opet srkne, gricne i povuče dim.

„Jah, jah, tako je to. A šta ono ja tebi „otojč“ pričah? Ja, ja, znadem. Sad o očima. I njih Čaršija ima. One su ti „vel'kačke“, ama od Zamlaza pa do Beksuje onako razgoračene. I „odsvaklen“ te gledaju, a ti njih i ne vidiš. Eto, reci pravo jesil' „hin“ kad vidio? Nisi. A one vide kad god ti „ganeš“ u Čaršiju i prate te kud god hodiš i šta činiš. Zato, pazi, lijepo se vladaj. Jah. A baška haju da vide lijepo čeljade i samo „zrakaju“, ko da su insanske. Pa ti znaju nekad i namagnuti. Vidićeš ti to kad se zamomčiš. A tek što se znaju smrknuti. Ko „holuja“. Dođu k'o „katilske“, al' samo ponekad. Ama, najgore je kad se rasplaču. I „taki“ su vaktovi dolazili. Jer, žalostive su one. Plaču za svojim narodom kad Čaršiju napusti. Bilo je toga. Bilo je.“

„E, nećeš sad valjda reći da Čaršija ima i nekakva usta i da sve guta?“ reknem mu podrugljivo.

„Dobro si me „naspomen'o“. Usta veliš? Ima, ima, k'o što i mi imamo. Samo malo mućni glavom, „đe“ će biti bez usta? Razvalila je ona usta k'o gradska kapija. Ama, još i veća. Ko ti, bolan, požđere „'nolike“ somune i sve ono što se u Čaršiji zgotovi nego sama Čaršija. A „velkački“ je to poguzija. Sve ona proguta i požđere što god seljak na pijacu dovuklja. Bilesi bi i seljaka proždrla, al' neće. Ko bi je poslije hranio? I nikad nije sita, rospija je'na.“

„Pa ako ima usta mora onda i jezik da ima?“ Hoću da mu podvalim. A on to jedva dočeka.

„Eto vidiš, kako znaš. Učevan si ti i „mlogoznan“. Čuo sam ja. „Fale“ te mašalah. A i Čaršija je čula. Još samo da Čaršijsku školu izučiš pa češ biti k'o hafiz. Al' teška je ta škola i „nemere“ nju svako izučiti. Jok bome.“

„Zar i ta škola postoji?“, zabezeknem se ja. Čudno mi nešto.

„„„Hani“, „polajnak“, da malo srknem. Ohlađe mi se ova „mučenica“. A i buniš me brate. Ne daš mi pričati. Skroz sam posehvijo““

„Jah, škola. „Bezbeli bome“ da ima. Eno je u Čaršiji. Ona se uči i „utuflja“ polahko, „doklen“ god je čo'ek živ. A učitelja u Čaršiji, kol'ko hočeš, bukadar. Nisu to oni vaši. Jok. Ovi ne primaju platu. Nešto naučiš od Salkan efendije ('nako obično, da znadeš, ne moraš previše), nešto od Smajlage, a moreš, bogme, i od Gude, pa i od mene (što da ne?). Nije za bacanje ni ono što ćeš od „pjana“ naučiti pa ni od onih što cirkuzaju. Jer, uči se ono što valja i ono što ne valja, pa ono što Čaršija „haje“ i ono što „ne haje“. A kad misliš da si sve naučio, vidiš da ništa ne znaš. Pa hajd' ponovo.“

„Pusti učenje. Dosta mi je i ove škole. Reci ti meni o jeziku. To si započeo pričati.“

„A jah. O jeziku. Peke. Opet si me zbunio. Jezik Čaršija ima, 'nako, prevrtljiv. Zna ti on biti umiljat, pa ti tepa, cvrkuće, pjevuši, najljepše ti riječi govori. Ma, k'o da ti lafi. Mali si ti za toga. Jelde? Al' već drugog dana, ruži te, ruga ti se, potsmijava se, a bogme, nekad joj jezik bude „k'o halenska lopata“, pogan i goropadan. Vidio si halensku lopatu ? Eto „taki“. I taman misliš da si zbog tog njenog jezika sa Čaršijom „zaratijo“, kad ona počne da te nešto sjetuje, šta ćeš i kako ćeš, da te podučava. Ovo ćeš 'vako, ono ćeš 'nako. A puna je ona toga znanja. Svim profesorima ona „more“ biti profesor. Tak'i je jezik ove naše Čaršije. Osluhni malo pa ćeš ga čuti. Al' ima vremena. Mlad si“.

„Čujem ja to što se po Čaršiji priča, al' to ljudi pričaju, ne priča Čaršija“. Hoću da mu se usprotivim. A on vuče iz onoga svoga čibuka, zagled'o se negdje daleko preko Drine pa k'o da i nije tu, pod šimširom, već negdje, ko zna gdje i ko zna s' kim. Vidim da on tu ćejfi i da je tu svoju priču razvuk'o, što ono kažu „ko hodža teraviju“. Baš sam naš'o koga ću pitati. Kad se on trže.

„Znaš li ti da je Drina dolazila „dovlen“ „đe“ mi sjedimo? Pamtim ja to k'o sad. E sad ću ja to tebi ispričati. Sve polahko“.

„Pa mi pričamo o Čaršiji“.

„Eto, opet sam se „pomeo“. Ja, ja, pa šta hoćeš da ti pričam o Čaršiji?“

„Samo mi još reci, ima li Čaršija srce. To je najvažnije“.

„Ko kaže? Nije, to „nemere“ biti. Duša je najglavnija. To stoji u knjigama. U Ćitabu. Al' ne znaš ti ni šta je to duša. Mali si ti za toga. Ne zna to svako. Vidiš. O tome sam „dumo“ tolikačke godine pa ću i tebi ispričati“.

„Dobro ispričaj, al' nemoj dužiti“.

„Duša ti je, brate, nešto 'nako, znaš, nešto što ne vidiš. Neima je, a ima je. Ona lebdi oko nas. Nju Čaršija nosi „neđe“ sakrivenu, u sebi. I slabo je kome pokazuje. Čuva je za one prave Čaršinlije. A znade ona njih i prepoznaje. Pa kad „hin“ vidi ona se osmjehuje, drago joj, lijepo se javi, poegleniše, hoće da „hin“ obraduje. Ama, ne umijem ti ja to ni iskazati. Tako ti je Čaršija duševna, pa džometna pa merhametna pa saburli. A kad joj se šta požališ ona te tješi, hoće da ti pomogne, te proći se to, te naduraćeš ti to, te budi hrabar, te doći će bolja vremena. Govori ti da budeš ilumli, da činiš ibadet. Da budeš čo'ek.“

„A meni su neki govorili da je šaršija bezdušna“. Počnem se ja protiviti njegovoj priči o duševnosti Čaršije i o njenoj duši.

„Ama znaš li ti ko je to tebi prič'o? To su ti pričali oni koji su bezdušni. E, za njih Čaršija i neima duše. Oni to nisu ni zaslužili. Treba to zaslužiti, bolan. Jer, kad „uljegnu“ oni što nisu pravi, e o tome ti neću ni govoriti. Tada od duše čaršijske „niđe ni habera“.

Otegla se ta njegova ispovijest, nikad kraja. A i fildžan mu je već odavno prazan. Ponekad pogladi bradu i priča li priča. Žurim se kući. Hitim. Ružiće me. Reći će da sam se smuc'o po pijaci. Počnem se vrpoljiti i zahvaljivati mu na razgovoru. Al' neću da dođem na hator. On me gleda pomalo lukavo, ali smireno.

„Hitiš, hah. A ja se tek malo rasprič'o. Ima još dugo do ićindije. Emer Alah. Ne treba hićeti. Vidiš mene. Šta bi s' mene bilo da sam hitio? A i gledaj kako Čaršija živi pa i ti tako živi. I nećeš pogriješiti, Alaha mi“.

Ustanem da idem, kad će ti on: „Ma, o srcetu ti nisam ništa rek'o. A moram ti reći. Taman sam smislio. Sjedi ba. Vidiš 'vako. Kad sam ono ja bio u „akseru“, tamo u Kraljevu, srce me je „boljelo“ za Čaršijom. Jes, vjere mi. Nije šala. Viče onaj njihov kaplar: „Leva-desna“, a ono samo hlupa: „Čaršija-Čaršija“. Ja onom zemljom njihovom hodim, a srce mi u Čaršiji. Egleniše s' njom, a meni nešto drago „đe“ imam s' kim progovoriti i koga „viđeti“. Pa onaj naš narod, izlazi mi pred oči. Bogme, i cure. Bez toga „poluđeti“. Ma ne znaš ti to. Nisi doživio. Al' znaćeš kad odeš iz Čaršije. I tako ti ja, dan po dan te naduram i tu „soldačiju“. A kad sam se vrać'o kući pa se Čaršiji primak'o, ono hlupa, da je kabil hoće da iskoči. Ne znam šta mu je. Mor'o sam ga, 'vako, rukom držati.“

„Pa to je tvoje srce. Nije čaršijsko. Sam kažeš da je tvoje.“

„Ma to je isto, mamlaze jedan! Nemoj ti meni soliti pamet“.

Dreknu on ma mene pa me hoće onim svojim štapom. Toliko se zanio. Al', brzo se smiri. Samo mu nekako glas podrhtava i brada poigrava.

„E kome sam ja naš'o pričati? Nuto ti? Moje ili čaršijsko? To je isto bolan. Ma, nikad ti čaršijske škole nećeš izučiti“.

Ja se skunjio. Prep'o se. A on se malo odobrovolji pa kao hoće da mi se izvinjava. Poče mi tiho: „Hej ba, nisi ti mamlaz. Omaklo se. Ne zamjeri. Nego da ti kažem. Nije ba, Čaršija, nikakav insan. „Đe“ će biti? Insani smo mi Čaršinlije, a mi smo i Čaršija. Da nije nas ne bi bilo ni Čaršije. Al' o tome nikom ne govori. Kajado.“ Tek tada ugleda vrapce u krošnji šimšira pa diže štap u tom pravcu. „To znaju i oni „gori“ što cvrkuću pa i ti zapamti“.

Tako je nekad govorio čovjek koji se zvao Čaršija.

11. DUĐUN, ZVANI OMAHA

Danas ćemo na Omahu. Ko nije bio na nekom duđunu? Ima li ga igdje na svijetu?

U Čaršiji ga neima. Jer insan je takvo stvorenje. Rintači, radi, brigu brine i zapinje da bi opstao i preživjeo. Al' u njemu, negdje, živi nekakav crv koji mu rovi pod kožom i samo ga pecka i opominje:

„Hajde „neđe“ na sijelo, tu i tu je pilav, ondje su svatovi, nemoj zaboraviti na duđune, na teferiče, na razonodu, na razbibrigu, na šingicanje. Duđuni te čekaju. Duđuni, slatki duđuni.“

A tačno se zna kad je koji duđun i to nikome ne može promaći. Sprema se narod za taj duđun, za taj svečani i željno očekivani dan, sprema se da poigra, da popije, da se mahšera nagleda, da se sa ljudima razgovori, da poašikuje, da se pokaže, da se načudi i „naibreti“, a možda s' nekim i kavgu da zametne.

Jer, takav je narod. I svako od toga duđuna nešto očekuje, nečemu se nada. Cure očekuju da ih momci vide, da ih begenišu i da im se udvaraju. Momci misle kako će koju namamiti i prevariti. Nene se pomamile pa hoće i one oči da napare i da se sjete nekadašnjih duđuna i svoje mladosti. I samo uzdišu: „Eh, nekadašnjih duđuna!“

Djeca se raduju gonguli, jurcanju i šećerkama. Svako se tome duđunu raduje. Svakome je on drag. Svako od njega nešto očekuje. Ovaj-ovo, onaj-ono.

Dan je uoči Đurđeva. Šta je to Đurđev i zašto se duđun baš za njega veže, to slabo koga zanima. Reći će ti: „Pa Đurđev je, to je ono kad je duđun i kad se omahuje“.

I šta ga briga za nekakvog sveca, za tamo nekog Đurđa i za đavolje vragove. Njemu je važno da je uoči toga dana Omaha i da je dućun kod vodenica.

Kako je lijepa ta riječ – Omaha. Svako je izgovara sa nekom nadom, sa željom i očekivanjem, nekako ponosno: „Omaha. Omaha“. I čim je izgovori odmah se stvori tamo na toj livadi, u ljepoti zelenila, pored Zlatice, pokraj vodenica. Stvori se na Omahi. A oko njega naroda i naroda, „turlu-turlu“, igra kolo, ćemane gudi, a tamo ispod badnja vodeničkog, momci se omahuju. Sve je u zanosu, veselo, razdragano, sve u nekom iščekivanju, sve u sreći i radosti. K'o da nisi na ovome svijetu. Nigdje briga, nigdje belaja, nigdje bihuzurluka. Samo Omaha i Omaha.

A tamo, iza nekadašnje tuzlanske malte, teče bistra i hladna rječica. Krivudavo se probija između brježuljaka. Žubori njena voda, iskri se i u srebro pretvara. Bljeska se na suncu proljetnom. Misliš, stotinu nekih ogladalca u njoj ima. Sve se leluja, treperi, a u njima se zelena šuma ogleda. Sjenke titraju na blagom povjetarcu. Zaneseš se: „Je li to stvarnost? Šta je to?“

Gledaš tu vodu. Gledaš i shvataš zašto se ona zove Zlatica. Pa jah, narod svakome dadne ime koje mu baš odgovara. A ovo ne može biti drugo nego baš Zlatica. Zlatna Zlatica.

Okolo, vrbe se nad vodu nadvile, grane opustile, k'o da su kose rasplele i u vodi se umivaju. Male livadice i proplanci razbacani okolo između šumaraka. Misliš neki šareni ćilimi, zeleni, bijeli, šareni, šareni. Obrnjići se otvorili, jutarnju rosu piju i suncu se raduju.

Tišina. Tišina ti uši para dok ptice cvrkuću, a taj cvrkut i to je dio tišine koja te omamljuje. Samo se čuje žubor vode, tamo od vodenica. A one stare, prestare. Otruhle i naherile se, u mahovinu zarasle, al' služe li služe, klepeću li klepeću. Šta sve one nisu zapamtile i kol'ko su Omaha ispratile? Samo da znaju pričati. Eno Bajre vodeničara. Vreće iznosi.

Gluh je k'o top. U drugoj je Agan. Zasipa. U onoj što se tamo pod visoku stijenu zavukla, kažu, ima utvara. Krešti u gluho doba i prikazuje se. Tu su Mustu „skentovali“. Jes' da se odmetn'o i strah donio. Al' opet, insan je. Pa ti vjeruj svome jaranu i jataku.

Dan polahko odmiče. Sunce se penje iznad te male kotline. Grije vrbe i livade. Leptiri se uzlijetali, pčele se provrijednile i lete od cvijeta do cvijeta. Bubice se razgmilile. Ptice na zlatastu vodu slijeću. Ribice se praćakaju. Tišina, mir, tajanstvenost. Nigdje živoga stvora da to uznemiri i poremeti. I tako negdje do podneva dok se sunce nad livadama ne uspravi.

A onda. Ljudi se nekakvi pojave. Grupica po grupica. Korpe, pune, vukljaju, gaze preko šarenih proplanaka. Pokraj vode se smještaju, u vrbacima, po livadama, po šumarcima. Vatre pale da kahvu kuhaju. Dimovi se izvijaju. Tišini se čude i zelenilu, i biseru vodenih kapljica i suncu što to obasjava. I čude se. Čude. Pitaju: “ Zar i ovo postoji na tome dunjaluku?“

Vrijeme polahko ide. Sunce zapadu naginje. Oni dolaze, dolaze. Nisu to više grupe i grupice. Rijeka je to ljudska, već. Rijeka ljudi što pritiču plavi kotlinu i livade. Preplavlja Zlaticu, guta mir, proždire šarenilo cvijetnih ćilima. Šta će joj ta gluha tišina, iskrice vodene, cvjetne livade? Šta će joj to? Njoj treba razonoda, treba joj uživanje. Omaha joj treba. Zato je i došla iz svoje Čaršije.

A i Čaršija se „uzšingicala“. Hoće i ona na Omahu. Hoće da se podmladi, pa će svojim birtijama i dućanima: „Vala, odoh i ja malo na tu Omahu. Odoh da odsejrim i da kolo vidim. A vi lijepo „omahdžije“ dočekajte i uslužite kad budu prohodili. I nemojte da me obrukate“.

I ode. Što da ne? Nije svaki dan Omaha. Neima svaki dan mehtera, pa svirke, pa tolikog naroda. Jednom je to u godini. Što da se propusti?

Igra kolo, Kolo igra. Ljulja. Lijevo, desno, tamo-'vamo, gori-doli, cupkaj, trupkaj i poskakuj. Što to i zbog čega?

Ko te pita i šta je koga briga. Igra pa igra. Valja onoga crva iz sebe „išćerati“, valja pa to ti je. Cure, momci, staro, mlado, svakakvo i nikakvo. Sve igra i poskakuje. Cupka i podvikuje dok neko otegnuto zavija: „Haj, curo Hajro, ne varaj momaka, ubiće te damla iz oblaka“.

Ubiće, Jašta će. A i Jusaća, svira li svira. Ciči ćemane, k'o guja u procjepu, rek'o bi. Znade to naš Juso. Eto i Pede. Viču mu: „Sad je reda, da zasvira Peda“. Njemu drago. Jašta će. Zasviraće. Samo metni stoju za gudalo.

I drugo se kolo „fata“. Tako, brate. Sad će i treće. Već bubnjevi iz daleka hlupaju, a tambure kucakaju: „Dumba-dumba, cinci-linci....“

Narod se razgalamio. Viče i dovikuje se. Vreva i gongula. Brat brata poznati „nemere“. Cikte djeca, pjevaju momci, pjevuše cure, vrbove trube dreče prodorno. Deru se havledžije bozu nudeći: „Hladna, ledena, medena. Navali“. Krešte sladoledžije. Buka i halabuka. Nigdje one jutrošnje tišine, nigdje mira, nigdje livada, nigdje zelenila, nigdje žubora Zlatice.

Kod vodenice, okupili se oni što hoće da se pokažu. Pod vodeničkim badnjem se kupaju. Pršću se vodom srebrenom. Kažu, to je dobro za zdravlje i za podmađivanje. Za njima „rojlo“ djece pristalo. Cikte, smiju se, kupaju i kupaju. Znači, to je ta Omaha i omahivanje. To je taj vrbopuc.

„Hajde Čaršijo, omahuj se do mile volje kad ti je to za srce priraslo“.

Bez Gude to ne može biti. Tu je i Fildo sa vrbovim vijencem na glavi. Pjeva piskutavo. Čuje se duž cijele kotline. Pa oni iz kola, vrući i pregrijani. Pod badanj dolaze da se hlade i rashlađuju, da piju vodu zlatastu. A ona slatka, na vrbe miriše i na brzake svoje treperave. Razgaljuje li, razgaljuje. Ždrokljaj vodu, pa opet u kolo. Razigralo se ono i razvuklo. A zove te. Da pohitiš, zove te. Ima mjesto do Zifice. Biće vremena i za omahivanje.

Uz rječicu, kôla do kôle. Sjedi narod, rashlađuje se, jede, hališe, prežderava se, pije i derneči. Pod širokom vrbom nekakvi prijašnji bezi zasjeli. Nisu to više nikakvi bezi. Al' ne daju se. Ražanj se okreće. Ko su, oni su.

„Ne dam nâma pa nek ide glava“.

Čorbeguša Hana razvlači svoje „muzike“. Ishanđane su, izbušene i hroptave. Na njima može odsvirati samo nešto što liči na promuklo: „Tabir-bita-bitana...“

Al' i to je dovoljno. Samo neka gudi. A te „muzike“? Koje su one sve sobete ispratile i šta su duđuna doživjele. Ama, o tome nikome ništa ne govore. Kakvim su one hanumama na sijelima svirale i derte im razbijale. Najbolja sijela, teferiči, pilavi, Omahe, ništa nije mogle bez Haninih „muzika“. Svuda su one stigle, svuda su zasvirale. Pa i sad joj dovikuju: Hajde Hano, razvuci onu našu, „Pod Skočićem, trava povaljana“.

Proplanci su tijesni za toliki narod pa je svijet i „testu“ poklopio. Saobraćaj zaustavljen. Neka šoferi izvinu, a mogu i u kolo. Ne treba žuriti. Zar proći pokraj Omahe? „Đe“ bi oni mogli Živanu viđeti? Doduše, već je stara i glas joj k'o iz šupljeg mjeha izlazi. Tu je i njen unuk Muto. Mrmlja nešto dok u bubanj udara. A na Bajram će po mahalama krenuti, od kuće do kuće. Ko plati pred kućom će mu otpjevati.

Ide vrijeme. Odmiče dan. Sunce se već za visoko brdo sakriva. Otimaju se posljednji zraci i k'o da mu govore: „Što ode tako rano sa Omahe?“

Narod to i ne primjećuje. Pusti sunce, važna je Omaha. Kolo je važno. I kolanje, trapanje, cupkanje. Udara Kljundara u bubanj, hoće da ga podere.

„Tako mehteri, ožeži, ožeži!“

Dreklja se neki brkaljija u razdrljenoj košulji i goni ih da se na drvo popnu. Al' ga Hafiza zove u kolo. Igraj Hafiza. Oko tebe se čitava Omaha vrti i okreće. Ti si centar Omahe. Lepršaj dimijama šarenim, sjajnim i drečavim, zveckaj dukatima, reži očima. Namigni brkajliji, procikni se i podvikni. Zaboravi metlu i prašinu bolničkih hodnika. Sutra ćemo na Bukovik. Opet u kolo. Opet cincilincanje. Daleko je do vašera.

A kad je dućun, dan se brzo istopi. Nestane ga k'o da je negdje pobjeg'o. Polahko se smrkava. Kolo se kruni i smanjuje. Vatre se gase. Teferič jenjava. Narod se razilazi. Umoran je, ali zadovoljan. „Išćer'o“ je crve, uzdreklj'o se, izigr'o, naašikovao se, nagled'o se i koga je htjeo i koga nije htjeo, prežder'o se i prepio, naomahiv'o se, nauživ'o se. Svašta se nagled'o, svašta čuo i doznao. Hajd' sad polahko u svoja sela, u svoje mahale pa pričaj i pripovjedaj kakva je Omaha bila, šta si vidio i doživio, ko je s' kim igr'o i ašikov'o. Tamo te željno čekaju oni koji se nisu omahivali, ali su srcem na Omahi bili.

Ide s' njima i Čaršija. I njoj je sve nekako potaman i drago joj što je sve tako lijepo bilo, što se tamo neki nisu zbog neke cure „pomakljali“, što kolci nisu po leđima pucali, što cajkani nisu imali posla (najbolje je kad oni ne rade), što se narod omahno. Tako. Omaha bi i prođe.

Sutra će zorom opet tišina osvanuti, opet će cvjetići rosu piti, opet će leptiri lepršati, opet će Zlatica biti mirna i zlatasta, opet će vodenice klepetati, opet će sunce nad kotlinom zasjesti, ptice će cvrkutati, ribice se praćakati i biće tiho i spokojno. I bubice će biti mirne sve tamo, čak do nove Omahe.

12. PARTIJSKA MULAHANUMA DOLAZI NA TOBE

Doći na tobe. Kako su to bile nekad tajanstvene, a danas tako normalne i razumljive riječi. O njima ne treba puno naklapati niti filozofirati. Dovoljno je ispričati jednu malu priču o malim i običnim ljudima. I biće sve jasno.

Mnogi su iz Čaršije, pod silom novog vremena, nekako lutali i kako kažu, sa pravog puta skretali. A Čaršija, šta će, naučila na svakakve zemane pa ih samo opominje i da na tobe dođu, poziva.

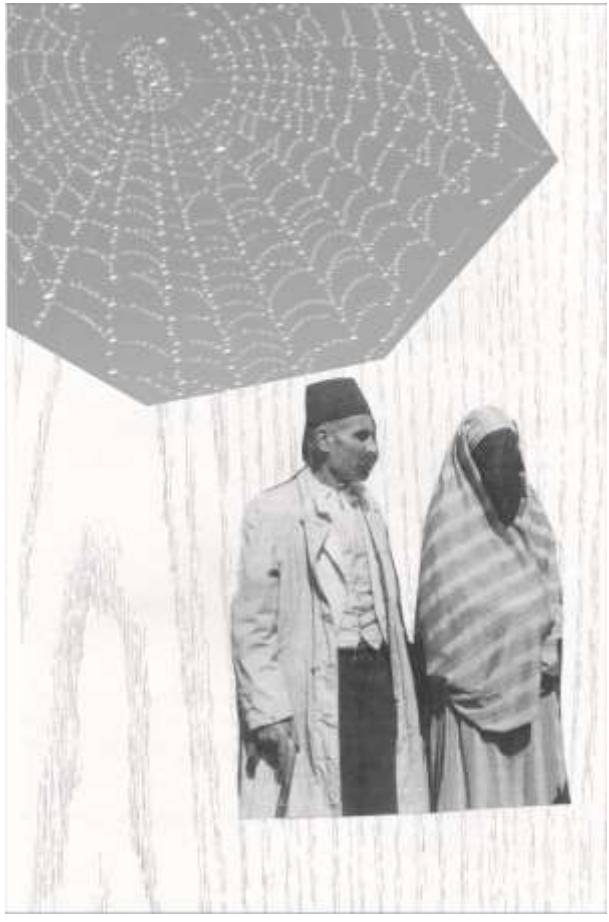
Tako je bilo i sa Remzom i Salihom. Bili su tako mladi kad su se, pred rat, uzeli. On, omalehan, malo u nogu faličan, ali otresit. Sitni, potkresani brčići. Cvikere. A ispod njih, oči krupne, zagonetno sjevuckaju. Razborita i odlučna govora. Plahovit. Bio je hodžin sin, ali ga u onom metežu namamiše i na drugi put okrenuše. Postade njihov. Postade neka sitna „budžica“. I otplovi, mutnom maticom, nekud u stranu, mimo Čaršije.

Ona, mlada. Mulahanuma. Medresu je završila. Umilnog, prelijepog glasa, skoro dječijeg, pa kod zauči, suze narodu na oči poteknu. Okruglo lice, uokvireno mahramom, uvijek neki blagi osmjeh na usnama. Nikad trunke ljutnje. Puna dobrote i merhameta. Prava, čista duša insanska. Na ranu bi je čovjek privio. Hoće svakome da pomogne, da ga ohrabri. Za svakoga lijepu riječ nalazi. Oko sebe samo dobrotu širi i od mržnje odvraća.

A Partija znade svoj pos'o. Steže ih svojim kandžama. Pa kad ih pritegne, onda: hoćeš, nećeš, moraš. „Tako, moji golubići, samo vi gučite kako vam ja zapovjedam.“

Njoj baš takvi trebaju, da ih namami („nećeš više šuster biti“), od njihove nacije da ih okrene („neima vjere, neima otrova“), pa ih onda kao primjer pokazuje drugima, da svu njihovu snagu iskoristi za svoje

ciljeve. Zna ona: za kim će druge žene krenuti nego za Remzom. I ona postade – crvena mulahanuma.

Mulahanuma u partijskoj paukovoj mreži

Opštinska sala svečano okićena. Izvješane crvene zastave. Trešti ona muzika o pobjedi i izgradnji.

„Druže Tito, mirisavo cvijeće“ (mora biti mirisavo kad se namiriše).

Govornica crvenim plišom zastrta (svi znaju iz čijeg je dućana). Delegati uparađeni, naglancani. U glavama im se roje misli o njihovom istorijskom značaju. Spremni su da se dive onome „odozgo“, da ga veličaju, da slože aplauz čim on progovori. Tu je i Salih, u bijeloj košulji, zakićen crvenim karanfilom (bilesi, i to imaju). Rumeni obrazi, uzbuđen, sav ustreptao, oči mu svjetluckaju. Nije šala, stvara se novi poredak. Čika Marks, bradati, ga stalno gleda sa korica knjige koju ne razumije. Ali to je njegova hamajlija. U prvi red ga posadili, među one najviđenije. Ja miline i počasti. On više ne zna ni ko je ni šta je. Njihove priče za njega su svetinja. Sluša, a ne čuje: „Budi se istok i zapad....“. A babo Salkan hodža tiho cvili u mutvaku.

Prestade muzika. Žagor se utiš'o. Onaj „odozgo“ ulazi. Svi su zinuli. Poustajali. Zabezeknuli se. Opet složno složište onu o istoku i zapadu, pa nekakvi „koraci tutnje u napad“ (a i tutnje u njihovim glavama). On se raskoračio za govornicom. Ko da se tu rodio. Odmahuje. Uživa („rahatluku nigdje kraja neima“). Kroz glavu mu struji: „To sam oduvjek želio. Samo slijepu poslušnost. Na koljena! Kakva Partija, trice i kučine.“

Šalje im lažne osmjehe. Pokušava i neku šalu da ispriča. Svi se smiju, nekim naručenim smjehom, al' niko ne zna čemu. Svečano odijelo, kosa zaglađena (iz čijeg li je dućana to čičkovo ulje?). Sad se kao osmjehuje, o nekakvom preporodu govori, o jednakosti, o pravdi, a sad opet kao holuja natmuri, zagrmi nešto protiv neprijatelja narodnog: „Partija će njemu suditi!“. Prijeti i podvriskuje. Pa odjednom promjeni ton. Počne se dodvoravati, omekša. Govori o vjeri. Al' sve iz daleka i naokolo, te šta je to, te ko je to izmislio, te neznanje, te razvoj svijesti, te da je to štetno za narod, te da to treba ukinuti. Priča on tako, mijenja maske i grimase, pravi naučene pokrete (nije on to džabe pred ogledalom uvježbav'o). Odigrava svoju uvježbanu predstavu pa, malo, malo, zastane i u Saliha pokazuje: „Je li tako Salih? Reci, reci.“ Salihu se mozak oduzeo i samo što u sebi ponavlja: „Jašta je nego istina, sve

je k'o sunce istina“. Još više se zarumenio. Neka ga milina obuzela. Sve potvrđuje. Savladali ga njegovi benđiluci (zaboravio je Salih šta je taj prije bio i da on priča ono isto što je i prije govorio samo sad u neke šarene laže zamotano – da se lakše proguta).

„Došao je kraj mračnjaštvu. Vjerske knjige se moraju uništiti. Spaliti. Nema više vjeronauke u školama. Žene moraju skinuti zarove i feredže! To su simboli zaostalosti. I kose moraju odrezati.“

Zastane malo. U sali tajac. Niko da zucne. Znači, ide dobro. Mora.

„One su sada ravnopravne. To je stav Partije. Naše drugarice to moraju javno učiniti. Odlučno. Da budu primjer drugima. Stiglo je naređenje. Odmah! Ovdje! Demonstrativno!“

„Tako jeee! Živio govornik!“, razdreklja se Salih iz prvog reda. Žile mu na vratu iskočile. Nabrekle. A za njim se razliježe odobravanje, žamor, aplauz.

„Hajde Remzo. Izlazi na binu“, zapovjedi ženi koja je do njega sjedila, zabrađena mahramom. Obrazi k'o bulke crveni, a oči, nekako stale, ukočile se. Ona se jedno vrijeme nećkala i u sebi opirala. Izađoše joj pred oči sva ona naučena sureta, oni mevludi i učenja. Osjeti miris jaga, odnekud. Osjeti pogled Čaršije na sebi. Zar sve baciti? A Čaršija?

Al' joj opet dođe u glavu da je to došlo neko drugo vrijeme i da ona mora učiniti to što od nje njen čovjek zahtjeva. On to sve bolje znade. A, eno ga, tu je i efendija koji im sve to odobrava. Znači moram.

Diže se ona, onako teturavo. Zguli sa glave mahramu. U glavi joj samo bubnji i odzvanja. Ne zna više ni šta radi ni gdje se nalazi, pa odjednom, skoči na binu i nekakvim neprirodnim glasom zakrešta: „Živio AFŽ! Hajte žene, skidajte zarove. Hajte. Mora se“. Neke od prisutnih poskakaše. To su one što nikada zarove nisu ni nosile već ih samo sada obukle da ih mogu javno skinuti. Bida, Hiba, ova, ona, otkriše se. Peće poskidaše.

Nastade slavlje i čestitanje. Onaj drug „odozgo“ veseo i zadovoljan što se predstava odvija sve po dogovoru. Pohvaliće ga onaj što je gore, iznad njega, i po ramenu potapšati (a jednoga dana će se i on pomaći još malo na gore). Reći će mu: „Tako se to radi. Čestitam, samo ih skidaj. I šišaj. Ha-ha-ha“.

Razliježe se ona svečana muzika. Sve je „do suza“ uzbudljivo. Malo zatim zasvira „Žikino kolo“. To treba. Pjevaj, igraj. Sve okolo. Oni to narodnim veseljem zovu. Veseli se narode. Sve ide kako treba i kako je već odavno smišljeno. Makaze samo strižu. Pletenice se režu, k'o ruke debele. Čaršija se skahrila. Uzdasi joj se duboki otkidaju. A Jovo frizer samo li reže i reže. Besplatno frizure namješta. Šiške su u modi. Navalite drugarice. Časti država. Ide to ide, sve polahko i po zakonu.

Stiša se i to pa se po mahalama raziđoše. Čaršija samo o tome priča. Pokazuje na „šišulje“. Žene se Remzi ne mogu da načude. Ruže je i kunu. Druge, opet, Saliha optužuju („šta bi mu falilo da je i dalje radio svoj šusteraj?“). Ima i onih koje su jedva dočekale da se otkriju i da frizure namjeste. To su za Čaršiju – „partizanke“.

I tako, vrijeme prolazi pa se sve stiša i umiri. Vidi Čaršija da je došlo novo vrijeme i da ga ne vrijedi zaustavljati niti mu se protiviti.

„Neka, neka, mora se durati, a i saburiti. Al' doći će oni na tobe. Povućiće ih. Samo polahko“.

A Remza se nekako uvukla u sebe. Narod izbjegava. Nikome u oči ne gleda. Snovi joj nemirni. Puni nekakvih priviđenja i košmara. Tevhidovi se sa partijskim govorima miješaju i prepliću, a po mezarima sijevaju petokrake u tamnim noćima. A na sastancima drži mevlude dok svi aminaju. Pa kad se osami onda uzme učiti i sureta ponavljati.

„Gluho bilo, da ne zaboravim“.

Jada se ona Salihu: „Grijeh je ovo što mi radimo. Ja to više neću. Ne smijem. Grijeh je. U san mi dolazi. Moramo doći na tobe“.

„Kakvo tobe, luda ženo. Vidiš koja su vremena došla?“

Pa joj osorno zapovjeda da se okani gluposti i tjera je da žene odvraća od klanjanja i da ih na skidanje zarova nagovara. Mora ona tako raditi jer to onaj „odozgo“ naređuje.

Krenu oni u neko selo, zabačeno. Donekle kamionom, a onda stazama krivudavim. Pješke. Ćopa Salih, sav u znoju, ali ne odustaje. Nikad stići. Okolo se čairi prosuli. Šarene se livade i na povjetarcu njišu i povijaju. Potok se kroz strmine probija. Bistar i suncem obasjan. Huče njegovi slapovi. Vjetrić miris livada pokošenih donosi. Ljepota i milina. Božije davanje.

A tamo. To je ta Međeđa. Onaj dronjavi odbornik slamu prostro po zemljanom podu da se prespava. Uveče, odnekle kurjak zavija. Stjenice se razgmilile. Zaspati ne možeš. A i bez njih san je samo saplitanje i lutanje.

Sutradan, osvanula nekakva holuja. Ni traga od one ljepote jučerašnje. Oblaci se spustili do krovova. Lije kiša. Sve se smračilo.

Okupiše oni žene u školsku učionicu. Neke posjedale po klupama, druge uza zid stoje, a poneka, nepovjerljvo, spolja, kroz pendžer proviruje. Mokre i pokisle. Nekako ko uplašene, al' još više mrka pogleda koji ponekad sjevne iz oborenih očiju. Nikome one ne vjeruju. Znaju one da se niko u to selo ne bi uspentr'o za njihovo dobro. Kome one trebaju?

Sve su zabrađene. Mahrame, one proste, jeftine. Feredže na njima što su ih same otkale. Samo oči vire, uplašene i nemirne. I ne trepću.

Ne slušaju one to što učitelj priča o vjeri i običajima, o nekakvoj ravnopravnosti. S kim da budu ravnopravne? Njima to ne treba. Pod

zarom ili bez zara, njihovo se znade. Kopaj po gudurama, sepete teške nosi uz brdo, vodu u teškim fučijama donosi. Djecu rađaj, hrani i ukopavaj i na ovoj strančugi, zimi u „cviteru“ skapavaj, dok kurjaci zavijaju, a snježina kuće zasipa i zameće.

One su tu samo zbog mulahanume došle. Kroz glib su u šupljim opancima gazile i kisnule samo da je vide i da se uvjere u to čudo, njima neshvatljivo, da se „naibrete“, kakva je to Remza koja je zar skinula pa se još uspentrala da i njih na to navraća. Gledaju one. Oči ucaklile, vratove krive, gurkaju se, šapću, beče se. Sve čekaju da čuju kako se ona, tu pred njima, pokajala i kako im sureta uči. Ni jedna, ništa ne progovara, ni hoćemo, ni nećemo, dok se jedna ne okuraži:

„Hajde ti nama, moja lijepa, Mevlud prouči. Kažu da si učevna“.

Kako su došle, tako se i raziđoše. Odbornik, ćirpo, sliježe ramenima, hoće nekakvu krivicu da skine sa sebe pa se nevješto pravda:

„Nemere to odje'nom. Preko noći“.

Učitelj, mudar, ko zna odakle je i zbog čega u ove gudure zavrlj'o (po kazni ili po zadatku?), kaže da je ipak zadovoljan, jer divljina je to, neprosvjećenost. Treba za to vremena i vremena.

A Remza, samo šuti i u glavi premišlja. Za trenutak se malo ljuti na te žene, al' odjednom joj dođe nekako drago što je one ne poslušaše. A uveče će ih sanjati kako iz Dženeta proviruju i istim onim svojim sjajnim očima u nju gledaju k'o u čudo neko neviđeno. Pa onda ona im kao Mevlud uči dok one aminaju. Onda će opet, kad se iz tog košmara probudi, Saliha moliti da to napuste i da postanu ono što su i prije bili. Sve je uzalud, Salih neće pa neće, a još više, ne smije.

Prolazi tako vrijeme. Vuku se godine. Čaršija se nekako koprca u tome procjepu između starog i novog. Polahko, iako nevoljno, novo prihvata, al' se ni staroga nipošto ne odriče. A Partija traži sve više i više. Povuče ih matica voda crvenih. Idu sve dublje i od naroda se

udaljuju. Vlast samo naređuje, te sad zapali hodžine knjiga, te sad udri da nagrđuješ Staljina u koga si se do jučer kleo, te izmišljaj nekakve neprijatelje, sve nove i nove. (Haman je i Čaršija neprijatelj? Nešto se zucka o tome. Ali kako da je optužiš kad ona neima ni adrese ni pravog imena). I tako, dok ne dođe nekakvo samoupravljanje i postade nazadno sve ono što je ranije proglašavano za napredno. Salih samo izvršava.

„Za narod, za Tita, za Partiju!“

Čuje Čaršija kako se ta parola stalno ponavlja pa se pita i čudi: „Ama, za koji to narod? Jel' za ovaj moj narod? E šipak se ti za njega brineš. Da nije mene, i ha-haj?“

Ali, čovjek je čudna zvjerka, koja u sebi klicu neku nosi sa kojom je u bešici zaljuljan. Šuti ona u njemu, negdje sakrivena, šuti, trpi i čeka. Luta on kroz život, vrda, skreće i posrće i jednoga dana: „Hop, stani“. Sine mu nešto pred očima, u glavi mu se razbistri, a na oči progleda: „Ko sam, šta sam, „đe“ sam?“, pita se, pita i nađe odgovor. Na tobe dođe i vidi, ko je, šta je i „đe“ je. Tako bijaše i sa njima.

Ona, pod stare dane, opet postade mulahanuma. Na Partiju zaboravila kao na ružan san. A niko joj to i ne spominje. Opet se ozariše njeni obrazi, a osmjeh njen umilni se povrati. Dobrota zasija. Prestadoše snovi strašni što su je tako dugo progonili u noćima besanim. Krenu ona opet po tevhidima i mevludima. Narod se u uho pretvori kad ona zauči. A neima insana koga trnci neće obuzeti od tog njenog glasa i učenja. Sve misliš da si već u Dženetu i ne znaš da li to sanjaš ili ti se snovi već ostvaruju. Svi joj halališe, samo se čude i ptaju: „Zar ti to nisi zaboravila za tolike godine?“

„E dobre moje drûge. Kako zaboraviti? Ja sam to sve u snu ponavljala“.

I Salih se okrenu da pomaže narodu. Ni jedna dženaza bez njega ne može. Svuda je on prvi. Skakuće okolo sa ćopavom nogom. Svakome

se nađe, savjetuje, pomaže, upućuje. Opet one njegove oči zaiskriše, zaigraše, a po licu mu se razlilo neko zadovoljstvo što je lutanju i zabludama kraj došao. Zaboravio je i na čika Marksa koga nikada nije ni razumio. Samo što neima babe Salkana da se makar jednom u životu obraduje. I da halali.

Čaršija zadovoljna što se to tako završilo. Ne priča puno o tome. Samo svoje strpljenje i sabur spominje. Sve polahko, nadura se.

Zađoše njih dvoje u lijepe godine. Tiho i smjerno življaše na radost Čaršije. I još za života sebi mezar ogradiše i nišane podigoše. Eno ih preko puta turbeta. Kosti su tu smirili.

Pa ako neko tuda naiđe nek' se sjeti Remze i Saliha. I nek' im počast oda. Vjerski ili partijski. Svejedno.

13. TECI, TECI, DRINO VODO

Drino, vodo. Plahovita, hirovita, vječna, hladna, bistra i razigrana. U pjesmi opjevana. „Teci, teci, Drino vodo....“

Kako da pišem o Čaršiji, a da te ne spomenem i ne opišem? Ali, kako da te opišem. Nisi ti tamo neka voda ili vodurina koja me se ne tiče, koju ne znam i ne primjećujem. Tečeš ti kroz mene, kroz misli moje i kroz dušu moju tečeš. Vodom svojom me napajaš i na život podstičeš. Zato, kako da te spomenem kad neima u meni tih riječi koje su tebe dolične? Tebe, i tvoje vječnosti, tvoje snage, tvoje ljepote neprolazne, tvoje vijernosti, tvoje muzike. Sve moje riječi su ništavne i bjedne pred snagom tvojom i tvojom raspjevanošću. Zato mi nemoj prestrogo suditi za neumijeće moje.

Drina i muzika. I ponovo, Drina. Sjedim u mojoj, tuđoj sobi i gledam, svoju Čaršiju na duvaru. Zanijet sam mislima. Vidim, a ne vidim. Ne vidim, a čujem. Čujem, neki talasi žubore, neki huk do mene dopire. Čujem? Drinu čujem.

Pa se sjetim. To je onaj zvuk koji nosim negdje u svome uhu, koji me prati kud god svijetom hodim, koji me nekad uspavljuje, a još češće, ne da mi mira i san mi kvari. Uselio se on tu, u mene, davno, davno, odomaćio se, zavlad'o i zagospodario, i evo ga, budi me jutrima, prati me danima, uspavljuje ili rasanjuje noćima. Ide za mnom po svijetu. Ide u meni.

To je neka pjesma, neka muzika. Da ko pita, ne bih znao reći. Možda bih prosto kazao: „Pa to je pjesma Drine. To je....“

To što čujem, žubor je talasa. Vedar, poletan, brz, plahovit, zvonak, treperav, razigran. Sliva se on u neke drage i tako bliske tonove. Sad je brži, sad je sporiji, pa onda odjednom, podivlja, pomahnita, raspojasa

se, zahuči, zažubori, sve jače i jače. Čovjeka zaglušuje. Hoću da viknem: „Dosta sa tim“ Prestani!“.

Al' odjednom se smiri, utiša, pređe u tiho, jednolično žuborenje koje godi i smiruje. Kao da se umorio. Al' on nikad ne prestaje, kao što ni ta silna voda ne presušuje. Taj šumni zvuk. Eto ga opet. Dolazi i nadolazi kao i valovi koji ga stvaraju. Zazvuči, zvonko i odlučno.

Koji je to instrument što ga stvara i dočarava? Ko će to sve znati i raspoznati?

To je igra vječnosti. Igra vremena, vode, kamena i zvuka. Nanosila je ta voda, ta Drina, vjekovima, kamenje, dokotrljavala ga, zaobljavala ga uporno i strpljivo, glačala, zvučnost u njega usađivala, redala ga, manje, veće, ovdje, ondje. Sve po svome ćeifu i ukusu. Onda je preko njega vodu pustila. Silnu vodu. Vječnu vodu. I? Zazvučalo je, zabrujalo. Krenuli su zvuci. Tonovi, akordi. Slilo se to u neku njenu ariju, slilo se i zabrujalo, ovladalo kotlinom, ovladalo Čaršijom, ovladalo ljudskim dušama.

Voda i muzika. To je fantazija . Drina i njena arija.

I koji su ljudi i ljudi tu muziku slušali živeći pored vode, živeći i odlazeći. Slušali, divili joj se ili je trpjeli. I svi su je prisvajali kao što su i tu vodu prisvajali, svojom je zvali, za sebe je čuvali. A ona, ta voda, pjesmu je svoju uljepšavala, dotjerivala je i kao da je bila sretna što ljudima tim može da ugodi.

I sad se pitam, al' odgovor ne nalazim. „Gdje je taj ljudski um i ljudski sluh da tu ariju zabilježi? I kojim notama da je zapiše? I kako čovjek da je odsvira? Na kom instrumentu? Kako od Drine da je ukrade? Da je na drugo mjesto prenese“. To samo može Drina stvoriti. Drina i niko više. Jer to je žubor nad žuborima.

Tu njenu ariju uvijek sam volio.

Al' dođe vrijeme pa i sama Drina promjeni svoju muziku. Izlije se od brda do brda. Neima više tihog žubora, neima veselja, poleta i raspjevanosti. Neima sklada i ljepote tonova. Neima muzičke čarolije. Zahuči ona nekako podmuklo, monotono, prijeteće, zastrašujuće. Zahuči nekakvom tužnom i bučnom muzikom. Zagrmi nad Čaršijom. Zatutnji u ljudima. Kotrljaju se tonovi, silni i prijeteći. Sve jači i jači. Strah donose. Čaršija se i sama prestraši, zadrhti. Broji dane. Osluškuje odvratnu ariju i čeka kad će prestati. Čeka kad će svima odlahnuti, kad će strah prestati. I pita se. „Odakle ta tolika vodurina? Kako se to stvori i kuda će otići?“

A zna da će otići. I zaista, izgubi ona snagu. Ta slina vodurina protutnji, nekako se huka i buka utiša, smiri se. Tajac nastane. Samo dalga obalu zapljuskuje. Odnese voda sa sobom tu odvratnu muziku. E, tu njenu ariju nikad nisam volio. Nju ne nosim sa sobom.

Drina i Čaršija. Čaršija i Drina.

Teče jedna voda vječita. Dolazi i odlazi. Odakle i kuda? I zašto? Nikad da stane, nikad da predahne. Nikad da se umori. Teče i teče, jer tok, to je njen život. Vječiti.

Probija se ona kroz klance i klisure, između brda i planina, provlači se ispod stijena i visokih litica na kojima orlovi caruju. Brza je i plahovita. Snažna i silna. Sve nosi i odnosi. Divlja je i nerazumna, razigrana, svojeglava i neposlušna. Nikad nije gospodara trpila. Uvijek žurna, hitra, brza, prebrza. Teče i teče. I sve tako dok se ne umori, dok ne zađe u ravnicu, dok se ne razlije po poljima, dok joj snaga ne popusti. Onda se primiri. Al' i tada je nerazumna i neposlušna. Začas se tok promjeni, polja odnese. Jer Drina je to. Ipak. Ona se odmara. Ne hiti više. Razlijeni se pa i svoju ariju promjeni. Da li to ona shvati da će žureći prije otploviti, prije svoj život završiti?

U tom svom hodu, stalnom toku i kretanju, dolasku i odlasku, dotiče se ona i jedne Čaršije, jednoga grada, njenih mahala. Dotiče se Čaršije,

srasta s' njom, sjedinjuje se, saživljava se sa njenim ljudima, postaju jedno te isto. Drina i Čaršija.

Već tada ona nije tako silna i nerazumna, malo je pitomija, poslušnija, ali još ni iz daleka nije pripitomljena. Još je plaha i hirovota.

Svojom hladnom vodom prvo će se dotaći starih kula i zidina što se iz nje same visoko uzdižu. Zapljusnuće ih i podroviti. Stare su one na stotine godina. Stoje tu kao spomenici nekim ljudima, nekim čudnim prošlim vremenima. Čvrste su, stamene, potamnile, ali odolijevaju vremenu i talasima koji ih zapljuskuju. Iza njih, malo je šta ostalo. Zgrade, vojne lagere, utvrde, vrijeme i narod su porušili. Topovi su davno istruhli. Vojske se razišle. Ali, stoji tamnica. Neuništiva je. U zemlji je, puna gnjileži i akrepa. Voda u njoj stalno kapa i sa njenim mrakom i memlom u grozotu se sjedinjuje. Svjedok je to da su se ljudi uvijek za tu Drinu tukli i borili, da su na Drini carevine branili, da je ona svijetove razdvajala. Da li su ti ljudi primjećivali njenu bisernu ljepotu, da li su čuli muziku njenih valova, da li su u toj vodi uživali ili su je kao smrtnog dušmana mrzili, okrivljujući je za svoju nesreću? To ona ne zna i zato te zidine ne voli. Kruni ih polahko, vijek im skraćuje, potkopava ih i biće sretna kad im dohaka.

A kad prođe te zidine i stijene ogromne što su se tu sa brda nekad davno dovaljale, zapljusnuće Hrid, mahalu staru, čudnu i svojeglavu. Nekako čvornovatu i prekaljenu. Smjestio se on tu, ispod stijena i hridina pa ga tako i prozvaše. Kao da je sam sebi ime odredio. Stijesnio se između strmog brda i hučne Drine, samo što u njene talase ne sklizne. A i skliznuo bi da tu, na toj strmini, nije dubokog koijena uhvatio. Pružila se mahala. Kuća do kuće. Krovovi sivi, sokaci tijesni, krivudavi. Džamija srušena. I lipa. Pola mahale zašehatila. Stoji i odolijeva. Oko nje se sav život odvija. A ljudi njegovi, Hrišani, nekako čudni, reklo bi se tjeskobni, nepristupačni, svojeglavi, skoreli od borbe sa vodom i stijenama, u tjeskobi stiješnjeni, ali ipak, dobri i duševni, mudri i razgovorni. Opstaju tu, jednom nogom u vodi, a drugom u

stijenama. I uvijek će, bilo gdje u svijetu, žudjeti za tim svojim Hridom, nosiće ga sa sobom i isticati da su Hriđani.

Nad samu vodu nadnijele se ogromne vrbe, kao da su srasle sa modrinom njenom. A voda, snažna, hučna i bučna, pored Hrida prolazi kao pored jedne male tačkice u njenom toku, dugom i nemirnom. Šta je nje briga što Bahrija kovač povazdan čekićem zamahuje, a uveče akšamluči, što Smailaga nekakvu istoriju bilježi, što Alija krojač šije najbolja odijela, što Šeha igra fudbal, što Zejnil halvedžija ima desetoro djece, što Omeraga voli da pod jorganom gricka orašnice, što se tamo neke žene svaki dan gone i svađaju, što je Guša gušava, što se neka deset puta udavala, što su Muju Havlušu oženili, što tamo nekog žena vara, ašićare, a on se pravi da ne vidi, što pola mahale pije i šenluči, a ne zna od čega živi. Šta je Drinu briga za sve to. Samo što Hrid dotakne ona već i nestane. Izgubi se i ne čuje poruku njegovu.

„Stani malo, Drino vodo, stani bona da progovorimo o starinama, o nekadašnjem vaktu koji pamtiš i ne zaboravljaš. Stani da čuješ naše muke i belaje. Stani da se makar tebi izjadamo. Da nam lahne. Kuda tako žurno tečeš i nestaješ?“

Ne, neće se ona na to ni obazrijeti već će odjednom, napuštajući Hrid krenuti pomamnom brzinom niz brzak zvani hukovi što neprestano huči i buči i sve živo bihuzuri. I zabrujaće njena veličanstvena muzika.

Ostade Hrid da gleda za tom vodom što tako brzo prolazi, a nje eto pokraj Zamlaza, pokraj prostranog Mejdana, ravnog i često plavljenog, u travu zaraslog. Tu su opet vrbaci, ti vječni pratioci nemirnih voda, povijeni nad talasima nabujalim, zeleni, razgranati, spleteni i zapleteni. Pa topole, visoke i vitke, što odoljevaju poplavama i vjetrovima, šumnog i treperavog lista.

I, eto najzad i Čaršije. Ali ona stoji nekako po strani od Drine, kao da se od nje otuđila i kao da se ne vole. Nije se s' njom zagrlila, nije se sjedinila i nije njenu ljepotu prigrlila i njome se uljepšala. Šteta je to za

Čaršiju. Takvu priliku propustiti. Ostati izvan doticaja jedne takve čarolije. Ne ogrnuti se u ruho koje joj Drina nudi tako velikodušno. Pustiti da ta voda protekne, a njome se ne umiti.

Tome se mnogi čude i prežaliti ne mogu. Al' oprezna je Čaršija. Zna ona da je Drina nevjeran drug, da zna podivljati, sve pred sobom odnijeti. Zato se od nje odmakla i ostavila joj prostor na kome će slobodno divljati u dane svoje pomame. Odmakla se nevoljno i sa žaljenjem joj poručuje:

„E, Drino vodo, lijepa li si i plemenita, al' si previše ohola i ponosna. Da nisi na jesen i na proljeće tako goropadna i pomamna, eh kako bi se mi pazile. Kako bih te prigrlila. Tvojom ljepotom bih se ukrasila. U jedno biće bi srasle. I niko nas nikad ne bi razdvojio“.

Znade Čaršija njenu ćud, njenu nestalnost, njenu izdaju. Na svojoj je koži to osjetila. Pamti ona poplave i pomame, vodurinu od brda do brda. Valjanje tamnih talasa. Nije džabe to i u pjesmi opjevala.

„Hej došla Drina od brijega do brijega“.

Dolazila je i dolaziće. Niko je nikada ukrotiti ne može. Ali zato, ima ljeto, ima Mejdan. Sva se Čaršija za ljetne vreline na Mejdan preseli. Razgoliti se. Po travi se povalja. Valjuška se. Sunča se, prži, gori i pregorjeva. U hladnoj Drini se rashlađuje dok sunce prži nesnosno vrelinom džehenemskom. Kupa se, pliva, rone, brčka se, pršće se, cikti, vrišti, u vodu potanja i opet izranja. Djeca se razlete, pljuskaju se, ganjaju, cikte i uživaju. Svako neki svoj rahatluk u tome nađe, sretan i zadovoljan što Drina baš tuda teče, što teče baš pokraj njegove Čaršije.

A i Drina se primiri. Odjednom joj se ne hiti. Kao da svoj tok svjesno uspori. Nekako se odobrovolji. Postane krotka i pitoma. Hoće i ona da se igra. Umiljava se i mami u svoje vode hladne i zelene, mami, zove i privlači:

„Hajde narode. Dođi narode. Hajde i ti Čaršijo, stara moja posestrimo. Razgaljujte se i razhlađujte se. Predajte se čarima ljeta. Izbrčkajte se i iskupajte. Ima vode, na pretek, za svakoga. Ali, da znate, ja to moram naplatiti. Moram i ja neki kurban uzeti. Nemojte se zbog toga na mene ljutiti“.

I uzme kurban Drina. Uzme ga iznenada, nekako hulom i mučki, kad se niko tome ne nada. Samo čuješ, prostruji glas Čaršijom: „Taj i taj se ugušio“.

Ugušio se mali Ibrahim. Prepliv'o Zelenac i hukovi ga odnijeli. Nena pošla za njim da skoči u Drinu. Ugušio se Fahro što je imao padavicu. To je svako i očekivao. Previše je Drini prkosio, a ona to ne voli. Ugušio se neki Skejo. Pa, opet, se jedan vašerdžija ugušio. I tako, jedan po jedan. Tiho i podmuklo.

Na to se Čaršija malo uštroca, al' je brzo prođe strah. Sve zaboravi i sve Drini oprosti. Samo rekne:

„Mora to tako. Od vajkada je to bivalo. Kakve je junake Drina odnijela. Navikla je ta nevaljalica na kurbane. Osladili joj se“. Sa Drinom se mora tako. Zna to Čaršija. Nikad niko nije dobro prošo ko se sa Drinom zavadio i na koga je ona zahatorila. A im'o je haira svako onaj ko je s' njom lijepo i u slozi živio.

Drina i teferiči. Teferiči i Drina. Teče voda, sve odnosi. Što odnese, to se ne vraća. Pa pomisliš, kako bi bilo da je pitaš, da je moliš:

„Vodo brza i plaha, kad tako stalno nekuda tečeš i nestaješ što i moje brige ne odneseš sa sobom. Odnesi ih tamo, u svoje dubine, tamo u nedođiju, u nepovrat“.

Neima odgovora. Drina se pravi da te i ne čuje. Al' pusti brige. Za njih ima vremena i sutra, a danas budi bezbrižan. Danas je danas, a sutra je sutra. Što da se danas brineš kad za brige imaš i sutrašnji dan. A one ti

neće nikud pobjeći. Ako jedne i pobjegnu druge će doći. Zato, brate, na Drinu!

Ja miline pokraj vode Drine. Ja miline šetati. Ja miline razgaljivati se, ja miline kao dijete se jurcati, ja miline – teferičiti.

Teferič. Čudna je to riječ. Ko je samo izmisli tako ćoškastu i vickastu, tako šećernu? Odakle nam se samo dovuče? A i ko li taj teferič izmisli? Mora da je neko ko je u rahatluku uživ'o. Beli je Čaršija? Ko će drugi nego Čaršija. Sve što valja, a bogme i što ne valja, sve to od nje potiče.

„Pa „đe“ ćemo na teferič?“

Zna se. Ne trebaš ni pitati. A i ne pita se to. Ne moraš ići daleko. Na Mejdan, u Topolik, pokraj Drine, u hladovinu i zelenilo. Eto „đe“ ćeš. A to ti je tu, odmah blizu, s' pendžera vidiš. Biraj mjesto. Biraj društvo. Biraj vrijeme. Glavnog druga, Drinu, već si odabr'o.

Na Mejdanu brzo prehladni. Sunce iznenada potone iza zidina staroga grada što se na vrh bezimenog brda smjestio. Vala, dosta ga je i bilo. Vazdan je Mejdan pržilo. Potone ono, al' još dugo će obasjavati tamo preko Drine bacajući svoje zlataste zrake na drugu obalu. Bljeskaju stijene, bljeska voda. Titraju sjenke. Svoju igru igraju. Sve se polahko smiruje.

Ali Čaršiji ne smeta što je sunce zašlo. Neće ona otići nikuda od svoje Drine. Što da nekuda ide kad joj je tu najljepše. Razgmili se narod po Topoliku. Kupači odlaze, teferičlije dolaze. Vatre se lože. Šerbetnjaci se pritandare. Ništa bez te kahve, bez te mučenice koja tako razgaljuje. Žene su napekle somuna, ćahija, gurabija, pita svakojakih, slanih i slatkih, ama sve što su znale i umjele. Šerbeta najljepšeg, šerbeta od mirisne ružice su razmutile. A u Drini, u plićaku, lubenica prezrela, valjuška se i rashlađuje.

Sjedi se i teferiči. Priča se i teferiči. Odmara se i odmara. Jede se, pije i uživa. Kahve se polahko ispijaju, slatke i kajmakli. Fildžan po fildžan. Sjedneš, noge prekrstiš, fildžan držiš na koljenu. Šerbetom se zaljeva. O bezbrigama se priča. Šali se. Šâle se i ahinjci zameću. Niko se ne ljuti. Svako je brigu na veselje odbio. Djeca se rastčala okolo. Igraju se, uvijek se ona igraju, loptu ganjaju, po topolama se veru, skaču i padaju. Oznojena su i radosna. Igri predata. Dotrče, zgrabe kolut pite pa opet trči, igraj se i gutaj slatke zalogaje. Jurcaj se. Ganjaj se. Svakom je lijepo. Svako teferiči, onako kako zna i kako mu treba.

Odnekud dopire pjesma. Tiha, tiha. „Ja miline pokraj vode Drine....“. Ide pjesma kao mirna voda. Razljeva se, plavi, godi, u milinu se pretvara. Kad čuješ, na drugoj strani, opet se Drina u pjesmi spominje.

„Teci, teci, Drino vodo....“

Teče ona. Ne trebaš joj govoriti. To je njen pos'o. Teče i nikad neće stati niti presahnuti.

Tamo, pod vrbom, pokraj same vode, neki pijuckaju. Otud se čuje:“ Rahatluku niđe kraja neima...“. Izvija se melodija, akšamlučka, rahatlučka, u akšam, iznad Drine, iznad Mejdana. Zvonki, prodoran glas daleko dopire. Tiha, poravna i razvučena arija. To pjeva Haša Dara. Obogaljena je, ali glas je sami Alah stvorio. Sve se urahatlučilo i razrahatlenisalo. Razbije se i poneka „srča“ od kamenje. Čovjek odoljeti ne može. Pa opet potiho, sjetno, razvučeno, pravo bosanski, čaršijski, zazvuči nova arija.

„Što to neima, što to neima, od Drine vedrine...“.

Ima vedrine. Kako da neima. I povjetarca ima što sparinu razgoni. I mirisa vode ima. Dopire povjetarac, lagan i ćarlijav, svježinu donosi, opojni miris donosi. Čovjek ga udiše i udiše i on u njemu za navijek ostaje. I žubora vode ima, i pjesme ima. Pjesme o Drini i o rahatluku. I sve se, to sjedinilo i u jednu riječ pretvorilo – teferič.

Neima ljetne žege ni sparine. Narod oduška nalazi. Ćušnuo je brige niz Drinu. A i ona se primirila i kao da se od vrelog dana odmara. Akšam je. Sad će i mjesec, otud iza Mlađevca izviriti i na teferič zaviriti. A teferiči li se teferiči.

Čaršiji lijepo. I ona uživa. Malo je sjetna pa k'o da Drini govori:

„Eh, da nije tebe Drino, šta bih ja u ove vrele dane dugoga ljeta? „Đe“ bih dušu svoju razgalila?“.

Zato, neka te Drino. Teci i protiči. Huči i žubori. Živi sa svojom Čaršijom, nekad u slozi, nekad u zavadi. Jer jedna bez druge vi niste ono što jeste, niti bi mogle biti.

„U ribara mokre gaće....“

Kad se zagledaš u tu vodu koja protiče ti vidiš samo njenu snagu i njeno neprestano kretanje. A i ne misliš na to da i u njoj jedan život struji i vrvi. Puna je ona kojekakvih crvića, spužića, račića i ko zna čega još što nikad i ne primječuješ. Pa onda, žabe što krekeću, guje vodenjare, a baška ribe i ribe. Velike, male, ovakve, onakve. E njih itekako primjećuješ.

Znadeš sve njihove vrste, sve ih raspoznaješ. Gdje ih ima, kad najbolje na udicu udaraju, na koji mamac najbolje idu, ko ih najviše lovi. I to sve znadeš. A bogme, svakoj i ukus poznaješ. Znaš kako se sprema, koja je dobra, koja bolja, a koja najbolja (jer loše neima).

Još od malih nogu, otkad su te na sokak „ispušćali“, oko Drine češ se sa djecom motati. Niko neće znati ni čiji si. Ali ti ćeš sve ribare poznavati. Slušaćeš ih. Ribe im čuvati, gliste i rovce im kopati. I ponešto o ribolovu učiti. I sanjaćeš da i ti jednoga dana zabaciš.

Taj dan će doći. Neko će ti na običnu špagu i ljeskov štap staru udicu svezati. Vjerovatno će udica biti od savijene špenadle. I eto i tebe, nekakav ribarčić ćeš postati. Mlatićeš onim štapom oko sebe.

Zabacivati, u plovak gledati, kontrirati, al' svaki put udicu ćeš bez ribe i bez mamca izvlačiti. Ljutićeš se na te ribe. Neko će te zafrkavati. I jednom, eto tvoje sreće, neka luda zelenka će se na tvoju udicu zakačiti. Ulovićeš je, uloviti. Biće to tvoja „zlatna ribica“. Mala je. Presijava se i koprca. Od radosti ćeš skakati. Možda će ti biti žao te ribice. Ali nešto, što se zove ribarska strast, u tebe će se početi uvlačiti, zahvatiti te, osvojiti i tobom ovladati.

I od tada, taj ribolov, ta želja da osjetiš kad se riba zakači, to umjeće da je izvučeš, ta radost da je vidiš, da je drugima pokažeš i da je kući doneseš, postaće sastavni dio tvoga života. Bez Drine i bez ribolova više nećeš moći. A za sve to je kriva ta Drina i samo Drina. Ona te je privukla i primamila. Ona te je zavela. Jer da nije nje ne bi ni toga ribolova bilo.

A ona teče i protiče. I ne primjećuje one što oko nje čuče povazdan oko zabačenih strukova na kiši ili na suncu, što čuče i strpljivo čekaju kad će se riba zakačiti. Čekaju i nešto u glavi dumaju. Niti one što na duge pecaljke pokušavaju nešto da ulove. A ni one što uporno sahatima blinkeraju svaki put sebi govoreći „još samo ovaj put da bacim“, a to njihovo, ovaj put, nikako da dođe. Odgađaju ga i odgađaju dok im se studen u bose noge, sve više uvlači.

Eno Ćate na hukovima. Zagazio sa pecaljkom. Taj najviše voli klenove. A i majstor je. Peltef na pecaljku izvlači brdo škobalja na hriđanskom Mejdanu. Idu k'o ludi poslije proljetne kiše. Sikirić je strukove zabacio. Čuči. Čeka ne bi li se neka mrena zakačila pa da gospođu obraduje. Jednom je nekakvu staru cipelu izvuk'o na udicu pa ga zadiru: „Sikiriću ima li jedna kundura?“

A tamo pod kulama, iz onoga dubijana, onaj hadžija sa sprženom bradom, na blinker somove izvlači. Al' nikome svoje tajne ne kazuje. Tahir, što ga zovu Riba trčkara okolo. Ribare sluša. Tamo dalje je i Avdo Škobalj, a s' njim i Fako Šaran, onaj što zamuckuje. A neki

Semiz će za banku glistu pojesti. Antika je uvijek sa svojim šeširom. Neki su se tamo u vrbak zavukli.

Život je to, jedan poseban, tu pokraj Drine. U šali, podvalama i vicevima protiče. Ribarske priče se pričaju. Izmišlja se i laže. Svako se fali i preuveličava. Svi se nadmeću u nadmudruju. Zna se ko glavnu priču vodi, a na kome se „kola lome“. Ali niko se ne ljuti. A kad neko ništa ne ulovi, prišiće mu, onako u stihovima onu staru: „U ribara mokre gaće, za večeru ne zna šta će“. I ismijaće se svi, a ponajviše taj što nije ništa ulovio. Al' daće mu neko koju ribu da ne ide kući praznih ruku.

Uveče, sva će mahala na prženu ribu mirisati, svi će se oblizivati, a Drina će teći i proticati. I čekaće da se u gluho doba, kad se smanji, u njenim plićacima pojavi dječurlija, Uljezova, Nasupova i ko zna koja još i da ribe ganjaju, kamenjem ubijaju. Jer, to je njihov ribolov.

Voda, mîsli, vrijeme, život ?

Kad ću opet sjesti pokraj Drine, da misli svoje zabacim, da ih onako, pustim niz vodu?

Teče Drina. Zagledaš se u tu brzu vodu. Ona ti pogled vuče. Nosi ga niz svoje brzake. Teče voda, teče pogled. Za pogledom teku misli čovjekove. Idu nekud misli za tom vodom. Idu i nestaju. U zaborav prerastaju.

Teče vrijeme. Sjediš, a vrijeme teče. Teče, voda ga odnosi. Voda i vrijeme. Uvijek teku uporedo. Nikad da stanu. Nikad da predahnu.

Uzalud moliš. Neumoljivi su: voda i vrijeme. Teče život. Gledaš vodu. Kao da ga ona odnosi. Kuda ga odnosi? Zašto ga odnosi? Odgovora neima.

Opet se zagledaš u vodu. Shvaćaš. Teče voda. Teku misli. Teče vrijeme. Teče život. Teku uporedo. Teku zajedno. Teku i odlaze. Sve

dalje i dalje dok se ne sjedine. Dok se u jedno ne pretvore. Voda, misli, vrijeme i život.

Ti i dalje stojiš. Gledaš. Sve je otišlo. Prazan si, bez vode, bez misli, bez vremena, bez života.

14. POGLED S' ONE STRANE

Razgovaram s' tišinom. Pričamo. Ja i tišina često pričamo. Nararazgovaramo se.

Lijep je moj, tuđi sobičak. Ni veliki ni mali. Nekako taman i potaman. Tih je i miran. Pun tišine. Niko me ne bihuzuri. A i ja, k'o da i nisam tu. U njemu imam sve što mi treba kao živom biću. Mogu jesti, mogu dihukati, mogu sanjariti. A mogu i sa tišinom pričati. Ali neimam ništa što mi treba kao insanu. Možda, osim tišine. Zato ga volim životinjski, a mrzim insanski.

Jah, zaboravio sam, imam svoju Čaršiju na duvaru. I još nešto imam. Imam naše mezarje. Nišani po sobi poredani, baš k'o tamo na Kuli.

Sjedim tamo u tom tuđem sobičku. Ni sam ne znam kol'ko sam brda i dolina udaljen, al' dobro vidim taj splet bijelih nišana utonulih u krajolik zelenila koji sam u svome oku ponio, a miris prezrele paprati kao da me opija. Nišani, nišani, dodirujem ih.

„Gdje sam? Šta ja to radim? Šta ja to osjećam? S' kim razgovaram?“

Niti sam u svome sobičku niti sam u Čaršiji. Tamo sam. Čujem i onu dobro znanu tišinu koja mi se u uho nekad davno smjestila (neko će se čuditi i pitati: zar i tišina može da se čuje? Može, može. Čuje se ona. Samo je treba oslušnuti).

Sa tom tišinom tiho razgovaram. Šapćem joj svoje bolove, želje svoje i strahove. Ona mi zamjenjuje sve žive sagovornike. Tražim od nje odgonetku i odgovor:

Šta radim ja ovdje bačen u ovaj svijet otuđene praznine i nemoći? Ko će sad tamo na onom raskršću između mezarja i mezarja otploviti u one daleke svijetove? Ko će otud, baš otud, s' one strane, pogledati na ono što se zove život i na Čaršiju? Ko će otud pogledati i pokušati da

shvati postojanje i nepostojanje, da odgonetne šta jeste, a šta nije i da makar nasluti – zašto je? Pitam svoju tišinu. Ona mi odgovara tišinom. Odgovor niotkud ne dolazi. Tišina. I samo tišina.

„Čujete li glas koji ne postoji?“ Ja ga čujem. On je u meni, Ako ga čujete, to je – glas tišine.

Kad udariš sa Kule prema onoj staroj tvrđavi što je po legendi zovu Jerinin grad, tamo iza posljednjih kuljanskih kuća, sudarićeš se sa tišinom. U nekakav čudnovat mir ćeš uploviti. Tišina će te dočekati. Na samom vrhu brježuljka, na omanjoj zaravni, pružilo se sa obadvije strane puta mezarje birvaktilašnje u kome je svoj mir nalazio najveći broj Čaršinlija još od bog zna kojih vremena. Tu su mezari, znanih i neznanih, bogatih i siromašnih, izmješani i pretrpani. Jedni naherenih nišana, u paprat i visoku travu zarasli. Na njima je vrijeme natpise izbrisalo i mahovina ih obuzela. Niko ne zna čiji su. Drugi, od bijelog mermera, po nekoj novoj modi, čisti, sređeni, sa bronzanim slovima, rascvjetalim crvenim ružama obrasli.

A oni dolje ispod? Svi su oni jednaki. Ko su, šta su, isti su. Svi će oni tamo, kažu, đevap davati. Za svoju dušu će se boriti i za svoja nedjela odgovarati. I to sve po zakonu vrhunske pravde i konačne istine. I ni na kraj im pameti nije da misle o tome kakvi su iznad njih nišani (i da li ih uopšte ima). Prije će pomisliti i poručiti:

„Hej vi gore, što te nišane podižete, što ih glancate i uljepšavate. Sebi ih podižete. Mi od njih nikakve fajde neimamo. Oni su vaše ogledalo“.

A iznad njih, uvijek neka čudna tišina vlada i neki iskonski mir. I sve se toj tišini prilagodilo, sve je poštuje i uvažava, a da toga ni svjesno nije. Pa kad čovjek stane na tom raskršću puteva i pogleda naokolo po rasutim nišanima odjednom shvati neku ljepotu. Nije to ljepota ovozemaljska, kratka i prolazna. To je ljepota vječnosti i konačnosti. Onda mu se učini da tamo, u dubini, tamo s' one strane, nekakav život drugi struji i da ti ljudi i nisu umrli pa čeka da mu se neko iz tog života

pojavi, čeka da nečija duša oživi, čeka da tišina progovori i da ga taj neko oslovi, glasom njemu tako dragim i poznatim:

„Vidi, vidi. Doš'o si da me obiđeš. Neka, neka. Baš lijepo od tebe. Nisi me zaboravio. Pa kako se živi, tamo kod vas? Šta se dešava? Kako ukućani? A komšiluk? Sve me zanima“.

Shvatiš da tamo dolje nije ništavilo, nije praznina, nije provalija. Postoji nešto i tamo.

Raspričaš se, kao u stvarnosti. Pričate. Isti glas. Isti lik. Isti razgovori. Eto životari se. Radi se. Brige pritisle. Al' dura se. Mora se. Pa Čaršija pita za tebe, pa Čaršija te poselamila. Pa ovome bilo ovo, pa onome bilo ono. Pričaš tako, i što treba i što ne treba, al' ono glavno, ono što ti je stalo u grlu pa te davi, to nikako da prevališ preko jezika („Hajde, reći ću drugi put“).

Oko mezara si počistio. Možda si travu počup'o. Možda si cvijeća donio. Možda si još štošta uradio, trebalo, ne trebalo. Al' sve si to i nekoj neznani uradio. Radiš, a ne znaš šta radiš. Čak ne znaš ni da li to baš ti radiš.

Stojiš tu, nekako izgubljen, sve k'o da si nešto zaboravio. Kao da sanjaš, pomiren sa vječnošću, sa sudbinom, sa moranjem. Ne znaš da li su se ti ljudi u tvoj život vratili ili si se ti njima u tim dubinama pridružio. Stojiš i živiš s' njima makar na trenutak. Razgovaraš.

Vidi Seada. Njemu sam kad smo bili djeca ciglom glavu razbio. Davno je to bilo. Evo Bega, zvanog Šljivka. Sa prozora skočio i baš ovdje pod ovu šljivu dospio. A rodila je. Eno Sulje. Komšija. U kino me bez karte upušt'o. Tamo je mali Fekec. Lopte smo igrali. Na njegovoj dženazi nisam mog'o izdržati. Pobjeg'o.

Koračam dalje. Polahko. Odsutno. Kao na tuđim nogama. Evo ovoga, eno onoga. Pa njega sam već i zaboravio. Vidi, Vidi. Tražiš još nekoga. Javiš se ovome, javiš se onome.

Razgovaraš. Slike, slike, Sjećanja. U prošlost se vraćaš dok sjenka tuge ledbi nad tvojim zamagljenim pogledom, a oblaci te nose, nekud u daljine, sad paperjasto mehki, sad crni i olovni. Nose i nose. Kako su tu, na tom mjestu, oblaci tako blizu. Idu i idu. Čini ti se da ih rukom dohvaćaš dok im nesvjesno govoriš:

„Nosite me oblaci. Nosite tamo gdje se svjetovi dodiruju, u neke tajne prostore, tamo gdje mrtvi žive, a živi umiru. Hoću sa te strane da vidim moju Čaršiju. Hoću otud ponešto da joj poručim, da je opomenem“.

A onda ti se pred očima ukaže dženaza. Eto je, baš tu, na tom prostoru tišine i konačnosti. Vidiš ljude kako su oko kabura čučnuli, baš k'o neki crni grmovi, mokri i prokisli, pogleda uperenih u nepostojeće svijetove. Iznad njih kiša rominja (čini ti se da tada uvijek ta kiša pada), kvasi žutu ilovaču, kvasi njihove gole vratove, kvasi misli njihove, iz stvarnosti istrgnute i u nestvarnost upućene. Kvasi i u gnjilež pretvara. Kao kroz san čuješ kako aminaju, nekako brzo i brzo, i kako halaljuju, istinski i dostojanstveno. Sve tu, pod tim šljivama. A onda će mokra ilovača po tahtama udarati, tupo i odvratno i taj zvuk će ti se u mozak urezati: „Tap-tap, tup-tup....“.

Traje to tako. Traje. Tu si, a nisi tu, niti sanjaš niti zamišljaš, a sve se to pred tobom odigrava, dok ne pogledaš malo dalje niz zelenu strminu i ne ugledaš u dubini obrise svoje Čaršije. Vidiš krovove crvene pod kojima je život užurbani ustreptao. Lijepo vidiš kako se po tim jazbinama ili krtičnjacima što se stanovi zovu, po tim sobetinama i sobičcima, u bijedi ili raskoši, šepure oni što su tu samo jedan mali djelić vječnosti prisutni, a misle da se taj tren, ta trunka beskraja, nekakvim životom može nazvati. A ti kao da hoćeš da im dovikuješ, da ih opomeneš, da ih urazumiš, da ih na oblacima poneseš.

„Hej vi dolje, po memljivim podrumima i raskošnim vilama. Vi koji gladujete i prosite i vi što se prežderavate, opijate i bogatstvom rasipate. Vi koji vjerujete i vi koji ne vjerujete. Vi koji mrzite i vi koji volite, vi koji sevape fatate i vi koji haram činite. Vi koji se radeći

satirete i vi koji ljenčarite. Svi ćete se vi ovdje na ovo brdo, tuđim nogama uspentrati, pod ove hladne kamene ploče leći. I svima će vam biti jednako. Dočekaćete istinsku pravdu, konačnu.“

„Ostavićete tamo sve to za čim ste se čitavog života grabili. To se ne nosi. Ostavivićete ubuđale pare, svoje dronjke, naglancano ordenje, sve što ste tamo grabili i prigrabili ili što ste isprosili. Ostavićete svoju mržnju, svoju zavist, svoj titizluk. Ni to se ne nosi. A vi bolesni. Ovdje ćete ozdraviti od svih svojih stvarnih i umišljenih bolesti. Nemojte se tamo puno pretirati i otimati. Sve svoje planove ovdje ćete ostvariti i snove ispuniti.“

„Ovdje će početi vaš pravi život u bogatstvu i izobilju ništavila, bez igdje ičega, u konačnom miru i vječnom rahatluku. Život bez zavisti i pakosti, bez mržnje i podvala, bez grabeži i otimanja. Za postojanje duše ćete spoznati. Duša će vaša početi živjeti bilo da ste duševni ili bezdušni bili. Bićete krotki i poslušni. Spoznaćete i shvatiti sve ono što se može i mora spoznati. Sve ćete svoje zagonetke odgonetnuti. Ovdje ćete postati neko iako tamo u životu niste bili niko i niste ništa vrijedili. Postaćete besmrtni (jer dva puta umrijeti ne možete). A vi koji ste mislili da ste tamo bili neko i nešto, nekakav strah i trepet, kojima su se svi lažni divili, klanjali i dodvoravali, ovdje ćete biti niko i ništa. Bićete obični smrtnici. I to mrtvi smrtnici“.

Okreneš se premo rumenom šljiviku, zracima zalazećeg sunca obasjanom, što je među kabure poleg'o u zlatastoj paprati među nišane zalutaloj. Opet tišina. Mir spokojni. Praznina. Potpuna praznina. Neko beštežinsko stanje. Bez misli. Bez života. Postojanje nepostojećeg. Ništavilo vječnosti. Ne znaš ko to iz tebe govori, al' čuješ da govori. Govori neki glas koji ne postoji. Dobro ga čuješ kako govori:

„Urazumićete se smrtnici. Ovdje, pod ovom travom već sparušenom, pod šljivama što su se zaplavile i od roda grane zemlji povile. Ovdje ćete završiti“.

Rodile su one i ove godine. Uskoro će i dozrjeti. Već su se zamavile. Na njih prezrele osovi će se kupiti. Neko će ih brati i halapljivo, u neznani, proždirali, dok tumara između nišana i bulji u slova vremenom već zamućena. Razaznaje, odgoneta.

Hodaće tuda i posrtati, a neće ni primjetiti guštere koji se okolo sunčaju, vrapce koji se šepure i svađaju, crne kosove što na voće slijeću, bubice koje su se okolo razgmilile po već zreloj paprati suncem zlatastim obasjanoj. Niti mrežu koju je pauk u visokoj travi ispleo u kojoj se muha za život bori i otima. Neće osjetiti ni miris trave već sasušene, ni slast zrelih šljiva, ni tišinu vječnog spokoja, ni mir smirenja konačnog.

I vrijeme će tu za njega stati kao što je stalo i za one, dolje pod pločama. Staće i biti beznačajno. Tumaraće on u tom bezvremenu, po tome bezprostoru. Pronalaziće nišane znanih, nišane dragih. Čitaće i sjećati se. Sjećati. Ponekad će se začutiti, ponekad uzdahnuti.

„Bože dragi, pa zar je prošlo već toliko vremena? Kako to vrijeme brzo prolazi. Mota. Eh, to vrijeme! Eh, to vrijeme!“

„Bujrum, dobri čovječe“.

Prolazi vrijeme. Prolazi, nego šta. Ide vrijeme i ljude u mezarje odnosi. Vječnosti ih predaje. Ide vrijeme i ljude zaboravu predaje. Zaborav sve liječi i prekriva. Samo se jedan otrg'o od zaborava.

Samo se jedan zvao Hasan Kaimija. Samo je jednom Turbe podignuto. U njemu je mir svoj našao čovjek-evlija, prije ko zna koliko godina. Za sirotinju se borio, za pravdu se borio, bogatima nije bio po volji pa ga Turske vlasti protjeraše u našu Čaršiju. Takvu mu kaznu odrediše. A ona, takva je naša Čaršija još od tih vremena, gostoljubiva i svakom otvorena, primi ga svim srcem kao svog najrođenijeg. Bezbeli mu je još i rekla (šta bi drugo?):

„Bujrum, dobri čovječe. Jes' da sam na kraju dunjaluka i da mi te po kazni šalju, ali da znaš, moja su ti vrata otvorena. Primiću te sa radošću svoga srca, prigrliti kao svoga, hraniti i zaštititi. Gledaću da ti kaznu pretvorim u nagradu. A ti podučavaj moj narod. Svoje mu znanje prenosi. Zato, bujrum dobri čovječe“.

I zaista, kaznu mu pretvori u nagradu. Narod ga lijepo primi. On svakoga sjetovaše i poučavaše, a imao ga je čemu i naučiti. Ljude po vjeri nije razlikovao niti dijelio. Svi su mu bili jednaki. Vremenom, u njemu ljudi neku svoju svetinju prepoznaše.

A kad umrije, tu mu dženazu klanjaše i u vječnost ga ispratiše. Narod od njega svoga „dobrog“ napravi. Postade on njihov Kaim Baba pa mu i Turbe podigoše. Malo je i skromno, baš kako i dolikuje. Ali je od svakog poštovano i voljeno.

Ljudi i ljudi su tu, u to Turbe, stoljećima dohodili. Slučajno ili namjerno. Bogati, sa pratnjom raskošnom. Vojnici, bačeni iz ko zna kojih daljina i vilajeta, da se ovdje po ovoj posnoj i guduravoj zemlji bosanskoj za neke carevine bore, željni svoje zemlje i svoga naroda. Siromasi, ubogi, praznih džepova i gladnih trbuha. Oni prekodrinski, gonjeni nekom svojom golemom nevoljom, tražeći tu, od tog nekrsta, spašenje i pomoć od sila nevidljivih koje su ih ophrvale. Bogalji, kljakavi, gubavi, slijepi, oduzeti, samrtnici, smrtno zaljubljeni, besposlenjaci, znatiželjnici, glupi i promućurni. Sve je to gambalo, uz visoke strančuge, odozdo iz Čaršije, očiju uprtih u to Turbe i u Kaim Babu. Sve je to drhteći i bogoradeći od njega spašenje tražilo.

Dohodili su i svoju muku u sebi donosili. Za zdrave i bolesne se molili. Za sreću i nafaku. Za pokajanje i spašenje. Klanjali, dove i sureta učili. Na brzinu se krstili, potajno lelekali i u sebi Očenaše sricali. Tiho i pobožno plakali. Cvilili ili samo tupo i odsutno gledali. Nade svoje donosili i tu ostavljali i sa utjehama se vraćali. Svaka čuda od tog pohoda očekivali, ozdravljenje, spašenje duše, ljubav, bogatsvo, sreću i

nafaku. A mnoga od tih očekivanih čuda i doživljavali i o tome svuda gdje stignu priče pripovjedali.

„Znaš onoga moga bolesnog amidžu? Doktori ga bili otpisali. Eno ga, prohod'o. Ust'o. U Turbetu mu klanjali. I, eno ozdravio. Siš'o u Čaršiju. Čuda pravi Kaim Baba“.

Čuda ili nečuda. Važna je nada i vjerovanje. A nada će podstaći čovjeka da se bori i da se izbori.

Svako se tome umnom čovjeku divio, tišini, skromnosti i tajnovitosti njegovog mezara čudio i sa nekim strahom bi u Turbe kročio. Ostavljao bi vreli sunčani dan, tu pred vratima i tonuo u beskraj mirnoće i nestvarnog življenja. A unutra, neka ljepota i milina. Nećeš naći sjaja i raskoši. Ničega nepotrebnog. Bijeli duvari. Po podu serdžade prostrte. Svijeća se nad kaburom nikad ne gasi. Samo zatrepti kad huk nekog nečujnog vjetra iz prostranstava svemoći zapuhne i u čovjeku neku jezu, strah i poštovanje probudi. I kad ti misli nekud odlutaju da se tamo u tim prostranstvima sa evlijom susretnu.

Pa onaj zeleni, čohani, prekrivač zlatom izvezen. Starinski, bijeli, nišani. Sablja njegova i svete knjige njegove. A miriše nekim opojem što čovjeka tamo u te nestvarne daljine k'o u nepovrat odnosi. Miriše dušom njegovom. Ako nikad nisi dušu osjetio tu ćeš je osjetiti i sa njom se susresti.

Turbedar će ti biti uslužan, skrušen i strpljiv. Legende će ti pričati o životu tog vrlog čovjeka, o učenosti njegovoj, o djelima njegovim, o pogibiji njegovoj i kako je za svoje Turbe baš to mjesto odabrao. Pričaće i što jeste i što nije. Uvjeravaće te u nemoguće. I pjesme njegove govoriće ti, tiho i zanosno. Neće propustiti da ti kaže pjesmu o štetnosti tutuna i sam će se, kao svojim, tim stihovima ponositi.

To ćeš sve kao nešto nestvarno i kao neku neznan doživjeti. Izaći ćeš iz Turbeta sa nadom i očekivanjem. Vratićeš se u stvarnost, u sadašnjost,

u postojanje, čudeći se pregrijanom ljetnom danu punom zvukova dokonog života što odnekud dopiru. Vraćaćeš se u stvarnost i pitati:

„Šta je ovo sa mnom? Gdje sam to ja? Odakle ja to dolazim? Kuda ću i kako sad krenuti?“. A kad kreneš niz strmo brdo u svoju Čaršiju ti k'o da si krila dobio. Na zemlju ne staješ, letiš, letiš, po nekim visinama, a duša ti puna i čista što si mezar takvog čovjeka pohodio i njemu se poklonio. To ćeš cijelog života pamtiti i u mislima ćeš se svojim tome Turbetu vraćati. Negdje u dubini oka svoga Turbe ćeš nositi, bijele duvare, stamene nišane i čohu zelenu, a u duši neizbrisivu čistu spoznaju koja će te na svim tvojim ovozemnim putevima pratiti i opominjati.

To je spoznaja o vječnoj moći i ljudskoj nemoći, o prolaznosti onoga što znaš i što doživljavaš i neprolaznosti onoga nepoznatog, tajanstvenog i nedoživljenog. To je ta nedostižnost moći jednog evlije koji toliko godina nakon svoje smrti, otuda s' one strane ljude uči i podučava. To je ono što se zove besmrtnost.

Čaršija se seli. Kuda?

Doš'o si u Čaršiju. Doš'o si otud. Strč'o si. Sletio si. Tu si. U Čaršiji.

Sa vremenom se sudariš. Sa životom se sudariš. Sa postojanjem. Sa onim što se stvarnost i sadašnjost zove. Svi nekuda idu, svi nešto nose, svi nešto pričaju, svi nešto žele, svi se nečemu nadaju. Svi žive. To je taj život. To su ti ljudi. To je ta tvoja Čaršija. Ko tu uopšte misli na ono tamo, na postojanje i nepostojanje, na nekakav pogled odavde ili odande, na tišinu, na razgovor sa tom tišinom, na mir i vječnost. Kakva vječnost? Uzmi svoj djelić te vječnosti koju zoveš sadašnjost, tebi je on dodjeljen, zgrabi ga, ispuni ga životom, živi ga. Potroši ga. A poslije? Ko te pita za poslije. Šta poslije? Zar i o tome da se misli? Važno je sad jer sad je sad, a poslije, ono je ko zna kada, ono je poslije.

Iscijedi iz toga trena sve njegove sokove, doživi i preživi sve ovozemaljske radosti, uživanja, ali i žalost, bolove i muke. Sve je to

tvoje. Sve to tebi pripada. Ništa od toga nemoj propustiti. Jer kad dođe ono poslije bolje se kajati nego žaliti. A tren je samo tren i začas proleti. Bude i nestane.

I tako, dan za danom. Živi se. Griješi se. Kaje se. Posrće se. Uspravlja se. Ali, svakome dođe vrijeme da ide. Iscuri njegov djelić vječnosti. Valja se njemu suočiti sa onim poslije. Sa onim na šta nikad nije htjeo ni misliti. Čaršija to gleda. Ona to doživljava. Otkida se njen jedan po jedan djelić. Kruni se, nestaje. Odlazi. Čaršiju to boli. Tužna je. Žalosna je. Šta se to s' njom dešava?

Njoj je jasno šta se dešava. Pa Čaršija se seli. Ona se stalno seli. Traje to i traje. Seli se, trun po trun, zrnce po zrnce, život po život. Eno je, tamo na mezarju. Tamo se Čaršija preseljava. Mezarje se širi, Čaršija se smanjuje.

A kad neki amidža, star i nemoćan, smogne snage i nekako priviri u Čaršiju, on će se zabezeknuti, iznenaditi i začuditi. Neće moći ni poznati tu svoju Čaršiju. „Šta je ovo ljudi? Pa ovo nije moja Čaršija. Ja sam zavrlj'o. Ovo je nešto drugo. Pa „đe“ sam ja ovo zalut'o? Vodite me u moju Čaršiju“.

Jašta je nego drugo. I zalut'o si. Isto je, a drugo je. I jeste tvoja Čaršija, a i nije. Al' tvoja Čaršija je negdje duboko u tebi, smjestila se tu onakva kakva je bila i kakva tebi treba. I ti ćeš je sa sobom ponijeti – tamo jer i tamo moraš imati neku čaršiju. Ako je moraš imati, šta će ti tuđa kad već imaš svoju. A i što svoju Čaršiju drugom da ostavljaš? Ne zna on nju čuvati i paziti. Zato ti nju sa sobom ponesi.

I, onda, jednoga dana, čuješ. „Umro amidža. Sutra je dženaza“.

Pred Riječansku džamiju stoči se sva Čaršija. Staro, mlado, zdravo, bolesno, moćno i nemoćno. Valja amidžu ispratiti. Valja se s' njim čovječno i dolično rastati. Valja se halaliti. Valja djelić svoje Čaršije tamo, u vječnost otpratiti. Valja čovjek biti.

A tu, na dženazi, srešćeš svakoga. I onoga koga viđaš svaki dan i onoga koga si već i zaboravio. Pa se čudiš da on još uvijek postoji. Ali, eto, postoji i drži se. S' njim ćeš se lijepo porazgovoriti, onako k'o u stara vremena.

„Nuto moga Remzije! Kako je?“, „Šućur Alahu. Devera se“. Osmjehuje se. Nismo se viđeli ihahaj. Zelena kravata. Odijelo. Pa to je njegov izlazak među svijet. Događaj.

Gledaš okolo. Salih Remzin skakuće, nešto naređuje. Dundul, Gobelja, Tirke, Ćato. Uvijek su tu. Eno i Košpe. Lica ozbiljna, nekako dostojanstvena, ponosna, mirna i odlučna. Govori se tiho i to samo ono što je potrebno. Eno onoga moga, eno onoga našega. Svi su tvoji. Svi su naši. Svi su svoji. Svi su Čaršija.

Salavati su učili. Klanjalo se. Amidža čeka, na mejtašu, na tabutu. Ne hiti kao, što nikad u životu i nije hitio. Sad će krenuti. S' ruke na ruku. Svi žure da ga prifate, da mu se oduže. S' ruke na ruku.

„Eh, da ti je sad viđeti svoju dženazu. Poštovanje. Rasplak'o bi se“. Valja to zaslužiti. Valja biti djelić Čaršije.

„Halalimo, halalimo.....“

Kasno je popodne, sunčano, treperavo, nekakvom zrelinom svojom otežalo. I berićetom. To je popodne rane jeseni. Sve zrije. Sve sazrijeva. Zraci sunca se kroz paukove mreže, razapete na šljivama, probijaju i zlate se po zreloj paprati. Mezarje obasjavaju. Umivaju. Okolo sve živi i gamiže. Sve je ustreptalo. Život tu pulsira svojim ustaljenim otkucajima. Kako je lijepo živjeti.

Kabur je već iskopan. Kamara ilovače suncem je obasjana. Žute se tahte, kraj kabura složene. Žute se i čekaju. Sad će ljudi amidžu donijeti. Zemlji i vječnom miru da ga predaju. Sa amidžom da se rastanu.

I to je život. Jer život nije samo življenje i uživanje. Život je i umiranje, i sahranjivanje, i žaljenje, i halaljivanje. To, ponajviše. Eto ih. Oni dolaze. Ide amidža, sa ruke na ruku. Sve je tiho, veličanstveno, poštovanja i divljenja dostojno. Ide amidža. Odlazi. Samo poneko prošapće:

„Ode naš amidža. Alah rahmetile“.

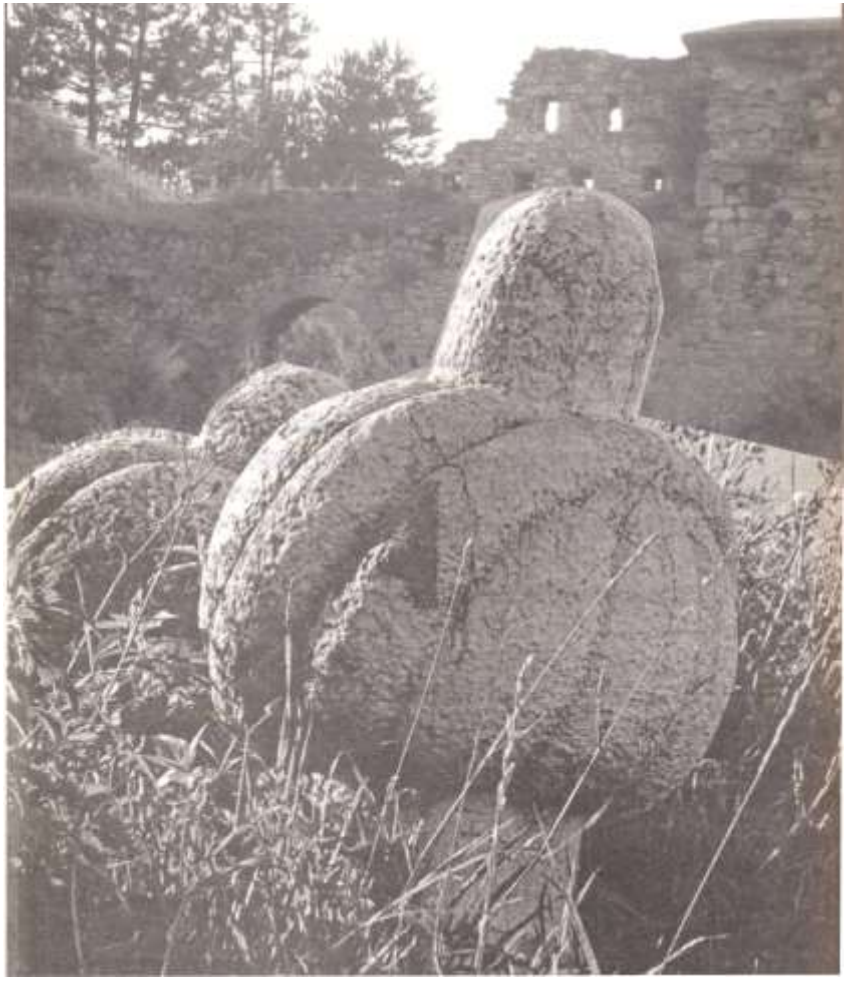
Šta tu treba više. Govor i lažna veličanja, ulagivanja. Čemu to?

Neima tu straha, neima mistike, neima ničega lažnog i zavaravajućeg. Ima samo poštovanja, ima dostojanstva, ima ljudskosti, razumjevanja, nadanja, a možda i kajanja. A iznad svega ima istine. Ima suočavanja sa istinom. I to ne sa bilo kakvom istinom (ne sa lažnom istinom) nego sa konačnom istinom. Sa onim što vidiš pred sobom.

Lopate su uz šljivu prislonjene. Ljudi se grabe za lopate. Zemlja tupo udara po tahtama. Za čudo, neima kiše. Neko tiho jeca. I pokoji uzdah se otkine. Neko samo uzgred progovori: „Jah. Svi ćemo mi 'vako. Svi“.

Ljudi okolo čučnu, oko kabura. Koliko su oni dženaza ispratili. Koliko su puta za hodžom ponavljali molitvu, nešto nerazgovijetno sricali, znali ili ne znali šta znače te riječi, aminali i halaljivali. Koliko su ljudskih duša ispratili da tamo mirno počivaju ili da pate i ispaštaju u nekom dalekom, tajanstvenom i nepoznatom svijetu u koji su ponekad vjerovali, a ponekad i nisu. Koliko se puta čulo ono najvažnije, ono bez čega čovjek ne može otići, ono ujednačeno brujanje, one riječi istine koje zazvuče nad ovim šljivikom: „Halalimo, halalimo.....“. I to je kraj.

Onda se razgmile ljudi oko nišana. Hoće svako nekome svome da se javi, da mu nešto progovori, da mu Fatihu prouči. Dotle će Čukljo sa onim svojim tupim izrazom mirnoće i odsutnosti, vodom iz ibrika svježi kabur poljevati, a hodže će polahko svoju molitvu dovršavati.

Pogledajte, ponekad, i s'one strane, bolje ćete vidjeti

Čopor radoznale djece će kroz ogradu provirivati, nadajući se nekom sitnom poklonu. I vjerovatno će ga dobiti. Čobani će baš tada sa svojim stadom prema selu promicati. Čuće se povremeno treperavo zvonjenje. A tamo dalje, život tih i spokojan teći će po sokacima živahnim i po avlijama šarenim. Vući će se vrijeme svojim

svakidašnjim, trapavim tokom, kroz sunčan dan pun berićeta. Ne mari taj život za ovo mezarje. Ne primjećuje on šta se ovdje dešava. A i zašto bi primjećivao. To je njemu svakidašnje. Sa njim je nekako srastao, navik'o, saživio se.

Ljudi se razilaze. Još uvijek o amidži ponešto govore. Uvijek dobro i uvijek lijepo. Neko ispriča nešto iz njegovog života, nešto bezazleno ili smješno. Ali, niko se ne smije. Umjesto toga svako će samo reći:

Dobar je bio naš amidža. Dobar".

Tako je to. Svako je dobar onda kad ga nestane. Poneko će možda u Turbe navratiti. Da se Kaim Babi pomoli.

Dženaza se polahko rasipa na tom raskršću puteva. Jedan vodi ovamo, drugi tamo. Jednim se možeš vratiti i vratićeš se. Drugi je bez povratka.

Idemo onim prvim. Idemo u svoj djelić vječnosti. Idemo u Čaršiju. Ona nas čeka.

A tamo? Ostao je čovjek u sjenci Turbeta, pod nekom šljivom razgranatom. Ostao je u svojoj vječnoj vječnosti. U svojoj Čaršiji. U Čaršiji koju je sa sobom ponio.

15. PRIČ'O NAM BABO

Naš babo je znao lijepo da priča. Al' samo kad mu je ćeif. Ili tačnije, kad mu dođe – „dobra“.

A znao je još ljepše da šuti. I to, opet, kad mu je ćeif, ili kako su govorili, kad mu dođe ona njegova „đunija“. A šta je to „đunija“ i zašto mu dolazi, to nisam nikad mogao shvatiti niti sebi rastumačiti. O tome ni on nikada nije govorio. Da mu je dolazilo, to jeste. Dolazilo mu je. Odjednom zašuti, ni s' kim ne govori, ali nikoga niti ruži, niti progoni. I niko ne zna šta mu je. Samo kažu: „Došlo mu“. Traje to tako neko vrijeme i odjednom – progovori. Svima lahne. Kažu: „Pušćalo ga“. Kako im neće lahnuti kad je – progovorio babo.

A kad progovori onda ga niko zaustaviti ne može. U sve se petlja. Sve najbolje znade. Hoće svakom loncu da bude poklopac. Hoće da je uvijek njegova zadnja. To, da li je u pravu ili nije – njega ne zanima.

Na sijelo nije volio ići, ali je volio da mu se dolazi. I da lijepo goste dočeka. A onda ti se on raspriča. Obično priča o kojekakvim svojim bolestima, o događajima u bolnicama. A im'o je on stotinu nekakvih bolesti. Sve izmišljene i umišljene. Šta god koga zaboli, odmah zaboli i njega. Glavna bolest mu je bila – vesvesa. Od nje se liječio i kod doktora i kod hodža i kod kojekakvih gatara. Zapisi, strave, hamajlije, zagasivanje, ništa mu nije pomoglo, sve dok ga samo od sebe nije pušćalo. Bir-iladž. I to pod starost.

Priča on neku svoju priču, po ko zna koji put, ali do u detalj potpuno istim riječima. Nikad ništa da doda niti da izmjeni. A mi svi svaku tu njegovu priču već znamo napamet. Znamo je, ali nam je opet slatka i zanimljiva. Jer to je babina priča. Bolje je da priča nego da šuti. A kad negdje nešto slučajno promjeni odmah će neko dijete to primjetiti i reći:

„Nije tako, babo. Drukčije je bilo“. Ispraviće ga, a on će se čuditi, kako to da dijete znade bolje od njega.

Dođe mu nekad pa se sjeti rata. Sjeti se pa se raspriča. A ima on o tome jednu svoju posebnu priču, sto puta pričanu. Da je nazovemo: „Priča o tome kako sam rat počeo u Njemačkom logoru, a završio u partizanskom Štoku.

Ne bi valjalo da je ja prepričavam. To nije ono pravo. Bolje je da nam tu priču on sam ispriča.

Helem, 'vako je nekako bilo. Taman ja otvorio dućan i stao na noge.Skuck'o malo kapitala. Počeo raditi i obrtati. Ko malo se zaim'o. A osladilo se. Kad, dođe poziv za rezervu. U-huh, obelajim se ja. Šta ću, kud ću? Kažu, potplati. Te ja potplatim nekog doktora. On mi nađe slabo srce i pušća me tri mjeseca, 'nako ono, na prostu nogu.

Prođoše tri mjeseca, eto ti opet poziva. Tamo se, 'vamo se, neimam koga potplatiti već hajd' u rezervu. Odrede me na Mađarsku granicu. Rovovi se kopaju. Utvrđuje se. Kažu, rat se sprema. Kakav sad rat kad je u mene dućan tek skoro proradio. A i kako ću kopati. Nije to za mene. Ne znam s' lopatom maknuti.

Helem. Upita me oficir, jesam li pismen. Jesam. Ha viđe rukopis odredi me da nabavljam za oficirsku kuhinju. Lijepo je bilo. Hrana dobra. Naš kazan. Sve – ama ha. Nabavim šta treba i fraj. Al' sve mislim na dućan. Kapital će mi propasti. A i Čaršiju sam plaho poželio.

Jednoga dana odem ti ja u selo po kupus. Sačuv'o narod neđe kupusa. Iznese žena lonac nekog šerbeta od grožđa. Kaže – posluži se. Ja se polužujem. Slatko, lijepo. Meni se plaho sviđelo. Popijem ti ja onaj lonac šerbeta pa krenem nazad sa mojim kupusom. Ima da se ide podosta. Ravnica pa misliš blizu je. Počne mi se u glavi vrćeti i mantati. Sve više i više. Počnu mi se noge oduzimati. K'o da nisu moje. Koraknuti ne mogu. Šta je ovo sad, majku mu? Sjetim se ja. Nešto mi

ona beštija poturila. Pa hajd' još malo te ti se skljokam u jedan hendek. Tu sam spav'o oduzet do neko doba.

Ostadoše oficiri bez ručka. I bezbeli, mene na raport. Zovu me na davu. Zaslužio sam, brate. Prepa'nem se ja. Strogoća je. Hoće rat. Ispričam ja sve kako je bilo. Popio lonac šerbeta od grožđa. Nisam znao da opija. Oficir, mora da je neki p'jano, počeo se grohotom smijati. Veli, pa bre to bi i mene oborilo. Ispriča on to drugim oficirima. I oni se smiju. Kažu da je to zgodan vic. Šerbe od grožđa. Nisu čuli da to postoji. Baš me briga. Važno je da mi oprostiše. Hajde, vele, na svoj pos'o i nemoj više piti toga šerbeta. A i neću, šejtani ga odnijeli. Ama, ko će znati, 'nako slatko, a tolikačko opasno.

Budemo mi tudi neko vrijeme. Ja se sve nadam da ću uskoro kući, kad dođe naređenje, pakuj se, sve tovari i pokret. Đe ćemo? Pravac željeznička stanica.

Kud ćemo sad, pobogu? Niko ne zna niti nam govore. Vojna tajna. Nagađamo koješta. Svako priča svoju priču. Dođoše hajvan vagoni te mi unutra. K'o hajvani. Potrpamo se. Skahrili se, obelajili. Prepali se. Krene voz. Ide nekud onom ravnicom. Malo ide pa stane. Više stoji nego što ide. Nešto nije u redu.

Vojska k'o vojska. Svakojakih ima. Neko spava, bez brige. Hrka ga stoji. Neko jede one konzerve. Neko pjevuši, haman muci za inad. Neko koješta izmišlja, neko se preplašio i ušutio, a nekome sve svejedno. Tako ti je to sa vojskom. Al' bogme, sve više se o ratu govori. Rat pa rat. Jedan nešto načuo od oficira. Drugom u pismu od kuće pisali. Opet nekakav, sluš'o radio.

Zadrnda voz, zatandrka pa krenu. Zahukt'o se. Polja lete i prolijeću. Lijepo gledati. Samo da ne bude rata. 'šenica se zazelenjela. Vinogradi. Nekakvu vodurinu pređosmo. Most željezni od kilometar. Kažu, to je Dunav. Mutan i nadoš'o. Idemo u Srbiju. Šta ću po Srbiji? Ja sam iz Bosne.

Dođe i noć. Mjesečina obasjala. K'o dan. Al' opet tuhafli. Bože sačuvaj. Klopara onaj voz, prolazi kroz neke stanice, sve zamračene, kad, na sred ravnice – stade. Šta je sad to? Što stade?

Izlazi vojska iz onih vagona u noć, noge da protegne i da se olakša. Raspituju se, dovikuju; šta je, šta je. Kažu, dalje nemere, pruga minirana. Kako će biti minirana? Kak'a je to država? Ustumarala se vojska. Tamo-'vamo oko onoga voza. Studen se neka u kosti zavlači, više od straha nego od zime. Insan drhti i cvokoće. Dođe neki oficir. Kaže, vojnici u ratu smo. Beograd je bombardovan, ratno je stanje, od sada važe ratni zakoni, prijeki sud za dezertere. Svi znamo šta to znači. Njemačka napala.

I tako, mene rat zateče na sred neke puste ravnice, u nekim poljima, u gluho doba noći, daleko od moje kuće i od moje Čaršije. Da sam makar kod kuće ne bi mi bilo ni po' jada. Šta ću „ovdi“, majko moja, u ovoj pustinji? Šta će biti sa mojim dućanom? I tamo je rat. Bogme će sve raznijeti i opljačkati.

Mislim ja tako, kad, narediše da se ulazi u vagone. Nazad, pa ćemo na Klenak i na Šabac. Tako nam rekoše. Da ugrabimo dok još most nije srušen. Potrpamo se mi. Svi pretrnuli. Nije šala, tolika sila napala. A i šta će nam taj rat. Mi hoćemo da živimo i da radimo. Počnem ja u sebi učiti neka sureta. Ne bil' mi lahnulo. A jedan, nekako se nahorozio. K'o drago mu što se zaratilo. Prijeti Njemcima, staru Srbiju spominje. Gledam ga i čudim se. Šta će mu rat, jadan on ne bio?

Dođemo u Klenak pa preko mosta ugrabismo. Pa dalje. Dan i noć smo putovali. Zastajkivali, kretali, nekud zaobilazili. Bogme se i umorilo. Nenaspavano, prestrašeno. Osvanemo u Kraljevu. Oficir kaže, hoćemo na Bugarsku granicu. Zar opet na granicu? Sve se oko nekih granica vucamo.

Jah, zaboravio sam. Skroz sam zaboravio. Bio s' nama neki domaći Švabo. Otac mu bogataš. Ima mlin. Razoružaše ga i dadoše meni i

je'nom Srbijancu da ga čuvamo. Vele nam, ratni zarobljenik, za njega glavom odgovaramo, ako pođe da bježi – ubiti. Nuto sad belaja? Jesam dužan taksiratu. I njega mi natovariše. Čuo on to pa nas moli da ga ne ubijemo i kune se da neće bježati.

U Kraljevu dođemo u neke vojne kasarne. Haman vojna škola bila. Niđe nikoga. Sve razvaljeno. Civili raznose. Arhiva razbacana. U pekari, vrući somuni. U kuhinji, goveđi butovi, ko sir debeli. Ima se šta jesti. Vreće šećera, konzerve, kahva. Ma sve. Odatle u neku šumu odemo. Zanoćili se. Stuštilo se i zastuđelo. Udari snijeg u aprilu. Ujutro, šuma osvanu sva pod kitinom. Božije davanje. Primismo neko sljedovanje i taman iz onih šalja srčemo kad ti s' neba zazvižda i zaprašta. Avioni. Bombardovanje. Lomi se drveće. Zvižde one štuke. Alahu dragi. Hoćeš ogluhnuti. Komoru pogodili. Konji hržu i propinju se. Geleri ih komadaju. Hoće onaj Srbijanac da ubije Švabu. Nemoj, velim, insan je. A more nam i zatrebati ako nas njegovi zarobe. Te ti tako, ostavi ga u životu. Srećom.

Sutradan, Njemci došli s' one strane Ibra. Tako him se rijeka zove. S' tenkovima. Mi, kod pijace, u rovovima. Taman oni na most kad ti složi eksplozija. Ode most u komade, a nas pobaca iz rovova. „Mal“ ne izgidosmo. Al' džabe je to bilo. Dođoše oni preko nekog drugog mosta i ogradiše se ulične borbe. Ja i onaj Srbijanac krijemo se iza ćoška sa našim Švabom. Kad, pred nas, dvojica sa automatima. Širci, zapjenili, ko aždahe. Nešto nam mandrakaju. Hoće da pucaju. Te mi, brže bolje, pobacamo puške. Predasmo se. Slomiše naše puške od banderu, a bombe pobacaše u izlog nekog dućana. Smiju se kad su eksplodirale. „Bïle“ nas još i slikovaše.

Oćeraše nas u žicu. Prava, zdrava. Logor napravili. Dovode zarobljenike. Masa naroda. Ima i naših Zvorničana. Kad, moj brate, onaj naš Švabo vanđir'o. Post'o upravnik logora. Nudi on meni da mu budem pisar. Nemoj, rekoh, bogati, ne znam ja to i ne mogu ti za zarobljenike odgovarati. Te me on rasporedi u kuhinju.

Žicu dobro utvrdiše. Mitraljezi. Straža. Barake podižu. Sve učvršćuju i čuvaju. Tica nemere pobjeći. Ćeraju na rad. Most se popravlja. Počeše i u Njemačku otpremati. Kažu, na rad. Prepa'nem se ja. Đe će me u Njemačku? Otud se ne vraća. Bolje da me ubiju. Te ja zamolim svoga Švabu da me počne na rad slati. On se čudi. A ja se dogovorio s' nekim Divičanima, splavarima, da bježimo.

Počnem s' njima ići na rad. Sprovode nas. Čuvaju. Kod mosta neke balvane prenosimo. Osmotrimo okola. Šumica se zeleni. Skujemo plan, sve šta ćemo i kako ćemo. Sutradan. Doniješe nam ručak. Malo se odmaramo. Stražara zavaramo pa jedan po jedan u šumu se izvučemo. Ha zađeš za živicu, trči kol'ko te noge nose. Nismo nikol'ko odmakli, kad, rafal za nama. Pa poćera, pa psetadi. A mi, bježi, skidaj odjeću sa sebe, bacaj. Trči k'o bez duše dok se guste šume i brda ne dograbismo. I tako, umakosmo. A beli nas nisu puno ni ćerali.

Idemo putem kroz neke šume. Ne znam ni đe idemo. Dođe i mrak, a mi u neku štalu se zavučemo. Legnem ja u slamu, kad, nešto me žulja. Napipam. Bombe sakrivene. Aja bogme, valja odavde bježati. Izvučemo se, a psetadi laju za nama. Te se mi opet šume dograbismo. Tu smo sigurni.

Sutradan. Nabasasmo na nekog mlađeg Cigu. I on iz vojske pobjeg'o. Iz Šapca. Brico, ako mu je vjerovati. Znade puteve. Te mi hajd' s' njim. Kad, neki čiča, jaše na konju. Poče nas koješta zapitkivati. Poče nas prepadati. Te ovo, te ono. Jedva se mi s' njim dogovorimo da nam donese civilne haljine za one vojne. Meni pripade neka molerska odjeća. Sva od kreča. Neka je. Sad sam civil.

Odvede nas Cigo na neku željezničku stanicu. Prikrademo se do jednog teretnjaka pa se zavučemo i posakrivamo. Niđe nikak'e vojske. Ide voz, niđe ne staje. Bogme, odmičemo. Cigo sve poznaje. Kad bî pred Šapcem, voz usporio. Maše neka ciganka i viče nam da u Šapcu kupe muškarce. Poiskačemo iz voza pa hajd' s' našim Cigom pravo u njegovu mahalu. Ne da nam nikud otići.

Kad dođosmo, a oni udarili u kuknjavu. Iskupili se. Čuli da je pogin'o. Otvori se tudi gozba. Jede se. Pije se. Svira. Krkanluk. Džabe ti je što je rat. A da nije rat bilo bi lijepo. Vičem ovim svojim da ne piju. Valja nam dalje putovati i to sve krijući se od svakoga. Oni ne slušaju. Napiše se.

Ostavlja nas Cigno hevtu kod sebe. Mi navrli da idemo. Te nas isprati i mi opet vozom, hajd, hajd do Koviljače. Niko nas ništa ne pita. Blizu parka, Njemački vojnici nose neke krevete. Viđeše nas. Počeše nam mahati i zvati nas, a mi bež' prema Drini. Dokopamo se vrbaka, pa dođemo do Kozlučkog navoza. Tu jedva namolimo nekog Srbijanca da nas preveze preko Drine. Neće dok mu dobro ne platismo. I tako, dođemo u Bosnu. E sad je lakše. Blizu smo kuće. Oni moji se obradovali. Pričaju šta će i kako će. Drago i meni. Glavu sam živu izvuk'o. Al' poče mene roviti i kopkati, šta li je sa mojim dućanom.

Dođemo do „teste“. Predveče je. Hoće akšam. Kad, eto ti neka bugija prašine. Autobus. Zaustavimo. Ko je? Vozi Fuad. Primi nas. Otkud vi? Mi ispričamo. Bježimo iz logora. Kaže, bogme i u Zvorniku kupe. Vode u žicu. Da se dobro pripazimo. Ispusti on nas čak kod Meteriza. Okolo, okolo. Ne smijem kroz Čaršiju. Dođem kući. Oni se rasplakali. Mislili da je sa mnom gotovo. Jal' pogin'o, jal' oćeran. Šuti, rekoh, valja mi se kriti. Šta je sa dućanom? Ništa, kažu. Zakovan je. Meni lahnu. Mislim, moći će se raditi. Bilesi ja zaboravio da je rat. Mislim kako ću dućan otvoriti.

Eto, tako sam se ja švapskog logora kutaris'o. Al' ne umijem ja to sve ni da ispričam. Šta je tudi kojekak'ih belaja bilo. Bože sačuvaj. Ma, nemereš se svega ni sjetiti. A bolje da se i ne sjećam.

Al' nije to ništa naspram onoga kako je bilo kad su me partizani zarobili. To su bile muke i belaji. Ovo je pjesma naspram toga. Hajd', nejse da vam i to ispričam. Imamo vremena. A i šta bi drugo radili ako nećemo pričati.

Znaš ono. Švabo se povlači. Prolaze divizije. Vele, iz Grčke. Partizani navalili. Prave zasjede. Bogme, gusto došlo. Mene zatekne u Brčkom. U domobranima. Jes' da to nije nikak'a vojska, al' ope' vojska je. Nećemo da se predamo. Povlačimo se sa ostalim. Sve dalje od kuće. Ja bih radije iš'o kući. Opet me dućan mami. Al' ne smijem da se usudim. Ufatiće me. Helem tako, dan po dan. Odstupamo. Sve smo dalje i dalje. Borbi neima. Kažu, već smo u Sloveniji. Zađemo u neke planinuštine. Muke je'ne. Pječači. Bježi. Strahuj. Pod je'nim velikim brdom stanemo. Iza brda je Austrija. Da nam je se dokopati Austrije pa da se predamo Englezima. Tako kaže naš satnik. Bojimo se partizana. Ne smijemo njima u ruke. Svašta se priča. Ubijaju.

Tu se ustumarala vojska. Ma hiljade i hiljade „hi“ ima. Razne uniforme. Ove, one, znaš već koje. Sve što je protiv partizana bilo, sve se pomješalo. Neima koga neima. Bilesi, Bjelorusa. Nije nam baš pravo što smo se u tak'o kolo ufatili. Al' šta ćeš sad. Bogme, slabo nam se piše. Na sve strane zlikovci. Jesam „hi“ se nagled'o.

Kad odje'nom, zapuca iz šume onaj njihov pikavac. Znamo, dozivaju se. Tik-tak, tak-tak. Partizani. Sve bliže i bliže. Počeše rafali. Sijeku šumu. Osuše mitraljezi. Mi se sakrili. Neki na njih zapucaše. Al' oni, skolili sa svih strana. Pucaju, a niđe hi ne vidiš. Pada vojska k'o ljesa. Mrtvi, ranjeni. Je'ni preko drugih. Be, da hoće prestati pucati pa da se predamo. I eto, tako ti se mi predasmo, kod same Austrije. A dosta je bilo i bježanja. Šta bude da bude.

Razvrstavaju nas. Razoružavaju. Hoće neki zločinci sa nama da se pomiješaju. Vele, vama neće ništa. Naši ne daju. Kako će dati kad su se s' njima više tukli neg' s' partizanima. Poče saslušavanje. Ide brzo. Nekoliko riječi i rekne ti na koju ćeš stranu. Sve u tri grupe razvrstaše. Kažu da su je'nu grupu odmah tu noć skentovali.

Ider dijete vidi jel' onaj pendžer zatvoren. Ne mora svako čuti.

Nas sutradan postrojiše, razoružane i bose. Kundure oteli. Pa hajd' pod stražom nekak'im testama i putevima. Ideš vazdan, bez hrane i vode. Posrćeš. Moraš ići. Ako pa'neš, gotovo je. Metak. Uveče nas u žicu. Dadoše nekog čorbuljaka. Popadasmo k'o snoplje po travi, napola mrtvi, iznemogli. I tako, danju pješačiš do nekoga grada, a noću u žici konačiš. A stražari gadni. Sve neka đečurlija. Dofatili se automata. Skreneš na česmu da se vode napiješ, a on na tebe potegne. I smije se, đubre.

Zabavio se ja o svome belaju pa na dućan i ne mislim. Kakav dućan. Zađemo tako u Hrvatsku. Im'o sam nekoga Sefera iz Duguga dijela. Jak jedan čo'ek. Za njega sam se drž'o da ne pa'nem. Života mi je valj'o. Kupim neke hrane, a on nosi. Ama, gotovo da nosi i mene. A kad bismo u Petrinji sjetim se neke Hrvatice što je prije bila u Zvorniku udata, znaš za onim Alijom Dugonjom. Napišem joj pisamce i po je'nom dijetu pošaljem. Kaže, znade je. Eto ti nje sutra zorom kod žice. Hljebova napekla i čitav škaf nekog paprikaša skuhala. Navalili zarobljenici. Za minutu pojedosmo. E fala joj, dobra je to žena bila. Pa još se svađa sa onim stražarima kod žice. A i drugi su nam pomagali. Pojili nas. Nije nas narod mrzio. Ne mogu reći.

Pređemo Savu. Ulazimo u akšam u Bosanski brod, a sutra Bajram osviće. E, nek' smo samo do Bosne dogurali pa makar ovdi umro. Mislim ja, al' se bogme sve više hrabrim da ću opet svoju kuću viđeti.

Krenemo dalje. Stražari se promijenili. Ne brane vode se napiti. A žega je bila. Mozak da provri. Ne znam ni kud smo išli ni kol'ko je dana to trajalo. A kad smo Tuzlu ugledali i do onoga Štoka u Kreki došli, ama brate, k'o da samo se rodili. Šta smo jada viđeli na tolikom putu pješačeći, bosi, žedni, gladni. I što ti je božiji tilisum, insan ni da se razboli. Snagu neku dobiješ, ideš, ideš, ništa ne misliš. Ma, k'o neki hajvan. Što ono ljudi kažu, živa glava sve nadura.

Tudi me u Štoku odrediše za nekog pisara. A stalno sam nakav pisar bio. Koja god vojska dođe ja sam ti pisar. Ma, puška mi nije ni trebala.

Popravlja se koješta po Tuzli. Vodim grupu zarobljenika. Vazdan rade. Kopaju. Prenose. U onim svojim ritama. Pogani. Zaušljivili se. Ama, i ja sam pun ušiju. Neima ni suda ni suđenja. Dokle li će ovo 'vako, Alahu dragi?

Doćerali i neke žene. Imaju svoju baraku. Kad ja pogledah, imam šta i viđeti. I moja žena među njima. Otkud ona u Štoku? Gluho bilo. Šta je skrivila? Kaže, ne znam, digli i doćerali. Đeca kod kuće ostala. Nabraja koga su sve doćerali. Bogme, sve je to ni krivo ni dužno. Mislim u sebi.

E, moj brate, nije to lahko bilo. Obadvoje u Štoku. Al' ne potraja dugo. Jedan mjesec dana. Počeše govoriti o nekoj amnestiji. Ja u to slabo vjerujem. Ama, prije toga, mloge su ovdeli i nikad se nisu vratili. Progut'o hi mrak. Pobijeni brate. Ja šta su. Da nisu pobijeni neko bi se pojavio.

I eto, dočekah da ugledam Čaršiju. Idem Čaršijom, a ne vjerujem. Jesam li ovo ja, sve se pitam. Ne hajem brate, ni da pričam o tome. Odmah me ovi moji živci ufate. Pa još mi kažu, otkud ti ta bolest? Eto otkud. Čudo sam u pameti?

A svaki put sam htjeo nekako da mu kažem da je moralo tako biti jer je uvijek bio na pogrješnoj strani. Al', što da mu to govorim. Nikad on nije nikakvu stranu ni birao već su mu je uvijek drugi nametali.

Danas, nakon toliko godina, ko može reći, koja je strana bila – ona prava?

16. KAD JE LIPA MIRISALA

Da li i danas lipe mirišu? Nekako ne znam. Ako mirišu onda taj njihov miris meni više tukne nego što miri. Šta je jedna lipa na tolikom dunjaluku? Bilo je ili je ne bilo. Ništa, reklo bi se. Pa i nije ništa, tamo neka lipa, ko zna gdje. Ali, ona lipa naša, hrišanska. E to je, brate, nešto drugo. To je lipa života našeg, lipa naših sudbina. To je život naš.

Tek je minulo ono dugo i vrelo ljeto kad je u kotlini ključalo kao u loncu, a samo se nekoliko puta pojavljivao onaj crni oblak što naglo iza Mlađevca izroni praćen nekim podmuklim hukanjem, a kroz zrak samo neka studen prostruji, dok narod živ mre, bespomoćno očekujući da se iz njega prospu kugle ledene i da sve sa zemljom sravne. Ali su ga svaki put odvlačile one mračne šume preko rijeke i tamo je nekud svoj ledeni teret odnosio. Narod kaže da njegovu mahalu čuvaju temelji srušene džamije.

A nad njima, nadvila se lipa. Nije to lipa već džin koga okom obuhvatiti ne možeš. Stoji tu od pamtivjeka. Možda je još iz hadži Durgutova vakta. Pod njom su ljudi abdest uzimali, pod njom su mejta spuštali dok se dženaza klanjala, pod njom su se djeca igrala, rasla i odrastala, oko nje se narod kupio, dokono sjedio, habere rastelaljiv'o, hlada nalazio, u cvrkutu ptica užív'o, mirisom njenog behara se opij'o. A ona je rasla i rasla. Zajedno sa ljudima, sa mnogim naraštajima. Otela se ona svakoj ljudskoj kontroli pa i ljudskom pogledu dok i sivu drvenu munaru nije nadmašila i natkrilila. I tako, dok ne dođe onaj drugi rat te bomba pade na džamiju, a lipa ostade sama nad nekoliko naherenih starinskih nišana.

Neima više džamije. Lipa tu samuje i na stara vremena podsjeća. Ali živi tu duh džamijski, struji neka tajanstvenost, nešto nestvarno ljude prožima. Tu pod lipom i oko nje. A ona kao da je samu munaru

zamjenila i kao da se s' nje tihi ezani čuju daleko duž mahale. Čuju se, ljude opominju, pozivaju, životu ih vraćaju. Odatle život teče. Tu kolo igra kad je vrijeme veselju. Djeca se radostima svojim predaju. Ljudi i dalje dokono čavrljaju. Misli ljudske odatle polaze i tu se završavaju.

Lipa je to života insanskog. Vuče se taj život polahko i natenane, u svaku kuću zaviruje, vrlja sokacima, radi i dangubi, veseli se i tuguje, prežderava se i gladuje. Gledaš kako su se brjegovi pod teretom berićeta savili. U tom nekom išćekivanju skorašnje radosti pomućenom maglovitim predosjećajem nečega što to sve može pokvariti, jednoga takvoga dana negdje oko podneva, bahnu onaj bangavi opštinski kurir pred kuću. Otvoriše vrata. Lipa se raskrilila, svo nebo zašehatila. Mračna nekako, a huči i treperi pomamno.

„Zovu te u opštinu. Evo potpiši“.

Dođe haber da ga zovu sutra na nekakav razgovor. Sledi se on odmah na te riječi i isprati nijemim pogledom čovjeka što se odgega niz cestu vukući noge po prašini i zamače između naherenih taraba.

Znači u opštinu. I to baš kod njega. Nije to šala. Neima s' njim razgovora niti pogovora. Očita ti lekciju i izvršavaj. Ako nećeš, čeka te ono prevaspitavanje njihovo dok k'o mehlem ne dođeš.

Počeše pitanja sama od sebe da se po glavi tumbaju. „Šta bi to moglo biti? Na šta bi to moglo izići? Uh-huh, samo da se ne dopadne u ruke onome tamo Todoru ključaru“.

Rat je već poodavno bio završen. Prošlo je vrijeme tumaranja, strahovanja, bježanja od svih mogućih vojski. Za koga da ratuje? Vojske su dolazile i odlazile. Kakve, zašto i čije? Ko to zna?

Obadvoje su u logoru svoje odrapili. Okolo žica. Straža. Gacala se k'o tijesto ilovača, uši trijebile, čorba repna kroz zube cijedila. Lično ih je onaj Spasan ispitivao. To je onaj što kad dođe u Čaršiju jedni mu se sa

puta sklanjaju, a drugi se do zemlje poklanjaju. I ništa. Krivi nisu. Pravi zdravi – odrapili svoje.

„Da nije ko nešto nalag'o? Hoće to narod. Ima dušmana“. Sjetiše se onih kuna što im je neka Julka iz osvete podmetnula. Onako hegava, sa onim svojim prostim naočarima, uvijek u kecelji, hodala je kao na štulama. Valjda ni sama nije znala odakle je doskitala. A i te kune? Čudnih li para? Bilo ih je na džakove kod naroda pa kad ono propadoše, šta ćeš kud ćeš, već spaljuj ih po noći, po baščama. A one, onako pogane, neće ni da gore već se samo dime i smrde. Oblak zagušljivog dima diže se čak do iznad lipe.

„Ama, to je sve završeno, dokazano. To nemere biti“.

Sjetiše se prijetnji one rospije kod koje su uz rat stanovali da će ga za nekakvu sakrivenu pušku prijaviti, ako joj pola svoga namještaja ne ostave. „Nije ni to. Što god je htjela ostavili su joj. I to je završeno“. „Pa šta je onda? Šta je?“.

Spusti se tako i noć. Rijeka okrenu svoju pjesmu pojačavajući hučanje. Lipa se umirila i zaspala. Komšije dođoše na sijelo. Sve je nekako k'o i uvijek.

„Deder malo da čujemo glas Amerike samo tiho, na uho“.

Priča se nešto o vlastima, nepravde kojekakve spominju. Ali tiho, skoro šapatom. Pa ga onda ispituju, šta mu je i što se promjenio. Hoće nešto da iščeprkaju. A on sve razgovor na druge stvari prebacuje. Al' znaju oni. Već su razglasili da je kurir dolazio.

Rasu se sijelo i svjetla pogasiše. Drina onu svoju huku još više pojača. Malo zatim, zatreperi lipa. Prvo tiho k'o neka uspavljujuća muzika, a onda sve jače i glasnije dok ne zahuka i ne zatutnji, a gromovi nebo zapараše. Nebo se otvori. Zaplješta i zaklepeta. Zemlja se zatrese. I bî tako neko vrijeme pa se sve utiša. Treba spavati. Al' umjesto sna sve neke ludorije i strahovi. Vrti se čovjek i premeće. U glavi bubnji i k'o

da čekići odjekuju. Poče se odvijati film ratnih događanja. Kud je sve sa vojskom prohodio? S' kim je sve bio i šta je govorio? Ko ga je optužio? Štekću mitraljezi. Izlaze pred njega Švabe sa mašinkama. Logor. Bježanije. Pište vozovi. Stalać, Klenak.... Lete u zrak pruge i vozovi. Grmi, tutnji. Pa onda domobranstvo. „Za dom spremni! Satnija ta i ta“.

Povlačenje pred crvenim. Opet rasulo. Sve se zaglibilo. Opet predaja. Pa hajd', nazad. Kolone glava pognutih. Opet logor. Žica, glad, patnja..... Prebira po glavi imena. Ovaj je pogin'o, ovaj nest'o. A onaj je na robiji. Taj je preko granice fukn'o. „Pa ko me je onda oljag'o?“.

Nigdje zore da svane i da horozi zapjevaju. Da se insan tih teških misli oslobodi. Noć k'o godina. A i lipa mirna, ni ona da progovori.

A kad jutro najzad dočeka, iscjeđen k'o krpa, ustade. Uveh'o i preblijedio. Obuče se lijeno i tiho krenu da se sa vlastima susretne. Isprati ga blagi povjetrac što sa rijeke donosi miris ustajale ribe i truhleži. Lipa je tiho treperila, a grlica visoko u krošnji gugutala. On samo reče nekako odsutno: „Odoh ja. Ti čuvaj kuću. Ako...“.

Ide k'o na tuđim nogama. Kuda? Zašto? Ponavlja smišljene govore i odbrane, al' mu se sve čini nekako neuvjerljivo. Uvijek je neko „ali“ iskrsavalo i u grlu ga gušilo i jedva je uspjevao da ga proguta i smjesti negdje u poluzaborav. Ono bi ga onda odozdo iz stomaka čupalo, grizlo, gušilo.

Eto, cijela Čaršija samo njega posmatra. Već ga osuđuje. Pljuje po njemu. Guši ga ta misao. A oko njega, svako se nekako lijeno vuče, svoje misli premišlja, njega i ne primjećuje, mislima svojim ophrvan.

Kad tamo, kod onih visokih šimšira kroz koje je sunce već provirivalo zlatasto obasjavajući bučno čavrljanje vrabaca, neki ljudi već čekaju. Iz daleka poče razaznavati. Sve viđenije gazde i trgovci. „Dobro je da nisam sam“. Malo mu se razgali. Svanu mu što nije sam jer, eto, i ovi su pozvani.

Eno Ademage. Ohrabri se da s njim prošapće koju zvjerajući okolo uplašenim očima. Neko mu tiho reče: „Otimaju, bolan. Otimaju golaći“.

Čeka se pred vratima. Al' vlasti ne žure. Plata ionako ide. Sve polahko. Dođe i na njega red. Čim zakorači u prostoriju učmala hladovina ga zapuhnu. Ugleda hastal i fotelju sa visokim naslonom. Sve gospodski. Tu je nekada Ćumava sjedio, poslanik, sa karanfilom u reveru. A kad mahalom prođe za njim miris jaga ostaje. Svi znaju da je on prošao.

Trže se iz tih premišljanja. Na zidu – Tito i Staljin. Obješeni su kao dva sveca da svako kad uđe odmah kapu mora skinuti. Ko kaže da oni neimaju svoje bogove? Imaju. Eto ih. Samo nisu na nebesima. Na zemlji su. Na dvije noge hodaju. Žderu, piju, krkaju. Slike su im razapete na zidovima k'o uglancana strašila. „U ime naroda to i to. Sve za narod. Narod i samo narod“.

A taj narod klanja im se iz straha ili zbog obmane. Od njih strahuje. Spomenike im podiže. Hoće besmrtnim da ih učini. Dok oni poslušnima ruke pružaju, a neposlušne satiru.

Pored prozora stoji raskoračeni drug taj i taj u rajthoznama. Oficirske čizme. Suh i spečen kao neki akrep. Samo mu još fali onaj bijeli konj na kome je u grad ujahao. Al' konj, bezbeli, ne može u opštinu. Njemu tu nije mjesto.

Znaju se. I to dobro. Još odavno. Čak iz školskih dana. Kroz glavu mu prostrujaše slike bosih odlazaka u školu, komadina prohe u krpenoj torbici. Pa onoga učitelja što ih je tjerao da mu po školskom tavanu golubove fataju. Ovoga nije trebalo goniti. Kako im je samo spretno glave odvrt'o. Poslije se negdje u svijet oturio. U ratu je nanjušio ko će pobjediti. Na vrijeme farbu promjenio. Olinjao se i usukao. Ali ćud? To se ne mijenja.

I eto ih sad. Licem u lice. „Vidi 'Asana. Pa gdje si ti bre?“. Poče sa izrazom lažne dobrodošlice. Pošto dobi kiseo odgovor odsutnim

klimanjem glave, ponudi mu drvenu klupu, a on se zavali u fotelju. Sav u nju propade. Noge pravo na hastal. Zamišljao je da u toj pozi veći strah zadaje. A bez tuđeg straha bio je bespomoćan i kukavan.

Za njega je sve što radi bilo jedno veliko pozorište. Uvježbavao je svoje pretstave pred opljačkanim zlatom uokvirenim ogledalom. Pred njim paradirao, grimase razvlačio, vikao, prijetio.

„Slušaj bre 'Asane! Dosta je bilo vašega zelenaškog. Rat vas je obogatio dok smo mi ginuli. Narodna vlast je odlučila da preuzme sve dućane. Nema više gazda i bogaćenja na narodnoj grbači“.

Govorio je mlatarajući rukama na čovjeka koji je bespomoćno sjedio ne shvatajući ni šta taj hoće ni šta govori. Samo je još kao u magli čuo nešto o vjerskim knjigama.

„To smeće zapaliti. Nemoj slučajno neku da sakriješ. Jer, znaš ti mene. Sjećaš se....“.

Nešto je još govorio. Rat spominjao. I logor. Ciljao je čovjeka pravo u oči onim svojim sićušnim očicama dok su mu se rijetke obrve kostriješile, a onda odjednom đipi iz one fotelje, raskorači se iznad čovjeka i neprirodno zapišta:

„Potpisuj i 'ajde sa drugom Markom da se radnja zapečati ili biraj 'aps. Biraj. Nema čekanja“.

Time se razgovor završi. Postade sve jasno kao dan u onome magnovenju između strahova i stvarnosti. Ruka drhtavo potpisuje, a i ne vidi šta piše na tome papiru. Samo se na dnu nazire „Smrt fašizmu....“. „Tako burazeru. 'ajde sada“.

A i šta ima da gleda. Šta god potpiše sve je pravo i po nekom njihovom zakonu. Ima i paragraf. Zna on da tu piše da je sve urađeno dobrovoljno, da ga niko nije prisilio, da će „pravednu“ odštetu dobiti.

Izađe ošamućen. Bez pozdrava. Drug taj i taj ga više i ne gleda. „Znači, to je. Otimaju“. Ruke nesvjesno gužvaju skinutu kapu, a one slike sa zida kao da mu se rugaju i k'o da mu govore:

„Neka, neka. Tako se to radi. Pameti da se naučiš. Nećeš ti više gazdu izigravati. Ko si ti, bre? Puni rafovi. Prolamaju se. Basme se šarene, pa đerdani, onoliki šećer dok narod gladuje. A i klanjaš ti potajno. Sve mi vidimo. I postio si. Jesi, jesi. A tek vjerske knjige što prodaješ. O tome će se drugi put pričati. Drukčije“.

Ide. Nikoga ne vidi. Nečije noge pod njim koračaju. Ali što se od onih vrata više odmiče pomalo mu se u glavi razviđava. Malo mu lahnu što nije zatvora dopao. S' te strane se razgali i k'o da mu se pola mozga razbistri. Ali, u onu drugu polovinu odmah udari grom, isto toliko žestok i razoran. Pa zar odjednom ostati bez ičega? I od čega živjeti? I šta raditi? A djeca?

„Kako to, majku mu, sad odjednom i iznenada kad sam lojalan i poslušan. Porez sam platio. Za Titu sam glas'o. I za onoga spečenog što mi sve ote. Na mitingu sam bio. Znaju to oni dobro. Sve oni znaju. I opet mi sad hljeb otimaju. Nije to, brate, pošteno. Pljačka je to“.

Ide onim sokakom. Sve mu se nekako stijesnilo. Tarabe k'o da su se ukrivile. Smajlagine patke preko ceste se gegaju. Prema Drini zamakoše. Čini mu se da su se sve oči u njega razrogačile, iza pendžerskih stora, iza taraba i plotova i k'o da niko druge brige neima već se njemu izrugava.

„Eno bivšeg trgovca. Neka je vala i tvoje prošlo. Šta ćeš sad? Hi,hi,hi,hi...“.

Tako on misli. Al' niko ga i ne gleda. Svako se o sebi zabavio. Prođe Haso Šidin. Tiho pjevuši nešto „Haj,haj...“. Već je nakresan. Sve mu ravno do mora. A tamo dalje, pod lipom, Bahrija kovač mijeh raspaljuje. Valja plugove kovati. „Kaljavci“ Bugari, furunu naložili. Peku zemljano suđe. Dim se polahko prema lipi izvija. Zejnil slastičar,

sav u znoju topi šećer za šarenih šećerki. Živi mahala. Po kućama se ručkovi spremaju. Čorbe se kuhaju. Žene se rasharnile. Djeca se iz škole vraćaju. Usput se ćuškaju i tuku svojim teškim torbama. Sad će ih kod kuće sa praga pobacati, komad hljeba u ruku pa pravo na Drinu ili pod lipu. Ona ih čeka sa svojim hladom, sa svojim treperenjem.

Prođe tako mahalom. Avlijska vrata za njim škripnuše. Svi znaju. Dolazi On. Dolazi sa razgovora. Mračan je i utučen. Ne idi mu na oči. „On meni da otima. Ona lopuža. Gori nisu došli. Nikad“.

Okuraži se čovjek na pragu pa poče kojekakve pogrde izgovarati. Iskresa sve ono što se u njemu nakupilo i naslagalo. Ovjde bar može jad svoj da istrese.

Iskupiše se žene iz komšiluka. Sve znaju. Znade čitava Čaršija. A i ona se pokunjila u grdni belaj zavijena. Samo ponavlja da gorega vakta nije zapamtila. Tješi ga narod i razgaljuje, koješta ispituje. Te ovo, te ono. Čudi se i mudruje.

Utjeha za utjehom, dok se onaj crni oblak iza Mlađevca ne pojavi. Smrče se. Odjednom. Izađe Avdaga da pod lipom neku dovu prouči. Žene se rastrčaše po mahali djecu tražeći. A sa Drine udari nekakva studen i neko hučanje iz daljine doprije. Jeza i strah u ljude se useli. Sve se pretvori u čekanje i nadanje. Svako znade šta će biti, ali niko u to ne vjeruje.

Udari kiša. Krupna i sve krupnija. Gromovi zapraštaše. Munje preko neba lete k'o užareni konopci. Zaklepetaše krovovi. Svi zavikaše: „Led, led. Pobi sve. Led“.

Hlupa, klepeće, trešti, tutnji. Gledaš kako se kukuruzni listovi cijepaju. Grane se lome. Nedozrele jabuke potočići valjaju, po cesti, po avlijama. Stara 'Fendinica izviruje i samo ponavlja plačući: „Moje žito? Sve pobi. Alahu“.

Odjednom bljesak. Zatrešta lipa, gromom pogođena. Skrši se sa trijeskom ogromna grana vrapčijim gnijezdima načičkana. Pade pravo na srušene džamijske zidine. Ostade lipa osakaćena. Narod samo ponavlja: „Ne valja, ljudi, nije na dobro. Lipu pogodilo. Lipu nagrdilo. Šta će s' nama biti? Alahu dragi“.

Zabijelje se po cesti. Kažu, lopatom možeš kupiti. Led. Svuda led. A kad stade, i to nekako odjednom, djeca bosonoga se rastrčaše. U kuće ga unose. Ližu i smiju se.

Lipa se samo strese dok se krak šarene duge iznad nje pojavi. Pruži se ona tamo čak preko rijeke. Potoci niz mahalu potekoše, mutni i šareni. Okolo pustoš. Sve satrveno. Al' sunce zabljesnu, sve se zasjaji i zatreperi, zaiskriše zrnca ledena. Istopiše se. I sve tako brzo bi i prođe. Samo pustoš ostade i tuga u ljudskim srcima. Zaboravi se za trenutak i otimanje pred naletom drugih strahota.

A kad se sve smiri i utiša opet počeše priče i komentari. Te, nije samo tvoje oteto. Te šta će braća Kurići? Kako će u pameti ostati? Toliko bogatstvo. Nisu znali ni šta imaju. Pa šta će ovi, pa šta će oni? Nabrajaju se redom gazde i begovi. Svako sve znade. Svako mudruje. Dok neko ne reče da živa glava sve nadura i predevera i da ni njihovo neće vječno trajati. Samo treba saburiti. Uvuče se neka tuga u kuću. Sve zašuti. Čini ti se da i duvari tuguju. Sve je stalo, samo onaj stari sahat ide i otkucava.

Dođe i dan popisa. Komisija se pomoli. Čovjek obamrije. Samo reče: „Radite kako hoćete. Vaše je“. Mjeri se, vaga radi, metar basmu premjerava. Šarenu, sjajnu. Al' će nove „gospoje“ lijepe haljine sašiti. Đe si pravdo, đe si se sakrila? Otima se, a sve po zakonu.

Kad dođoše na red vjerske knjige rekoše da se to nosi i da se zapali. Potrpa ih u neku vreću pa krišom kući donese. Odmah se na tavan uzvera pa ih u onaj garež pod kamaru crjepljika sakri. „Dobro je. Neka stoje. Trebaće nekad nekome. Doći se vakat. Haram je to uništiti“.

I nije se prevario. Prođe neko vrijeme pa se poče po selima uvoditi vjerska obuka. Vlasti to nerado odobriše. Ali se zato sve bilježi i otkucava. Prati se ko ide u džamiju, ko u mejtef, ko je šta rek'o, ko je šta uradio i kad dođe čovjeku gusto, a oni, hop, osvete mu se. Doznaše neki ljudi za te sakrivene knjige pa eto ih svake jeseni kako im djeca za mejtef prispjevaju. „Ja vala doš'o po ono. Ako si brat pomozi. Znaš da sam siguran“.

„Ima, ima, al' valja to pronaći. I nikome ni riječi. Znaš kako je“.

Valja se na tavan penjati i bauljiti po onoj gareži i knjige ispod crjepljika vaditi. A one na dim mirišu. Onda će ih ljudi u svoje vreće potrpati, posakrivati. Gledaš kako za lipu zamiču na svojim malim konjićima put onih brda dalekih da djecu obraduju i da ih na put izvode. I sve među sobom govore da te knjige zlata vrijede. „Evo donio babo. Od je'nog dobrog čo'eka. Od ahbaba. Pa kad narasteš u Medresu ću te dati“.

A lipa to sve piše i bilježi. Ništa oku njenom promaći ne može. Ništa se bez njenog znanja ne može desiti. Eh, lipo stara, kad bi ti progovorila, šta bi sve imala ispričati i narodu uhaberiti. Al' nećeš ti ništa da odaš. Svaku tajnu čuvaš, nikome je ne povjeravaš. Vojske, ratovi, poplave, bolesti, rađanja, umiranja, sobeti i radovanja, muke i bolovi, sve je to ispod tvoje krošnje protutnjalo. Sve je prošlo, a ti si ostala. Ti čuvarica nepostojeće džamije, zaštitnica mahale što se od pamtivjeka zove Hrid.

Lipo, lipo života naših.

17. VAŠER JE

Da li je Vašer vašar ili je vašar Vašer? Ne znam. Ali znam: Sutra je Aliđun.

Već od podneva onoga, uvijek vreloga dana, uoči Vašera, poteče rijeka ljudska, insanska, sa onih brda dalekih i prostranstava nevidljivih. Odnekle, ne znaš ni odakle. Teče putevima krivudavim, slijeva se sa vrhova planinskih da se u Čaršiji razlije i da je k'o voda mutna preplavi i potopi. Čini ti se da se sve živo nadiglo, da se kotrlja i gamiže, puže i baulja. Korak po korak. Miče se i primiče. Oči uprlo, titrave i radoznale. Kad će već jednom taj Mejdan ugledati i na vašerište uploviti.

„Kad će, kad će?“

Svi se pitaju, a srce im već bije, radosno. Koračaju ljudi da dokusure stare opanke već poderane. Nove će na Vašeru kupiti, jal' kundure, pa pravo na noge naguliti. Vuku noge umorne pa dubokoj prašini. Tegle na sebi sve što su naumili prodati, sepete voća zreloga, ćupove masla taze žutoga, med ljetos izvrcani, a za sobom u priuzi kravicu vuku il' stado ovaca i koza šarenih pred sobom ćeraju. Upregli konjiće male, Bosanske, točkovi drveni tandrču i kloparaju. Na kolima se načičkali samo što ne vise. Nene suncobrane razapele, šarene. Pod boščama se skovrnule. Cure se nadžidžale i nakitile. Kose oknile. Djeca brljava na krilu neninom pospala, a za kolima šarov, repa podvijena, trčkara. Tandrljavo promiču i k'o da poručuju.

„O Vašeru, Vašeru! Eto nas.“

Tutnji zemlja, misliš hoće zemljotres. I tako cijeli bogovjetni dan i noć, teče rijeka ljudska i hajvanska. Slijevaju se potočići iz sela i zaselaka pa sa svih strana pravo prema Vašeru. A ti se pitaš, zar toliko toga naroda ima, tamo negdje, odakle ta rijeka izvire i dokle će, dokle će, a

sve misliš ta rijeka će i cijeli Mejdan poklopiti pa će ti se i Vašer u njoj ugušiti. Nekakav te strah zbog toga uhvati.

„Jadni moj Vašeru.“

Ali neće, budi bez brige. Prostran je Vašer, đometan i berićetan pa kad svakome srce svoje otvori i primi ga u zagrljaj onda tek vidiš da je i taj narod dio Vašera i da tek tada Vašer vašerom postane. Vidiš da Vašer bez naroda biti ne može. Zbog njega Vašer i postoji. Zato, nagrni narode, nagrni, što te je više Vašer je bogatiji. Sve gamiže prema Vašeru.

A tamo, danima se već šatre postavljaju, dižu ringišpili i cirskusi, roba i roba dovozi, basma i opanci, gvožđurija svakojaka, kolači šareni, piće nebrojeno, kamare voća prezrelog, a povrh svega lubenice, k'o med lubenice. Niče tako Vašer na ledini, na travi sprženoj, niče iz ničega i već se nad Mejdanom raskrečio, sve zašehatio pa samo mami i narodu k'o da govori.

„Dođi narode, 'vamo se moj narode, odsvakuda dođi da te čarima svojim obenđijam, da te razonodim i razveselim, da ti ugodim. Dođi da ti pare uzmem, da te opelješim. Dođi da te žedna preko Drine prevedem.“

Rodna je jesen i bogata. Rodi sve da se prolama, izobilje zavlada. Berićet se u budžake zavuče pa odsvakle samo izviruje. „Evo me, tu sam, dođi da me pokupiš. Evo me na rodnoj njivi kukuruza šuštavih, na čairu rascvalom, u baščama voća rumenog, u stadu bogatom“.

Ima se šta na Vašer iznijeti, a i čovjeku treba da se razgali, razonodi, da se otkine i to baš onako kako je naučio i on i njegov babo i dedo njegov i kako on svoju đecu navađa. Baš tako, iz godine u godinu. Treba mu da sretne svoje prijatelje stare i ahbabe iz daleka, od Vašera do Vašera što se viđaju, da se s' njima porazgovori, da sjedne pod šatru i da se ljucki nahljoska dok mu pjevaljka pare izmamljuje. Treba mu svojim curicama ogledalca i srca od kolača da daruje, evo babo kupio.

I eto velike radosti. A one će ih cijelu godinu čuvati i pogledom milovati.

Treba i onima što su davno nekada daleko odselili da se bar na koji dan Čaršiji svojoj vrate i da tu srce svoje potraže koje su zaboravili. „Evo nas Čaršijo, tebi se vraćamo“. Da se u djetinjstvo svoje vrate, u svoje mahale, Drinu pogledom vlažnim da pomiluju i da se Vašeru svome predaju. Evo me Vašere. „Eno i stari Zorba je zbog Vašera doš'o. Sad će se on kroz mahalu Hriđansku sa rukama na leđima odgizdati i eto ga pravo na Mejdan“.

Treba i momcima djevojke tu da sretnu i da za sebe onu pravu izaberu. Da ih oberlate i omađijaju. A i curama treba da se nakite, da sehare svoje otvore, šorvane na prsa poredaju, da se u kolu pokažu. Pa da momci pitaju: odakle je, koja je, čija je? Nuto đevojke, nuto šorvana. Treba tu i ljubavi da počnu nove, vašerske. A onda, od pilava do pilava.

Treba djeca da se razdragana izjurcaju, da se u toj halabuki izgube, da se vinu u visine ringišpilske, da se klovnovima i palijaćama dive, da sebe kao cirkuzante dožive, treba im da se raduju i raduju, a i da tuguju kad to sve mine.

I nenama treba da makar jednom još to šarenilo dožive, da se mladosti svoje sjete i kola u kojem su se, nekad davno, do svoga suđenog đuvegije uhvatile. I da pomisle samo. „Al' su to Vašeri bili“. A i đedi treba da se uz neku šatru prisloni i da na pjevaljku pogleduje čupkajući bijele brkove. „Eh, da su 'vaki Vašeri nekad bili“.

Treba svima i svakome tu halabuku i gongulu da doživi, da izdrži i preživi. Zato je Bog Vašer stvorio i ljudima podario, dao im to čudo nad čudima. Darovao svojim ljudima. Evo vam pa se čudite, igrajte i trošite.

Ljeto je bilo vrelo i sušno pa se trava na Mejdanu već davno sparušila. Svijetske guske su se Mejdanom šepurile, djeca prste podbijala

povazdan bosim nogama krpenjaču ganjajući, a narod u ljetna predvečerja vatre ložio i teferičio. Tanki dimovi visoko su se nad Drinom izvijali.

A Drina se smanjila i nekako primirila pa je ispod mosta izvirilo ono klizavo kamenje mahovinom obraslo. Odakle li se samo tu dovaljalo? Dan je vreo, džehenemski, sunce prži i spaljuje, a iznad kotline kao poklopac nad vrelim loncem raširilo se plavetnilo nebesko. Nigdje oblaka.

Vreli most se preko Mejdana raskoračio. Grub i nakostriješen. Posmatra. A gore, na vrhu, ispeo se onaj Jusaćin pastorak. I stoji. Sad će skočiti, za opkladu. Lastu sa špica. Ko kaže da ne smije? Samo će poneki prolaznik krajem oka uhvatiti čovjeka što se nebom vinuo i s' grčem na licu pratiće ga dok u vodu ne pljesne, zabezeknut i prestrašen.

A Jusaća, pred kućom, tamo na Kuljanskom putu, ćemane naštimava. Gudalo nešto zeza. Al' srediće on to. Sutra zorom valja pod most pa da zacijuće dok kolo poslušno vihori u svojoj raspojasnoj pomami. I da vikne curama: „Fatajte se curice do mene dok se nisu pofatale žene“. A one, igraju li, igraju. Mejdan vri k'o mravinjac. Kako i ne bi? Vašer je.

Šta to goni ljude da cijeli dan skivaju drvene šatre, pokrivaju ih, robu dolvače i slažu, ringišpile namještaju, cirkusne šatre podižu? Šta ih tjera da dolaze sa tolikih daljina, tamo odnekle, da tu, ovome čudnom i začuđenom narodu svoja čuda pokazuju? Niko to nije naredio, niko nije smislio niti udesio, sve je to iz samih ljudi poteklo, al' će ipak ići kako treba i kako mora. Sve će kao sahat da teče i da se odvija. Drugačije biti ne može, jer Vašer je to.

Kad kreneš odozgo od igrališta prvo ćeš na ringišpile udariti. A oni poredani jedan do drugog. Veliki, sa korpama na dugačkim lancima, motori brekću, momci i cure se vihore i lepršaju, visoko, visoko i sve u krug. Lete i lete. Pružaju ruke da se dohvate. Hrabriji se zabacuju i lete

iznad Vašera. Lete iznad vašerske vreve praćeni pogledima naroda što se okolo sjatio. Pogledima i uzdasima, a i strahovima. I sve to ne bi bilo ništa da nije zaglušujućeg treštanja muzike. Sve neki ubogu hitovi. Svaki ringišpil ima svoju muziku. Sve vri do neizdržljivosti.

Ima i tu neka glupa logika. Što jača muzika, više mušterija. Ali ipak, Jablan je glavni i najvažniji. Tamo gdje se Jablan mota i izmotava tu je gomila naroda. Bez Jablana neima Vašera, a bez Vašera neima Jablana. Kad je on i odakle bahnuo i uz ringišpile se prihajmio nikome nije poznato, a niko mu ni pravoga imena ne zna. Ali, tu je on i bez njega se ne može. Uzme on tako mikrofon pa kao pjeva tada popularnu pjesmu: „Jablani se povijaju....“. A sve se krevelji i krekelja. Narod se smije. Čemu i zašto? To niko i ne zna. To nije ni važno jer Vašer je. I tako ga Jablanom prozvaše.

A on po svijetu, od vašera do vašera, sve do zime, živi i uživa, a onda se skrasi negdje u nekom podrumu u Karanfil mahali. Da prezimi. A

kad u Čaršiju izađe on uvijek nosi neki tranzistor pa za njim pjesma samo odjekuje. Prati ga čitav čopor dječurlije. Sve mu lijepo i veselo. I bezbeli, na proljeće, opet će on od vašera do vašera po dunjaluku.

Malo dalje, dječiji ringišpili. Šarene se konjići, slončići, kola, avioni, motori, a stari škripavi vergl već izdrndan, uporno svira neku tuđu, monotonu ariju, otužno škripavu, ali se ona od Jablana i jablanova i ne čuje. Ringišpil okreću djeca, skrivena iza šarenih kulisa, bosa i musava. Sve u krug, po čitav dan. Ima i tu pravilo. Deset puta okrećeš, jednom se voziš. Pa izvoli. Svi se otimaju. Kako i ne bi. Oni nejači i oplaču. „Majstore, sad sam ja na redu“. Cmizdriš, a onda okrećeš, okrećeš i radostan si, drago ti. Vašer je.

Pa onda ogromna šatra cirkuska. Čini ti se, kupola u nebo udarila. Pred njom se klovnovi izmotavaju, šareni, namačkareni, izdrpani, sa nosevima ogromnim. Narod pozivaju da vidi čudo neviđeno, dresirane lavove, krotkoga slona poslušnog, strašne zmije udave, a nekad i tele sa dvije glave. Sve vri. „Hajde, gospodo, ulazi, ulazi, pretstava odmah počinje. Ko se ne nasmije pare nazad dobije. Ulazi“.

Tu su i mađioničari sa golubom iz šešira pa oni sa noževima, gutanje vatre, vratolomije na trapezu, a često i onaj što čovjeka hipnotiše da radi ono što mu naređuje, a čovjek ne zna ni šta radi ni gdje se nalazi. Sve sami benđiluci, trikovi i prevare. Pa kad sve to šarenilo i trikovi prolete ispred dječijih očiju neima dijeta koje ne bi za njima u svijet krenulo da živi vječno u tome svijetu mašte i snova, da lebdi na trapezu neispunjenih želja, u šarenilu i blještavilu onoga što se „Kolorado“ naziva. A onda ćeš kasnije danima i danima sve te vještine izvoditi u maloj šatri što ćeš je sa djecom u svojoj mahali sklepati. I maštati.

Smjestila se tu odmah i mala šatra, izdrpana i izvehđala u kojoj neki Abdul-Kadir svoje čarolije izvodi. Poziva on narod kroz neku trubu, krešti, cijuče, koješta poručuje, obećava dok oko sebe mota klupko guja – bjelouški, onih vodenjara. Djeca se ćuškaju, kradu mu zmije jer znaju da su to one vodene što ne ujedaju, a kad je uhvatiš i staviš joj

zapaljenu cigaru u usta ona dim uvlači, napinje se i širi sve dok se ne raspukne.

On djecu jurca i psuje: „Ćaću vam vašega. Daću ja vama. Predstavu mi pokvariste. Ćaću vam...“.

S njim je i Tarzan. Željezo savija. Sila i snaga pa mu seljaci na prsima teškim macolama kamen razbijaju. Šta je Abdul-Kadir naspram pravog cirkusa? Al' opet i on svoju mušteriju ima pa i njemu neka nafaka dolazi. I njemu i Tarzanu. Živi se dok je Vašera.

Tu do njega nadvisio se „zid smrti“ ili kaca, kako neki kažu. Napravljena je baš kao prava, ogromna kaca, a u njoj bruje motori i kruže po vertikalnim zidovima sve u krug dok se narod za svoje pare iščuđava, oči iskolačio pa ne trepće i ne može da vjeruje da su to pravi ljudi i pravi motori. Jedan se ibreti. „Ama nemere ovo biti istina. To je neka podvala. Jok. Nemere“.

Mora da je i to neki benđiluk. Ko bi to znao jer čovjek kad u tu vrevu uđe i Vašeru se preda on ne zna više šta je stvarnost, a šta je mašta, ne zna od svega toga šta jeste, a šta nije. Samo što ne kaže: „Evo me Vašere, predajem ti se pa radi s' mene što znaš i umiješ“. Bezbeli, kako ćeš znati kad ti to šarenilo pred očima promiče, a cika i vriska mozak oduzima. Kako ćeš, bolan, znati, Vašer je to.

Korak dalje, počinju puškarnice. Pet metaka za dinar pa gađaj do mile volje metalne figurice, a kad pogodiš papirnu ružu dobiješ pa se s' njome zakitiš. Il' je curi pokloniš. I praviš se važan. Jakako.

Tu su i one plehane čaše što se jedna na drugu slažu pa ih gađaš krpenom loptom, opet za neku bezvrijednu nagradu. Samo što se okreneš spotaći ćeš se na ukrug razvučeni konopac. U sredini poredane flaše sa pićem i zabodeni noževi na koje nabacuješ male drvene obruče što ih zovu karike dok se gazda dere: „Ko nabije taj dobije. Pet za banku. Navali narode! Karike kod Marike“.

Vreva, dreka, cika, vriska i halabuka vladaju da čovjek ne zna ni kud ide ni šta radi. Sve se vrti i okreće, trešti i zaglušuje. A kad prođeš taj dio Vašera što vri u dreki i blještavilu, a u pameti ostaneš i pare ne potrošiš, doživjećeš pravi praznik za oči, nešto što se ne zaboravlja. Poredale se male šatre sve jedna do druge, a u njima šarene se srca, lutkice, konjići, kućice, a sve od kolača. I u svakoj toj figurici ogledalce. Sjaji se. A šareno, oči da ti ostanu. Ja, miline. Pa se pitaš je li to insanska ruka načinila i našarala ili ti se to samo pričinjava. I ne vjeruješ da je to stvarnost dok ti babo ne kupi konjića ili srce i kući ga doneseš pa ga svaki dan gledaš i zagledaš. Cijelu, dugu godinu.

Tu su, bezbeli i zlatari sa svojom robom, pravom ili podvalom, ko to zna. Prstenje, minđuše, lančići, narukvice. Samo navali narode. Probaj, pazaruj, zagledaj. Već neko čeka da ga prstenom obraduješ. Ako ti je to preskupo, ima i za to lijeka. Poredali se prodavci raznih ukrasa i broševa, đerdana, šnala, ogledalca, češljeva pa mirisova i jagova, šarenih mahrama, kroz prsten se provlače, štampanih šamija, surmi i duzena i sve nekih čuda i čudesa što momci curama kupuju i poklanjaju da se sjete s' kim su vašerevale.

„Evo curo mahrame. Da ti poklonim“. „Ne bih, vala, ni zlatnu od tebe“.

A već je stavlja oko vrata, zagonetno se smjehuljeći i namigujući.

A malo dalje, prema mostu, počinju šatre sa pjevaljkama. Tu se sjedi čitave dane i noći, pečenje jede jagnjeće, pije pivo i rakija, a pjevaljke se drekeljaju svojim promuklim i poderanim glasom uz cijuk ćemaneta i treštanje harmonika. „Elaj ćićo, elaj jedna banka“. Umašćeni stolnjaci na klimavim stolovima, rojevi muha se vijaju, okolo psi reže i razvlače otpatke. Ali nikome to ne smeta. Vašerdžije mljackaju komade hladnog lojavog pečenja i mlakim pivom zaljevaju.

„Daj 'vamo te mesine. Donesi!“. Dreklja se neki brkajlija udarajući rukom po hastalu. Mora on svojim musafirima pokazati da je on tu

neko i nešto. A konobar će se odmah stvoriti ako osjeti da tu ima para. Jer „para vrti što burđija neće“. Stvoriće se odmah i pjevaljka. I ona je lovu namirisala. Def će zazvečati, glas zakreštati da nadjača druge pjevaljke što se već drekeljaju. Eno je, jedna čičkava, već na hastalu igra. Uvija se i izvija.

Okolo se prolaznici iščuđuju. „Nuto, i komšo se zapijo!“. A pod šatrama neima koga neima. Ako nisi pod šatru svratio onda k'o da Vašera nisi ni vidio. A to je jednom u godini. Sve se oprašta i već sutra zaboravlja. Reći će ti: „Neka si, vala, i ti ućejfio“.

Šta se tu pečenja poždere i piva popije, šta se pare pjevaljkama u njedra tutne ili sviraču za gudalo zadije, šta se samo muke i belaja zaboravi dok se ne otrijezniš. Sve je tu dozvoljeno jer Vašer je to, burazeru. A kad mahmurluk razbiješ, odbontaš i u glavi ti se razbistri onda tek vidiš da je to sve velika varka i prevara. Al' neka, nećeš žaliti. Neka je, Vašer je. I dugo će ti još u ušima nekakve drečave pjesme odzvanjati, a pred očima će ti se pjevaljke vrtjeti dok u prazan šalajbok zaviruješ.

I tako idući, ne znaš ni kad dođeš do samoga mosta što se preko Mejdana, podno vašerišta, protegao. Nalaktio se na dvije obale pa k'o da se odmara. Zadrijemao. A tu lubenice i lubenice. Složene na kamare. Samo mame i prizivaju. K'o da kažu: „Bujrum narode“. Pritisneš je rukama, a ona puca od zrelosti. Pa iskrižane na kriške, a po njima rojevi pčela i osova. Znaju i oni šta valja. A jede i narod, guta pohlepno crvenu slast. Valja se na toj žegi razgaliti. Pa tamo nekakvi, opklade se ko će više pojesti.

Ispod samoga mosta, gvožđurija. Svega i svačega. Donijeli kovači svega što treba seljaku zemlju da obradi. Složeno i poredano. Plugovi, drljače, kose, trnokopi. Ko će nabrojati. Al' će ruke da bole i žuljaju kad se u njih opljune. A eno, sparušene njive već čekaju i k'o da su išaretile kad si krenuo. „Bez trnokopa mi se ne vraćaj“.

Rakijski kazani, sjajni bakreni. Ponijele šljive, već zarađele, mave se brijegovi. Kažu da šljive „najvole“ kad u kazanu završe. Biće brlje i prepečenice da se muka zaboravi. A uz kazan, vatra će se opoticati i sve polahko. Ima tu i maša, veriga, peka i sadžaka, raznih šarki i mandala i sve tako do klina, potkovica i palamara. Biraj i kupuj narode. Majstori robu hvale i kuckaju, sve zveči pod mostom, a seljak je tvrd orah, bira i probira, sto puta se vraća dok ne pazari. I opet misli da se pravario. Sam sebi govori: „Što ne uzeh onu drugu motiku?“. Koja je da je, valja u ruke opljuniti. Na to je zaboravio.

Komšije „kaljavci“ poredali svoju robu. Čitave kamare. Seljaci zagledaju, kuckaju, kako zveči, cjenjkaju se, pazaruju. Kupuju ćase, dagare, ćupove, a idu i bardaci i testije. Što da ne idu kad neima vode dok se iz njih ne napiješ, a ona samo na izvor hladni miriše. Pa još ako je Hriđanska. Al' će se Bugari opariti. Neka. Nije šala onoliku ilovaču nogama bosim izgaziti i urediti pa rukom samljeti i sve to na onome šejtanskom točku načiniti. Staviš komad ilovače, nogom točak okrećeš, ona se vrti dok prstima čarobne oblike izvlačiš. Malo po malo i već se neki oblik pojavi. Valja to osušiti, ofarbati i u furuni ispeći da ne pregori i ne popuca već da sve zveči i cakli se. Vala, halal im posao bio. A kad ih kući doneseš i ćase po rafu poredaš, a one se cakle, k'o da govore. Još samo mlijeko da razliješ.

Odmah do njih okupilo se mnoštvo naroda. Prodaju se šargije i sazovi, a i šarene svirale od drveta šljivovog. Momci isprobavaju tambure, naštimavaju žice, pritežu, udešavaju pa onda odjednom razgule neku svoju kajdu, onako iz srca, usporavaju, ubrzavaju, skrenu u neke tonove svojih skrivenih titraja. Sve nešto cinci-linci, cinci-linci. Sa Vašera bez tambure ne idu jer valja curama pod pendžer, al' koju da uzmu i kako da se odluče: „Ja bih rek'o da ova bolje odzvanja. Hah, šta misliš, ahbabu?“. Hoće svaku da isprobaju, ova je glasnija, ova bolje odzvanja, a gazda je strpljiv, samo vi kuckajte, isprobavajte, na kraju će se ionako sve prodati. Do zadnje. Nije džabe Vašer. Pa će on: „Daj der 'vamo majstoru da vidiš šta more moja tambura. Zelen si ti“. Ruka krene pa samo šara po žicama. Zvuci se razliježu. K'o majstor.

Bude tu i poneki saz, majstorskom rukom izrađen, izvezen, sedefom optočen. Našaran i nakićen. Žice samo bruje i podrhtavaju. Pa kad pravi majstor naiđe i u ruke ga uzme on ga prvo okreće i obrće, zagleda, žice isprobava, zvuke odmjerava. Svi čekaju da čuju neku starinsku ariju, u uho se protvorili. A on hoće li neće li, strpljenje narodu isprobava. A onda, nekako glavu ustranu ukrivi, zajordami pa razvuče preko žica, saz zadrhti, krene arija, onako, lahka kao leptir u proljeće pa će se i glas odjednom izviti. „Haj, kulu gradim, a kamena neimam“. Tek što će tu pjesmu započeti okrenuće na druge arije o junacima, ašikovanju, starim radostima i jadovima. A jedan amidža zinuo kao da ne usta sluša. „Čuj der pjesne, čuj kajde, bolan“. Vidi narode šta nam je od naših starina ostalo.

Tu odmah, ljulja kolo. Dan-noć se igra, trâpa i poskakuje. Kôla se u kolu, a preko kola namiguje. Cure i momci se smjenjuju, znoj se lije niz vrele vratove, a Hafiza je glavna, zna se, u svojim drečavim dimijama, žuto i zeleno k'o daždevnjak, a sve se na suncu presijava. Zveče dukati na prsima đevojačkim, a momci se procikuju. Igra snaga obuzdana, razigravaju se želje skrivane, skidaju se velovi skrivenih maštanja. Harmonika već promukla pa je sazovi zamijenili. Veze se sitno, sve okolo i naokolo, po travi sprženoj, po korama od lubenice, a sve ispod ćuprije. Osluhne se ponekad prigušeni klepet papuča. Gledaj i pamti ćuprijo i ne zaboravljaj kad se narod veselio.

Okolo se mota neki Ahmet „doktor“ sa kantom bućkuriša koju limunadom zove pa prodaje, dinar-maštrafa, oznojenim ljudima što iz kola izlaze da bi predahnuli i dušu povratili. Pa opet u kolo, a u trbuhu bućka bućkuriš. A kad se kanta isprazni, pravo na Drinu da se nova limunada napravi. Pij narode vašerski, kad se Drine napiješ još ćeš više Vašer zavoljeti. Slaže pare „doktor“ u buđelar, vodu prodajući. Sve se plaća, samo je hava besplatna.

Nađe se naroda svakojakog pa se i kavga oko kola zametne i neki stari inati potegnu, ko zna kadašnji. Haman su neki Kameničani curu iz Sultanovića ukrali pa sad se zavadili. Svete se. Trgnu se i sijevnu

noževi, na Vašeru tek kupljeni, a i kolci i perde će se od nečija leđa polomiti. Al' će Todor ključar, onaj pod šajkačom, krakati i brkati, lijepoga posla imati kad ih kroz svoje ruke, tamo u hapsu, bude propuštao i po propisu kulturi učio, sve po leđima, teškim pendrekom. „Ajde Turci, malo na prevaspitavanje“. A oni se tada primire, reklo bi se bubice il' meleći, pa kad tako lijepo fasuju i svoje odrape eto njih opet na nekom pilavu ili na „Omahi“, tamo kod vodenica, da opet i kolu kavgu zameću i da se snagom svojom razmeću. Da pos'o prave Todoru.

Digla se nad kolom bugija prašine, a na ogradi mosta načičkali se prolaznici k'o grozdovi pa gledaju čudo od Vašera. Hoće sve to u jednom pogledu oka svoga da ponesu i da zapamte, da u dušu svoju udahnu, sve, sve, sa tom bukom, vrevom, zakovitlanim košmarom, bojama čarobnim, sa tim kretanjem neprekidnim i beskrajnim, sa tom prašinom, slatkom, vašerskom.

Istom što je šinobus odnekle dogmilio, polahko kloparajući od stanice do stanice (još se čuje njegov prodorni pisak otud ispod onih naherenih stijena) i iz svoje smrdljive utrobe izbljuvao silu jednu naroda sa vrećama, koferima, torbama i srcima treperavim što za Vašer kucaju. Izručio ih onako čupave i čičkave, krmeljive i znojave pravo na most i oni sad tegle svoje preteške terete, vuku noge olovne, a htjeli bi da polete, da se u zagrljaj bace Vašeru, u te njegove talase. A voz se nekako naježio pa će im ljutito: „Eto vam vašeg Vašera. Idite“.

Vašer ih čeka, ruku raširenih. „Polahko, narode, polahko. Tu je i tvoje mjesto, naći ćeš ga, ono te čeka“. I zaista. Čeka ga neki ljegov budžak da tu robu svoju pred oči vašerdžijske razgrne, da pazaruju i pazaruju. Pa onda pod šatru, do zore. Neka. Da nisi džabe dolazio. A voz će doći po tebe. Neće on tebe zaboraviti. On ionako vozi nazad, tamo negdje do tvojih memljivih, naherenih hudžerica. Do novog Vašera.

Pa dalje. Poredali se majstori što opanke prodaju. Idu k'o halva. Trebaju narodu jer svi još nisu u kundure uskočili. Do njih sarači sa

hamovima i konjskom hormom, dizginima i bičevima. Pa zvonca bronzana. Sitni praporci. Prava robna kuća za kiridžije. Onda jarmovi za volove pa samari za konjčiće.

Baška sehare šarene za curinske opreme, velike, male, našarane i nadžidžane, šarenim plehovima opkovane. U njih će cure svoje ruho slagati, izvezeno i otkano, mirisno i milovano. Darove će spremati i udaju sanjariti.

A tek sepeti i sepeti od pruća opleteni. Al' će leđa da žuljaju nečija, kad ih pune uz brdo budu nosila. Oni samo škripe od težine, a noge klecaju. Proklinjaće i vašer, prokleti i babu što ih je kupio. „E, babo, što mi manji sepet ne kupi“. Pa onda korpe, korpe i korpice, lijepe, šarene, od vrbovog pruća pletene. Bez njih gospoje na pijacu ne idu. Tu odmah, sita i rešeta svih vrsta i numera, nova, novcata. Šta će se brašna kroz njih prosijati i rumenih pogača od njega ispeći. I u zdravlju i rahatluku pohalisati.

Onda vuna. Vreće i vreće vune oprane, k'o snijeg bijele, one planinske pa vunena pređa, tek ofarbana, za ćilime. Uzimaj narode. Curinske ruke, već horne, čekaju da za stan zasjednu pa da tkaju, tkaju, da nove ćilime stvaraju. Čarape pletene, bijele se. A do njih serdžade šarene, izvješane. Bože, šara, mašte i umijeća, mustri prelijepih. Ko to sve smisli i izmisli. Šta naš narod znade i umije. Ruke mu se njegove pozlatile. Mušterije zagledaju. Već zamišljaju kako bi ćilim u sobi njihovoj pristajao i šta bi komšiluk rekao. U sebi se dive takvoj ljepoti, a opet kobajagi mahane nalaze. Te ovo, te ono. Cjenjkaju se, za glavu se hvataju, odlaze pa se vraćaju. A kad pazare i kući donesu dugo će ga gledati i zagledati, odmotavati i smotavati pa će ga onda u najboljoj sobi prostrijeti. Cijeli komšiluk će se sjatiti da gleda i zagleda i da se ibreti. „Plaho lijepo, plaho. U zdravlju da ga poderete i u rahatluku“. A tebi žao takvu ljepotu na pod prostrijeti već je čuvaš za neku svečanost, za Bajram „jal“ za musafire.

Pa hajd' tako sa Vašerišta pa dođeš i na pijacu. A ono svega i svačega. Samo što neima gujinih očiju. Nanio narod pa se samo misliš i čudiš, otkud tolika zahira i namirba i ko će to sve pojesti. A žene zašle pa samo biraju, cjenjkaju se, onim svojim korpama se guraju i ćuškaju, i uzimaju, uzimaju. A kad nakupuju i korpe napune onda će djeca sve to da vukljaju i vukljaju. Ruke ti se do zemlje otegnu. Pa se misliš: „Što mi babo, kuću kod same pijace ne napravi već ode čak tamo kod gradske kapije. Baš si neki“. Al' šta ćeš, Vašer je i pijaca vašerska. Bogata i prebogata. Valja ti vukljati.

Malo dalje, tamo iza Veterinarske, ograđen prostor, u žicu. Stočna pijaca. Tu mâla svakojaka, rogata i repata, broja mu neima. Dotjerao narod, bogzna odakle. Muka, rika, hrzanje, meketanje, blejanje. Hržu konji, jogune se volovi. A ovce samo dahću na onoj Božijoj pripeci. Zrak otež'o od svih tih isparenja hajvanskih. Jedino muhe u rojevima uživaju. Ljudi promiču, gegaju se, natmureni i namršteni, pogrbljeni, zagledaju, mjere okom, zapitkuju, nude, cjenjkaju se, čude se i ibrete. Skupo im, preskupo. „Mlogo, brate cijeniš. Vidiš da je sipljivo. Đe će ti duša? Jok, jok“. Mâlu mahanu nalaze, te mršavo, te matoro, te loj mu kosti isturio, te ovo, te ono, al' ne odustaju.

I nakupci se motaju, poznaćeš ih po kožnim kaputima i debelim novčanicima, iz džepova izviruju, kupuju i preprodaju, pazar navlače, narod varaju. Koliko će se tu kravica zbog poreza prodati ili zbog dugova. A tamo će negdje djeca zbog svoje šarulje plakati. A kad pazar padne, ruka se pruži pa se presiječe. „Halalosum, nek je sa srećom“. U prste opljuneš, pare izbrojiš, a one ljepljive i sve na nekakvu buđ zaudaraju. Pogane. Al' pare k'o pare, neće one da miruju već te sve pod šatru navraćaju. „Hajde cicijo. Šta si se stisn'o?“. Nađe se tu kojekakvih prijatelja koje nikad nisi ni vidio. A i pjevaljka malo obleti. Pij i plaćaj do zore pa šta ostane.

Na Vašeru su oči site i presite gledanja i uživanja, al' i vašerdžije su živi insani pa će i oni ogladnjeti. Tad se oni po Čaršiji razgmile. Čaršija ih čeka mirno i strpljivo, već godinu. „Tako narode, navali i

uživaj. Vašeriši. Vrljaj, skitaj, zagledaj, pazaruj. Tako narode“. Neima u koju aščinicu i slastičarnu neće zaviriti i šta neće u svoje gladne trbuhe strpati. Srče se, žvavolji, mljacka, halapljivo hališe, pije, ždroklja sve od sabaha pa do iza akšama. Krkaj narode. Napuni trbuhe. Omasti brkove. Kako će Emin što ga zovu „jesi li moj“ tolike lepine ispeći. Tri dana i tri noći iz pekare neće izlaziti i Vašer će k'o bijeli miš sav od brašna bijel provesti. Neka. Nije mu žao Vašera, a volio bi i on malo oko šatri procunjati, a bogme i zasjesti. Al' zato će narod pričati i pričati da boljih lepina okusio nije. I spominjati nekog Emina. „E, što su him lepine. To neima“.

Šta će se samo onih bureka, lojem zamašćenih, šiptarskih, niz grlo omaći. A oni samo skliznu i nestanu. Pa daj još. Pohiti majstore. Poredale se aščinice sve oko pijace. Iz njih miris vrelih jela mami i primamljuje. A narod navalio. Šta će se tu iz onih sahana dubokih, bakarnih, svega i svačega pojesti, te sogan dolmi, te gulaša, te grahova, svakojakih čorbi što milinom mirišu pa škembića od droba očišćena. Ko šta haje to i uzima, duši svojoj da ugodi. Šerpetine prepune čekaju još prije sabaha zgotovljene da narod ogladni pa da navali. Poranila je Micika (haman nije ni spavala), svakakvih jela pristavila, sad se kod vrata podbočila, gleda kako narod hališe. I smješka se. „Dobri dan, icvolte bujrum“. Puši se iznad šerpa para i na ovčetinu zaudara. Al' ne mari, sve će se to u trbuhe strpati. Brkovi i brada, masna, otrati. A gazda, pare slaže u šlajbok, k'o holjvinu. Cigaru na usni otromboljio.

Pa poslije, kad se tako namažeš, samo prste oblizuješ, na vratime se protegneš pa k'o da je sav dunjaluk tvoj. Snagu neku dobiješ pa bi i čitav Mejdan preskočio. „Evo me Vašere, sit i nahalisan“. Onda hajde u kolo pa igraj po prašini, a škembići u trbuhu samo poskakuju i bureci se iz tebe provikuju. Il' na ringišpil pa okolo.

Ko će srcu odoljeti da kod Uzeira ne svrati na tulumbe u samome saftu, agdali, slatke, preslatke, a onda ih buzom, onom pravom, zalije ili se sladoledom rashladi. Il' da uzme hljeba pa da u šampitu umače. Može i to, ako mu je Vašer pare izmamio. Biće i šećerki, onako šarenih, roze i

bijelo pa sve uvrnuto, kod hodže Arnauta i svakih drugih slatkih stvarčica od mehkih nutmi pa do gurabija. Napravili su majstori svakome po volji i po ukusu. Zato, navali narode izgladnjeli, dođi da se osladiš, kad ćeš ako nećeš na slatkom Vašeru. I Zejnil je na tahti šećerke iznio. „Hodi vamo, ne varaj se tamo!“.

I tako dan cijeli cjelcati. Sunce se čudi toj gonguli i halabuci otkad iza jednog brda izađe pa dok za drugo ne zađe. „Šta bi tome narodu, kakva ga to pomama uhvati, šta ga to goni da tabana po toj sprženoj travi, da diže toliku graju, da tolike pare prosipa, da vašeri i vašeriše? Šta bi s' tobom narode i dokle ćeš, dokle?“.

A do jučer je Drina tuda mirno tekla, uspavana svojom monotonijom, djeca se po Mejdanu neumorno igrala, a ti isti ljudi tamo negdje rintačili ili ljenčarili. Kako ko. Al' i njemu, tom suncu, nekako lijepo nad tim Vašerom pa samo sija, peče i k'o da i ono uživa. I opire se da zađe za brdo. Baca još koji zrak. Hoće još makar da izviruje. Žao mu Vašera. „Još samo malo da izvirim, još...“.

A kad se mrak počne spuštati i kotlinu prekrivati i kad onaj tihi povjetarac uz Drinu udari, odjednom bljesnu svijetla vašerska, umiju ljude, šatre, ringišpile. Sve zatreperi i zatrepće. Progovore šarenila svih boja svom silinom svoje blještavosti. Vreva, dreka, svirka i muzika se pojačaju i pomiješaju i dopru do svakog budžaka mahalskog. Pa ti onda hajde, negdje se sakrij i ne kreni na Vašer kad te on tako mami i doziva da te svojim talasima zapljusne i niz svoje valove ponese, a ti se samo koprcaj i otimaj. Sve misliš da će ti on, taj Vašer svaku želju ispuniti. „Eto me, eto, sad ću ja. Samo ti blješti i trešti. Odmah ću ja“.

I eto te niz mahalu, žuriš. Hrid, Zamlaz, Čaršija. Bljesne pred očima. A on se tada razmahne i zamahne pa zahukće k'o neki zmaj ili aždaha, a ljudi samo nestaju, gube se, u plamenu njegove igrarije. Sve se vrti, okreće i obrće. Ringišpili se okreću, korpe lete ka nebu. Obrću se motori u kaci. Cirkuzanti lete na trapezu. Pjevaljke se vrte pod šatrama. Narod se sve okolo kreće i okreće kao u nekom krugu čarobnom, a u

glavi ti se vrti od tog sveopšteg kretanja i okretanja. Kolo se pod mostom uz cijuk ćemaneta okreće. Niko ne stoji i ne dangubi. A iznad svega, pare se okreću i obrću, iz džepa u džep, iz ruke u ruku jer one ne mogu da miruju.

Noć je već zagospodarila uveliko pa će se i mjesec uskoro nad brdom raskreveljiti k'o da se ruga tome narodu, ali ga vašerska rijeka ne benda već samo teče i ljulja se, gega se lagano od šatre do šatre, od čuda viđena do čuda neviđena. Samo će neka cura negdje zapjevati. „Oj mjeseče bekrijo, sve si sinoć vidio“, dok teče rijeka vašerska.

Po stotinu puta prođe se taj isti put po mehkoj kadifastoj prašini, zaviri se pod svaku šatru k'o da si tu nešto izgubio, a svaki put se nešto novo otkrije, nešto novo ugledaš i čovjeka neka nova radost obuzme. Znaš da je to radost vašerska.

Pa će ti onda roditelji djecu, što su vazdan oko „komendija“, oznojena, bosa i brljava trčkarala, u nova odijelca obući (čista i ispeglana) i onda tako uparađeni i ubekenjeni Vašerom šetaju. I jordame. Treba svakome da se pokažu. Onda djeci pokazuju gdje se šta nalazi i šta je šta, a djeca su to i sama već sto puta vidjela pa bi da se otrgnu ili izgube u vrevi i šarenilu, da zaplove sama niz tu vašersku maticu da ih nosi u svijet snova, klovnova i tigrova, daleko od babe dosadnog. A i babi ti srce omekša pa te vodi pod onu najveću šatru cirkusku da vidiš tu pretstavu onako kako treba, insanski, a ne da viriš kroz neku rupu na šatri poderanu i da čekaš kad će te oni čuvari, nogom u tur, šutnuti. Pa ćeš onda i iz pušaka nišaniti dok se babo pravi važan što je pogodio. Moraš i ti ušicati i eto radosti.

Prospu se po Vašeru i prosijaci što su odsvakle dogulili. Gledaš iskrivljene ruke i bangave noge. Jedan na nogu neku plastiku navukao pa izgleda k'o da je sva u ranama. Narod misli istina, pare baca, grozi se i glavu ustranu okreće dok se on na to samo cereka. Tu je bezbeli i Milenija, na ćasu ošišana. I ona nešto mekeće. I Šerif je tu sa svojim štapom i kravatom šarenom. Traži „banku“ i svakoga begom naziva.

Ni Cviko neće Vašer propustiti. Pa kojekakvi Cincari, mrki i kovrdžavi, sjajnih očiju, što s njima žene djecu plaše da bolje slušaju. „Da nisi mako sam na Vašer. Odnijeće te Cincari. Eno, razgmilili se“.

Daje Vašer svima nafaku njihovu. Sevap je. I njih je Bog stvorio. Zna to Vašer dobro. Vašer je i njima.

Cure u grupama šetaju, ruku pod ruku, u šarenim dimijama, kose podvezale. Rekao bi, srne preplašene. A jok. Jedva čekaju da ih momci šta počnu zadirati. A momci se oko njih motaju i kao mačkovi prežaju kad će koju varjačom, zna se kuda, da odalame, a ono samo pljesne. One prhnu k'o ptice preplašene, malo se jogune, k'o krivo im. Nekako umiljato, „m'rš“ tamo, progovore. A smiju se. Poslije im momci poklone kupuju, male prstenčiće, il' se na ringišpilu visoko, visoko zabacuju.

Odakle si? Čija si? Kako je na Vašeru? A varjača je već davno zaboravljena i oproštena. Do novog Vašera. „Pa dođi i ti kod mene. Da vidiš našeg vašera. Hoćeš li? Dođi“.

Nene se umorile, okolo počučale, pod šamijama, oko sebe dimije raširile, nekako se ugnjezdile pa k'o kvočke na jajima izgledaju. Al' ne odustaju. Zvjeraju okolo, gledaju, očiju ne smiču, među sobom nešto šapore. Hoće sve to da udahnu, da u neki svoj tajni budžak sakriju. Koliko su Vašera ispratile, doživjele i preživjele, al' to sve prođe, k'o mutna voda. Boje se da im to nije posljednji, nešto steglo u leđima, zemlja privlači pa k'o da u sebi tajno govore: „Alahu dragi, ima li vašera i na onome svijetu? Ako ima, dobro je“. A đedo se već negdje u kolima skunjio na svome gunju prostrtom. Doš'o k'o crvić savijen. Pokrila ga vreva vašerska dok sanja svoje čairove tamo u selu dalekom. Malo je pod šatru zavirio, koliko da ga âh prođe, al' nije to za njega.

Noć poodmakla i prepolovila se već odavno. Rijeka vašerska polahko se splahnjava k'o voda kad odilazi. Nestaje onih talasa. Umor se u

ljude uvlači, slatki umor vašerski. Noge otežale pa se k'o tuđe po prašini vuku. Oči se zamutile, a glava se od buke rastače. Al' neka je, opet, lijepo je. Vašer je.

Jedni se u grupama kućama polahko uputili u svoje mahale. Usput vašerske zgode pripovjedaju. Svako je nešto posebno doživio i sve nešto baška vidio. Na pjane vašerdžije nailaze. Već si u Zamlazu. Nogu za nogom, eto te do tvoje avlije.

A tamo se i dalje vašeriše. Drugi, šatre zaposjeli i odatle do zore neće ustati. Do zore ili dok para imaju. Sjedi, pij, čašćavaj. Neki će i pod hastalima, ubljuvani, završiti sanjajući da su u svome krevetu dok iznad njih pjevaljka krekelja onu čuvenu. „Devojčica vodu gazi, ovako, ovako“. Samo ti gazi, on više i nije tu.

A mnogi, iz daleka što su na Vašer dogambali, zakonačili pokraj Drine po suhoj travi sprženoj. Ruku turiš pod glavu, a vedro nebo te pokriva, osuto zvijezdama. Ja miline i uživanja tako kunjati dok do tebe glas pjevaljke dopire, a ono oblo kamenje rebra ti prebrojava. Čuješ otud: „Tirli-lirli, dumba, dumba“. Sve misliš da si i ti tamo pod šatorom. Spavaš, a ne spavaš. A kad se sve stiša osim tihog vjetrića i šuma vode što protiče i u san utoneš, to i nije san već ti se to opet Vašer u glavi ponavlja. Vrte se „komendije“, džidže šarene, a bubanj udara. Sve se vrti i okreće, vri i tandrče. Ne mariš što je rosa jutarnja po tebi popala. I sve tako, kunjaš i sanjaš dok sunce nad topolama ne odmakne i na tebe ne proviri.

A Vašer se polahko budi. Krmeljiv i podbuho. Pa ti kaže: „Ustaj lijenčino. Vakat je“. Ustaneš, ukipljen. Kosti te bole. Ne znaš čije su noge pod tobom. U Drini se umiješ, modričastoj i hladnoj. Sjetiš se da je baš jučer kurban uzela. Nekakav, odnekle, tamo kod onih ljigavih stijena se ugušio. Triput poton'o i gotovo. Mora to tako. Hoće i Drina da odvašeri. Malo se na rijeku naljutiš: „E, Drino podmukla. Šta ti je činio?“.

Protegneš se koji put, od trave i prašine očistiš pa gdje ćeš već opet na Vašer jer zbog njega tih dana i postojiš. I hajde opet, sve ispočetka. Doli, gori, po Vašeru.

Znade nekada i nebo da se naljuti. Onako, na pravdi Boga. Odjednom. Pa kad udari ona holuja i salauka i topole zahuče, onako strašljivo, a vjetruština hoće sve šatre da isprevrće. Munje nebo paraju pa svjetlice lete preko Mejdana. Sve sa brda na brdo. K'o neki svijetli konopci. Trešte gromovi. Spusti se kišurina k'o iz badnja vodeničkog pa sve plješti po šatrama i vašerdžijama. A oni, mokri k'o miševi, zavuku se u neke svoje rupčage, pod strehe, pod stolove pa samo izviruju i čekaju. Pjevaljka drhte. „Juh, kakva je ovo oluja. Juh“. Kopre ringišpilske mokre landaraju, cirkus se sam u sebe uvuk'o. Kisne basma i gvožđurija. Lubenice se okolo kotrljaju. Narod šljapa po barama. Nogavice zasuk'o.

A ti u svojoj postelji, probuđen rikom gromova, uši začepljaš da ih ne čuješ i samo drhtiš i misliš šta će ti biti sa Vašera, hoće li ga gromovi spaliti i ta kišurina potopiti il' istopiti. „Prestani već jednom kišurino. Prestani! Vašer će mi se ugušiti“. Al' neće, budi bez brige. Ništa njemu biti ne može. Sutra će on biti još ljepši, nekako umivenog i čistog sunce će ga opet obasjati. A i vašerdžije će se iz nekih svojih rupčaga iskobeljati. I opet zatabanati. I sve će opet svojim sjajem zablistati. Vašer će zavašeriti.

I tako, dan po dan, noć po noć. Al' sve što je lijepo brzo prolazi bez obzira koliko je trajalo. Pa tako prolete i dani Vašera. Iskrune se kao zrna pšenična iz klasa prezrelog. Začas se istope kao ledenica. Prolete k'o u nekom snu i bunilu. Sad su tu, sad odjednom nestanu. Trepneš i neima ih. „Što to, bolan Vašere tako brzo prođe? Kud se žuriš? Još malo ostani“. Al' džabe ti je, ode on.

Opet krene ljudska rijeka. „Kilja“ nazad na svoje brjegove. K'o da se boji da će joj negdje pobjeći. Haman ih poželjela? Gamiže, a sve se za Vašerom okreće. Hoće da mu kaže da se ne ljuti. Maše mu svojim

neostvarenim željama. „Neka, biće još Vašera“. Opet zatutnji zemlja od topota konja i pješaka, zatandrču kola k'o one noći kad su se, uoči Vašera, talasi sa brda u grad valjali.

Idu sad put svojih sela u novim opancima na Vašeru kupljenim. Na leđima uprtili torbe pune vašerskih darova. Za čitav jedan Vašer bogatiji i sretniji. Vuče se kupljena gvožđurija, kazani rakijski, sita, jarmovi, sepeti. Ćase se nose zemljane. Mâl se tegli neprodati. U huji se govori: „Ne dam, vala, džabe. Pa makar vratio. Imam čime hraniti“.

Tambure se naštimavaju i mahane im se otkrivaju. Opet huja: „Ih, što onu drugu ne kupih? Šta ću? Sad je gotovo“.

A u najskrivenijim budžacima torbi kostrijetnih posakrivani su darovi, mahsuzija, broševi, đerdani, bondžuke, kna za đevojke, mahrame, mirisovi, srca od kolača šarena. Posakrivani su sni i nadanja nečija i želje da se neko tamo na tim daljinama obraduje. Nene opet na truckavim kolima ćućore. Djeca se vrpolje. I šarov opet za kolima trčkara. Hej, nije šala kad se „mahšer“ vraća sa Vašera. Nije šala.

Pa će ti oni kad u svoja sela „kanu“ i pešćešima svoje obraduju, ogledalca i šarene čakije podijele i hanume papučama, basmom i gurabijama daruju, djeci šećerke podijele, imati šta pričati. Kad mâl namire, uvečer će se na sijelu okupiti uz kahvu i rahatluke. I šta će drugo već o Vašeru pričati i pričati. „Viđel ti mahšera silnoga. Oklen se 'noliki insani tudikan stočiše?“.

Djeca okolo posjedala. U uho se pretvorila. Samo slušaju. „A da vidiš komendija, lingišpira, onijeh guja u aždaha, onijeh prehlivana i palijača, njihovije benđiluka. To ti je brate da se samo insan ibreti“.

„A šta vele za onog Abdul-Kadira?“. „Ama velu da se on zapravo objesio i velu preselio. I to pred očima tolikačkog naroda. Kažu, oči iskolačio. Dok ga skidoše sa konopca, a on gotov. Đabe hećimi. Doduše, ja to nisam vidio, al' kad kažu ljudi, tako je. Što će lagati?“.

Čude se oni i iščuđavaju pa će ti u neko doba jedan od njih: „Eh, da nije Vašera? Ne bi valjalo. Đe bi se momci i đevojke izigrali, đe bi se tolika čuda viđela? Samo bi ovaj belaj insan u sebe kupio. Ne bi valjalo. Bezbeli“.

A stari amidža što leži tamo na čardaku, na kamari, kažu, obogaljio se, radoznalo će pitati zažagrivši već pomućenim očima: „Vjere ti, zar baš tako bî na Vašeru? Baš, sve tako“. Ama znade on to sve, njegovo srce je išlo na Vašer, samo bez njega. Išlo i sve vidjelo i doživjelo. Al' mora on pitati dok sam sebi negdje u kraju podsvijesti obećava: „Vala dogodine, kad malo prizdravim, kad se štaka kutarišem....“. Nada se, a već naslućuje da će ga prvi mrazevi izjesti. K'o insan. Uvijek se Vašeru nada.

Puhne vjetar odozgo niz onaj sjenokos pa kroz šljivik. Sijelo se polahko razbija. Mjesec ga podrugljivo ispraća. A kad na svoje slamarice legnu da spavaju sve će im se one „komendije“ pred očima okretati. Kolo će kolati, korpe ringišpilske se zabacivati. Vašer će oživjeti u mašti njihovoj i titrati po plafonu sobe koju mjesec iza oraha osvjetljava. Kroz otvoreni pendžer vjetrić će donositi tišinu nepostojeće vreve vašerske. Ponekad će šarov zalajati dok im se po glavi ringišpili, šatre i benđiluci motaju. I to će tako trajati i trajati, a Vašer će im mahati i govoriti: „Doći ću ja opet narode. Eto me iduće godine. Samo vi čekajte. Zbog vas ću doći moj narode“.

Vašer se tako začas rastoči i krene na neka druga vašerišta. Tamo nekuda, ko zna kuda, da neke druge ljude obraduje. Takav je Vašer. Ne može on na jednom mjestu dugo smiriti. Mejdan ostane pust. Utaban k'o da ga je neka silna vojska pregazila. Povjetarac po prašini kovitla razbacane papire vašerske, šarene. Kore od lubenica već ugnjilile. Sunce i dalje prži pomamno idući onim svojim ustaljenim putem od brda do brda, a kad se ispne gore visoko iznad topola izgleda tako k'o da se čudi i pita: „Šta bî sa tim narodom? Kud se rasturi i nestade?“. Pa i njemu samome nekako dođe žao što je to sve tako kratko trajalo, sad bî, sad nestade.

Samo poneko bosonogo dijete nabasa tuda utabanim Mejdanom. Hoće li odnekud čuti vašersku muziku? Niotkud. Hoće li vidjeti šarene šatre? Neima ih. Ide i šuta papire dok mu vreli pijesak prži tabane. Zagleda mjesta gdje su do jučer šatre vihorile i ringišpili se vrtjeli. Hoće one konjiće da dohvati, ruke pruža nekuda, al' njih više tu neima. Sve je prazno. U san se preselilo. I ne zna da mu se niz obraze suze kotrljaju. Suze vašerske.

18. ŠERIFOV TAMNI VILAJET

U ona vremena koja su izgledala kao mirna i spokojna, a bila lažna i varljiva, kad je život ili ono što se tako zvalo, išao nekako nogu za nogom, tromo se vukući, natenane zavirujući s' vremena na vrijeme u svaku kuću u mahali nekim svojim tihim povjetarcem, jednog ranog ljetnog poslijepodneva, pojavi se dječakov otac iz Čaršije i othuknu ulazeći u onu avlijsku hladovinu.

S' njime nekakav nepoznat mladić, visok, mršav, stršavi brčići. Sav nekako usukan. Na njemu odijelo, al izlizano i uhavuljano, kravata, duga i tanka pa sve tačkice crvene, u ruci savijen kišobran, a u džepu novine. I to „Borba“. Na glavi već podobro rašćerupani slamnati šešir, nekako se raskrilio k'o kad ga ljudi stave na strašilo kojim ptice plaše po svojim njivama. Ispod šešira izviruje k'o glavnja mrka i od sunca spečena glavica, a oči samo na tren sijevnu pa im se plamen odmah naglo ugasi i usahne kao kod čovjeka dugo mučenog i izmučenog.

„Ovo je Šerif. Završio je školu, da vidiš kako lijepo piše i kako dobro računa. Čita i novine“.

Najavi ga tim riječima k'o da je neko čudo ili nekakvo svoje veliko otkriće doveo pa mu odmah poče poturati nekakav papir da se potpisuje, ispitivati ga račun i tražiti od njega da nešto francuski govori.

On poslušno radi šta se od njega traži. Piše, računa, pa poče nešto i da parleta. I sve tako, sad ovo, sad ono. Progovori iz njega nekakav papagaj naučeni i istrenirani, onako poslušno, a što je više kojekakvih znanja i umijeća pokazivao to je i u njemu samom neko zadovoljstvo raslo pa su mu se oči sve više žarile od neke skrivene i potisnute sreće njegove. Mora da je mislio: „Samo vi mene ispitujte. Znade Šerif sve, ali mi niko ne vjeruje“.

A bezbeli je kakvu nagradu očekivao. Upekla zvijezda. Sunce se tek polahko visokom i strmom brdu počelo priklanjati i topole svoj hlad bacati, a sa rijeke dopire graja dječije radosti što se u bistroj, k'o suza, vodi pršću i rashlađuju i miješa se sa monotonim cvrčanjem popka koji se negdje u kamenom zidu sakrio. To se cijela mahala rashlađuje u valovima i plićacima, kvasi svoja sprženа, pregorjela tijela onom hladnom vodom što kao mehlem miluje vrelu kožu insansku. Eno i Fildo niz hukove propjeva na onom svome ogromnom šlaufu ljuljuškajući se, dok čopor cigančića okolo pliva kao pljeva kad je valovi zahvate. Ciktavi glas se kroz vrelinu dana izvija: „Bitola, moj roden grad“.

Pjesma brzo za topole zamače. A iznad onog oblog i sitnog, vrelog kamenja što su ga svi zvali čagrljak, koga je brza voda vijekovima uglačavala i brusila, lebdi i leluja vrela jara, podrhtavaju boje šarene pred očima dok se kroz taj prevrući zrak prenosi cika razdragane djece što se hladnom vodom razgaljuju. Djeca se prže po užarenom kamenju, a žene već vuku prepune korpe da se sa njima zavuku u hladovinu vrbaka, raspale vatre na kojima će kahvu kuhati, oko sebe rasture kojekakve pite i slatkiše i da teferiče i teferiče. A djeca, isplakanih trbuha, onako izgladnjela trče da se halapljivo nažderu pa će odmah ponovo u vodu, u svoj rahatluk bezbrižni.

Sjede mladić na hladni, betonski basamak od šerefeta i prihvati se ponuđenog sahana maslom zacvrknutih kulaka što su od ručka ostali. Po njima kajmak rastopljen, bijeli se. Jeste izgladnio, vidi se, al' nešto jede hoće li, neće li. Beli, nije navikao na bosanska jela, šta li je?

A kad drugi put dođe sam i bez poziva da opet pokazuje šta znade i šta umije, nekako se ohrabrio i razrakolio, priča i što treba i što ne treba. Toliko hoće da bude zanimljiv da i u dosadu prelazi. Najzad ga dječakova mati upita, hoće li šta da jede, a on samo reče nekako stidljivo: „Hoću, al' bogati neno, samo mi nemoj onih guta iznositi“. Po tome ga svi zapamtismo.

Poče on da obilazi po mahalama pojedine kuće, al' ne ide svakome. Nekako sam osjeti i pogodi koji je domaćin dobročinstvu sklon i hoće siromahu da pomogne pa se njemu i obrati. Neko ga primi na konak, negdje u kakav mutvak, neko nahrani, onako radi sevapa, a neko mu koju paru pokuči. Htjedoše i da mu posla nađu pa i obećavaše, ali od toga ne bi ništa jer kako je vrijeme prolazilo vidje se da s' njim nije baš sve uredu i da je nekako malo k'o u mozak faličan. Tako tada ljudi govoriše.

Proču se po gradu da je on siroče iz onoga, drugoga rata, da su mu svu familiju četnici pobili i zapalili, a on se kao posve malehan nekako spasio, ispod leševa iskobeljao i da se sjeća da je iz Cerske te da će ići tamo da nekoga od svoga roda potraži. Išao je neko vrijeme za vojskom, tumarao ni sam ne znajući kuda, patio se i gladovao, brda i doline obigravao. Vrela ljeta su ga pržila i zimski snjegovi zatrpavali, svakome je suvišan bio, tjeran i odbacivan, al' nekako preživi. A kasnije kad se smirilo i vojske razišle, potucao se po domovima kojekuda, neke škole učio kako je sam znao i umio. Djeca ga zadirkivala, tužakala, a on se sve više u sebe povlačio, u sebi neki svoj topli dom stvarao i stalno se obazirao očekujući da se neko od njegovih pojavi, da ga uzme i prigrli. „Svi imaju nekoga, a ja baš nikoga“, često je sam sebi ponavljao.

I naravno, sva ta patnja i jad, ti strahovi, proganjanja i bježanije prouzorkovaše da mu se i mozak počeo postepeno prevrtati. Kako da i neće kad na svijetu nigdje nikoga svoga neima da mu pruži utjehu i utočište. I ko da uđe u labirint njegovih misli i da odgonetne slike užasa što su ga još iz djetinjstva pratile, iz dana kad su mu cijelo selo pobili i zapalili. Mora da su te slike razjedale njegovu dušu i da se on na njima cijeloga života pekao dogorjevajući, polahko se topeći kao svijeća zapaljena. Kap po kap.

Sjeća se on, kroz san, zakrvavljenih utvara što su se na njegovo selo sjurile, odnekud sa onih planina. Sijevaju u njegovom istrganom snu oni njihovi noževi krvavi, kotrljaju se odsječene ljudske glave, padaju

iskasapljena trupla u onu jamu duboku. Padaju, na dječaka ranjenog i nejakog. Pritiskaju ga svojom težinom, poljevaju krvlju svojom vrelom što šiklja iz njihovih prerezanih vratova. Guše ga, guše dok štekću dugi rafali i meci plješte po mrtvim tijelima, da se sve zatre, da svjedok ne ostane.

„Babo, babo, spašavaj me!“. Viče iznemoglo dijete, a babo je već negdje na dnu jame zatrpan. Još jedna eksplozija bombe raznosi klupko spletenih leševa i već je sve mirno, mračno i beznadno. Samo još prigušeno urlikanje zlotvora, skičanje što ga oni svojom pjesmom nazivaju, al' i to se polahko udaljava i nestaje. Zamire isprekidano jojkanje. Muk, mrak i krkljanje.

Trajalo je to komješanje, hrvanje sa teškim truplima što ga pritišću, bauljanje i posrtanje dok se gore iznad njega vedro nebo nije ukazalo i dok se nisu pokazali plameni jezici što njihove drvene kuće gutaju i u nepovrat odnose, a zrakom proširio miris gareža i ljudskih tijela spaljenih.

Dugo je sjedio na kamari leševa. Dozivao. Plakao. Pod njim su još topli ljudi umirali, krkljali, trzali se i hroptali kad se iz one jame iskobeljao, ispuzao i novoga života dohvatio. Nasumce je krenuo, vrljao između zgarišta, dozivao, a onda se strmim puteljkom udaljio i umoran pod jednom jelom zaspao.

Da li se tada ponovo rodio ili je to bio početak njegovog laganog, dugog umiranja. Ostade mu vječiti ukus pepela, zvuk jauka umirućih i ukočeni pogled preplašenih očiju da ga prate i podsjećaju. I šta drugo čovjek da sanja u noćima bez sna, šta da mu pred oči izlazi, i u njegove pomućene misli dolazi, već te vatre rasplamsane, davne i daleke što mu mozak spaljuju i raznose i te jame duboke po kojima se kobelja dok živ umire, u kojima je njegov život davno zatrpan i uništen. „Vatra, vatra, popališe. Sve pobiše, Pomagajte ljudi. Izgorjesmo“. Znao je vikati u snu sav se tresući, izlomljen snovima što ga progone.

Prođe tako neko vrijeme i Šerifa nestade iz grada, oturi se nekuda u svijet i odskita. Kao da hoće da pobjegne od tih snova što ga progone. Ali oni, k'o snovi, stalno za njim idu, prate ga, mira i smiraja mu ne daju. Oni su se u njemu ustanili, u nekim njegovim dubinama sakrili pa mu i bez sna pred oči izlaze, kese se, rugaju mu se, dave ga, dave ga, stežu, mozak mu rastaču. A on bježi od tih snova od mjesta do mjesta i ne znajući da ih stalno nosi u sebi i da niko na svijetu od svojih snova nikada pobjeći nije mogao. Kao da mu govore: „Samo ti bježi. Tumaraj po svijetu. Od nas se nigdje ne možeš sakriti“.

Čaršija ga poče i zaboravljati kad se on iznenada pojavi. Isti onaj Šerif, samo sad još mršaviji i ublijedio. Obrazi mu okoščali, neka bolesna žutina ga obuzela, a oči upale, usahle i potamnile. Ni iskra više u njima da sijevne. Svijet ga opet onako radoznalo dočekuje, nudi mu hranu i hoće s' njim da zanovijeta: te šta je s' tobom, te đe si bio, te nešto si ublijedio, te kažu ti se oženio, te našli smo ti po'so, a on nekako još više zaturio pamćenje, priča nešto s' brda s'dola i umjesto hrane traži rakiju i cigare da pije i puši i da tako te svoje napasne snove iz glave rastjeruje.

I tako on, ha malo po malo, malo ovdje, malo ondje, svijet mu daje i potura, ovaj vino, onaj rakiju, dan za danom, ugrize se on u alkohol pa ga više nikad trijeznoga ne možeš ni vidjeti. Poče nekako da nabuhnjava i postaje sve žući i žući. Obuze ga nekakva bradurina, neuredna, riđa i rijetka pa k'o otrcana četka izgleda. Haljine se na njemu ulojiše i izdrpaše, pantole kanapom zavezuje, oko glave omota nekakvu, nekad bijelu, košulju pa k'o beduin izgleda, zalutao u svoju vlastitu pustinju. Neima više ni novina ni kišobrana, a o kravati da i ne govoriš.

Pretvori se u pravu odrpanu skitnicu.

Jezik mu odeblja pa kad progovori k'o da nešto mumlja, nekako nerazgovjetno, ni sam sebe ne razumije. Ko zna da li mu tada iz snova oni plameni jezici nestaše, da li nestade onih zakrvavljenih utvara, da li

se ona krvava jama u topli dom pretvori, da li oni leševi oživješe i u njegov život se vratiše. Ili možda i on postade utvara da bi sa utvarama živio, a ono što se oko njega kreće, živi i događa, sva ta stvarnost, postade njegov san koji mu se na javi pričinjava.

Svako ga u Čaršiji znade i poznaje, al' ga svijet poče pomalo da izbjegava. Poneko ga i dalje sažaljeva, neko se čudi šta se s' njim događa, neko pokušava da ga nasavjetuje, da ga odvadi od rakije i propadanja i ne znajući da on živi u jednom drugom svijetu u kojem važe drugačija pravila logike. Ima ih koji ga i okrivljuju što se tako upustio i propada. A ne zna narod šta se u njemu samome događa i da on više nije gospodar svojih misli i svoga razuma. Ne zna narod za njegove snove i strahove, za njegove bolove i utjehe. Doduše, to ljudi ne mogu ni shvatiti. A nije ih ni briga, on im dođe kao neka razonoda kad druge neimaju ili predmet sažaljevanja da se drugi njima samima ne bi sažaljevali.

Ide tako vrijeme uz Šerifa i pored Šerifa, protiče svojim monotonim tokom svakodnevnog klaparanje. On se nekako primiri. Smanjiše se skitnje njegove. Prestade pred svijetske kuće po mahalama odlaziti i svoje znanje pokazivati k'o što je prije činio. Što da on ide kad sav narod svaki dan prođe kroz Čaršiju. Dovoljno je da sjedne pred neki dućan, na neko sunčano i zaklonito mjesto i svako će ispred njega proći, svako ga vidjeti i sjetiti se da eto i on još uvijek postoji.

Sjedne on tako na karton od neke poderane kutije, noge otrombolji preko trotoara, pa narod za njih samo što ne zapinje, onu košulju, nekada bijelu, na glavi raskrili, sunce užeglo pa jara sa asfalta u glavu udara, prži ga i kao da ga u čvarak pretvara, a pred njim je jal' ona mala flašica što je zovu „unuče“, jal polovka. Zakanjava se pomalo, kvasi grlo spečeno, puši, pali sve jednu od drugu, oko njega se dimovi vuku i motaju. Čini ti se kao da mu i na uši izlaze. Ništa ne jede, osim rijetko, kad malo dođe do sebe. Alkohol ga i hrani i grije i u tijelo mu se uvlači. Pije, nikad se ne trijezni. Piće ne bira. A kad rum ugleda oči

mu zatitraju, grabi ga već drhtavom rukom i dugi gutljaj niz grlo ispraća. Rum ga najbolje grije i duši mehlem donosi.

Samo vi paradirajte ispred moga prijestola i bacite poneku baanku

Ispred njega svijet promiče. Svako ide za svojim poslom, ide nekuda, ide za ciljem ili bez cilja, žurnim korakom ili noge vukući. Ide, vidi ga i ne vidi ga. Kao da tuda, kroz Čaršiju, teče neka rijeka insanska, nekad hitra i razigrana, nekad spora i turobna. Promiču čizme gumene, blatnjave, teškim korakom umornog radnika. Dječije noge, bose i ranjave vuku se po prašini praćene ciktavim smjehovima. Sjajne, naglancane cipele prohode i odnose neke nakinđurene praznoglavce da negdje nekome svoju pamet prodaju. Opanci i kaljače šljapaju na nečijim bangavim nogama. Štikle zvekeću sitnim korakom uobraženih gospoja što misle da su na svijetu najljepše.

Promiču noge ispred Šerifa, prolaze i ljude pronose. Vuku se prežderani trbusi otromboljeni, krče gladna crijeva i drobovi. Tegle se

pune vreće, torbe i koferi, preteška kola tandrču. Psi u lancima vode svoje poslušne gazde za sobom, ostavljajući tragove smrdljive.

Kreće se i ide Čaršija. Ispred Šerifa paradira. Sve se miče i migolji, klizi ili skakuće, a on u onoj svojoj počasnoj loži, sjedi, glavu ne diže, ni u koga ne gleda, svakoga po nogama poznaje. A sve nekako kao da govori: „Samo vi žurite. Idite, idite. Ja sam tu, na svome mjestu. Sve vas pozdravljam. Svi ste vi moji. Ako ima nešto, dajte, ako neima, biće drugi put. Ja ne žurim nikuda. Tu sam ja. Uvijek ćete me ovdje naći".

Sjedi na onome svome prijestolju dok mu Čaršija počast odaje kao nekome zalutalom kralju što vlada kraljevstvom zle sudbine. Postade on tako nešto sasvim obično, kao neki kamen pored puta koji niko ne primjećuje dok je tu, a kad ga iznenada nestane onda svako vidi da ga neima i pita se: „Đe li je? Šta li bi sa toga kamena?".

A i on niti koga gleda niti primjećuje baš kao i taj kamen, već kad se neke noge, nečije, pred njim zaustave ili mu neka usta nešto usput progovore, on samo ukrivi vrat kao neka roda i onako odozdo ukoso pogleda, idu oči zakrivljene, krmeljive, idu da se sretnu sa čovjekovim očima, usta se nekako ukrivo odškrinu i ravnodušno čudni, kreštavi, jedva razumljivi glas ispuste. „Begeee, ima l' je'na banka?".

To „begeee" značilo mu je – beže, kao izraz zahvalnosti i poštovanja. Svakoga je tako oslovljavao jer svako je za njega bio beg, u njegovim očima nešto veliko, nedokučivo. I to je sav njegov razgovor sa svijetom što ispred njega promiče noseći svoje brige i radosti. Možeš ti njega psovati i ružiti, možeš mu šta hoćeš govoriti, on će ti na sve sa svojim kreštavim „begeee" odgovoriti.

A ljudi ne mogu ni znati koliko je to „bege" za njega značilo. Neko mu dade ponešto radi sevapa ili iz navike, a neko kaže da mu nije sevap davati niti udjeljivati jer kupuje alkohol. Ko će znati šta je od toga istina? Možda je prava istina u onome činu kad jedan bangavi Hasan, što je iz daleka pješke petkom dohodio i po kućama sadaku skupljao,

pokuči jednu bezvrijednu paru nekoj Mileniji koja je na betonu sjedila i prosila. Dobanga on iz svoga sela, negdje zaturenog, onako na onim nogama svojim naopako nasađenim pa od kuće do kuće, ništa ne traži, ali obilazi i blagosivlja i sevap dijeli ljudima. Sevap ti na kućna vrata pokuca. I od toga tvog sevapa on će sevap zaraditi kod Milenije. A ona ni sama ne zna ko je niti odakle je, glava joj na ćasu ošišana, kosa k'o šljem izgleda. Ispred nje kartonska kutija sa nešto žućaka, a kad banka zvekne u kutiju ona se samo iskesi i nešto zamekeće, ne zna se ni da li psuje, da li se ruga ili tako zahvaljuje.

A kad stegnu mrazevi i zaviju snijegovi i Šerif mora neku toplinu tražiti. Nekad se skunji u neku kafanu, u budžak, da nikome ne smeta. Sjedi, tu je, a i nije tu. Kafana živi svojim životom svagdašnjim, a njega niti vidi niti primjećuje. I tako do fajronta. A onda, pravo na željezničku stanicu kad se u gluho doba otvori i kad putnici počnu bunovni i promrzli na rani voz dolaziti. Ulaze podbuhli, krmeljivi, sa sebe snijeg stresaju, nogama tupo trapaju pa onu furunu u budžaku samo što ne uzjašu. Kuda su tako rano nagrnuli, kakvi ih belaji gone da kroz mahale snijeg rani razgrnu i da u onome vozu smrdljivom na drvenim klupama zebu i boboću, sklupčeni u klupko k'o neke poderane vreće pune nekakvih snova nedosanjanih, misli tajnovitih i zatrovanih.

Znaju oni da će Šerifa tu zateći kako skovrnut u ćošku čeka na neke svoje vozove koji su već davno otplovili nebeskim visinama nedokučivim da se više nikada ne vrata na polaznu stanicu. „Nuto Šerifa. Kud putuješ? Vidi ga kako je poranio. Dokle?“.

„Hej, begee, ima l' je'na banka?“. Otprati on sve te stvorove što misle da su nekuda krenuli, na neka važna putovanja i da im se negdje neko raduje. Padne i neka žuta banka i eto zore, najavljuje svoje zrake stidljive pa će Šerif opet u kafanu. Počinje novi dan u skitnji i pijančenju, posve isti kao i svi ostali.

U kafani „Burence“ uvijek isto društvo. Zna se ko šta pije, gdje ko sjedi, kad dolazi, a kad odlazi, ko ahinjak i cirkuse zameće, ko se ljuti i

kavgu traži, a ko šalu guta i u sebe slaže. I uvijek zametnu kojekakva poturanja. Te Salki begu govore o nekim starim begovskim tantavicama dok ga ne razljute, te nekome Njonji nešto poturaju da bi se psovao, pa opet nekoga Đulagu zovu Ćundraga da bi zagrmio i zaprijetio, a kad nekome starom papazu što sjedi tu i sanja vremena staroga srpstva, kad je na bijelome konju jahao, samo viknu: „Dušan Golo, Golo!“, nastane cika i dreka po kafani. Drmaju se klimavi stolovi, stolice se smiju grohotom ili kikoću, bazde cicani stolnjaci, masni, ubljuvani, poljiveni pivom i rakijom, a u pendžeru svehlo cvijeće u plehanim konzervama, pružilo svoje sparušene grane ka suncu koje tu nikad ne dolazi pa k'o neka razapeta avet izgleda. Da li ikad iko pomisli: „Amberoso, gdje si zalutala?“.

U drugom ćošku, tamo iza vrata, zapili se neki seljaci što se iz daleka punih džepova, sa rada kući vraćaju. Tamo su teško dirinčili, a tu se svoga tla dokopali, došlo im da se provedu, raspojasaju pa našli slijepoga Zajku da im na ćemanetu svira i sve se provikuju, a Zajko svakoga po glasu poznaje i zove ga imenom iako ga nikada očima nije vidio. Ciuče ćemane kao guja u procjepu, miješaju se zvuci, vreva i povici, a samo ponekad razazna se onaj njegov glas što kroz nos prolazi i razabere se neko pjevanje ili cviljenje o ašikovanju, curama, vilama i junacima, o konjima vranim i megdanima. Cvile i cijuću: „Ja malehna, a moj dragi veći“. A cure njihove tamo ih u svojim mahalama čekaju, nadaju se i strepe dok oni tu u birtiji sjede, piju i provode se. I ne hite. Samo vi cure čekajte. I Zajku ćemo povesti. Bauljaju kilavi konobari, a otud iza šanka štrče čičkave glave kelnerica. Smjehulje se i namiguju. Al' će biti bakšiša. Kovitlaju se dimovi, nožem ih možeš rezati, natopljeni isparenjima oznojenih ljudi i alkohola, a ponekad zapuhne smrad lizola iz klozeta. Po podu čaše razbijene.

I tako kafana živi i vri, svako u svakoga po nešto zadirkuje ali Šerifa niko ne dira jer on nije za diranje. Sjedi u ćošku, za vratima. Tu je. „Rumić za Šerifa, konobar“. Dobije svoju gidu pića, utone u svoje misli mutne i samo ponekad digne ruku, ukrivi vrat i prokrevelji se: „Begee, samo je'nu banku“. Da pokaže da je i on tu, da je živ.

Dođe i njemu ponekad, s vremena na vrijeme pa mu se malo razbije magla u glavi i onda priča da mu je najbolji drug neki Sado pa kako oni nakupe granja pa odu u pećinu, preko mosta, zavuku se, nalože vatru, ponesu flašu i eto, tu sjede, piju, griju se i čekaju da se kafane otvore. Pećina vlažna i ljigava, po njima voda kapa, smrad truhleži u samu se dušu uvlači, a iznad glava po onim zidovima, kamenim, slijepi miševi se naglavačke povješali.

Pitaj Boga šta dva čovjeka između sebe govore, kakvi su njihovi egleni dok vatra iskri ili ona mokra drva pište, a dim se kovitla, guši u grlu i uvlači se u insana koji se polahko suši k'o pastrma. Da li govore o nekim prošlim vremenima, o somovima ogromnim koje je Sado nekada sa nekim Otikom iz Drine pod Branjevom izvlačio ili o Šerifovim vatrama koje su mu život i razum spržile ili samo ponekad onako radi reda prozbore, da pokažu da postoje. „Jah, šta ćeš, taki vakat doš'o". „Daj der Sado tu drugu flašu".

Šta govore da govore, oni se znaju i razumiju i ne bi svoj život ni sa kim na svijetu mijenjali. Šta su za njih tamo neki vladari i prinčevi, kad oni ne mogu ovako, zavući se u pećinu, pijuckati, dimiti se i sanjati i nikome ni za šta račune ne polagati. Pa ti sad reci da i takvi neimaju svoje društvo, svoje jarane i svoj neki život, tajanstven, čudnovat i za sav svijet nerazumljiv. Neki svoj tamni vilajet imaju u kome struje prigušene, sanjane životne radosti, samo njima znane i poznate. A svom ostalom svijetu neshvatljive. A taj njihov tamni vilajet upija ih u toplotu svoje pustoši, otvara im svoje pustolovne kapije, čuva ih jer bez njih ni on ne bi postojao. Čudnovata je i pećina po kojoj tumaraju. To je čitav lavirint hodnika i tunela u čvrstoj stijeni iskopanih. Kažu da je to kopano pred onaj, drugi rat, da bi se tu kralj od aviona sakrio. A kralj i ne vidje te pećine već kad sila udari on prvi pobježe, a pećina ostade da se u njoj slijepi miševi kote i da tu, eto, Šerif sa svojim drugom, uz vatru, vlada i caruje.

Bude tako s' vremena na vrijeme pa Šerifa nestane iz Čaršije. Ode nekuda da malo trag zametne ili od svojih snova da pobjegne ili ga

sklone negdje u dom da zimu preturi. Misle oni da će mu time nešto pomoći. Ali, ne može on ničije komande i da mu drugi naređuje, ne da on nikome da mu njegov tamni vilajet remeti, već čim uhvati prvu priliku on zbriše i gdje će nego u svoj grad, među svoj narod koji ga štiti i razumije. Znade on da onom ulicom Čaršija paradira, da ljudi promiču i zamiču i možda se pitaju: „Đe li je ovo Šerif? Niđe ga neima“.

A on nije tu da im korake broji sa onoga svoga prijestolja na kartonskoj kutiji, da osluškuje kad će banka zvecnuti. Sve se pita kako će oni bez njega, hoće li primjetiti da ga neima, šta li će misliti, jesu li poželjeli ono njegovo kreveljavo „begee“ i boji se da neko drugi na to njegovo počasno postolje ne zasjedne.

Tako jednom, Čaršijom pronesoše vijest da ga je negdje na njegovim lutanjima po svijetu kamion namrtvo zgazio i da je preselio. Prostruja gradom vijest od usta do usta. Svako reče svoje o Šerifu i njegovoj pogibiji. Neki ga sažaljevaše jer ipak, insan je. Neko reče da nije umro već da se rodio jer to i nije nikakav život bio. Drugi opet vlast okrivljuju što se za takve ne brine već ih pušta da se razgmile oko pijace, da prose i kukumavče pa petkom od njih ne možeš ni koraknuti. A jedan, što ga je redovno hranio sažali se i dade da se za Šerifovu dušu salavati prouče. Reče da nije ni on pseto i kako će tako na onaj svijet kako čovjeku ne dolikuje.

Čaršija ga prežali k'o i svakoga i već ga pomalo poče i zaboravljati, kad li ti jednog dana, upravi se on na štakama u gradu, blijed k'o mejt, vuče noge polomljene, miče se i posrće, oči beživotne, u duplje upale, svehle, al' opet nekako radostan što još živi i što, eto, ponovo on lično Čaršijom paradira pa sve kao da hoće da podvikne: „ Evo mene opet, narode moj. Ja sam neuništiv. Nećete se vi mene tako lahko kutarisati. A i šta ste se izbečili i uplašili k'o da ste mrtvaca vidjeli. Nisam mrtav. Živ sam ja. Nego, hajde svi po jednu banku pa da vam kažem – begee“.

Pa taj dan ko god ga vidi onako naherenog, na one drvene štake nasađenog, u razdrljenom dugom kaputu, kako šljapa po jesenjim barama, prepadne se i dođe mu k'o da je oživjelog mrtvaca vidio. Djeca pristala za njim pa ga nešto zadirkuju, čitav roj, a ljudi se od njega k'o od neke utvare sklanjaju. Misle da im se to sve pričinjava, a potajno se pitaju: „Gluho bilo, da se nije povampirio?“.

I čude se. Otkud sad opet taj Šerif kad su ga davno u mezar strpali. Čak je i salavat učio. Prolaze dani u tmuri i magluštini. Šerif je opet tu u Čaršiji sa svojim jadom, na svojim štakama. Naviknu se narod i na njegove štake i na njegovo nestajanje i pojavljivanje, na umiranje i rađanje, a on nastavi po svome jer kako bi on uopšte drugačije i mogao. Svaki dan ja na svome stalnom mjestu u Čaršiji, kao kip nekakav, rukom šejtanskom isklesan, kao spomenik ljudske nesreće. Samo sada izgleda kao da stalno spava. Očiju ne otvara pa ne znaš da li je na ovome ili na onome svijetu. Kisnu one rite na njemu, suše se na suncu i na vjetruštinama, prže se na vrelini ljetnoj, snijegovi ih zimi šibaju, vjetrovi kovitlaju. Tandrču flaše prazne oko štaka drvenih, bačene, na koje se prolaznici spotiču. Utroba mu sva već ukisla i ubuđala, pliva u alkoholu, dimu, garežu i prljavštini.

Čaršija ispred njega i dalje paradira, nekad se tromo vuče, nekad užurbano promiče, al' on to više i ne vidi. Neima više ni onoga njegovog krekeljavog „begee“ da se oglasi kad gvozdena banka zazveči. Neko bi rekao, kakav je to život i kako to sve živi rob može izdržati, a njemu opet u dubini pomućene svijesti sve potaman i kako ono kažu, ravno do mora.

Svaki insan ima svoj tajni svijet mašte i snova koji se sa stvarnošću dodiruje, nekad sukobljava, a nekad i prepliće. Šerifov svijet je svijet mraka i tame i ko zna da li je on ikada i bio svjestan šta je mašta i fantazija, a šta je stvarnost ili je to za njega bilo sve isto. Kako je da je, neka je, ali neima više onih snova o vatrama, onih priviđenja, utvara što kolju, oči vade i glave odsjecaju. Neima glava odječenih što se

kotrljaju. Ničega više neima, a živi se. A i ko to može reći i prosuditi koji je život dobar, a koji loš? Ko je taj sudija?

I bezbeli, dođe svemu kraj na dunjaluku pa i Šerif ispusti dušu na nekom od svojih dalekih puteva, tajnovitih. Ostade prazno mjesto na njegovom prijestolju čaršijskom. I bez Šerifa narod paradira. A narod k'o narod, ispriča svoje o smrti Šerifovoj, ali nekako ne vjerovaše da je to istina već dugo čekaše da se on, onako kriv i prozračan, na svojim štakama opet u Čaršiji pojavi.

19. SNOVI IBRINI, SPLAVARSKI

Kakve su nekada zime bile.

Dođe, tako, vrijeme pa snijeg napada, misliš da je do krovova. Krpeta li krpeta. Vjetrovi ga na vrata nanose. Kuće samo kroz pendžere izviruju, ona ih snježina za zemlju pritisla, hoće da ih uguši, a iznad njih se kovitlaju gusti dimovi pa ti izgleda k'o da su neki starci lule zapalili. Na strehama se uhvatile ledenice baš kao da je neka ogromna ajkula zinula i zube svoje sabljaste iskesila, a ti pendžer otvoriš, odlomiš ledenicu i u sobu je uneseš da ti se u rukama topi il' da je krišom ližeš k'o neki čarobni sladoled.

Na staklima se one šare od leda iscrtale, sve neke bajke, strane i neznane. Ispreplitali se konji krilati, aždahe i zmajevi, šumurine i pećine, a kad sa bolje zagledaš i te šare raspleteš, nađeš tu i vilenjake i vještice pa se to nekako ustumaralo k'o da se kreće, miče i pomiče, postaje i nestaje. Pred tobom se knjiga čarobnih bajki otvorila. Vidiš Snjeguljicu i njene patuljke, Alibabu sa hajducima, dvorce i pećine, sva ona silna čuda koja su ti se iz debelih knjižurina pojavila i pred tvojim očima oživjela.

Pa onda gledaš kroz te šare kako se i Drina uz obalu zaledila, smanjila i kako se iznad nje nekakva para puši k'o iznad ogromnog kazana. Soba već topla, u budžake se toplota uvlači, osvaja onaj miris smreke što na mangali dogorjeva, a niz stakla pendžerska počnu se slijevati potočići, sitni, krivudavi i šarene bajke tvoje u ledu iskovane tope i u nepovrat odnose. Odoše tvoje bajke na pendžeru iscrtane. Od njih samo mrlje ostaju. Tragovi prelijepih dvoraca i konja što se propinju. Ali sutra će one opet biti tu, na tvome zaleđenom pendžeru. Iscrtaće ih mraz još ljepše i maštovitije.

A tamo, dokle ti pogled kroz te razljivene potočiće dopire, Drina se pod ledom primirila, vrbe se savile i u srebrenkasti led uronule. Sve

nekako miruje k'o da je mrtvo i nestvarno, u svoj zimski san utonulo. Malo dalje, skoro na sredini rijeke pružio se dugački sprud koji je voda nanijela, kao neko ostrvce koje nekad postoji, a nekad ga plitka voda preplavi i sakrije. Takva mjesta su oduvjek bila prelijepa za dječije igre, ali opasna za splavare. Oni su za njih znali, pamtili ih i uvijek oprezno zaobilazili.

Ali, otkad ono, rijeku pregradiše, tamo ispod Diviča, morali su gore u jezeru splave raskivati i balvane onako razdvojene kroz branu propuštati. Zahvati njih, onda, ona matica i nosi niz rijeku kao neke slamčice, nosi niz pobješnjele valove, al' poneki balvan nanese pravo na onaj sprud i tako jedan po jedan, nakamara se čitava gomila. Ispreplićу se kao da su drvca od šibica. Led ih okuje i ostanu tu danima da prkose i izazivaju. A ti ih gledaš i misliš, gdje li je to drvo raslo, na kakvim je visinama vjetru prkosilo, gdje se suncu radovalo i sve tako kao da s' njime razgovaraš dok ti ono polahko svoj život pripovjeda.

„Rastao sam ti ja čak gore na visokoj zelenoj planini. Sunce je kroz moje krošnje provirivalo. Mjesec se na mome vrhu zlatio. Zvijezde me obasjavale. Al' eto, sad sam tu, okovan u ledu i čekam da me ljudi odgurnu, da dalje niz valove otplovim“.

Onda će se uz rijeku pomoliti nekakvi ljudi u gumenim opancima, u jagnjećim kožusima, a na ramenima nose teške capine i dugačke čaklje sa željeznim vrhovima. Mrkih pogleda ispod nakostriješenih ledenih obrva. Zaogrnuti debelim šalovima. Pognutih leđa na kojima vuku svoj teški život splavarski. Idu tiho i odmjereno snježinu razgrćući. Misliš nekakvi zalutali vitezovi tuda nabasali iz davnih vijekova pa krenuli u svoje ljute bojeve i megdane. Idu, jedan za drugim, mrki, kroz sniježnu bjelinu k'o jato crnih gavranova. Kroz visoki snijeg se probijaju, pogureni, sageti i u onu gomilu ledom okovanih balvana mrko gledaju.

A kad dođu do kraja naherenog topolika i do hrpe klada što ih je voda, ko zna odakle, za one velike jesenje poplave, nanijela i tu zaboravila i ostavila da samuju, oni će prvo naložiti vatru da se malo otkrave i

promrzle ruke ugriju. Izvije se dim iznad rijeke ledene, nekako mutan i kiseo, raspe svoje pramenove na vjetru, a ona mokra drva na vatri pište, cvrče i tinjaju, plamenu se ne daju. Voda kipi iz srži njihove. Al' opet, malo po malo i vatra zaiskri. Veselo zapucketaju crvenkasti plamičci. Toplota se okolo polahko širi i studen razgoni.

Čučnu ljudi oko vatre i sve pružaju dlanove da prste malo raskrave, a dim ih štipa za oči, vija se oko njih i u njihove mokre gunjeve uvlači. Snijeg nad njima krpeta i vjetar im u oči krupne pahuljice nanosi. A oni, vratove kao rode istežu, krive ih i uvrću, žmirkaju mutnim čkiljavim očima, pljuckaju okolo i u sebe duboke dimove uvlače od one smrdljive krdže švercovane što je puše savijenu u neke novine, nikad ne pročitane.

„Hajde zapali Sehate. Valja se i tebi propušiti. Vakat ti je“.

Reče jedan golobradom dječaku pružajući mu k'o prst debelu cigaretu koju je tek savio opljunuvši ivicu debelog papira.

„Tako brate, da ne budeš mimo svijeta“.

Na glavama im ulojene beretke, oko ušiju omotali vunene šalove, šćućurili se pa tako, iz daleka, na neke naherene nišane liče, među kojima je vatra naložena. Prozbore poneku, onako polahko, natenane, samo da se nešto rekne. Nije im ni do kakvog eglena. Sve misli su duboko sakrivene u njima. Riječi im nise potrebne. Pogled prikovali za onu žutu gomilu što nasred rijeke štrči, prkosi im i izaziva. Izgleda kao da sa tom svojom rijekom govore.

„E, Drino vodo, hladna i ledena, mnogo si nam dobra učinila. Al' otkud baš ovdje da ovaj sprud naneseš i da nam njime život zagorčavaš“.

Zastanu malo koliko da dimove uvuku, zure u prazno, nijemo i odsutno.

„Ama opet, nemeremo se mi na tebe ljutiti. Jok brate, jer da tebe nije s' kim bi se mi hrvali i cijeli život borili, a i ko bi našu čeljad hranio. Eno ih tamo, pod onim drvenim parmacima, u toplim sobicama, skupili se uz ognjišta naložena i čekaju kad će se pita k'ompiruša jal k'ompirska kalja zgotoviti i proha pod pekom ispeći pa da sjednu za siniju i onako iz zemljane ćase srču, grabe se i otimaju. Drvene kašike tupo klepeću. Srče se mirisna milina i ćasa začas prazna ostane“.

Dođe miris sinije i do one njihove kôle i crijeva im počnu krčati.

„Onda će đeca na plazu navaliti, niz zaleđenu mahalu na malehnim sankama ligurama i mrznuti se, mrznuti, a ni pomisliti neće da im babo, tamo na obali, čuči, puši, dimove odbija i smišlja kako će one proklete balvane odsukati i niz valove oćušnuti“.

Vide njihovu razigranu graju na ledenoj plazi uskovitlanu. Vide tu djecu što k'o iz vode šikljaju. Cipele im začas otješnjaju, odijela kraćaju. Gledaju ih preko rasplamsane vatre, kroz razigrane dimove.

„Neka, neka, plazajte se vi, plazajte. Još je rano za splavarenje. More babo još tegliti“.

U toj kôli oko vatre na kojoj prhnjadika dogorjeva, piskavo i promuklo govori jedan dok mu se žile vratne k'o neki čvorovi napinju, a očice, sitne k'o male okrugle bondžuke, sjaje se, po ljudima šaraju li šaraju, hoće da ih obenđijaju.

„Dobri su to ljudi, pouzdani, jarani, jedan bi za drugog ginuli. Samo im moraš žicu pronaći, u živac udariti i sve je gotovo. K'o jedan“.

Razmišlja on pa odjednom skoči na noge, crvrknu u snijeg bačeni opušak, otpljunu ustranu i propiska onim svojim piskom što mu je u grlu zapao:

„Ljudi! Nejmamo mi tudi šta mudrovati i dangubiti. Nije ovo nikak'a ko'ferencija. Znade se naše. Skidaj se, brate i gazi. Gazi!“.

Ibrahim, zvani Pilac, zguli sa nogu gumene opanke i čarape vunene, zasuka nogavice do iznad koljena, zajedno sa bijelim gaćama, opljunu u šake hrapave da ih malo podmaže, zgrabi onaj svoj capin pa pravo zagazi u vodu zelenu, ledenu. Drina teče i ne haje za čovjeka i muku njegovu. Žar nekakav, vreli, oprži noge i kroz cijelo tijelo studen prostruja. Gazi Pilac, gazi, ne obazire se niti šta govori. Odjeća se smoči i vodom natopi, a kad pređe brzak i gomili se primače, uperi onaj svoj capin u jedan balvan, riknu kao ranjena zvijer.

„Uh, proklet bio, uh, uh“.

Samo se ču tup udarac prigušen hučanjem brze rijeke, capin se zari u drvo, čovjek se poče hrvati, uvijati, upirati dok balvan ne otisnu da niz valove svojim putem otplovi.

„Tako brate, hajde niz vodu“.

Za njim se poskidaše i ostali pa polahko preko brzaka, jedan po jedan, voda samo obara, gaze kao neke čaplje, vilice cvokoću, a na obali ostade kamara mokrih opanaka i gunjeva da ih snijeg zasipa. Reže nekakav žar iz vode ledene, u kosti se uvlači pa kroz srž k'o da burgija, vrta, vrta, a u mozgu samo bubnji i ponavlja se jedan misao:

„Kad more Pilac, mogu i ja. Nisam ja gori od njega. U jednoj ruci ga mogu podići. A oni u Upravi, samo Pilac pa Pilac“.

„Eto nas Ibrahime, tvojih sokolova“.

Viče pendavi Ramo preko hučnoga brzaka dok voda obara. Ustreme se onda ljudi na ledom okovane balvane kao da su pred njima razjareni bikovi pa ih samo bodu capinima i čakljama. Bodu i odguruju. Rika stoji ljudi i balvana. Plješte tupi udarci po drvetu i miješaju se sa njihovim kricima koji se među brdima prolamaju. Glasovi ljudski, kreštavi i piskavi, prodorni i drečeći, urlajući i ciktavi, nad brzakom se ukočili i zaledili. Lome se nad rijekom kao tvrde ledenice.

„Hooo-ruk. Uprii. Zanesi. Pridrži. Oćušni. Ne daj se. Guraj. Guraj. Hoo-ruk. Oćušnii...“.

Vratne žile poskakale i nabrekle, ledene obrve oči pokrile, mračni i smrknuti, o klizavo kamenje se opiru što se kotrlja pod bosim nogama. Gura ih brzak i zanosi. Kao da se sve protiv njih zaintačilo. I žar ledene vode i brzak i kamenje klizavo i zaleđeni balvani. Sve, sve. A oni su sami, sa snagom svojom, sa žilama nabreklim, sa inatom svojim i svojom čvrstom odlukom da nadjačaju, da pobjede.

„Šta će, bolan, ljudi reći ako odustamo? Tu sramotu ne smijemo doživjeti“.

Nad njima se oblak pare uzdiže od vreloga dahtaja. Balvani se zainatili. Lijepo im tu nasred rijeke da se odmaraju i da uživaju. Neće tamo u daleke pilane da ih režu vrelim žagama i testeraju. Ne daju se. Tvrdoglavo se opiru. A kad koji niz valove otplovi ljudi samo za njim otpljunu i odhuknu pa opet jurišaju, bodu, guraju, kotrljaju, zanose. Hrvu se, hrvu kao neki gladijatori. A ona tvrdoglava gomila polahko se raspliće, smanjuje se, nestaje. Kao neko klupko što se odmotava. Sve manja i manja postaje, rekao bi čovjek, topi se.

Provikuje se, ponekad, Ibro k'o da je na nekoj svadbi, onako dugo i otegnuto, svojim ciktavim glasom da ljude malo osokoli ili možda muci za inat pa ih poimenke spominje: „Uprii Halile! Zanesi Osmane! Navalii Sehate!“.

A oni upiru, zanose, navaljuju, odguruju pa se opet onoj kamari vraćaju. Led probijaju, sante odvaljuju i sve tako dok i zadnji balvan ne otisnu niz uspjenušale valove. On samo klizi, poskakuje, plovi, plovi. Tamo će ga, pod mostom, na onoj splati preko rijeke ukoso postavljenoj, drugi ljudi dočekati, mirnoga i krotkog i u splav ukerepiti.

Stanu ljudi, bosi, u ledenoj vodi da odhukuju, na capine se oslonili pa pogledom dugim, zamagljenim, al' nekako pobjedničkim, ispraćaju

balvane što se niz valove ljuljuškaju. Znoj im kvasi vratove i u ledenice se pretvara. A mrki pogledi nekako smekšali i na usnama, blago razvučenim, već se osmjesi javljaju.

„Odoše sa srećom. E, nek nam sad kažu da mi to nemeremo. Aždahe smo bolan, zmajevi“.

Opet se oglasi Ibro kao da hoće da kaže da su pobjedili u toj svojoj bitki i da su im po ovoj ledenoj zimi dohakali. Neki se na to proviknuše, kratko i ciktavo, a neki samo rekoše onako radi reda.

„Jah, odoše. Ja šta će neg' otići“.

A kad ponovo brzak pregaze opirući se da na nogama ostanu i kamari opanaka i gunjeva se upute, a ono snijeg ih već prekrio i zameo dok ona njihova vatra polahko dogorjeva. Ogrnu mokre gunjeve. Na vatru granja nabacaju. Dim ih počne gušiti. Opet čučnu, onako uokolo, brade pribili uz koljena, cvokoću, pa se dohvate onoga svoga duhana, savijaju k'o prst debele, sočno opljunu pa na žiškama pripaljuju. Uvlače dimove, otužne i smrdljive da im po plućima šaraju, griju ih i u neki svijet nestvarni odnose, daleko od ove mahnite rijeke, od ovih svojeglavih balvana koji su se u njihove živote duboko uvukli, po njihovim žilama kolaju li kolaju i prate ih od rođenja pa sve do smrti. I Sehat pripalio. Malo, malo pa se zakašlje, a suze mu na oči udare.

„Tako, tako magarče. Nije za koza sijeno“. Šale se ljudi dimovima ugrijani, malo razmekšali. Oči im zaigraju i zaiskre. Nestane onih bora i dubokih brazda na njihovim licima što su im ti prokleti balvani godinama ucrtavali.

„E, baš mi živimo sa ovim balvanima isto k'o oni orači sa plugom i drljačom. Pa jah, a Drina nam je k'o neka njiva koju oremo i sijemo. Balvani nam se u živote uvukli. I u snu ih sanjamo. Bez njih se nemeremo ni roditi ni umrijeti. Samo balvani i balvani“.

To se u Pilcu polahko odleđava ledenica vrzinog kola kojekakvih misli negdje duboko sakrivena. Šta on sve nije smišljao i mislio dok se oko balvana baktao. Kol'ko je puta s' njima koješta pričao. Šta im se puta povjeravao. Kome će ako neće njima? Čim ga neka muka spopadne on se balvanu izjada. A balvan, k'o balvan ni da bekne. Briga njega za brige Ibrine. Al' njemu opet dođe nekako k'o lakše. Makar je nekome svoje jade povjerio.

„I nemoj nikome da se istrtljaš. Ne bih živ od mojih jarana ost'o".

Tako se on balvanu jadio kad ono davno pronesoše oni alčaci da mu se cura udala. A on na splavu, daleko.

„Ma, nije bolan Ibro. To oni tebe varaju. Nego ti uzmi amanet pa je zaruči".

I bi balvan u pravu. To Ibro učini, a poslije se i svadba obavi.

„Vala i da nisam. Barem mi ne bi im'o ko čandrljati kad kući dođem pod gasom. Bio bi svoj goso".

Ljudi i dalje čuče. Niko ništa ne govori jer oni više i nisu tu, njihove misli su ih odnijele pod drvene krovove gdje ih čeka toplota naloženih ognjišta, mangale sa kojih će kahvu piti dok djeci pričaju o slapovima i bukovima, razbijenim splavima, o prikazama na vodi u gluho doba. A djeca se u uho pretvorila, u te njihove bajke se zavukla, gutaju priče njihove, ne trepću. Kako da neće slušati, valja i njima na splav. Dan po dan i eto ti novih splavara.

Nađe se tu i flaša rakije, ponio je Ibro da se malo drugari zagriju. Dobro je kočanjem začepljena. Pa kôla ona od usta do usta, a kako je ko rukom dohvati i ustima prinese ona sve praznija dok se ne iskapi.

„Vala Aljo, ti kad ovu flašu dokopaš. Ne znaš malo. Isto k'o da mi ne hajemo ove mučenice".

Otare Aljo šakom ukvašenu neobrijanu bradu pa se samo provikne:

„E, eh, rodi godino! Alaj puri. Moram, bolan, balvanima nazdraviti“.

Gutljaji dugi i otegnuti griju čovjeka i u stvarnost vraćaju pa kad iz one flaše, litrenjače, potegne on opet vidi da čuči tu pokraj vatre, vidi lica tih ljudi, nekakvu mehkotu što ispod bora izbija i caklinu njihovih pogleda pa i neki osmjeh ukradeni. Al' ne zna niti će ikad znati da li oni tu sa tom flašom nešto slave ili oplakuju. Osmjeli se neko, ponese ga rakija pa povede onu njihovu kajdu nad kajdama.

„Haj, došla Drina od brijega do brijega. Nit od kiše, nit od bijela snijega“.

Poneko tiho prihvati ariju, pjesma se lagano u uši uvlači, prođe kroz cijeloga insana i u njemu tiho zatreperi. Neko samo progovori odsutno gledajući:

„Jah, što ti je insan. Do pjesme mu na 'vakome jadu. Jah“.

Potraje to neko vrijeme pa se utiša i usahne, arija niz vodu otplovi, usne se same speku, a u ljudima se tuga za nekim boljim vremenima pojavi. Koja su to vremena, da li su već bila i prohujala ili tek treba da dođu? Prođe tako neko vrijeme, flaša se prazna otkotrljala, dimovi duhanski presahli, kad opet Ibro onaj svoj vrat spečeni izduži i ukrivi i žile na njemu napne. Propišti:

„Hajmote, ljudi, valja nama pjehe našim kućama. Vakat je. Valja stići do akšama, a sutra sabahom na splav“.

Opanci se na noge naguljuju, još mokri, ljudi ustaju leđa ukočenih, protežu se trapavo, na ramena capine zabace, pa onako pogureni, polahko, kroz duboki snijeg, jedan za drugim, eto ih gegaju se dok im se mokri turovi lijepe za stražnjice. Ostade za njima vatra da dogorjeva gustim snijegom zasipana. Šutnja ih opet zaledi.

Eto ih uz klizavi sokak u mahalu. Idu i pokraj kuća promiču, a djeca ih iz toplih soba, kroz pendžere gledaju i ne mogu da dokuče jesu li to oni

isti ljudi što su se sa balvanima, bosi, na brzaku hrvali ili su to tamo bili neki džinovi, odnekle iz bajki zalutali, a sad se tu pred njima u ljude pretvorili. Prođu i zamaknu, šutke, za onaj red kuća hriđanskih i onako svi đutile u snijegu nestanu. K'o da se istope. Samo što se nekud u daljini izgube. Za sobom odnesu začuđene poglede dječije koji će ih opet danima čekati da se na brzaku pojave. Čekaće ih gledajući i pogledajući kroz šarene bajke ledene svojih zamandaljenih pendžera.

A kad se pojave na onome brijegu iznad Diviča i ugledaju odozgo svoje kuće što su uz zaleđeno jezero načičkane sve misle da su to neke velike grudve snijega što ih je neki džin odnekle dovaljao i bez reda razbacao, a iznad svake se dižu i kovitlaju dimovi pa je cijela dolina kao pod nekom čarobnom, lepršavom zavjesom. Samo je trebaš razgrnuti i eto te u svojoj mahali.

Tad i oni neku snagu dobiju, k'o da su na krilima. Lica im se malo razvedre, razvuku se u kisele osmjehe. Počnu priče, šale i dobacivanja. Počnu bockanja. Te hoće babo Sehata da ženi, te neki se tamo na Rači prep'o u gluho doba, te Aljo je horoza ponio na splav da ga ujutro budi, te Ibro se tamo u nekakvu čičkavu pjevaljku zagled'o. Jedni se smiju, drugi smijulje, treći se ljute ili na šalu odbijaju. I ne znaju kad se u svoju mahalu niz strmi put skotrljaju. Na rastanku Ibro samo mudro zaključi:

„Plaho je steglo, Biće miš i mačka zaje'no“. Okolo, sve je tiho i reklo bi se zamrlo, samo sa munare dopire reski glas mujezina u zimsko predvečerje: „Allahu ekber, Allahu ekber“. I Ali-Rizah sokakom u džamiju zamače. Akšam je.

A tamo, u tim sniježnim grudvama, u toplini njihovih tajnovitih utroba, teče polahko i natenane jedan život ljudski, gmili jedan mraviljac insanski. Sve vri, tumara, prepliće se, tandrlja i klepeće. Tuge i radosti se pomješale. Zapljuskuju ljude, sad zabezeknute i zgrahnute, sad razdragane i poradovane. Neke tanke niti svilenkaste, nevidljive, ali

jake i neraskidive povezale ih u klupko pomješanih dodira, splelo u čvor nerazmrsivi. Uputilo ih jedne na druge. Svako je nešto nekome.

Klepeću tiho bešike drvene, djeca se uspavljuju. Tiho, tiho.

„San u bešu, uroci pod bešu. Uroke ti Drina odnijela“.

Tiha, prelijepa melodija, istinskih osjećaja, želja i poruka širi se toplotom sobe mirisne. Bešika daje ujednačeni takt koji se spaja sa raznježenom arijom. Sve tone. Ona malo veća djeca ustisala, ćuškaju se, zadiru, plaze i cerekaju. Bude i plača otegnutog, cmizdravog i prijetnje:

„Neka, neka, sad će babo doći“.

Nene po sobama klanjaju. Mole se da Drina bude krotka i pitoma, hairli i berićetna. Tespihe šarene kroz prste proturaju dok ne škripnu vrata avlijska i njihovi splavari se ne pomole. A do „otojč“ su zavučene po budžacima prele vunu na svojim malim vitlićima. Prste opljunu pa uvrću, motaju, motaju.

Cure su za stanovima sjedile. Tkale ćilime i serdžade, prelijepih, čudnovatih šara za nečije sobe i zidove. Sahatima i sahatima svojim vještim prstima čunak proturale, zgrčene, čekajući kad će se šara pojaviti pred snenim očima i kad će se njihova mašta u prelijepi ćilim pretvoriti. I eto ga, malo po malo, ukaže se mustra, zgrahne se pred očima. Pojavi se i neka tiha arija, lomljiva i bojažljiva. Iz nje se preplašena srna svome dragom obrati. Treptaji, strahovi, čežnje i nadanja.

Al' će se neko čuditi tome umjeću i ljepoti, tom njihovom jadu u skladne boje pretočenom. Pomješani tuga i radovanje, nada i strahovanje. A neće ni znati da je svaka šara pjesmom ispraćena.

„Ah moj dragi, na daleku putu“.

Eh, kad bi taj ćilim znao govoriti šta bi tajni djevojačkih odao i poruka rastelalio.

Pod vrelim sadžacima, pite k'ompiruše zapretene, cvrče zaljevi, a iznad onih vrelih tepsija diže se oblak pare k'o iznad neke lokomotive kad ono zahukće. Miris miline sobu preplavi. Al' će izgladnjeli ljudi brke omastiti i svoje trbuhe napuniti kad bahnu na svoja kućna vrata onako mokri i promrzli. Usput će se Šarov javiti što cvili iz svoje kućice, gazdu pozdravljajući. Sinija se na sred sobe postavi, a pita u tepsiji rumena, prste da odgrizeš. Okolo čeljad posjeda, noge podase podviju, đedo neko sure prouči, djeca za njim aminaju pa onda hajde navali, ko će prije do sredine tepsije.

Zalogaji se niz grlo otkidaju, jedan drugoga sustižu, slažu se, slažu u ljepoti halisanja. Bude i kisela mlijeka da se zahladi, onako iz ćase zemljane, zeleno ofarbane, a okolo sve šarama ukrašene. Plješte drvene kašike k'o ono kad po vodi zaveslaš. Ako još ima i cicvare, masne, preslatke onda je pravi praznik.

„Plaha ti je ova cicvara. Plaha“. Reći će babo brkova umašćenih nekako veselo trepćući očima.

Onda posjedaju na šarenu sećiju što je babo skovao, a nena jambezom ukrasila, usture se, na jastuke se naslone, valjaju po ustima one stoje duge čibuke na Vašeru kupljene. Dimove odbijaju. Kahvu čekaju.

„Hoće l' ta kahva. Al' je zamirila“. Mangala se primakne, žar se k'o hakik crveni, ona jara u čelo udari, džezva se sjaji bakarna, kumsalom oribana, fildžani šareni, pune se, usnama primiču i polahko niz grlo saljevaju. Srče se, naljeva i doljeva, muka i čemer se razgaljuju, u glavi se sve nekako razbistrava, razgaljuje, sve dolazi na svoje mjesto, sve postaje potaman. Hitne se i djeci po koja kocka šećera da se i oni malo oslade, a nekad zaluta i po koja šećerka.

Priča se polahko i otegnuto o tome kako su djeca slušala, nekoga babo zaruži, rijetko koga pohvali, a neko i fasuje, onako dva tri sileta preko

ruke pa idi tamo u budžak i hlimaj dok ti se drugi rugaju. Pa onda se spomene kako je Šarulja kantu tlaka prolila, nešto se uzjogunila, kako je Šarov nešto vazdan cvilio i grebao. Kako je komšijin sin poziv za vojsku dobio i svi se plaho okahrili.

„Nije šala tri godine mornarice. Svoj svoga zaboravi. Hej, bolan“.

Komentariše đedo muštiklu čisteći. Onda, kako su na radiju nešto važno pričali, al' to niko nije razumio. Đe ćeš ti radio razumjeti, al' čim je važno to nešto neće valjati. I sve tako, okolo, okolo, a niko i ne spominje gaženje vode ledene i oćuškivanje nakamaranih balvana ledom okovanih. Niko da se sjeti i upita:

„Babo, kako je danas na splavi bilo?“.

Tako noć polahko odmiče, sahat na zidu otkucava po svome ustaljenom taktu koji uspavljuje, a babo se na sećiji umorno opruži, ruku turi pod glavu, koliko je dug se protegne, promeškolji se, zine i glasno zahrče. Djeca se okolo motaju, cikte i zadirkuju. Njemu ne smeta. On je već negdje na svojim splavima, raskoračio se, zgrabio grubi dumen u čvornate ruke, hrve se sa valovima i brzacima, zaobilazi stijene i sprudove, vesla da nadvlada pomahnitalu vodu, oturuje, splavari.

Valja njemu opet sutra na splav. Na ledene balvane da se razapne dok sitni snijeg sipa u oči da obnevidiš, a vjetar do kosti probija. Eno, već se peče pogača za tri dana. A i onaj grahorasti horoz je zaplatio što je onako lijepo zorom pjevao. Kažu:

„Šta će nam horoz kad je babo sahat budilnik kupio“.

Kuha se horoz u loncu, mršave noge mu izviruju, a gusta para se diže i miris u sve budžake donosi. Kipi voda po ognjištu. A i mačak se kraj ognjišta skovrnuo, rekao bi, nekakvo žuto klupče se odnekud dokotrljalo i tu zaustavilo. Prede tiho i zadovoljno dok miš rovi pod sećijom.

Mjesec, pun i okrugao, zlatno žut, iznad Orlovine provirio pa sobu kroz mali pendžer dopola obasjao. Titraju sjenke po zidovima dok na ognjištu vatra pucketa. Djeca se oko đede okupila. Sneno upijaju riječi njegovih lepršavih priča. A on, šta će im pričati već o splavarenju svome, o Drini brzoj i plahovitoj, rastrzan između mašte i stvarnosti. Igraju svoje kolo neke vile šarene pred očima dječijim što su se iz đedinih priča po zidovima bijelim razgmilile. Igraju, trepere, titraju, lelujaju. Pa se onda u dječiji mehki san uvuku. Do sabaha.

Upri Ibro, vozi kroz svoje snove i drinske valove

Kuća Ibrina iz snježine jedva izviruje. Ledena noć je okovala. Usijala ona blještava svijetla, odozdo sa brane pa se led cakli i presijava, udarila u drveni plafon Ibrine sobice, odbijaju se od drvenih šišeta i odozgo ga osvjetljavaju, onako raskrčenog na sećiji gdje hrče, bunca i praćaka se dok vozi svoj splav kroz snove nemirne, a i sećija sama

škripi i klimata se kao da je i ona na valove oturena. Dograbio se prednjega dumena. Stisnuo ga svojim jakim šakama. Splav samo klizi k'o da vodu i ne dotiče pa onda skakuće po talasima. Pred njega stijene k'o iz magle izlijeću, kese mu se i mame ga k'o neke aždahe razjapljenih čeljusti, hoće da ga progutaju, a on samo dumena, upire, odbija splav na maticu i pored stijena prolijeće.

Viče onome na zadnjem dumenu kuda splav da upravlja, sad na vodu, sad prema obali, ali ga on i ne čuje od zaglušujuće buke valova. Plješti i ječi na sve strane. Zlatne kapljice vode pršte okolo. Sve se u maglu pretvorilo. Ne može on ni da pozna tog zadnjeg dumendžiju, sad mu kao stari Halil izgleda, sad mu se u malehnog Sehata pretvara, a on se sam iščuđava i misli da je obenđijan. U spokojnom miru tople sobice samo se čuju njegovi strahovi.

„Ne tamo! Odosmo helać. Izginusmo“. Iznad njih stijene se uspravile k'o nekakvi sivi beskrajni zidovi, nebo došlo k'o njegova avlija malehno, a plavi se, rekao bi, sunce zađe prije nego izađe, samo ga preskoči i neima ga. Orlušine iznad njih nadlijeću. Voda zapjenila i bijeli se po onoj plavoj modrini, a huči k'o da se na hiljade badnjeva vodeničkih sručilo. Splav vijuga između stijena, u zmiju se pretvorila pa odjednom dobi nekakva krila i poleća kroz kanjon, leti, leti, onoj vodurini prkosi, ruga joj se i smjehulji. A Ibro dumenom zamahuje i upravlja li upravlja.

„Vozi zmaje moj krilati. Vozi kroz kanjone i brzake. Vozi Drino moja, vodo pobješnjela“.

Bog dade, sve se utiša. Pojaviše se kuće Divičke, al' neima onoga jezera ni brane što se ispriječila, već voda teče onako k'o nekada, duboka i zelena ispod strmoga Vidikovca pa na ona dva grebena udara.

„E, neka sam vala doček'o da neima te branuštine. Rek'o sam ja njima da ona nemere na Drini ostati“.

Raduje se Ibro dok mu se stara vrpolji i tom njegovom buncanju isčuđava. Ja miline tuda voziti dok gleda svoju kućicu na onome kamenu nasađenu i onako naherenu, samo u vodu što ne sklizne. Al' neda se. Crni se krov, a bijeli duvarovi kroz dudovu krošnju proviruju. U vodi dubokoj se ogledaju.

A na džamiji podne zaučilo. Petak je. Sokakom ljudi promiču na džumu odlazeći. Pogeti, na štapove naslonjeni, splav im leđa ukočila i u kosti bolest usadila. Gore visoko čovjek na munari ezan uči. Drina daleko poruku njegovu nosi. Sad će se ljudi molitvi predati.

Mašu mu cure što na Drini haljine ispiraju. Eno i one njegove pod keranom šamijom. Hlupaju njihove pralje drvene, troše snagu djevojačku. Mašu mu i zadiru, a i on im odgovara i da čekaju poručuje:

„O, Ibro, pohiti, cure te čekaju. Prokleta ti tvoja splav bila. Što malo ne prikrajčiš. Na nas si zaboravio“.

„Eto me cure, eto me. Samo vi čekajte. Nije vas Ibro zaboravio“.

Ali voda je brza i ne čeka. Nosi splav sve dalje i dalje, a njemu oči ostaju za te kuće prikovane dok ih iz svoga pogleda ne izgubi. Još dugo gleda u njihovu pravcu dok splav leti k'o na krilima i u daljinu ga odnosi.

Malo zatim, opet niz brzak udari. Djeca se uz obalu kupaju pa mu kukuriču, onako piskavo k'o neki horoščići: „Kuku-riku, kuku-riku!“. Rugaju mu se, a njemu krivo, ne može otrpjeti da im ne odgovori: „Evo ti sjedalo!“.

Ona cikte nastavljajući svoje zadirkivanje: „Dumendžija dumeni, dupe mu se rumeni“.

I to brzo proleti i nestane. I tako, sve do iza akšama, prolaze mjesta poznata, ade i vrbaci, riječni grebeni, sela i gradovi. Pa se onda zanoći u nekom limanu pod vrbama. Na ognjištu vatru naloži, udice zabaci i

čeka hoće li šta udariti. Onda se voda primiri. Gluho doba zavlada. Tiho dalga splav zapljuskuje, a mjesec se nasred neba popeo pa k'o dan obasjava.

„E moj mjeseče, moj vjerni jarane. S' tobom drugujem. S' tobom eglenišem. Tebi mogu sve svoje tajne ispričati“. I priča mu, priča, o životu svome, o svojim jadima, o snazi svojoj na splavi ostavljenoj. A mjesec polahko plovi nebeskim plavetnilom dok negdje iznad vrba zvijezde tiho trepere.

Skunji se kraj ognjišta. Vatra tiho pucketa. Sve čeka neku utvaru da ga iz dubina vodenih kandžama svojim ščepa. Kunja i sa snom se hrve dok negdje sova zahukće i krilima zaklepeće, a jato šišmiša nad vrbom proleti. Jeza ga spopadne. Nekakva studen u kosti se uvlači. Trgne se, onako utrnuo i misli da to sve sanja na onoj svojoj sećiji. Pa se sam sebi čudi: „Otkud šišmiši da lete po sobi?“.

Odjednom se nađe na obali. Splav je predao i onu svoju nafaku naplatio. Sačekuje družinu. Skupe se. „Evo Halila, Sehata, Muzafira.... Hajmote ljudi. Daleko je“.

Sjekirice i prazne torbe kostrijetne zabace na rame, fenjer u ruku pa hajde kroz mrklu noć onom stazom kojom su bezbroj puta prohodili. Ide on, a sve spava i potuca pa onda nekakvu ariju zapjeva o nekim birvaktilašnjim junacima, onako da tuhafluk rastjera. Korača beskrajnom ravnicom, otegla se u nedogled, kroz visoke zrele kukuruze. Po njivama se crne strašila, a kukuruzi na povjetarcu šušte k'o da mu nešto govore. Ugleda jednu svijetlu tačku u daljini. Škilji. Kažu, to je ta željeznička stanica. „Jel' to taj Klenak, Ibrahime?“.

Ide i ide, a tačka mu se primiče, sve veća i veća postaje dok ne nabasa na šine i pragove. Onda će iz mraka izroniti garava baraka, tako mu poznata. U njoj je toliko puta na tvrdoj klupi čumio i onaj njen truhli smrad udisao. Katran, garež i ljudski znojevi. Sruče se ljudi u njenu utrobu, onako svi đutile na drvene klupe se povaljaju. Hrka stoji

umornih ljudi dok im daske rebra ispravljaju. Slatki snovi opet se začas u ljude nastane. Hrče stanica dok neko ne vikne: „Eto gaa, dolazii, vooz!“.

Poskaču, a ne znaju ni gdje su ni ko to dolazi. Krmelja Ibro i u daljini nazire dva svijetla oka kako se polahko primiču. Začuje udaljeno pištanje k'o da se voz provikuje svojim hu, huu ili im dovikuje: „Evo mene, dolazim, dolazim!“. Doklapara crn i garav pred stanicu. Zaškripaše kočnice, zemlja zatutnji i podrhtava, a kad se sve umiri i oblaci pare raziđu pojavi se toliko važan kondukter drekljajući: „Klenaak, stoji pet minuta“.

Putnici se na prozorima načičkali, proviruju dok ih garež zasipa i dim smrdljivi zagušuje. Drugi po drvenim klupama polegli. Smrdljive opanke izuli. Priječani šešire na oči namakli pa ispod njih proviruju. Kibicuju ko će u vagon bahnuti. Dvije debele, brkate, čitavu klupu zašehatile, a pod klupu korpe poredale iz kojih guščiji vratovi izviruju. Prije zore poranile na pijacu. Cakle se masni obrazi. Kud god pogledaš sve neke krmeljive i usukane fukare ugledaš. Nigdje pravoga insana. Guravi u žmiravi svojim isprekidanim klaparavim snom pospali. Sanjaju svoje holjvinom napunjene postelje.

Voz se otisne, zaklimata, negdje udari, zastane, opet krene, zapišti pa onda uhvati onaj svoj monotoni takt kloparanja. Bandere prolijeću, malo, malo, pa neka stanica. Škripa, drndanje, kondukter se opet oglasi, pa sve iznova, klapa-klapa, piskavo provikivanje. Pružili se dugi šorovi, kuće iz zore izranjaju. Ljudi se po klupama povaljaše. Neki zahrkaše, a brkati Aljo se mota oko onih debelih, k'o mačak se privukao, nešto ih zasmijava.

Skunji se Ibro kroj prozora, san ga savlada, kad mu pred oči izađoše oni njegovi svatovi. Obukao se on k'o pravi mladoženja, a mlada pod duvakom. Narod se sjatio. Šerbe se pije. Sviraju mehteri, hlupa bubanj, cincilincaju šargije. Ljulja kolo na sred mahale. Tu je i halvedžija Zejnil sa kolačima. Ljudi čestitaju.

„Neka je sa srećom Ibrahime“. „Vala, vakat je bio Ibro da se i ti okućariš. Dosta je bećarisanja“.

On usta u osmjeh razvlači. Zahvaljuje. Ugošćava. Ispraća. Igra kolo, oteglo se do pola mahale. „Cinci-linci, udri nogu od nogu“. Milina jedna i uživanje, al' mu svirka sve nekako na klaparanje voza nalikuje. Pa onda, sofra se iznosi, redaju se jela sve po adetu. Njega nekakva glad spopala, guta sve pred sobom, al' mu crijeva krče od gladi. Načuditi se ne može.

„Šta je ovo, majku mu, što više jedem sve sam gladniji“.

Klopara voz, drma se Ibrina sećija, izmiče mu se sinija kad zaškripaše točkovi. Voz se još jednom proviknu otegnutim pištanjem, zatandrka, zatrese se i stade. Kondukter se promuklo, otegnuto prodera: „Koviljačaa, zadnja stanica“.

„Kakva Koviljača, Ibro bolan ne bio. Ustaj, lisica ti kokoši potra“.

Viče njegova stara i drma ga. On đipi, onako bunovan pa k'o da hoće iz voza da iskoči. Zatetura. „Luda ženo, otkud u vozu kokoši? I šta češ ti po vozu? Bona ne bila“.

Kad shvati šta je na stvari on zgrabi sjekiru pa onako u gaćama izleti na avliju, bos na onaj snijeg zaleđeni. Pusti šarova sa lanca. Ode šarov kroz prtinu. Kokoši se uskokodakale, dreka ih stoji, u jedan ćošak se šćukale. Nigdje lisice. Utekla. Prebrojaše ih i vidješe da neima one najbolje, grahorke. Sve se utiša i umiri, čitav kraj se uvuče u onu muklu tišinu kad čuše kako negdje gore visoko na Mlađevcu kurjak zavija. Ibro ljutit, sleđenih tabana, vrati se u toplotu kraj svog ognjišta. Baci dvije klade na vatru i prosikta:

„E, ženo, đe me probudi baš kad sam treb'o pjevaljku sanjati. Taman smo došli do Koviljače i hoćemo u onu njihovu kafanu. E, ne daš ti meni ni u snu u kafanu zaviriti“.

„Grebale te pjevaljke. Da si iz toga voza prije iskočio ne bi nam lija grahorku odnijela. E, da znaš nećeš te pjevaljke u kuću dovoditi, ni u snu“.

Opet se Ibro skovrnu na svoju sećiju. Misli, sad će nastaviti onaj svoj san i sad će s' družinom pred tu čuvenu kafanu dok zora puca u daljini pa da vrata škripnu, a oni jedan po jedan, sa sjekiricama ulaze. Mračni i natmureni. Pijanci razjapili svoje hralje pa ih samo podbuhlim očima gledaju. Zapuhne ustajali smrad rakijskih isparenja, znoja i duhanskih dimova. Posjedaju odmah kraj vrata. Zid je iza leđa. Stolovi zastrti prljavim stolnjacima, izgaženim i blatnjavim. Po podu staklo polomljeno. Glavni tandopir je već završen. Nekakvi su lumpovali i dalje otišli. Lom i krš ostavili.

Pjevaljka ustaje, proteže se, sva pokisla, ubuđala i umorna. Defom iznad glave zaklepeće, uvija se, zna ona šta njima treba. Mrki brkati šeširdžija violinu naštimava. Vrhom gudala po žicama ciliće. Onaj drugi, trbuha napuhanog nevoljno ustaje iz slatkog drijemeža i već njegov begeš brunda neku ariju:

„Deder onu našu. Elaj Ćićo !“.

Dere se Aljo sučući brkove i jednim pokretom ruke zbacuje sa stola ostatke od nečije gozbe. Utom se pojavljuje i žmiravi konobar vukući svoje kilave noge po staklu polomljenom. Al' će biti veselo.

Vrpolji se Ibro i premeće na svojoj sećiji. Krivo mu što san ne dolazi sad kad je najljepše. A kad nekako zaspa, a ono mu pred oči dođe ona kamara ispreturanih balvana u Drini zaleđenih. Udarila matica nekako uzvodno, Božije davanje, pa one njihove balvane sve vraća i kamara na isto mjesto gdje su i bili. Led ih odmah okiva. „Ma, nemere to biti tako!“. Dere se Ibro.

Al' balvani ga ne bendaju već mu se smiju i rugaju, jezike isplazili. Kad odjednom, na njima se stvori i pjevaljka, pa se tu uvrće i procikuje. „E, nećeš rospijo tudi pjevati“.

Ibro zgrabi capin u ruke pa jurnu na pjevaljku i na balvane. Poče da bode i da rastura, a kad se obazrije, a ono tamo na obali raskoračio se debeli poslovođa u kožnom kaputu i dere se na njega što ti balvani još tu stoje i što je doveo pjevaljku. Ibro bunca i trese se.

Drma ga njegova stara. Budi ga. „Jel' ope' pjevaljka. Hajde, ugursuze, valja ti na splav raniti. Ustaj!“.

Sjede on na sećiju, sklupčao se, zgrabio rukama koljena, oznojen, trese se. „Uh, ženo, fala ti što me probudi. Ma nemere Drina teći uz vodu. Jel' de ženo da nemere. Uh, uh“.

Žena se na njega izbeči. Ne zna ona za snove njegove.

Uto se čuše ljudi kako se dovikuju. „Ooo, Sehatee. Hajde, vakat je“. Sad će i na Ibrina vrata bahnuti. Valja se na splav spremati. Valja opet usniti život svoj splavarski.

20. JUNAK

U dječakovo pamćenje najdublje su se urezala događanja što su bila na granici mašte i stvarnosti, o kojima su se kasnije čitave legende ispredale. To su ona zbivanja koja su čitav grad dugo u opčinjenosti držala i bila predmet raspredanja na bezbrojnim sijelima na kojima je dokoni svijet davao široki zamah svojoj mašti, stvarao svoje junake od običnih ljudi ili malo drugačijih i pleo oko njih mrežu stvarno-nestvarnih spletkarenja pa se na kraju nije znalo šta je od toga istina, a šta bajka i fantazija. Pričalo se to i prepričavalo, mijenjalo i dodavalo. Svako je htjeo tim događanjima da doda dio svoje istine pa su ona na kraju postala kao neka prozračna paukova mreža fantazija u koju se tamo negdje u uglu uplela neka već izblijedjela stvarnost koju pauk već proždire svojom pohlepnom znatiželjom. Grad je živio sa svojim junacima, svojom ih maštom hranio, od njih sve nove i nove podvige tražio, gurao ih u svoju razigranu maštariju, svojoj duši kroz njih odušak dajući.

Bio je tako u ono vrijeme neki mladić po imenu Musto.

Odrastao u svojoj mahali sa bezbroj goluždrave djece svome ustreptalom djetinjstvu se radujući. Tu je prve dječačke podvige činio, hrabrosti i smjelosti se učio. Raždžikljao se, proteg'o, pa onako stasit, važan i odvažan i u Čaršiji pojavio. Pa kad Čaršijom prođe svi za njim pitaju, ko je i čiji je. Narav mu nekako prijeka, al' pravedna. Nikome ne da preda se, a nejače zaštićuje. Malo po malo i kafane ga upoznaše. U svaku zaviri da se pokaže, neka se zna da je i on tu i da ništa bez njega u Čaršiji biti ne može.

I tako, jednoga dana, dođe poziv pa ga u vojsku odvedoše kao što su i druge odvodili. Od Čaršije ga otrgoše, ranu mu na duši otvoriše. Ali ga nikako ne mogoše „pripitomiti“ i pod svoju komandu dotjerati. Prolaze njemu oni vojnički dani, dugi k'o godina, a bodljikava žica dušu mu

steže i srce probada. Korača on svojom Čaršijom, sa svojim jaranima se u „Burencetu“ zapije, razgulila kajdu svoju tambura, a kad oči otvori, a ono pružila se kasarna, guši ga i steže svojim nevidljivim obručom.

„E, ne mogu više ove žice i komande. Hej bolan, još trista dana“.

Šta će njemu one njihove priče o nekakvom moralu, o nekim ofanzivama, šta će njemu one njihove komande, puzanje i preskakanje. Znade on šta je prava istina. A puška? E, to je već nešto drugo. To mu je pravi drug i razonoda. Čisti je, glanca i miluje. S njom kao sa najboljim drugom razgovara i sve joj svoje tajne povjerava.

„Naduraćemo mi ovo pa ćemo mi zajedno kući, tamo u slobodu. Ja se od tebe ne rastajem“.

Sanjao je kako će je kući ponijeti i kako će tamo nekome pokazati ko je on i šta on može i ko će njemu prijetiti i da se tamo nekome za nešto osveti, da neku pravdu istjeruje.

Gledajući kojekakve nepravde tamo se on, valjda, nešto usprotivio, raspojasao i u toj svojoj tvrdoglavosti zatvora dopao. A gdje ćeš ti takvoga momka, punoga snage i odvažnosti iza rešetaka držati. Ne priznaje on njihova pravila niti zakone pisane za potčinjavanje, ne sluša komande jer za njega je pravo ono što je pravo, a ne ono što mu drugi nameću i određuju. Ne podnosi on dane u toj čamotinji, neće zoru da gleda kroz rešetke. Otpor se budi u njemu.

„Ama neće oni mene prava zdrava u ćeliji držati. Ne da se Musto. Pokazaću ja njima koga su zatvorili“.

U glavi mu struje sjećanja na uzavrelu mahalu gdje je on bio neko i nešto, nekakva sila i junačina. A sad čami u zatvoru. Lomi ga i cijedi želja da se dokopa te svoje slobode, da kao ptica poleti put nebeskih visina, da ga svi vide, da mu se dive i raduju.

U toj svojoj silini traženja vlastite pravde otrže se on iz lanaca kao ranjena zvijer, ponese pušku, svoga najboljeg prijatelja i sve ostalo što mu treba da započne život po svojim zakonima. Iskrade se iz kasarne, ostadoše žice i komande, pa sve nekim mračnim, kaljavim sokacima od ćoška do ćoška. Na njega mahalska psetad laju i nahrću dok ne dođe do onih garavih vozova.

Pište lokomotive, paru ispuštaju, garež iz oblaka ljude posipa, a on se od vagona do vagona sakriva dok se među nekakve ciganske svatove ne pomješa. Trešti harmonika, cijuče violina, voz klopara i daje takt muzici, pjevaljka se krekelja, uvrće se, defom klepeće, a svatovi na drvenim klupama poigravaju. Ide flaša sa smrdljivom rakijom od usta do usta balavih i žvaljavih. Kondukter nazdravlja. Ne zna se ko je ko niti kuda putuje. Klupko šareno zamotava li se zamotava, a voz pijani ljulja se i odmiče i onim svojim piskom se provikuje. Vozi šarenu gomilu besposlenjaka i protuha što se vesele kad treba da tuguju.

„Vozi gara, što vozila nisi“.

Mlada se cereka dok mladoženja oko nje nestrpljivo obigrava, a njega spopala neka debela, mrka i čičkava, sa obrazima k'o baloni napuhani pa sve hoće da mu u dlan ogleda.

„'Ajde bre, da ti gledam. Sreću da ti kažem. Lele, bre, vidi ovu liniju na dlan, živećeš dugo, ako dvadesetu preživiš. Lele. Kuku. Ne valja“.

On se na to ne obazire. U njihovo šareno klupko se umotao da se tako prikrije, a oprezne oči šaraju okolo dok noć odmiče. Vuče se voz polahko, gmili od stanice do stanice. Ugleda on najzad svoju rijeku kako se u pomrčini razlila. Ugleda i ona znana svijetla u daljini, mutna i škiljava. Nekakva studen kroz njega prostruja, uhvati ga drhtanje pred skori susret sa svojom mahalom. Razbudi se. Oči se široko otvoriše. Presamiti se kroz otvoreni prozor da udahne svoj grad. Hladni vjetar sa rijeke donese njene mirise.

„Evo me. Tu sam. To je moj grad. To je sloboda. Nikad više u žicu“.

Voz stade, zaškripa. „Zadnja stanica“. Dere se kondukter. Drina huči, od brda do brda nadošla. Dokotrlja se klupko šareno pospanih putnika, pijanih, svali se u onaj glib gnjecavi pomrčine ponoćne i poče polahko, nogu za nogom, da se razmotava i po mahalama razilazi. Dočeka ga njegov grad mutnim svjetlima. Sad će ga progutati ogromna razjapljena čeljust željeznog mosta. Još samo da prođe pored kafane. Unutra trešti muzika. Sad bi on tamo pa da se razbaškari. Prostruja mu kroz glavu:

„Pa Musto, bolan, ti si sad odmetnik. Nigdje nisi prispio“.

Uzdrma ga to saznanje. Zadrhta. Okolo se motaju neki poznati. Zaobiđe ih sa onom šarenom gongulom u šinjel zaogrnut. Ima vremena. Negdje će se već on s' njima susresti. Nalokaće se, a i onome štrakljavom, eno ga tamo kod šanka, pokazaće on ko je Musto. Neko k'o da viknu kroz onu vrevu nekako isprekidano:

„Eno Mustee, doš'o na o'sustvo“.

Il' mu se to samo pričinilo. Potuca svojom kaldrmom, gliba i posrće, a srce mu bije k'o nakovanj. Čeka ga soba topla njegova. Promiču škiljave sijalice na banderama izvješane. Psetad mahalska zalaja i u jednom pendžeru ukaza se nečiji lik što iza store proviruje. Škripnuše avlijska vrata svoju dobrodošlicu, rundov zacvilje, poče mu se oko nogu umiljavati. Podiže ga čovjek sebi u zagrljaj. Ukućani se ustumaraše.

„Doš'o Musto. Otkud ti? Što nisi javio. Je li na o'sustvo?“.

Ko zna da li je on u tim trenucima i znao šta radi i na kakav je put krenuo i da će se sad pred njega ispriječiti nešto što se zove država, a ona je uvijek u pravu i ljudi su za to da je poštuju i da se po njenim zakonima vladaju. Ali on poznaje samo zakone slobode, zakone svoga srca i svoga razuma za državu nerazumljive i nedokučive. Šta se njega tiče za tamo neku državu. Ona njemu ne treba. Uvijek mu je samo muke zadavala. A država, opet, ne haje za to što on hoće da živi svojim

životom, nekim svojim pravilima. Ne, ne, tako ne može. Kao da je čuje kako mu strogo govori:

„Ne može to Musto tako. I ko si ti uopšte? Jedan mali, mali čovjek, još ni pameti nisi sabr'o, a već si protiv mene ust'o. Vojni bjegunac, odmetnik, a još nekakav Musto“.

Pa onda ga kao savjetuje:

„Nego se ti lijepo predaj. Odrapi svoje u zatvoru pa onda slušaj svoju državu i živi k'o i ostali“.

Poče on psovati i tu državu i vlast i vojsku i miliciju. I tako mu prođe noć svađajući se sa državom koju je svud oko sebe vidio, nakostriješenu i ljutu, spremnu da ga ščepa svojim crnim kandžama. Oka ne sklopi. A kad zora zaruđe postade mu i njegova kuća tijesna, uznemiri se.

„Sad će milicija. Čuli su oni za mene. Valja bježati. Boriti se“.

I zaista. Nije se kod kuće kako treba ni skrasio kad eto uza sokak milicije da ga traži, a on džipi kroz pendžer i preko šljivika u šumu pobježe. Tako se on odmetnu u šumu, u samo njemu znane pećine i krenu putevima nesigurnim i opasnim. Sam protiv cijeloga svijeta. Gradom prostruja glasno šaputanje.

„Odmetn'o se Musto. Odmetn'o se“. „Kakav Musto, koji Musto?“. „Znaš bolan, onaj sa Bukovika. Iz vojske pobjeg'o. Iz zatvora“.

Krenuše za njim potjere. Traže ga na sve strane, zasjede mu postavljaju, poručuju mu da se preda, gone ga i progone. Mira mu ne daju. Probudi se u njemu zvijer što u čovjeku spava sve dok mu život u opasnost ne dođe. Nabuja ona snaga ogromna. Proradiše neki skriveni instikti, a mozak samo smišlja prevare i podvale, kako će ih nadmudriti i živu glavu izvući. Malo po malo, poče i neka igra sa potjerama, poče nadmudrivanje, a u njemu se javi neko skriveno zadovoljstvo što je

postao tako poznat, tako tražen i značajan. Kao da u tome pronađe svoju skrivenu želju za dokazivanjem.

“Pokazaću ja njima ko je Musto, a i mahala nek vidi kakvog je junaka stvorila. Nemere svako biti Musto. Sve su to slabići, kilavci“.

Govorio je kad se kući prikradao u mrklim noćima vješto izbjegavajući zasjede u ženske haljine preobučen dok je mati plakala i proklinjala ga da bježi u drugu državu videći stalno njegovu smrt u svojim besanim noćima.

„Ma ne mogu oni meni ništa. Sve su to kukavice. Ne brini“.

Tako bi prolazili sati besani u kojima se čovjek sav u samo jedno uho pretvarao osluškujući kad će na vrata bahnuti. Eto ih, eto ih.

Kao i svaki odmetnik i on se morao na nekoga oslonuti. Tako nađe i neke jatake po vodenicama i kolibama koji će mu utočište pružati i o potjerama javljati. Valja se hraniti, a i jatacima davati pa poče da krade, ali sve iz bogatih i gospodskih kuća i to na mjestima gdje mu se nije moglo ni nadati. U sirotinju ne dira jer je to njegov svijet iz koga i sam potiče. Znade on šta znači neimati i gladovati. Čak nekome siromahu pokuči i kutiju cigara kad se iznenada negdje sretnu nasamo.

„Nah, ovo ti je od Muste. Puši. I nemoj kome reći da si me vidio“.

Čovjek se preplaši, živ mre od toga susreta, muca drhteći.

„Ma jok, ba. Đe bi ja rek'o. Traže te, traže. Al' ti si junačina“.

Al' čim ga isprati zaboravi on na svoje obećanje pa odmah počne telaliti kako je Mustu vidio, kako su pričali. O tome čitave priče ispreda, dodaje i nadovezuje misleći da je i on nekakav junak postao. Samo veze mašta šarena.

I tako malo po malo, postade on strah i trepet pa narod ni o čemu drugom ne priča već o njemu i podvizima njegovim. U svaku kuću uđe

strah, Musto se nastani pa iz svakog ćoška njegove oči izviruju. Činovnici opštinski po vazdan o njemu pričaju. A oni, kobajagi, sve najbolje znaju i njima svi vjeruju. Po pijaci narod samo o Musti govori. Jedni kazuju da su ga vidjeli u jednom selu, drugi u drugom, pa kako je nekome nešto zaprijetio ili nešto pogrdno vlastima poručio, a opet iz neke kuće nešto odnio pa negdje miliciju nasamario. I sve tako iz dana u dan. Reklo bi se niko ništa ne radi već samo o Musti pripovjeda.

A on kao da je uživao u opasnostima i svjesno želio da bude gonjen i progonjen, krenu putevima bez povratka pa dokle traje nek' traje. Obuze ga neka kockarska strast u koju je kao ulog svoj život stavio. Poče kocka na život i smrt. Ni od čega više ne preza, ni na šta se više ne obazire. Svaki njegov potez je borba za život. Iza svakog ugla kao da ga smrt vrijeba. Svaka neopreznost, svaka pogrješka životom se plaća.

Uvuče se strah u narod. Kuće se rano s' večeri zatvaraju. Nabavljaju se nove brave, reze, mandali i katanci, a na pendžere željezne alme stavljaju, jer svako misli da je njegova kuća na redu pa je mora dobro osigurati. Kovači, pune ruke posla, ali opet, neima mandala koji on neće odvaliti samo ako naumi. Bahrija kovač, veliki mijeh raspuh'o, cakle mu se ufitiljeni brkovi. Klepa čekićem po vazdan vrelo željezo na nakovnju, kuje lijek za narodni strah koji mu je Musto zadao, a predveče mali Mujo pronese flašu rakije. Valja babo svoju dušu da natopi dok mu hlupà čekića u ušima odzvanja.

„E, da nije ovoga Muste ne bi se imalo šta raditi. Živio on meni, brate, puno godina. Jašta“.

Narod omanjio hodati po sijelima pogotovo po zabačenim mahalama i tamnim mjestima. Niko bez fenjera ne polazi. Nikad se ne zna gdje će se on pojaviti, kao da hiljadu Musta vrijeba sa svih strana. Kud god kreneš misliš da te njegove oči odnekle iz mraka gledaju i da će te one njegove snažne ruke odjednom ščepati. A i ne misliš da i on baš tada možda negdje skriven potjere osluškuje i za svoj život strahuje.

Al' opet, pored tog silnoga straha baš taj isti Musto goni narod na sijela jer valja svaku noć o njemu pričati, raspredati, znatiželju hraniti. I bezbeli, na sijelima se samo o njemu priča do u duboku noć, osluškuje se svaki šum i kao da se samo čeka kad će on na vrata bahnuti.

„Eno, zalaja komšijina džukela. Mora da je Mustu oćutila. Sad će on".

Čeka se, iščekuje, pa ti onda dođe krivo što taj Musto već jednom ne dolazi nego te stalno u strahu drži i ruga ti se iz neke svoje skrivene jazbine. Samo što ne zapomažeš.

„Hajde već jednom, dođi da me porobiš, da više ne strahujem, da mogu mirno spavati. A brate, hoću i ja da uđem u te tvoje priče i legende, da se i o meni pripovijeda. Dođi već jednom".

A i žene sa njime djecu prepadaju pa djeca mirna k'o bubice. Zavuku se u svoje budžake, slušaju priče o njegovim podvizima i maštaju, maštaju. U Musti se prepoznaju, u njegov lik se pretvaraju, ograde preskaču, zamišljene potjere varaju, mlate miliciju, a ni škole više neima u tim maštanjima. Ja, slatkog li života dok Musto postoji.

o o o o o

Jedne večeri kod Omerage sijelo. Iskupili se stari da kahvenišu i da muhabete, a mladež da se vidi i da ašikuje. Avlija osvijetljena pa se onaj led po njoj samo cakli i presijava. Kuća prostrana, begovska, šerefe i divhana izrezbareni, starinski, po sobama sećije vezenim jambezom zastrte, jastuci kalufni, ćilimi se šarene, po rafovima tunje, žute, mirišu. Stari sahat polahko otkucava, a u mangali žar lijepo udešen i sve miri smrekom i anduzom.

Doček lijep, kako dolikuje. Kahva se pije, polahko i natenane, šerbe se iznosi. Djeci se šarene šećerke dijele. Niz grlo klize rahatluci. Stari, cigare savijaju i puše na svoje čibuke, a dim se kovitla u toplini soba, nakićenih, šarenih, pa sve misliš da je vrijeme tu stalo i žao ti što se kazaljke na zidnom sahatu pomiču. Jer kako se pomiču tako se kraj

tome sijelu i rahatluku primiče. A ti bi da to nikad ne prođe, da traje vječito.

Polahko se priča i pripovjeda. Izvlače se stara sjećanja. Život se neki, već zaboravljeni, među ljude uvlači. Sobama struje davno završeni ratovi. Svako je nekakav junak bio i neke podvige činio. Pa se onda o starim svadbama priča, o svatovima kićenim, darovima djevojačkim, o životu onome pravom, birvaktilašnjem. Odlutaju ljudi od svojih belaja svakidašnjih, otplove u svojim potonulim lađama. Onda će ih odjednom neko tresnuti i u stvarnost vratiti.

„A đe li je sad Musto? Čija li će kuća večeras zaplatiti?“.

Svi se nekako prenu, hoće svako o tome Musti nešto da progovori. Razvežu se jezici. Govornici se smjenjuju, vrijeme odmiče, ponoć se približava.

„Ne mere on protiv čitavog dunjaluka, protiv države, mora se i njemu jednom dohakati. Hej bolan, znadeš li ti kakvih je junaka nekada bilo. Pjesme su o njima pjevale, al' svakome dođe kraj“.

Zaključuje to Omeraga, a njemu vjeruju jer on je nekada, nije to šala, u srezu perovođa bio. Velika zvjerka.

Sjedi smježurani starčić, zavaljen u mehke jastuke, nogu podvijenih k'o da se tako rodio. Kahvu srče, odbija dimove i ponekad progovori.

„Jah, bezbeli je tako kako Omeraga kaže. Nemere biti drukčije. Jok, jok“.

Odjednom odluči da zaključi.

„Ne ginu mu vješala. Jal kugla“.

To podstaknu i ostale sijeldžije da počnu prepirku o tome kakvom će ga kaznom vlasti kazniti kad ga uhvate, a to da će ga jednom uhvatiti

to je za njih bilo sasvim sigurno. Izađoše na vidjelo njihove pravničke mudrosti o smrtnoj kazni i kako je izvršiti dok u neki vakat neko reče:

„Mi spremamo vješala, a hajduk u šumi. Možda će večeras nekoga od nas porobiti. Jeste li se dobro zamandalili?“.

„Kakav hajduk, domuze jedan. Znaš li ti ko su hajduci. To su oni anamo njihovi. Ako nešto i ukrade, neka je, mora čo'jek živiti. Šta bi mi bez njega, on nama dušu razgaljuje. Junak je to, brate, junak. Kakav hajduk“.

Razgoropadi se Smailaga žvaćući žilavi, ljepljivi rahatluk, pa nage vode iz ibrika, one pitke, Hriđanske.

„Ih, ni rahatluci više nisu k'o što su nekad bili. Sve je podvala“.

„Ama, ni ti više, moj Smailaga, nisi k'o što si nekad bio“.

Dobaci neko iz ćoška sobe na šta se svi sa odobravaljem nasmijaše. Ljudi se zgledaju, neki se iščuđavaju što hajduka junakom naziva, al' ima i onih što odobravaju mudro klimajući glavom. Jeste da je ustao protiv države, jeste da krade, ama opet oni za njega neko razumjevanje imaju. Na to i Sabit što je čitavo veče šutio i nešto smišljao buljeći u neku tačku na zidu koju je samo on vidio, pa su svi bilo ubjeđeni da je prepametan i očekivali da tu svoju mudrost konačno iskaže, odbi duboki dim iz svoga čibuka koji je po ustima valjao i prokide:

„Ma jeste, sve je to tako k'o što vi kažete, al njemu neima povratka. Skroz je zaglibio. Izdaće ga onaj kome najviše vjeruje. To uvijek tako bude. Čit'o sam ja o tome u knjigama. Bukadar“.

Onda se zaturi igrati prstena pa mlađarija pogađa pod kojim je filđžanom prsten sakriven, a i stari se uspandrcali, vratili se u neprežaljena vremena svoje mladosti pa hoće i oni da pogađaju, al' ih oni mladi varaju i koješta im poturaju pa se na to svi grohotom smiju.

U drugoj sobi skupile se cure pa pjevaju, a jedna onu veliku tepsiju okreće i čudovišni takt pjesmama daje.

„Ječam žnjele Zvorničke đevojke“.

Pjevaju o curama Zvorničkim, o momcima i ašikovanju, o junacima starim iz vremena prohujalih. Dopire pjesma, tiha i sjetna iz djevojačke tuge, žala i nadanja. Svi se utišali, slušaju, sanjaju, u ona lijepa vremena mladosti se vratili pa na Mustu i zaboravili. Šeću starom mahalom, nakićeni i nagizdani, vrâne konje sedlaju momci stasiti i ponosni, a cure iz beharli avlija kroz kapidžike na njih proviruju. Hej živote. Odjednom će Omeraga.

„Demem, to je bio život. Al' brate, brzo sve prođe i nestade. K'o dlanom od dlan. I nikad više“.

Napolju, snijeg i led, mjesec se povrh brda zaledio, pun i okrugao, sija se i Drinu obasjava. K'o dan. A nje k'o da tu i neima, sva u ledu, rekao bi presahla pa se ne čuje ni ona pjesma njenih valova. Fijuče vjetar što ledi kosti i sitni snijeg raznosi. Krovovi kuća pod bijelim pokrivačem samo stenju, a kuće k'o neke bijele gljive izgledaju iz kojih se dižu crni dimovi i na vjetru kovitlaju. Drveću srce od hladnoće puca pa samo prašti, a grane se zemlji savile.

Dođe vrijeme da se sijelo razilazi. Valja svojim kućama. Bûde djecu pospalu, zahvaljuju se i domaćina na sijelo pozivaju. A kad sijeldžije izađoše iz kuće pa ih ona studen kao sablja presječe, vireći onako iz toplih šalova, spaziše da je u sobi od šume pendžer otvoren, a željezne alme iskrivljene. Jedni navališe u sobu, drugi kroz pendžer proviruju, a ono po sobi sve razbacano i ispreturano, ali sve na broju. Samo je jedan dobar vuneni jorgan odnijet. Na rafu kartonska kutija sa nekim papirima. Kad zaviriše, a ono, u nju se opoganio.

To Omeragu plaho razljuti. Porobio ga pa još tako orezilio. Krv mu udari u glavu. Zadrhta i zaprijeti.

„Demem, Musto, krmak jedan. To je njegov pos'o. Ko će drugi? Još me 'vako orezili. E, vala Musto, hošindi“.

Hanuma, sva usplahirena, podbočila se na vratima, sa glave joj spala šamija, raščupala se, ucaklila onim svojim sitnim očicama pa povika:

„Najbolji jorgan iz Timine đevojačke spreme. Još se opoganio, domuz jedan. Hajduk, ja šta je“.

Odmah poslaše Ahmeta da javi u miliciju da se pravi potjera dok stope snijeg nije zameo. A Sabit ne vadi čibuk iz usta, već mudro kroz pendžer zuri u onu kutiju kao da je neku tajnu otkrio. Ništa mu tu nije jasno jer to nigdje u knjigama ne piše.

Sijeldžije se uzžamoriše. Začas se čitav komšiluk okupi. Počeše kojekakvi komentari. Jedni ga ruže i osuđuju, pogrde mu upućuju, prijete i vješala spremaju, drugi ga sažaljevaju, za njega strahuju dok se neko ne dosjeti da zajedljivo kaže.

„Šta ćeš, mora i on nečim da se pokrije na ovoj zehmeriji“.

„Ama dao bi ja njemu jorgan da zaišće, al' neću da me porobljava“.

Kaza Omeraga okupljenom narodu i sve se polahko utiša. Svi se raziđoše i zamandališe. Ostade samo studen da kaldrmom zavija. I bezbeli, sutra nove priče o Mustinom podvigu krenuše da kolaju gradom. Svako ih dotjeruje, dodaje i oduzima, te odnio je ovo, te odnio je ono, al' kutiju niko ne zaboravlja. Samo, kutija pa kutija.

o o o o o

Vrijeme prolazi, a Musto strah i trepet. Digla se vlast, saslušava jatake, privodi, prijeti, zasjede postavlja, patrole šalje po selima, na sve strane steže i pritišće. Došla i vojska. Po šumama se razgmiljeli. Psuju i Mustu i onoga ko ih šalje da ga progone. Šta će njima tamo nekakav Musto. Sve se diglo, al' sve je uzalud. Gonjena zvjerka zatura trag, a kad zatreba zna i oružjem svoj život da odbrani. Tako jednom

izranjava neke gonioce kad se nisu ni nadali, pa se raspisa potjernica i glava mu se ucjeni na ne znam koliko dinara. Svako ga može ubiti i za to nagradu dobiti.

I sve što se u to vrijeme porobi, kažu, to je Musto učinio pa mu tako i neka ubistva pripisaše. Zna narod da to sve nije on uradio već kojekakve četničke bande i kriminalci. Ali vlast je vlast, kako ona kaže tako je i tako mora biti. Što da se muče i traže prave zločince kad imaju na koga krivicu svaliti. Dokazi im nisu potrebni jer ko bi to mogao biti osim njega. On i niko drugi.

A narod opet pripovjeda. Neko ga vidio na pijaci u po bijela dana, u ženskim haljinama, kako serbes hoda onako stasit i visok. Drugi govore kako ga je u mrkloj noći u nekom selu potjera otkrila u jednoj kući i opkolila. Zvali ga da se preda, a on iz puške odgovorio. Malo zatim sa krova kuće nešto je bubnulo.

„Eno ga, skoči Musto. Brže tamo iza kuće, brže, trči, opkoli“.

Razdreklja se komandir milicije. Krv mu udarila i glavu. Dosta mu je već toga proganjanja i jurnjave, neprospavanih noći, prijetnji i saslušanja. A i onoga gore, iznad njega, strpljenje već izdaje. Prijeti mu smjenjivanjem. Samo da se to jednom završi pa da predahne.

Oni svi tamo potrče sa uperenim puškama saplićući se u mraku. Kad ono neki veliki „uzo“ starih haljina nađoše, sa krova bačen, a on skočio na drugu stranu, šmugnuo u mrak i opet im utekao. Okolo snijeg i led pa svako tragove ostavlja, al' znade on tragove zametnuti i potjeru zavarati. Ne pomažu ni oni njihovi psi dresirani. A gonioci izmoreni i preplašeni stalno strahuju odakle će ih njegova puška pogoditi. Uzalud su i doušnici koji ga uhode, o njegovom kretanju dojavljuju i u zasjede ga namamljuju. Traje to njihovo nadmudrivanje. Putevi im nekad idu ukrug, a nekad se ukrštaju ili prepliću, a on se pojavljuje uvijek tamo gdje se niko ne nada i poruke im ostavlja.

Idu tako dani i mjeseci, a on postaje junak narodni. Svijet ga se boji i od njega strahuje, ali i tajno uživa u njegovim podvizima pogotovo kad vlast ismije ili nasamari. Postaje on, polahko nekako, njihov Musto, heroj njihov koji liječi unutrašnje rane maloga čovjeka što mu ih je nekada vlast zadala jal kroz visoke poreze, jal kroz progone, otimanja i nepravde. Tako se ljudi počeše s' njime poistovjećivati pa kad on nešto protiv vlast uradi, a čovjeku nekako milo pa sve mu dođe k'o da je to on sam uradio. Ljudi se poraduju i tajno šapuću.

„Neka ih baš voza i izigrava. Tako i treba. Da hoće još kojeg cajkana ucmekati. Neka je baš toga i toga ubio. K'o da je mene pit'o. Ruke mu se pozlatile“.

Dođe im nekako žao toga Muste. I sve više za njega imaju razumjevanja jer ipak i on je insan k'o i ostali, samo je malo drukčiji, a možda je on kako treba, a drugi ljudi nisu. Ko to zna? Čak i oni koje je porobio nekako smekšaše pa govore kako će mu halaliti i kako im je žao što je toliko zaglibio.

„Jes' brate da mi je onomade ono nešto stvari odnio, jes' da nas je na stravu naćer'o, al' opet treba sa njime lijepo. Nije on zvjerka. I on je insan k'o i mi“.

Vlast se već i previše uznemirila. Otkriva on njene slabosti i nemoć, a ona to ne voli. Hoće da je jaka i da je svako sluša i poštuje. Sad više i ne misle da ga živoga uhvate već samo smišljaju kako da ga na prijevaru smaknu da mu ne bi živome sudili i svoju bruku dalje pokazivali jer može ispasti da bi time samima sebi sudili. Čak i Vukašin povazdan šeta po svojoj kancelariji sa rukama na turu, škrguće, nervozan, a u glavi mu bubnja:

„Ubiti, samo ubiti životinju. K'o pseto ga ubiti. Zar zbog njega da ja pos'o izgubim. Ubiti“.

A krakati Todor ključar zvecka svežnjem zatvorskih ključeva, važno se poigrava i sanja da ga se živoga dokopa pa da mu on pokaže, ali već u

sljedećem trenutku obuzme ga strah i živ mre da ga „ajduk“ ne izigra i nasamari. Sve mu tu nešto nije jasno pa odluči da jednom nasamo komandira priupita:

„Je li bre Vukašine, 'oćeš mi nešto reći. Kako to bre, on Turčin, a 'ajduk. To biti nemere. 'Ajduci su naši.“

„Ćuti bre Todore. 'ajduk ne 'ajduk, tvoje je da pendrečiš“.

Pritežu jatake, dovode ih i saslušavaju, prijete, nude pare i podučavaju kako da ga ubiju na spavanju. Ljudi se otimaju, koprcaju u toj paukovoj mreži vlasti. Niko neće svoj obraz da okalja i pečat ubojice da ponese. Neima tih para. A i šta se njih tiču te njihove stvari. Neka ga oni ubiju.

Dođe vrijeme te pozvaše i ćopavog vodeničara. Odazva se on na poziv i ode onako hegajući, a sve se krijući da ga kogod ne vidi. Kad dođe, a onaj tamo u škripavim čizmama čeka ga u onoj maloj, tamnoj sobici. Sjede na ponuđenu stolicu, a onaj se viš' njega raskoračio. Sami su. Oči u oči. Na stolu pištolj. Mrtvačka tišina dugo potraja. Odvratni miris memle već poče gušiti. Streljaju ga oči zakrvavljene dok on trepće, krije pogled i ubrzano skinutu kapu u rukama obrće. Odjednom mu ponudi cigaretu iz sjajne kutije.

„Ti znaš što smo te pozvali. Naš si čovjek, takoreći saradnik. Samo ga ti možeš likvidirati. Tebi vjeruje. Sve mi to znamo. I kad ti dolazi i šta ti donosi. Samo jedan metak i gotovo. Nagrada je tvoja“.

Govori on, zapovijest mu izdaje i potanko objašnjava kako će to uraditi. Sve je on lijepo smislio, svaki detalj isplanirao. A vodeničar drhti od straha, više ga i ne čuje, cvili, trese se, zamuckuje.

„Ddruže, ja nisam sposoban. Invalid sam. Kako ću? Ne smijem. Što ga vi ne ubijete? Kako ću?“.

Zazvoni zvonce i odmah se stvori Todor sa onim svojim pendrekom. Kovitla ga oko sebe.

„Vidi Ćope. Otkud ti? Nećeš da sarađuješ? Dobro, dobro. A bi li ti kod mene koju noć noćio u samici pa da se predomisliš?“.

Sav izvan sebe, blijed kao iscjeđena krpa, čovjek pristade da ubije.

o o o o o

Snijegovi su okopnili i niz potočiće otplovili. Šuma počela da lista i cvijeće šareno da se pojavljuje. Po proplancima žute se krpe od jagorčevine. Za ovcama mali jagnjići veselo skakuću. Život nabujao okolo pa se i u čovjeka neka snaga uvlači. Naljeva se u damare, kruži žilama, napinje se i raspinje.

Nadošla ona rječica Zlatica. Vodeničar provaljene jazove utvrdio, brâne pune snage vodene pa kad vodu pusti kroz onaj već protruhli badanj ono samo okolo pršće i srebrne kapljice na suncu se presijavaju. Tutnji kamenje vodeničko, klopara i tandrče.

Uskoro će i „Omaha“ pa će se tu narod iskupiti da teferiči. Zašareniće se proplanci. Kolo će vazdan igrati. Momci će se djevojkama udvarati. Oni hrabriji pod badnjom će se zlatastom vodom kupati. Narod će se veseliti i provoditi. Nije šala „Omaha“. A ako se Musto pojavi? Šta će biti, hoćel' se svi razbježati?

Vodenica drvena, krov pocrnio i već otruho, prokišnjava. Nekako se naherila i pod visoku stijenu zavukla zajedno sa zofama što su je sa svih strana obavile. Ali melje, ravne joj nije. Narod kukuruz donosi. Gladna je godina. Suša je bila velika. Ali nađe se nekako. Vodeničar zasipa, a sa onoga grubog kamena zlati se brašno i prosipa. Klopara kamenje, huči voda i tutnji, a on ćopav, sa teškim vrećama se hrve, zasipa, mjeri zahrđalim kantarom, a kad vodu zajazi onda krov i ćupriju popravlja. Nekako prop'o i zabrinut. Narod misli, od teškog posla. Niko ne zna koji ga jadi nagrizaju.

„Eh, da nije toga Muste što bi bio rahat. Ama, neka Muste. Bolje bi bilo da nije milicije. To bi bio život. Pa sa Mustom se uortačiti“.

Uveče, malo prilegne. Sna ni otkud. Samo mu se priviđa onaj sa škripavim čizmama, pa Todor sa pendrekom, pa memljiva samica. Kolutaju mu se pred očima drečavi strahovi. Nigdje zore da svane pa da se tih teških misli makar malo oslobodi. Eto, već su po svome čovjeku poručili. Pitaju dokle će čekati. I rok su mu dali. Do petka. Ako ne izvrši, da se u petak javi na razgovor.

„Kakav razgovor? Neima tu razgovora. Može i metak u čelo, pa poslije, sam se ubio. Aja, bogme, ja u njihove šake ne idem. Samo reknu, sa Mustom šurov'o i gotovo“.

Dani prolaze. Petak se primiče. Mrkla je noć. Dođe Musto u neko doba. Ču se ugovoreni znak. Vodeničara nešto prostrijeli. Odgovori glasnim kašljanjem. Pod visokom stijenom sova zahukta u svoj noćni lov se spremajući. Dočeka ga vodeničar k'o i uvijek sa pogačom, mesom i rakijom. Otpijaju oni duge gutljaje i šute dok vatra na ognjištu dogorjeva. Titraju sjenke po zidovima. Dim se poigrava. Stari mačak se uz vatru sklupčao i prede, a vodenica tutnji svojim tajnovitim hukom. Svako svoju muku po glavi prebira.

„Dokle ću ja ovako? Pa ja, nisam mislio da će to tako biti i da će se svi protiv mene okrenuti. Šta sad da radim? Ama šta je meni? Nisam se valjda uplašio? Ma neima tu kajanja i plakanja. Moram ići do kraja pa šta bude. Jednom se umire“.

Vodeničar se zagledao u vatrene plamičke, pogled sakriva, a u glavi mu samo bubnji i odzvanja:

„Evo ga. Tu je. Neima više vrdanja. Ovo mi je zadnja prilika. Ako je propustim, gotov sam. Uh, majku mu, zar ga baš ja moram ubiti? Šta će poslije narod govoriti?“.

Savijaju cigare i na ugarke pripaljuju, onako nasađeni na niske tronošce dok im nad vatrom sjenke titraju, a vrijeme sporo odmiče.

„Ima li cajkana, dolaze li?“.

Šta da mu odgovori? Mora biti oprezan da nešto ne posumnja.

„Jel' cajkana? Nešto su u zadnje vrijeme urjeđali. Moreš komotno na tavanu noćiti. Ja ću stražariti“.

Zadrhta na pomisao da mu je već počeo klopku spremati. Opet zašutješe. Utonu svako u svoje misli. Vodeničar se trže. Ama, nije on to tako stvarno mislio, gdje bi on čovjeka ubio. Bolje je da ga lijepo nasavjetuje, a njima će reći da nije ni dolazio. Odjednom prelomi tešku muku koja ga je izjedala.

„Slušaj Musto. Lažem ti za miliciju. Postalo je mlogo opasno. Ja vako više ne mogu. Ubiće i tebe i mene. Nego ti, brate, kreni na drugu stranu, zabaci im trag. Idi preko granice“.

„Prep'o si se Ćopo. Dok je ove puške ništa oni meni ne mogu. Ja niti se predajem niti đe idem odavde. Ovo je moja babovina. Zar da ženu i dijete ostavim? A ti samo zijevni, metak ti je u čelo. Neima kod mene drukčije. A čujem ja da ti s' njima šuruješ. Nego ti metaka nabavi. Omanjilo je, troši se“.

To bî sav razgovor, zašuti, otpi dugačak gutljaj pa malo omekša.

„Ne boj se jarane. Samo ti meni reci kojeg ću srediti. I nemoj mi vrdati. To ja ne volim. Nego, odoh ja malo da odspavam. Dobro pripazi“.

Mora da mu je progonjeni mnogo vjerovao kad je zaspao na otvorenom tavanu vodenice koja je i dalje kloparala. To je ono vrijeme premora kad pažnja popusti i takvom progonjenom čovjeku, kad se on preda na čuvanje drugome ne znajući da mu je taj doskorašnji prijatelj postao najveći dušmanin.

Dugo je vodeničar sjedio savijen nad vatrom, glave zaronjene među žuljevite šake. Nešto se u njemu lomilo, trgalo. Cijedio je zadnje kapi iz flaše rakijske. Nepovezane, isprekidane misli glavu su mu raznosile. Da li da ubije? Kako čovjeka da ubije? Ništa mu ne čini. Mora ubiti. Mora. Todor ga ščepao. Gazi ga onaj sa škripavim čizmama. Trže se. Neima Todora. Onaj gore na sijenu zahrkao. Da li spava ili se pretvara? Ustade oprezno. Noge podrhtavaju.

Samo jedanput puče puška. Nadjača vodeničko tutnjanje. Sovuljaga, preplašena, zaleputa krilima. Topla krv odozgo poče kapati. Čovjek samo zakrklja. Na smrt osuđeni produži san o svojoj pravdi u san vječnosti. U snu je umro, u snu je živio. Gotovo je sa potjerama, sa progonima, sa strahovima. Sve je završeno, otišlo u legendu.

Samo još vodeničar stoji, trese se, sav u znoju, izbezumljen, dok negdje u daljini prvi horozi zapjevaše.

„Eto, ubio sam, ubio. Eto ti mrtvog Muste Todore. Sad me pusti da živim“.

Nije tada ni mislio da će Čaršija na njega vječno prstom pokazivati.

„To je onaj što je Mustu ubio“.

o o o o o

Još nije bilo dobro ni svanulo kad dođoše sa volovskim kolima da voze ubijenoga u grad, da ga javno izlože onako mrtvog, a snažnoga i još zastrašujućeg da narod vidi i da se uvjeri kako eto, neima više toga „zlikovca“ i da se više neima čega plašiti. Kao da rekoše:

„Eto vam vašega Muste“.

Kojekakve komisije završiše svoj posao. Premjeriše, slikaše, zapisaše. Bezbeli, sve strogo po propisu i kako je predviđeno. Vlast duboko odhuknu, skide sa sebe i sa svoje „savjesti“ još jedan predmet pod

brojem tim i tim. Zatvori se jedan debeli dosije da se na njegovim koricama prašina kupi.

Mnogi odahnuše, a zna se, neki i nagrade kojekakve dobiše. Neki Šejkovljani dobiše odlikovanja za pokazanu hrabrost, pa neke pohvale u šarenim koricama. Jednog Srbijanca unaprijediše. Kažu, on je sve to organizovao. Mrtvoga Mustu negdje odvezoše da mu niko nikad za grob saznati ne bi mogao, niti nišane podigao.

A kad vodeničar krijući se od svijeta ode po obećanu nagradu, kad tamo, a onaj u škripavim čizmama sad gore na spratu. Kažu, vanđir'o, postao još veća zvjerka.

„Šta 'oćeš Ćopo? Nagradu? A bi li ti malo kod Todora? Slušaj ubico, da te više očima nisam video. Marš. Zar te nije sramota? Čoveka si ubio“.

Održaše govore preko onih zvučnika što su na bandere povješani ko neki leđeni pa javljaju kad nekom krava pobjegne, a nedjeljom pjevaju, k'o biva, da se narod malo razgali.

I rekoše, sve nešto. „Narodna vlast je likvidirala još jednog narodnog neprijatelja.... Sad narod može mirno uživati i biti bezbrižan. Ovako će ubuduće proći svaki narodni neprijatelj....“.

I tako nekako, sve narod pa narod. A onaj pravi narod ostade pokisao, prevaren. Ostade gorak okus u Čaršiji i u narod se nekakva žalost uvuče. „Đe ga baš ubiše? Dušmani jedni“.

Jeste da će se mirnije živjeti, ali zar je to trebalo baš tako. Insana k'o zvijer. Narod, brate, nije tako mislio. A i šta će se sad na sijelima pričati? I ko će narodu svojim podvizima muku razgaljivati?

Dječak je toga jutra idući u školu morao proći pored mjesta na kojem je „hajduk“ mrtav ležao. Ogromno tijelo na trotoaru ispruženo. Kao da je zaspao. Crni džemper, na njemu samo jedna mrlja crvena, velika.

Zraci sunca su se kroz topole probijali, otud iza čardaka, najavljujući novi blagi proljetni dan.

Kome je toga petka sunce umjesto kiše izašlo? Možda je ono već tada htjelo da kaže svome narodu i svojoj Čaršiji neku svoju istinu.

„Pogledaj junaka svoga, narode. On nije mrtav. On se rano rodio“.

Ovdje završavaju „junaci“

21. BIJELI CVJETOVI

Prosuli se bijeli cvjetovi bagremovi iznad onih puteva beskrajnih i besciljnih što brijegovima krivudaju odnoseći misli ljudske nekud u daljine nedokučive. Po njima sipi sitna kiša proljetna, kvasi njihove latice, a onda ih sunce blago miluje, suši i toplotom svojom umiva. Behar se već davno okrunio i rane trešnje zametnule, a ruže listaju i pupaju pa kad se u onu granu zagledaš ti kao da vidiš kako ona raste i kako život u njoj navire. I sve tako dok se pupoljak ne otvori, a onda k'o da progovori o ljepoti svojoj, nenadmašnoj, mirisnoj.

Sa rijeke se vjetrić uzdiže i donosi miris proljetne tišine što se u insane uvlači, opija ga i omamljuje. Sve je tako nečujno, tiho, nepomično i nestvarno. Rekao bi čovjek da je život stao, zagrcnuo se u ljepoti življenja. Ili se samo pritajio.

Samo otuda, preko modričaste rijeke, sa onih brda bosanskih, dopire ponekad štektanje ili potmuli odjek daleke eksplozije i kao da poručuje da se tamo nešto strašno dešava. Pa kad ti to uši zapara, duša ti zadrhti za tim tamo tvojim narodom i tek onda postaneš svjestan da i ti, eto, postojiš na tom zlobnom dunjaluku koji toliko od okolne ljepote odudara. Pitaš se:

„Šta ja tu radim? Dokle će tamo ubijati? Kako će se to završiti?“.

A proljeće je, pogane devedesetdruge.

Teče život ljudski, promiču neke spodobe sa izrazom zlobne sreće i sebične radosti na licima rugafetnim. Gledaš ih. Čudiš se. Djeca vuku prepune torbe, do vrha napakovane nekakvim lažnim istinama njihovim, valja u glavama svojim da svare sve te obmane o božanskom porijeklu njihove nacije. O putu na nebo.

U školskoj sali smjestili se oni u šarenim uniformama, puške glancaju, bajonetama konzerve otvaraju, žderu otpadke od svinjskih utroba, saljevaju rakiju bljutavu od džanarika po đerizima pokupljenih u svoja ždrijela razjapljena, a u svojim glavama u pogane bradurine zaraslim puštaju još nesnimljene filmove o podvizima svojim ratnim, o klanju i potocima krvi nekih tamo ljudi, sa one strane rijeke, za koje su im rekli da ih iz osvete treba pobiti. Nad njima se diže smrad truhleži i alkohola, a prazne flaše pod nogama tandrču.

„Ajde, junaci, sprem'te se. Sutra idemo preko Drine da malo za srpstvo ratujemo. Spremite noževe. Valja Turke klati. A biće i plena. Bogati su ti đavoli. Idemo braćo, na Turke. Idemo. A i ove što su se ovde dovukli treba potamaniti. Sve, sve“.

Razdreklja se krakati Spasoje otirući rukavom masnu bradurinu. Nastade slavlje pa se i rafali oglasiše.

A u noćima kad se pijani povaljaju po onoj slami zdrobljenoj i ubljuvanoj, sanjaju svoje njive zapuštene, snaše njihove u san im dolaze po nekim maglovitim vrbacima, čuju svirale dok krmke čuvaju. Pa onda, jašu konje vilene, vukodlake glogovim kolcima probadaju, dok hrču, smrade i arlauču. Nekuda na nebo se uzdižu. Idu za mantijama popovskim. Lete, lete i već su u Raju punom pečenja i alkohola. Svoje mrtve susreću, iskežene, povampirene. Eno i babe Stanije, raščupana, pita ih:

„Ej bre, jeste li sve Turke pobili?“. Pa opet, jure po vrletima bosanskim, kolju Turke, peku ih na vatri i u jame bacaju. Napolju, psi šugavi, repove podvili pa okolo tumaraju, skiče i naslućuju da je pseće vrijeme zavladalo.

Gmiže tako neki život, glave pune poganih misli, šepure se šareni pahunovi sa repovima lepezastim. Tu, okolo. Gmile daždevnjaci gnjilavi, misle da su aždahe i zmajevi. Vakat se neljutski, naopaki i

zatrovani rodio. Sa planina se spustio, u ljude uvukao, grad prekrio i zapoganio. Zavladao.

Promakne u toj skaradnoj gonguli poneko, preplašen i ustreptao, oprezna koraka, sav se u uho pretvorio, zvjera okolo da ne bi nečiju sjenku zgazio. Znaju oni odmah.

„To je neki nji'ov, Turčin“.

Pogled mu leti preko rijeke, lijepi se za te mahale, ozelenjele i izbeharale. Tamo je njegov grad. Tu se rodio. I živio. Svakoga znao i poznavao. Vijek svoj tu je proveo sve dok ne dođoše nekakvi uljezi da ga prognaju, da kažu:

„Ovo je Srbija“.

I on sad tumara tuđim stazama, baca pogled tamo preko rijeke. Pogled skriveni, čežnjivi.

„Eh, da sam 'tica pa da samo u svoju kuću frknem“.

Gleda je, eto tu je, osjeća njene mirise, samo rijeka ih dijeli, tako je blizu, a tako daleko. Nedostižno daleko. Nestvarni snovi nedosanjani. Onda se prene, hoće da ne sanja, da se od sna otrgne, ali oči same lete tamo preko rijeke njegove. Lete i tamo ostaju. Grad je sablasan. Kakva je to avetinja, pusta i nestvarna? Nigdje ni mačke ni pseteta. Samo mûk i tišina lede krv u čovjeku i u glavi odzvanjaju.

Kuće Hriđanske nanizale se pa se u rijeci ogledaju, a iznad njih se visoke stijene naherile i gusta šuma ih pritisla. Znaš u svakoj kući ko se rodio, ko je živio, kad su dženaze kretale i kad je kolo igralo. Eno i lipa je tamo bila ispod koje si gledao kad će se na Zamlaškoj džamiji kandilji upaliti pa da rojlo djece poviče:

„Učii, kućii!“.

I da jurnu svojim kućama gdje već mirišu jela zgotovljena. I čekaju.

Vrbe su i dalje uzjahale nad rijeku, a tamo je i ona stara tvrđava sa svojim visokim kulama i zidinama što je mnoge vojske ne osvojiše, a sada čuva nikoga od nikoga. Znaš dobro da u tamnici pod merajom na kojoj si se kao dijete igrao i sada kapa voda iz zidova i akrepi po gnjileži gamižu. Sve je tu, primirilo se i pokunjilo, samo ljudi neima, života neima. Samo poneka sijenka utvare promakne sama se sebe plašeći dok muk tišine odzvanja.

Kuda se ta rijeka ljudska razgmilila, po kojim je tuđinama, daljinama i nedođijama tragove svoje ostavila? Pitaš i ispituješ. Šta je sa ovim, šta je sa onim? I saznaješ. Saznaješ.

„Đe baš Ibrahima ubiše. Pa taj nikada nije ni mrava zgazio. Pobogu, pa Taiba, pa Hakiju, Nedima ...., pola Hrida."

Po bijelome dunjaluku tumara crna rijeka insanska. Presahnjava i usahnjava po tuđim budžacima, u tuđu zemlju uvire. Potanja i nestaje, topi se na zracima sunca tuđega. A svako je u svojim mislima ponio i tu rijeku i kuću svoju i mahalu. Sanja je i bez sna dok korača nekuda, nikuda i sve misli da će se pred očima njegovim odjednom pojaviti oni bijeli duvari i onaj pendžer kroz koji je cijeloga života u dunjaluk provirivao. Svježinu rijeke udisao. I odatle misli svoje lepršave, da plove svijetom i da lutaju puštao:

„E, pendžere. Moj pendžere".

Opet se o nečiju sjenku spotakneš. Dođeš do sebe. Miče se nekakav život zatrovan, pogani. Okolo. Grabi nekuda u tome krugu od postojanja do nestanka. A svaka ta spodoba što se pred ogledalom svome liku nadiviti ne može i ne zna da je ona samo jedna trunka malehna na nepostojećoj traci što stalno ukrug od rađanja do umiranja kruži. Ne zna to dok misli da se čitav svijet oko nje okreće i da sve drugo samo zbog nje postoji. Ne zna, ogrezla u ludilu zavisti, laži podvala, prevara i svoje pakosti.

o o o o o

A u toj žabokrečini ljudske zlobe i nakaradnosti što se svuda okolo prolila, pomiče noge starica, gmili stopu po stopu, kaljužu razgrće od ljudskih duša poganih stvorenu, na štap svoj drveni oslonjena. Posrće.

Niti šta vidi, niti čuje. Ne zna više ni ko je ni odakle je niti kuda će. Od koga će kap vode zatražiti? U njoj još samo živi duša insanska, a onaj merhamet što je tolike godine sa svakim svojim dahom oko sebe širila, zatitra ponekad u njenom oku davno usahlom. Živi i dogorjeva kao fitilj nekada davno upaljeni. Živi i titra iskrom praštanja.

Svima je već davno oprostila, sa svima se halalila. Na svojoj čistoj duši ne nosi ni trunku tereta. Zadnji pogled baca na svijet sa koga odlazi, a gluhe uši slušaju tužnu muziku umirućeg proljeća. Još samo koja stopa po dunjalučkoj prašini i sve je gotovo, tu na ulici, među tim zvjerinjem, zabezeknutim i uplašenim od samo jedne smrti insanske, što je tako gleda prezrivo.

„Gle, mrtva baba na ulici. Izgleda da je neka nji'ova. Grozno. Može biti da ima zlata. Treba videti. Zlato, zlato“.

I već je neka debela opkoračila, pipa je, oko nje pretražuje.

Otvoriše se vrata Dženetska.

Ne vide to zadrigli prolaznici u svoje pogane misli utonuli. Pred njima je samo mrtva starica kao proštac po zemlji pružena, o njen se štap sapliću. Psuju i glavu okreću.

Da li je žale ili se gade? To je njoj sasvim svejedno jer nje više tu i neima, ona je tamo na onim visinama kojima je cijeli svoj život težila i svaki namaz im poklanjala.

„Alahu, Dženet mi udijeli, molim ti se“.

Neima više poganluka dunjalučkog, muke insanske, strjepnji i duranja. Sve je prazno. Lebdi samo duša u nekom nestvarnom prostoru, otkinuta od tijela, obavijena vatrom blaženstva i sreće nad srećama.

Dograbiše je dvojica. Grubo i osorno, kao vreću na neka kola baciše. Kese se i kikoću.

„Ajde vozi, gore u jamu. Da bacimo“.

Eto šta ostade od insana na ovome dunjaluku. I kako to sve bi.

Da li je ta žena ikada i pomišljala da insan može tako preseliti, tako na ulici, da to sve može biti bez gasula, bez hodža, dova, klanjanja i aminanja? Gdje je sada ona dženaza njoj dolična? Gdje su tevhidovi, onaj miris udagača zapaljenog, žene pod mahramama zabrađene što sokakom promiču sa lepinama pod pazuhom? Gdje su djeca što kroz tarabu za tabutom proviruju? Gdje je salavat sa džamije Zamlaške da oglasi da je ona preselila? Gdje je ta njena mahala da je isprati?

Koji će ljudi na kaburu reći da joj halale dok čuče oko kabura? „Halalimo, halalimo“.

I ko će joj kabur obilježiti ako ga ikada bude i bilo? Ko će joj i gdje nišane podići i bijele ruže donijeti?

A i vi stvorovi što na rakiju zaudarate i na blatnu ilovaču, podbuhli i zadrigli, kad je u neku jamu budete bacali na već ukočene ljudske leševe, gole i hladne, prsa probodenih i grkljana prerezanih, dok vam se kiša proljetna niz krastave vratove bude slivala, nećete moći ni znati ni sanjati koliki ste grijeh počinili na vašem „bezgriješnom“ putu do nebesa. Samo ćete na rakiju misliti, na prežderavanje i arlaukanje jer vi i ne znate šta je život pravi, insanski. Ne znate niti ćete ikada to moći saznati. U blatu su bili vaši djedovi i očevi, po svojim kolibama gnjilavim spavali kad se ona u vremena sretna za Velidbega udavala.

o o o o o

Utrkivali su se bogataši i begovski sinovi ko će ugrabiti takvu ljepoticu koju ni sunce čestito nije vidjelo kad je iz onih srmali odaja u prostranu cvijetnu avliju izlazila da udahne miris ruža i zambaka i čuje slavuja

pjevanje. Okolo se prosuli travnjaci, ružičnjaci, grmovi šimšira. U hladovini ljuljaška i šadrvan šareni. Na visokom kestenu grlice guguču.

Sva u svili i kadifi, kretala se nečujno sa svojim drugama oko šadrvana uz žubor vode čije se kapi k'o srebro presijevaju na zracima sunca što kroz krošnje šimšira u rano jutro proviruju. Živjela je obasipana svim ovozemaljskim ljepotama, sakrivena od pogleda Čaršije. Tamo u njenoj Čaršiji su se o njoj bajke pričale, o ljepoti njenoj i bogatstvu, a momci su samo uzdisali. Čekala je dugo koji će mladoženja njenom starom ocu biti po volji, kome će je otac podariti, zajedno sa tolikim mirazom, zlatom, zemljom i kućama.

Prosci su dohodili odsvuda, po tri dana hoda na konjima i u fijakerima, uglađeni i nakićeni, ali cure niko nije vidio niti je s' njome riječi progovorio. Nagrnule provodadžije, šalju habere, dolaze znani i neznani, fâle nesuđene mladoženje, raspredaju od koje loze potiču, ko su im bili đedovi i pranđedovi i koje su paše i vezire služili. Sve se to uz kahvu i pušenje nargila polahko i potanko raspreda. Eglen se šerbetom zaljeva, a onda sofra begovska, masna i bogata, prepune sinije. Mljackaju čeljusti, drobe onaj beraćet iz sahana bakarnih, a niz bradu se agda saljeva. Okolo vezeni jastuci, bošče i jambezi. Na ruke im se polije iz ibrika srebrnog, izmaknu se prepuni trbusi, zavale se u onu mehkotu pa kahvu, oćerušu, čekaju.

„E, fala vam na zijaretu. Poselamite mi mladoga bega. I ne zamjerite“.

Reći će beg na rastanku. I onda, bezbeli, sedlaj konje i hajde nazad odakle si došao. Pričaj tamo o bogatstvu begovom i čekaj šta će poručiti. Čekaj i nadaj se godinu po godinu. Uludo.

Niko ne zna otkud starac da izabere baš Velidbega za svoga zeta kad su drugi bili imućniji i od boljega koljena. Da li je tu svoju odluku starac u snu donio i kad je to u svojoj glavi prelomio?

„Šćeri moja, ja sam odlučio. Ići ćeš u Zvornik za Velidbega“.

U ruku ga poljubi. Sretna i nesretna. Valja se spremati. Nije šala riječ njegova. Mora da se Čaršija jedno vrijeme iščuđavala, svašta govorila, te kako je to neka šala, te kako je to neko izmislio, al' najzad vidje da je to istina. Vidje i poče ruke trljati radujući se jednom takvom događaju.

Skuplja svate Velidbeg Grbavac. Sve viđenije ljude i od soja poznata. Sedlaju se konji, k'o vile nakićeni, iznose iz sehare starinske, odijela čohana i svilena. Bijele se košulje oblače, vezene, da se svati kako dolikuje nakite. Valja pred staroga bega izaći i svoj nâm pokazati. A mladoženja svoj fes nakrivio pa k'o da leti po oblacima i zemlju ne dodiruje. Nije šala, takvu curu ugrabiti i begu ugoditi. Oko sebe nikoga ne vidi i niko mu ravan nije. Visok i stasit, lijepo nakićen, ali prijek, naprasit i naravi prgave.

Dođe i taj dan da se po mladu krene. Konjanici, čeze i fijakeri, talambasi, džidže i šarenilo dugi put pređoše i pred staroga bega dvore se sručiše. Misli svijet, hoće zemljotres. Od topota konja zemlja podrhtava. Hrzaju konji k'o aždahe i u nebo se propinju.

Dočekuju se musafiri sve po adetu i kako dolikuje. Sluge konje ispriježu. Kapije se otvorile. Al' će se sirotinja ljepote nagledati, čudima načuditi i begovskih jela nahalisati.

„Bujrum narode, bujrum narode“.

Ulaze u avliju i oni što prije ni kroz tarabu nisu smjeli proviriti. Ulaze i čude se. To li je ta begova avlija. Jedi narode, napuni svoje drobove izgladnjele, nek i oni znaju za ljepotu ovoga dunjaluka. Sofre se iznose. Pečeno meso ovčije se reže i krbati. I samo nestaje, nestaje.

Mlada oknivena, u velovima pozlaćenim, na zemlju ne staje. Izvode je.

„Trepetljika trepetala puna bisera, ovi naši bijeli dvori puni veselja“.

Pjeva se. Pucaju kubure. Pije se, svira i podvikuje. Cigani neumorno sviraju. Ćemane cijuće. Narod igra u kolu. Sve okolo i naokolo. Znoj se slijeva na kaldrmu. Gazi se trava i ježići šareni po kaldrmi prosuti. Djeca se grabe za novčiće i šećerke šarene.

„Kume, izgori kesa!“.

Viču i otimaju se dok se šerbe iz bureta naljeva. Da se svako razgali. Sehare sa mirazom na kola se tovare, serdžadama pokrivene. Svatovi se vezenim košuljama daruju. Mlada oca u ruku ljubi, a on nekako skahren, suznih očiju samo progovori:

„Eto šćeri moja, nek' ti je hairli novi život. Ja ti sam ostajem“.

Krenu vesela povorka sve uz put pucajući i veseleći se i kud god naiđu narod iz zemlje izvire da to čudo dočeka i isprati. I čudi se.

„Eto svatova Velidbegovih. Dolaze!“.

Donese neko haber i pešćešem ga darovaše, a onda se ogradi doček i provod kakav se ne pamti. Beg se raspojasao, zafursatio, ko je on je. Narod se kupi oko kapije, a on poziva:

„Deder, hašerati jedni. Jedite, pijte. Da zapamtite kad se beg ženio. Da se svi uhelaćite“.

I tako. I to bi i prođe da se pamti i pripovijeda. Godinama. Nije šala, kad se jedinica begova udavala.

o o o o o

Poče onda život neki novi, bez šadrvana i bulbula, uz đuvegiju svoga suđenog i od babe izabranoga. Stasit je bio mladi beg pa kad glavom zabaci, a ono kićanka na fesu kao bič fijukne. Slavilo se i proslavljalo. Kako i ne bi. Begovska sorta, svaku noć se okupljala, akšamlučila, pila i mezetila. Šenlučilo se i provodilo, plaćalo i trošilo. Sjedi on tako već treći dan sa nekim begom Gradaščevićem. Noge podvio na sećiji.

Čibuk pripalio. Fes nakrivio. Polahko pijucka i mezeti, a harmonikaš stao malo da se odmori.

„Deder onu moju – Dvije su se vode zavadile. Kad beg plaća neima odmaranja. Jok. Deder!“.

I povede polahko ariju, tihu i razvučenu, široku kao i sam rahatluk i vakat begovski, a harmonika samo što ne govori. I tako od sabaha do sabaha.

Teferiči se pravili u vrbacima pokraj bistrih potoka, janjci pekli i okretali i cirkusi kojekakvi zametali. Oko njih se propali bezi kupili, što im je alkohol utrobu već načeo, imanja poharčenih. Svirače i cigane dovodili i beskrajne priče o svojim birvaktilašnjim begovatima raspredali. Motalo se to klupko begovsko kao ona grudva snijega što sa planinskog vrha krene pa se sve povećava i tako sve u svoju propast sunovraćalo i sve više tonulo. Niko ni pomišljao nije dokle to može tako i kuda to vodi. Nek' je danas lijepo, a sutra kako bude.

Hanuma je to gledala. Čudila se i iščuđavala. Na takav život nije naučila. Smišljala se kako će to propadanje zaustaviti u noćima besanim dok je on tamo negdje lumpovao.

„Sve se potroši. 'Vako više nemere“.

„Šuti tamo. Šta ti znadeš. Volike sehare. Da mi to više nisi spomenula!“.

Da se ocu vrati bila je nezamisliva sramota, a mladi beg je postajao sve grublji i osorniji. Njegova gruba narav iz njega je uskipila, nekako provrila. Šibao je oko sebe svojom zlom ćudi, vrijeđao i ponižavao. A ona se polahko povlačila, okretala se molitvama, durala i patila. Utjehu je našla u namazu, u saburu, duranju, u molitvama, u nadanjima. I tako, dok je on tamo nekuda pio i lumpovao, ona bi klanjala, molila se i za sebe i za njega i nadala se da će neka bolja vremena doći. Sadaku je dijelila, bolesne i nemoćne hranila.

Malo po malo nestajalo je šorvana i dukata iz prepune sehare. Na red su došle obveznice što su ih za oduzetu zemlju dobili. I one su se bud za što rasipale i brzo nestajale. Računi se po trgovinama plaćali. Bogatstvo se topilo.

o o o o o

Onda se rodio Halid. Njihovo jedino dijete. Beg se nije mogao snositi. Sina je dobio. Govorili su mu:

„Mašalah, prvo pa muško".

Opet pijanke i proslave jer nije šala, još se jedan beg rodio. U tim gungulama i terevenkama, tumaranjima i posrtanjima, od pijanke do pijanke, od teferiča do teferiča, prođe još koja godina pa se zarati.

Nastade onaj drugi po redu rat. Švabe umarširale u Čaršiju. Sila i oružje, nikad neviđeno. Brundaju oni njihovi motori, čizme se cakle, naglancane, a onaj njihov čudnovati iskrivljeni crni krst na Konaku se raskrečio i iskezio.

Poradova se beg da će se vratiti ona stara vremena, zemlja i kmetovi. Begovat će opet zavladati. Znade se šta je čije bilo. Narod se ustumarao, oni muhadžiri navalili, sirotinja iz zemlje izvire. Zavlada i glad. Begovica krišom pomaže. Hrani tuđu djecu i sirotinju. A beg, malo oko legije, malo oko onih zelenih, malo po okolnim selima, po imanjima, bježi tamo, bježi ovamo, krij se i sakrivaj i od svojih i od onih njihovih.

„Nije to brate za mene. Samo vi ratujte. I moju zemlju mi vratite".

Govorio je Hakibegu kad bi ga ovaj pozvao u Popunidbeno zapovjedništvo da mu ustašku uniformu naguli.

Neka oni ratuju. Zna se, sila će pobjediti. Vojske dolaze i odlaze, kupe i raznose, nikoga ne pitaju. A kad naiđu crveni, pokupe i nekakva ćageta daju. Još vele:

„Čuvaj ovaj papir. Naplatićeš“.

Godina po godina prolazi. Ode Švabo, povuče se, nestade krsta kvrgavog, usahnuše vojske, sve se utiša i umiri. Beg se načuditi ne može, šta bi sa tolike sile, kud nestade, kud propade.

Ostadoše da vladaju oni crveni. Propadoše pusti snovi o begovatu. Pa kad bega u Odbor pozvaše, a ono sad vlast oni njegovi nekadašnji kmetovi. Sve ih znade kad su bosi i balavi hodali. A sad, čizme na nogama, uvalili se u mehke fotelje pa vladaju li , vladaju. A umiju, brate. Oni se sad pitaju. I šta će drugo već od begova ono preostale zemlje otimati i kuće njihove prisvajati. Bezbeli, sve po nekom svome zakonu. Fukare zavladaše, svete se, kažnjavaju, progone. Sve se naopačke okrenulo. Ko će to nadurati? Tu beg pobješnje, naruži ih, ispsova i ispljuva.

„Šta je fukare jedne? Ko je zavlad'o. Puj. Sve same golje i prosijaci. Ti si mi Maksime kokoši krao. A sad tudi za hastalom sjediš. Puj“.

Dospije beg malo i zatvora, da se pameti nauči. Kažu, nenarodni elemenat. Al' opet, fes je nakrivljen i kićanka šiba okolo. Ne da se.

Sve leže i utihnu. Neka nova pravda zavlada. Ostaviše begu malo zemlje upolju i onu kuću u Zamlazu sa prostranom avlijom. Neima više ni sluga ni kmetova. Begovica sama kuću sređuje, a ono malo zlata što je ostalo čuva za još crnje dane i od bega sakriva po dušecima i budžacima. A zlato je stvar gadna i pogana. Ne može ono nikako da miruje k'o da u njemu neki crvi rove, već sve hoće u rakiju da se pretvara. Nekako mu dosadno pod mandalom, u nekoj tami da čuči. Hoće zlato da kruži iz ruke u ruku, da obraduje neke nove bogataše. A čovjek je pohlepan. Želi da ga se dograbi, a i ne zna da je bogat tek kad ga se oslobodi. Nekom drugom će nesreću donijeti. Neće proći dugo vremena pa će ga i on prodavati ili će mu ga neka nova sila oteti. I tako, u krug.

o o o o o

Mali Halid ide u školu sa djecom došljačkom i hašeratskom. Bistar je i razborit, nekako znade sve što ne treba i kako ne treba. I još više od toga. A za školu slabo mari.

„Nije mi ni babo školu učio. Pa opet je beg. Neću ni ja“.

Nije to njegova, begovska nauka pa je puno i ne zarezuje već se nekako uzvisio iznad ostalih, živi u nekim oblacima, u fantazijama begovskim, a iz njega polahko prokljucava ona prijeka narav ćaćina, begovska. Znade on da je on nešto drugo pa se od djece izdvaja, a učitelje ismijava. Šta će njemu kojekakve petokrake, proleteri i ofanzive. Šta će njemu te crvene nauke. Njegove priče i istine sasvim su drugačije. Reći će učitelju:

„Agrarna reforma je otimanje begovske zemlje. E, jeste. Znadem ja, bolan, nama su sve oteli. Eno, pitaj moga babu“.

Prolaze godine, a on sve tako, izrasta u nekakvu posebnu, malo čudnu osobu što od ostalih odudara. Djeca to vide pa ga neko Carem prozva i tako, malo po malo, u Čaršiji se pojavi mladić što ga svi Halidom carem nazivaju, pojavi se i dugo ostade cijelim gradom da caruje i da se svome carevanju raduje. A znao je da caruje k'o da mu je to njegovim rođenjem bilo određeno.

Pa ti on tako okupi djece i mlađarije i nekakve govore im drži. Hoće nešto da kaže engleski i španjolski pa ih aligatorima i tukavcima naziva. Govori kako je ubijen Kenedi, ratne zločince nabraja, znade sve o njima, Gagarina spominje, vasionske letove i sve tako pomješa i udrobi.

„Slušajte vi, tukavci jedni, nemojte da vam Ajhmana pošaljem u vasionskom brodu. Mogu ja to. Ja sam car“.

A Čaršija radi svoje. Voli ona takve, nazovi junake pa ih sebi stvara i izgrađuje i po svojoj mjeri dotjeruje. Živi ona od njihovih ludorija i tantavica. A Car se uživi u te svoje igrarije, misli da je to sve neka

zbilja, da mu svi vjeruju i da se on s' njima tako slatko šegači i izigrava. Onda jednoga dana sa šeširom Car osvanu u Čaršiji i nikad ga više ne skide k'o da se s' njime rodio.

A u ljetnim večerima kad se čaršijsko korzo već rasipa, eto ti Cara sa svojom pratnjom, preplanulom mlađarijom, dokonom i željnom ludovanja, koja se povazdan oko Drine mota i dosađuje, eto ih da kobajagi nekakav film snimaju i to kaubojski, bezbeli. Onda ti on kao neki režiser, dijeli uloge, ti si taj, a ti si taj, ti indijanac, izmišlja scene, snima, vraća i ponavlja uz opšti smijeh i halabuku. To je njihov Holivud. Odmotava se traka njihovih izmišljotina u koje se uživio, smjenjuju se scene, film ide kao u stvarnosti.

Odjednom se pojavi Ćidro koga su svi Đanom zvali.

„Evo Đane, taman nam treba jedna ženska uloga. K'o poručena. Hajde Đanice, požuri. Brže, brže“.

Povikaše iz okupljene gomile vidjevši Ćidru kako se šepavo približava i uvrće.

„Baš sam tražila jednoga dobrog švalera. Koji je taj? Da ga vidim“.

Uključi se Ćidro odmah u razgovor zažagreno gledajući očima. Počeše pljuštati kojekakvi prijedlozi, hoćeš li ovoga, ovaj je bolji. I tako krenu cirkuziranje uz smijeh, kikot i dobacivanja dok Car ne primjeti da mu neko primat oduzima i narogušeno zasikta.

„Dosta sa tim Ćidrom! Odmah ću prekinuti snimanje filma. Dosta!“.

Tako Čaršija uživa, a u njemu se nekakav begovski nagon za gospodarenje probudio. Iz njega preci njegovi progovore, begovat se izlije i masu kao da hoće da pokori, da potčini. Ko su oni za njega? Hašerati obični.

o o o o o

Pare se tope i izmiču, a begovica čuva svoje elmazli grane što su joj još od rahmetli matere ostale. Znaju to kojekakve žene bogatih švercera, mesara i nakupaca pa oko begovice kruže k'o gavranovi, nude pare, samo zini koliko i hoće da se nekako njenog zlata dokopaju. Misle da će im to zlato ugled u Čaršiji donijeti i da će postati - neko od nikoga, a ne znaju da ono samo propast donosi.

A beg k'o beg, bez rakije ne može. Ona ga vraća u dane stare, na imanja propala, u lovove, na teferiče. Vraća ga u život preživljeni, neponovljivi. Kûpi on ponekad neku ovcu sipljivu, pojeftino, zakolje i meso od kuće do kuće ženama prodaje. Onako ters, s' njima se svađa i prepire govoreći im:

„Šta vi znate šta je meso, hašerati jedni“.

Kad to malo para popije on opet na pijacu stočnu pa vazdan se oko seljaka motaj, gacaj po onoj pijačnoj balegi dok se opet neke ovce ne dokopa. I tako, beg beguje, od kuće do kuće, korpu na ruku, pa meso prodaje. A nove hanume od staroga bega meso kupuju i zanovijetaju. Sve se naopako okrenulo.

Dade jednoga dana begovica neko svoje prstenje ženi jednoga džambasa za malo konjče i kola pa tako se beg pojavi u Čaršiji, pod stare dane, nogu prekrštenih, sa dizginom u rukama na onim svojim taljigama. Čaršija se naibretiti ne može kako beg ode u rabadžije. Priča se o tome i pripovijeda pa i to postade nešto sasvim obično i narod se na to naviknu. Vozi on koješta svijetu i dovozi. Radi se.

Onda ti on zaustavi svoga konjića pored pijace, uz onu riječicu što su je Zlaticom zvali, a bila je sva gnjilava i puna đubreta pa sa drugim rabadžijama sjedne u kafanu kod nekog Ivice. Naruči čokanj pa polahko pijucka, čeka mušteriju i kroz brljavi pendžerić proviruje. Konjić pokriven ponjavom, niz sapi mu se potočići kišni slijevaju. Tako protiče život begov rabadžijski. Okolo po kafani cigani zasjeli i kojekakvi nakupci što pijacom drmaju, nekim svojim tajnim znacima

išarete, govore o nekakvoj lovini, o mažnjavanju i muriji, a oni glavni u kožnjacima, kragni zavrnutih, pod šubarama, oznojeni i masni, samo šacuju i kibiciraju. Beg to i ne vidi dok neko ne vikne:

„Leti beže, pobježe ti kobila!“.

„Pas vam mater vašu gurbetsku. Sikter. Daj der jedan čokanj. Pohiti“.

Dok ne uđe jedan u kožnom kaputu. Gega se. Namršten. Visi cigara.

„Hajde, guknite, ko je zvao muriju? Nemoj da marisavam. Gukni!“.

Neko ga saplete. Hvataju se za prsa. Ruše stolove. Na bega se svališe. Fes se otkotrlja. Salku Kliću baciše u Zlaticu. Nastade bježanija.

Odvija se tu jedan život zagonetni po svim svojim pravilima i zakonima, teče u krugu rabadžijskom i švercerskom. Begu to ne smeta dok ima rakije i dok mu veresiju opraštaju. A kad neko vikne:

„Čokanj za bega, ja častim!“, njemu samo fas na glavi zaigra.

I tako on džigeru svoju natopi pa dođe k'o spužva zgažena. Onaj fesić svoj malko nakrivi pa polahko preko ćuprijice drvene, u gumenim kaljačama, hajde u svoje taljige. Noge postrance otrombolji, k'o da i nisu njegove, konjića ošine i tako polahko uz Čaršiju, sav oduzet, ide beg svojoj begovici. Ko je on je. Neko rekne:

„Eno bega, mortuz pijan“, ali narod na to već obikao.

Hanuma ga dočekuje, u zemlju hoće da propadne što se mahala ibreti. „Gursuze jedan, što me reziliš“.

Al' ona je duša jedna insanska, samo saburi i Bogu se moli da joj i Halid ne krene putem begovim.

o o o o o

U Čaršiji se niko začuditi neće kad Cara zatekne u biblioteci gradskoj kako pod onim svojim šeširom što se nad njim natkrilio, miran k'o bubica, učtiv i uljudan, zrnca nekakvih znanja bjelosvjetskih skuplja iz novina šarenih i iz onih knjižurina debelih. A stara Balorda što je tu radila, vuče se k'o sjekna, k'o avet mršava, sa ogromnim naočarima, između knjiga prašnjavih. Svakoga gleda upitno, a ko zna da li ga uopšte i vidi il' samo nazire.

„Gospođo, molim vas, neku knjigu o vanzemaljcima. To mene mlogo zanima“.

Reći će joj Car tiho da mir ne poremeti dok stari čika Stanko tamo u uglu čita svoje svakodnevne novine.

Otkine se on onda iz te učmalosti čaršijske pa krene u svijet šarenih maštarija, lepršavih, preko mora i okeana, u prostranstva vasionska. Krene u neke svoje svijetove. Putuje, putuje, slike promiču, ide Car da se svijeta nagleda, da se znanja svakakvih naguta. Sad je u džunglama Amazonskim, sutra sa indijancima živi, životom ljihovim slobodnim, a onda možda sa drevnim Majama ili negdje sa Japanskim kamikazama. Treba to Caru jer kakav bi to car bio kad ne bi cijeli svijet oplovio u lađama čarobnim, u balonima i raketama i šta bi on svome narodu govorio da nije tih putovanja po stranicama starih već iskrzanih knjiga punih znanja i događanja.

A kad bude oko podneva onda on uzme očeve taljige pa pravo tamo preko mosta na onu donju željezničku stanicu. Pište vozovi, garež svoju po ljudima sipaju, a on putnike sačekuje, kofere i pakete njihove tovari. I film će novi u kino ponijeti. Mora to on. Valja zaraditi besplatno gledanje pa kad onaj glavni junak na konju krene da nekoga oslobodi, a ono se sala od pljeska i zviždanja prolomi. To raja navija.

Posjedaju nekakvi namjernici i probisvijeti okolo po kolima. Noge im vise i vuku se po onoj prašini, mehkoj i bijeloj, a vratove prži zvijezda

nebeska što je k'o Džehenem usijala u po dana ljetnoga. „Deder, prvo svako po petodinarku. Taako družino, da vas ne sanjam“.

Zategne dizgine. Konjić vuče i posrće. A Car onu svoju špicastu i bubuljičavu glavu u ramena uvukao, a šeširom je pokrio pa izgleda k'o da mu je neko na glavi ogromni palačinak ispekao. Vozi on tako pa onima oko sebe kojekakve carevske govore kazuje, a onaj njegov kažiprst desne ruke što kao kilometar dug izgleda, stalno je ispružen i kao da nekome prijeti i u neke daljine se upravlja. Putnici gunđaju što kola truckaju i što na uzbrdici moraju pješke, a on to jedva čeka pa im odgovara:

„Šta je gospodo. Nije vam vožnja udobna. Uzmite taksi, preporučujem“.

A ta halaša insanska što se odnekuda iz daljina onim vozom na drvenim klupama dovukla, sa mutnim mislima u očima, da je Čaršija proguta i oni sokaci blatnjavi po Karanfil mahali i Bukoviku usisaju u svoja podzemlja, u vlažne podrume i plehane hudžere, sluša ga i ne sluša, čudi mu se i ne čudi. Bude tu i onih zavodnika Ćidrinih koje on željno iščekuje, pa onih što će se sa vojnicima oko mosta i po kafanama vucati, pa šibicara što narod varaju, hajde pogledaj, jednom dobiješ, a tri put izgubiš, protuha i smucara raznih što od mjesta do mjesta lutaju, a i onih dugoprstih što će po pijaci narod pelješiti.

Putovanje prašnjavo i drndavo kod kafane „Željo“ se završava. One utvare naherene i gurave, bangave i štrakljave u haljinama usukanim protegnu svoje krake nezgrapne, stresu prašinu pa se polahko u Čaršiju ušuljavaju, mirni i ponizni sve dok fursat ne uhvate.

A Car će ti pravo u „Želju“ sa ono malo zarađenog sitniša što mu u džepu zvecka kao bogatstvo nekakvo pa onim svojim ogromnim prstom ispruženim, odmah uz grbavi šank, pivo poručuje. Gleda okolo ima li koga nepoznatog, odnekle zalutalog, da mu se onim svojim prstom obrati, da ga aligatorom nazove i obaspe kojekakvim pogrdama

i pohvalama, sve naizmjenično, udrobljenim i pomješanim, po kafani prosutim.

„O, gospodine elegantni, aligatore jedan, kakva čast s' vama se upoznati, mora da ste neki doktor sa Harvarda, glupačino jedna bijedna. Hoću reći, krasni gospodine...".

I tako mu još koješta naklepa da se čovjek ni snaći ne može, a kad se tako upoznavanje završi onda će on uz duboki naklon i skidanje onoga svoga šešira lojavog za tuđinčev stol se svaliti pa će mu pričati o gladijatorima i starim Rimljanima što su tu kobajagi nekad živjeli, o prokletoj Jerini koja je tvrđavu gradila uz kuluk i tiraniju, o nekakvoj arheologiji pa će onda spominjati svemirske letilice sve po redu i ko zna kakva sve čuda svjetska neće nabrajati. Ili će mu neku partiju šahovsku analizirati od ne znam kojeg svjetskog velemajstora, sve napamet i natenane.

Pričaće mu i u priči uživati, svojoj se mašti i umijeću iščuđavati, a čovjek će se čuditi, šta to biva, šta ovaj priča i je li to uopšte istina. I ko je uopšte taj čovjek? Pa će Car odmah i konobara zvati.

„Gospodin želi da me časti".

Kafana se gurka i podsmijava, namiguje i izruguje, koješta dobacuje, a onda će joj se Car naglo obratiti onim svojim raspuklim glasom što ciči k'o da ga sa vješala skidaju i prstom svojim zaprijeti.

„Dosta bagro usrana, Čaršiju mi brukate pred uvaženim gospodinom. Nikad se nećete reda naučiti. Sve ću ja vas u vasionu lansirati".

Okrene se prema šanku i namiguje. Onda mu počnu poručivati ono pivo, mlako i bljutavo, kiselo. Saljeva ga pravo iz flaše u svoje ždrijelo, a ono samo klokoće i k'o u buretu nestaje, klo-klo-klo, ohoho. Pa opet ona nadmudrivanja i zanovijetanja što se po stotinu puta ponavljaju. Nude mu tamo neku, kažu u njega se zaljubila. A on sve pivom zaljeva i vinjakom presijeca.

Proživi tako kafana kad se Car u nju onako, sa vrata isprsi i kad se uspravi pa uz šank raskorači i počne da posmatra jesu li svi na broju, da li neko nedostaje, a šešir svoj dotiče u znak naklona i pozdrava. Odmah vidi da neima toga i toga ili da je tamo neki za stolom mjesto promjenio pa im to saopšti.

„Kalčin mi je nešto odocn'o". „Vidi Brblje, za drugim hastalom".

Za svakoga će neku smicalicu pronaći. Sad kompliment, sad uvrijedu, te neko je nekome zaprijetio, te sad će se po nekoga žena u kafani uspraviti da ga naruži, te na onoga je red da časti, ali se niko na njega naljutiti neće iako mu neće niti moći niti znati na njegovu šalu uzvratiti. Jer šta god mu rekneš nećeš ga uvrijediti. Sve mu basta.

A konjić njegov ga čeka sa već praznom zobnicom, mirno i spokojno dok se pretstava završi da ga begovici odvuče pa neka ona sa njim devera onako obamrlim i podbuhlim.

„Ugursuze jedan, šta si to uradio. Uuh, gluho bilo. Isti otac. Uh, uh".

Tiho će begovica jaditi gledajući da to od naroda sakrije. A kad joj neka kona dođe, ona jadna, k'o mati, opet će svoga Halida hvaliti. Nikad ga carem nije nazvala niti je to ime prihvatila, uvijek samo, moj Halid, moj Halid. Krije od svijeta da joj i posljednje zlato hoće da otme i proda zbog te proklete rakije koju ona stalno kune i proklinje. Eno, i beg je tamo u drugoj sobi, bonta. Rakija.

Pa kad joj neko nešto hrđavo rekne za Halida ili ga zaruži što se tako upustio, ona samo slegne ramenima pa će ti onako u svome bolu, ali opet sa blagim osmjehom.

„Kô moj Halid. Taki je on".

I sve je oprošteno. Sve zaboravljeno. Time se razgovor završava.

o o o o o

Idu tako dani, rakijom natopljeni. Pod nogama se sitni kamenčići života kotrljaju i izmiču. Valjaju se i bježe nekuda. Bazde iskežene insanske čeljusti, truhnu im drobovi.

Mrvi se život, kruni, osipa, nestaje.

Živi se, a ne zna se šta je od svega toga stvarnost, a šta su snovi i maštanja za begovatom i za danima prošlim, nepovratnim i usahlim. Sve se pomješalo i udrobilo. Kad sanjaš misliš da je stvarnost, a stvarnost ti se u san pretvara.

I ko će znati da li su to pravi teferiči i duđuni, šenlučenja i provodi ili je to samo priviđenje i žalovanje za starim vremenima. Pa kad beg pijan na svojim taljigama krene on sve misli da su to oni njegovi svatovi. Voze čeze lakovane i nakićene, vileni konji se propinju. Okolo narod i gongula. Dočekuju. Mašu begu i čestitaju, a on mumlja upola oduzet.

„Gledajte hašerati što je mlada i miraz. Čudite se, čudite. Da znate ko je Velidbeg Grbavac. Jaah“.

I tako sve dok ga s' kola u avliji ne zgule, a on bunca, otima se, hoće i dalje da sanja svoje svatove.

Prošlost se negdje u maglovitoj budućnosti nazire, a ti ljudi u prošlost hrle umjesto da se nekoj budućnosti nadaju. Krilati konji i aždahe kopljima probodene pomješali se sa sanjanim dženetskim milinama, sa potočićima žuboravim, prekrasnim perivojima po kojima hode dženetske hurije pa u javi pred očima k'o u snu promiču. Idu i jezde nekud u nepovrat i njihov vakat begovski sa sobom odnose. A kad se malo prenu i u stvarnost povrate vide kako su nekadašnji siromasi neko i nešto postali, kako se oni za sve pitaju i kako žive k'o begovi.

Begovica sve dura i podnosi. A u satima isprazne samoće sjeti se i ona dana svoje mladosti, običaja i adeta, onih milina u bogatstvu i raskoši. I sve joj se čini da to tada i nije ona bila već neka druga žena, njoj

strana i nepoznata. Sjeti se i rahmetli babe svoga, njegovog poštenja i čestitosti, plemenitosti i rahmeta. Zamišlja kako ga u ruku ljubi i ništa mu ne zamjera, al' jednom kad joj prevrši sa begom deverati samo reče tiho gluhim zidovima.

„E, babo moj, babo. Što mi 'vaku sudbinu odredi? Šta bî od mene?“.

Potroši beg tako svoje dane u snu i u bunilu, a kad ga sa zemlje nestade k'o da se samo jedan kamenčić čaršijski otkide i otkotrlja u nepovrat. Nestade taljiga njegovih, fesa nakrivljenog koji nikad sa glave ne skide, prestadoše zadirkivanja po kafanama i ona njegova isprazna grmljavima uvriježenoga nekadašnjeg silnika. U kafani kod Ivice vazdan govoriše.

„Ode beg na Ahiret. Jah. A dobar je bio. Malo smo prećerali. Ali halalio nam je. Znaš onda kad smo ga ono pitali. Kaže – halalim“.

I svi đutile na dženazu odoše. Ostade begovica da se o svome Halidu brine i da ga onakvog, mortuz, dočekuje. Neima više konjića i taljiga. Šta će mu. Nije on više za toga. Neka to rade kamiondžije, jer sad je njihovo vrijeme nastalo. Malo zatim i kuću im oduzeše da tu neku zgradurinu naprave. Njima dadoše neku malu. Veća im i ne treba. Pa se onda jednom navrze neka Zora, odnekle zalutala i kao udade se za Cara, ali to sve bi samo onako. Ili to samo narod pričaše.

Ode rahatluk, odoše dani berićeta negdašnjeg. Samo neka magla ostade da obavija dušu njenu i da joj nagriza sjećanja. Al' ni u svemu tome nikada riječi ružne, nikada tugovanja ni pred kim, niti žalovanja, nikada prijekora, samo sabur i dženetska nadanja. Već davno je ona shvatila prolaznost svijeta ovdašnjeg, pomirila se da to baš tako mora biti kako jeste, da je to neka kazna zbog nečega i samo se dženetskom životu nadala. Sama je sebi govorila da niko ne čuje.

„Ako je iko Dženet zaslužio to sam ja. Šta sam sve ispatila. Mora da je ovo kazna za moga đeda što toliki narod potra“.

Starost na leđa naglo navali, počeše bolesti. Ogluhnu i obnevidje pa kad tako u Čaršiju izađe ona čeka ko će je preko ulice prevesti i dugo blagosivlja. Zahvaljuje.

„Ja tebe ne znam. Ne vidim. Al' fala ti. Ima još dobrije ljudi. Fala Bogu kad nisu svi hrsuzi“.

I ode, polahko, nogu za nogom na štap oslonjena sve okolo pipajući. Ode nekoj staroj koni da se malo ispriča, da malo razgali. A okolo, Čaršija se ćuška i gura, ide nekuda, niko nikoga ne vidi. Za nju slijepa starica ne postoji. Neka nova Čaršija.

A i Halid brzo ohronu. Izjede ga ona njegova rakija. Tako je begovica govorila. Eno ga u onoj sobi što na Drinu gleda. Leži na kamari. Kašalj ga uguši. Iskolačio oči i u jedan zid upro. I šešir je sa glave skinuo. Šta će mu. Da mu je samo da okusi rakije. Pa neka bude šta bude. Malo mu supe napravi. Nigdje nikoga neima od onih koje je nekada po Čaršiji zabavljao i onih s' kojima je u kafanma dane provodio. Nikoga neima da mu vrata otvori.

Povuče ga zemlja i brzo ga nestade. Neima više onoga šešira njegova da se odjednom iza ćoška pomoli niti onoga prsta kilometarskoga da njime nekome zaprijeti. Neima glasa raspuklog, ciktavog, niti onih carevskih pripovijedanja. Ode jedan biljeg čaršijski. Ostadoše nesnimljeni filmovi, ostade tolika nepopijena rakija, ostade prazno mjesto u kafani da čeka na nekog novoga cara, al' ga ne dočeka. Svakome jasno postade:

„Samo jedan je car bio. Jedan bio i jedan ostao“.

o o o o o

Lila je kiša proljetna. Plaha i berićetna. Iznad kabura.

Bijeli su bagremovi cvjetovi, oni prelijepi grozdovi, na kiši proljetnoj plakali, svojim toplim suzama mirisnim kad su joj one hulje smrdljive i

blatnjave, prsten sa ukočenog prsta skidale da ga za rakiju prodaju, onaj njen prsten vjenčani s' kojim je u mezar htjela otići.

„More seci, daj kamu bre“.

Vikali su zlotvori. I žurili, žurili. A kad su je u onu jamu duboku, poganom, blatnjavom nogom ćušnuli sa njom je otišlo u nepovrat jedno vrijeme begovsko, izjedeno zubima zlotvorskim, skuhano u utrobama dušmanskim.

Nad jamom se Dženet otvorio. Sunce se na smiraju svome kroz mokre grane bagremove pomoli. Tiho i umilno. Prosuše se bijeli bagremovi cvjetovi i pokriše kabur svojim ćilimom. Zaiskri rosa na suncu proljetnom, prelijepim sjajem svojim, ljepšim od svih bisera. U Dženetu salavat zauči.

22. KAFEZ ZA ISPOVJEST

Vrijeme je ni ljeta ni proljeća.

Tiha sitna kišica sipi na već zaruđele trešnje u komšiluku. Grane se savile. Ispod lišća rumenilo se nazire. Nekakva tišina, gluha i nestvarna, uvukla se u sve budžake prostrahne sobe dok iza zavjese na sokak izvirujem neću li živa insana ugledati.

Uzalud.

Oči šaraju sokakom. Nigdje nikoga. Neima ni pseteta da se skita repa podvijenoga. Samo se rana izmaglica vuče okolo po zelenim baščama u tihu kišu utonulim.

Koliko li sada uplašenih očiju iz svojih skrovišta proviruje u prazninu mahale? Kakve li se misli po tim glavama sada pletu i motaju?

Iza svake zavjese neko proviruje a uši upijaju najmanje šumove očekujući ono bahato hlupanje čizmom u vrata i osori glas dušmanski kako se razliježe.

„Otvarajte Turci! Odvaljuj!“. Strah se nastanio u ljudima. Čovjek se u uho pretvorio kojim osluškuje kad će na vrata udariti, kad će doći da ga odvedu tamo odakle se više ne vraća. Prolazi tako vrijeme i svaki minut ti je kao neki dobitak, kao dio nekakve nedostižne sreće što se sa strahom pomješala. A svaki dan je jedna boba sjajnoga bisera u đerdanu poklonjenog postojanja. Niko riječi ne progovara. Svako se nagutao straha koji ga davi, a neizvjesnost i iščekivanje istegli čovjeku nerve kao nekakve strune zategnute pa po njima nestvarne, zastrašujuće, melodije sviraju. Ali neima tih nota koje ih mogu zapisati. Samo oči užagrene kao da govore:

„Hoće doći, neće doći. Zašto baš mene?“.

To čovjek sam sa sobom govori. Vodi neke razgovore u dubini svoje duše sakrivene. Daleko od bilo čijih očiju. Samo svoje razgovore. Sâm sa sobom.

Onda mu sine pred očima.

Pa svi mi živimo u nekome svome čarobnom kafezu po kome se krećemo, tumaramo, posrćemo, u njegove željezne rešetke udaramo. Zatvoreni smo unutra, nekad svojom voljom, a nekad voljom onoga ko nam kroji životnu sudbinu. Nekad je taj tvoj kafez prostran, čini ti se da bi i čitav svijet u njega mogao stati. Letiš po njemu kao ptica slobodna. Misliš da si se vinuo u neka beskrajna prostranstva. Ali nisi. Tu si ti, samo se taj tvoj kafez raširio, primio u sebe neke daleke svijetove u kojima lebdiš na krilima lažne sreće. To životom nazivaš.

A nekad se tako smanji da te njegovi zidovi guše i pritišću. Postane ti tako malešan i pretijesan. U njemu se osjećaš kao u zatvoru. Hoćeš sam od sebe da pobjegneš. Ali đavola. Zamandaljen je nekom nevidljivom bravom koju otvoriti ne možeš. A ako i uspiješ da izletiš iz toga tvoga kafeza i da se vineš nekuda, u neki prostor koji slobodom nazivaš i ne znaš da na sva ta svoja putovanja nosiš i taj tvoj kafez i da ustvari iz njega nisi nikad ni izletio. Samo si uzaludno krila lomio i snagu trošio.

Trgneš se iz turobnih misli o kafezu. Pa onda po stotinu puta praviš neke planove, kako pobjeći. Crtaš u glavi razgovore sa nekim za koga misliš da ti može pomoći.

„Taj bi mogao. On me poznaje“.

Pa opet to križaš da bi nešto drugo smišljao.

„Ne, to neće moći. Čuo sam već za njega. Pa ko bi mogao?“.

I tako se zamotavaš u klupko svojih sanjarija pa se tamo učahuriš kao ona malešna svilena buba. U svojim mislima stvaraš beskrajne niti

svilenkaste sreće u koju se umotavaš, umotavaš. Stvarnost rastjeruješ. I lijepo ti.

„Pa šta imam da bježim. Eto, neima ih. Neće ni doći“.

Dođe ti kao da si već živu glavu izbavio i tu okolo ti sine neka sloboda po kojoj se kreće tvoja izdužena sjenka. Lijepo je vidiš kako lebdi na bijelome zidu.

„Ja sam slobodan. Daleko od dušmana. Sve će to proći. Treba čekati“.

Kad se opet preneš probuđen zvukom nestvarne tišine i o svoju sjenku se sapleteš vidiš da je to bio samo san u koji se uljuljkavaš. Eto ih. Tu su oni. Svuda okolo. Svaki čas mogu bahnuti. Drže te u dobro zatvorenoj mišolovci. Znaju oni šta ti u svojoj glavi premišljaš. Znaju i ne žure se. I onda ćeš proklinjati tišinu što te iz tako slatkih snova probudila.

„Da hoće makar malo zapucati da me razdrma. Ova tišina ubija. I što već ne dolaze? Da znam na čemu sam“.

Odjednom ustaneš i počneš se spremati. Odlučio si da kreneš. Ne, nisi ti to odlučio. To s tobom neko drugi upravlja. Neko, sakriven u ljušturi tvoga razuma. Ti ga ne poznaješ.

„Ko to mene gura tamo da poginem?“.

Neima odgovora. Samo tišina. Noge same koračaju k'o da su od tijela odvojene. Ruke nešto rade, prave neke pokrete. Ali to nisu tvoje noge niti tvoje ruke. To one same rade. Ne slušaju te. Pod tuđom su komandom. Glava lebdi u nekom nepostojećem prostoru. Tek kod kućnih vrata shvatiš da si nekud krenuo.

„Kuda sam se ja to uputio? Ko to upravlja mojim tijelom, mojim mislima? Ama, neću ja tamo. Nazad. Nazad!“.

Opireš se. Ali uzalud. Gotovo je. Isklizneš u tišinu sokaka. Avlijska vrata te isprate svojim poznatim škripanjem, dugim, cijukavim, na šta se ti trgneš kao na neki iznenadni pozdrav.

„Eto mene. Sad ću se ja vratiti“.

Pravdaš se i nešto obećavaš. Noge nekuda koračaju plitkim baricama pokislog sokaka dok ti kišne kapi hlupaju po crnom kišobranu.

„Vidi mene, budale, ja i kišobran ponio. K'o da idem u šetnju“.

Čudiš se sam sebi pa onda odjednom shvatiš kud si krenuo i počneš se preslušavati k'o da na neki ispit ideš. Kao ono kad nekad kreneš u školu pa putem ponavljaš naučenu pjesmicu.

„Dobar dan. Ja sam taj i taj. Došao sam, znate, ovaj.....“.

Pa tuc, muc, zapne u mozgu i dalje ne ide. Hoćeš da se vratiš.

„Zašto da idem? Ama, kakva pjesmica. Pa, ne idem u školu“.

Noge neće da se okrenu već klize polahko mokrom strminom sokaka. Ideš tako, ideš. Da li si to ti? Ne može biti. To je neko drugi. I ne znaš da te iza svakog zamandaljenog pendžera neke uplašene oči gledaju iz topline svojih uzavrelih stanova. Gledaju te i čude se, kud li je ovaj krenuo?

Eno i stara Šeća izviruje. Oči joj kroz naočare izgledaju k'o neki veliki sjajni fildžani. Cakle se.

„Nuto njega. Kud li je on kren'o?“.

A stari Galja sjedi u fotelji, upola obamro i oko sebe širi miris bijeloga luka. I ne sluša je šta govori. Pušku je predao čim su bahnuli na vrata, a municiju zakopao u avliji. Sad će ona kao neka sjenka preplivati preko bare što je sokak potopila. Opet će avlijska vrata škripnuti. Mora ona da priupita kud se taj uputio. I bezbeli, istrešće nove habere. Toga i

toga su odveli. Toga i toga istjerali iz kuće. To i to su poručili. Sve ona znade. I eto novih strahova.

Okolo ruže iscvale po avlijama. Kiša ih orosila. Nekako se rastužile. Čude se i one što neima nikoga da ih uzbere. Šta je sa toga naroda? Kao da pitaju. Vidiš ispod jedne strehe kako se pokisla mačka skovrnula.

„Je li to mačak Alijaš? Ostavili ga?“.

Tišina ti u ušima odzvanja. Ali ti je više i ne slušaš. Neka je. Koračaš dalje. Nek' tišina radi svoje poslove. Hoćeš da to bude ono nekadašnje vrijeme.

Pa ti ideš u svoju Čaršiju. Zar ne? Jutro je bezbrižno. Kupićeš vruć somun koji će ti dlanove puriti. Osjetiš njegov miris poželjni. Samo somun može tako mirisati. Pogledaš u pravcu „Albatrosa“ da vidiš da li to Ahmo svojim štapom već kuca po debelim staklu. To on tebe zove. Nećeš se čestito ni uspraviti na vratima, a vidićeš kako se kahva već puši na visokom pultu kraj pendžera. Đe si, kako si? A napolju, Čaršija trapavo i dokono vuče noge po pločniku. Ide da kupi svoje somune, vruće, pregorele i da ih miriše. Ide da popije svoje kahve i ispriča taze habere.

Kad se ponovo vratiš u stvarnost bljesne pred tebe neka nova Čaršija. Pusta i strana. Vidiš je kroz lahku izmaglicu kao nekog izdrpanog prosjaka odnekle zalutalog. Obuhvatiš je jednim pogledom. I ne znaš koliko slika u jedno oko može odjednom da stane. Jedan se bradati tamo naslonio pod nastrešnicu kioska, drugi se vuče preko trga kao zmija sa onom svojom dugom, šarenom puškom. Nekoliko ih je pred bolnicom. Tromo se vucaju. Nećeš da gledaš crnu zastavu na munari Riječanske džamije.

Da se vratiš? Nipošto. Treba biti drzak. Samo naprijed. Ići, koračati. Ubjeđen si da oni misle da si i ti jedan od njihovih dok kraj njih prolaziš. Onda će pored tebe projuriti nekakva krntija, bez tablica,

puna bradatih, dok skriveni pogled bacaš u pustoš razbijenih izloga. U jednom se crknuto pseto raspada. Sve je prazno, polomljeno, raznijeto. Tako to rade oslobodioci. Čitaš na jednom zidu:

Dušan slini, ovo je Srbija. Škrabotine čobanske. Još ne naučena ćirilica sa ponekim slovom latinice.

Ne uzbuđuje te. Sve je tako nestvarno, a sve ti je tako normalno kao da je tako isto oduvijek bilo. Kako bi drugačije i moglo biti? Jer vakat je to naopaki, neljudski, zločinasti pa sve što je naopako izgleda ti normalno.

Onda će noge same skrenuti lijevo i malo dalje ugledaš kako zjape zahrđale čeljusti željeznog mosta. One će progutati sve one koji misle da će tamo, na drugoj obali, naći nekakvo spašenje i odvesti ih da lutaju tuđim svijetovima tražeći negdje svoj smiraj, a u duši će im zjapiti ogromna razvalina koju bi mogli izliječiti samo povratkom u svoj grad. Sve oči su uprte u taj most. U taj spas. Čitav grad gleda i strahuje. Drhti cijela Čaršija po svojim podrumima posakrivana.

I ja bih tamo, preko te ćuprije jer to su vrata ogromnog kafeza u koji su nas zatvorili. Ali su se tu, na tim vratima, raskoračile utvare koje te čekaju. Čekaju i ne žure se. Znaju oni da ćeš ti sam doći da pokucaš na ta njihova vrata, bez vrata i zamucaš. „Pustite me iz ovoga kafeza. Pustite me ili me ubijte.

o o o o o

Evo me. Tu sam, pred spratnicom na koju su nekada pokazivali kao na kuću gospodsku. Balkon je i dalje ka mostu okrenut, dominira dijelom Čaršije. Prazan i pokisao, nekako se sneveselio kao da tuguje za nekim vremenima prošlim. Kako sam nekada, kao dijete, tuda prolazeći, na taj balkon zurio. Zamišljao sam te ljude što gore na balkonu sjede, piju bijelu kahvu i jedu kolačiće dok Čaršija ispred njih žurno gmili prema blatnjavoj pijaci, kao neka čuda što su sa neba popadala. Ko su, uopšte,

oni? Na glavama žena šeširi šareni. Bezbriga glasnoga, isprekidanoga smijeha. Tiha larma prividne nadmoći. Lahkoća postojanja.

„Ko je sve tu dolazio? Kakve su razgovore vodili. I o čemu?“

Otvaram vrata lahkim pokretom. Ne čujem škripanje. Nisu to moja vrata. Kuda idem? Ulazim u posve malehnu avliju u koju se samo kanta za smeće smjestila. Pritiskam zvonce.

„Zvrr, zvrr....“.

Njegov mi prodorni zvuk prostruja kroz uši pa naglo povučem ruku.

„Da se vratim? Šta ja to hoću?“.

Čujem, škripe drveni basamaci pod teškim korakom starice što polahko silazi. Onda njeno otegnuto:

„Koo jee? Dolazim, dolazim“.

Otvaram vrata. Vidim je, odozgo se nadnijela nad drvenu ogradu. Ista ona žena od prije toliko godina samo sada se smanjila. Vidim one upitne bore oko usana. Sad će se one u blagi osmjeh pretvoriti.

„Dobar dan gospođo. Ja ne znam, ovaj, da li vi mene poznajete, da li me se sjećate, ovaj, ne bih želio....“.

Izgovorim đački naučenu pjesmicu.

Gleda me. Gleda. Dugo. Upitno. Malo je iznenađena. Prisjeća se. Stara je. Prošle su mnoge godine.

„Da niste vi, možda, moga Milenka drug, školski drug? Jel da? Da, da“.

Pogled joj poče da smekšava kad joj rekoh da mi je drago što me je poznala. I onaj tračak osmjeha javi joj se na usnama. Pitam je za sina, onako radi reda jer znam da će joj to goditi. Ona mi poče pričati sve

ono što i sam znadem. Te zlatan je Milenko, te divan je, te dolazio je, te snašao se. Ništa me od toga u tom trenutku ne zanima, ali je puštam da priča pa kad osjetim da je malo zastala, da predahne, odjednom izgovorim.

„Znate šta gospođo? Htjeo bih nešto da razgovaram sa doktorom“.

„Pa dete, on nije ovde. Oni su u svome stanu, tamo u zgradi“.

Ja budale mene. Pa kako sam mogao i misliti da je on ovdje sa ovom babom? Hladnoća me orosi po čelu. Nešto me goni da pobjegnem od ove babe, od tog njenog čudnog pogleda. Da se okrenem i odem, hvala gospođo.

„Pa jah, sad se ona pita, otkud ovaj nakon toliko godina? I naslućuje. Naslućuje“.

Brzo, zbrčkano, razmišljam.

„Propade mi plan. Sve sam džabe smišljao. Otkud mi samo i pomisao da bi on mogao ovdje biti“.

Kaže mi da ga potražim u stanu. Daje mi broj telefona. Šta će mi kad su mi telefon isključili. Nisam njihov.

„Ne, ne, po tim zgradama ne smijem zalaziti. To je previše. Mogu me ščepati“.

„Ništa onda, gospođo“.

Počnem se izvinjavati, Te nisam znao, te ne bih dosađivao. Ali mi nešto opet ne da da krenem. Stojim tu.

„Znaš šta dete? Doći će on kod mene u jedanaest sati da nosi prozor da mi postakle. Zamisli. One barabe mi prozor razbile. Zamisli“.

Već sam sve zamislio. I njen prozor i te njene barabe. I to njeno zamisli. I to sam zamislio.

„Kolika li je samo cijena toga njenog prozora dok ruše čitave gradove?“.

Vratim se u kišno jutro pa krenem pokraj pijace. Susrećem ih pijane i podbuhle. Dočekali svoje carstvo objesti i razvrata. Više se na njih i ne osvrćem. Kao i da ne postoje. Po mome crnom kišobranu kapi proljetne kiše sviraju neku nestvarnu muziku.

o o o o o

Opet sam u svome kafezu.

„Kafeze moj dragi, kako sam te se zaželio. Tvoja mukla tišina me i čuva i grije i hrani. Neima stare gospođe. Neima njene priče o pohlupanom prozoru. Neima ni njenoga – zamisli“.

Zvijeri zatvaraju, a mi smo se sami zatvorili. Zamandalili smo se u svojim strahovima. Lance smo sami stavili i čekamo presudu bez presude. U sobi sam sâm sa zidnim sahatom koji tiho otkucava. Neko vrijeme se primiče. Uvijek se neko vrijeme primiče. Samo ne znam, da li je to vrijeme spasa ili užasa. Bore se u meni neka dva bića za koja nisam znao ni da postoje. Jedno bi da se tu uljuljkava, skriveno od tuđih pogleda, u toplini vlastite opne varljivosti, zadovoljno svakim minutom bilo kakvog življenja.

„Samo nek' je čovjek živ. Zašto da bilo kuda idem. Ovdje je najbolje“.

Drugo kopka iznutra, kljuca ispod željezne koprene nagomilanih strahova. Ne može da se obuzda u tome skučenom prostoru, neće da se preda i evo ga već najavljuje.

„Treba što prije ići. Ne može se ovdje ostati. Otići. Samo otići“. „Kad će već jednom tih jedanaest sahati? Da li taj sahat uopšte radi?“.

Trgnem se. Šta ja tu čekam? Ne mogu ni zamisliti da se u moje spašenje upetljao i jedan obični razbijeni prozor.

„Da, ali to nije obični prozor“.

Gledam u sahat. Vrijeme je. Neko drugo ja, prodorno i napasno, gurnu u meni ono prvo, sanjivo, bojažljivo koje se već predalo i jurnu pored njega vukući me za sobom.

„Hajde brže, brže. Zakasnićeš“.

Krenem sa svojim crnim kišobranom kao da idem na sahranu. Mislim da mi neku sreću donosi.

„A šta ću kad kiša prestane?“.

Na samom zavijutku sokaka pred mene iskoči podbuhli, bradati komšija sa nekom životinjskom srećom na izobličenom licu. Vidim, nečem se raduje. Učtivo pozdravim sa onim uobičajenim:

„Dobar dan, kako je komšija?“ A on me pogleda nekako i podrugljivo i prezrivo i presrećno. Kao da pročitah na njegovom licu poruku:

„Šta se više ovuda šetaš Turčine? Ovo je Srbija. Još nisi otišao? Poslaću ja po tebe. Logor plače za takvima. Čekaj samo“.

Ipak ne reče to već se značajno životinjski iskezi širećи ruke.

„Sutra vam Tuzla pada“.

Uskoči u kola i odjuri. Ode na zadatak. Svi su oni sada na zadatku. Ja se više ničem i ne čudim. Idem, shvatam i ne shvatam. Znam samo da njegova majka sada cvili u ćošku sobe, tamo preko Drine. Plače za konama, dok se na prostranoj terasi postavlja bogata gozba za bradonje.

„Šta to on meni priča? Kakva Tuzla? Kakvo padanje? Šta je ovome narodu?“.

Dok sam shvatio već sam koračao Čaršijom. Pa mi onda dođe da to ne može biti. Ne, ne može. Gluposti.

„Samo se vi radujte. E, nećete vala to dočekati. Čuj, pada, pada“.

I tako vrteći te misli po glavi stignem opet do visoke kapije. Tamo, malo dalje, razgulio most svoje željezne čeljusti. Pokisao, turoban. U magličastom zraku strši njegovo hladno sivilo. Mami nas u svoju utrobu.

„E, ćuprijo, ćuprijo, da li ćeš nas spasiti ili će nas progutati mrak iza tvojiih razjapljenih usta pohlepne ajkule“.

o o o o o

Zazvonim i odmah uđem u hodnik kad se gore na vrhu basamaka pojavi stara Dabićka. Nekako svečana.

„Doktor još nije došao. Ali 'ajde ti gore na kafu. Brzo će on stići“.

Malo me zbuni njena srdačnost pa pomislim da bi bilo bolje da se vratim ili da napolju sačekam. Ipak, krenem uz drvene stepenice koje zaškripaše svoju podozrivu dobrodošlicu.

„Hajde stranče, uđi i ti u ovu čudovišnu kuću tajnih razgovora i dogovora. Reci i ti svoju tajnu ovim kamenim zidovima. Oni su gluhi i nijemi. Neće te odati. Ko je sve ovdje dolazio, kakvi su se sve ovdje razgovori vodili“.

Rukovasmo se. Prihvatam njenu ogrubjelu ruku. Bila je već povijena starica u tamnoj kućnoj haljini, sa namještenom frizurom i kad me laganim pokretom ruke pozva da uđem u veliku sobu sa izlazom na balkon, na njenom licu se ukaza tračak blagog osmjeha. Oči zatitraše.

Prostrana soba se prema balkonu malo sužavala. Lijevo vitrina, sva u staklu, puna nekakvih servisa i ukrasa. Desno, jedna velika lakirana komoda, a naprijed, pred samim balkonom, veliki, masivni hastal prekriven čipkom i ogromne stolice sa već izlizanom zlatastom presvlakom. Na običnom, ofarbanom podu, stari šareni ćilim, već izlizan. Zidovi molovani bronzom, rascvali srebrnasti cvjetovi, špigl

plafon sa žućkastom mrljom kao nekim zalutalim ostrvom. Bronzani luster, dva tri cvijeta, velikih modrih listova, nekako kao zalutala. I to je sve. Nigdje ne primjetih svijećnjake.

„To je, dakle, ta čuvena soba iz moje dječije mašte. Sve je začuđujuće staro i možda ga već crvi uveliko izjedaju iznutra, ali je to sve sigurno isto kao i prije toliko godina“.

Sudarim se sa tim čudesno jednostavnim prostorom. Primi me svojom pospanom ravnodušnošću, nekako apatično, svojim:

„Baš me briga za sve što se okolo događa“.

Tu kao da je vrijeme nekada davno stalo. Vidim, na okruglom, izrezbarenom sahatu sjajne kazaljke se pomiču, ali one sigurno pokazuju neko sasvim drugo vrijeme, nekada davno zaustavljeno, zagrcnuto pred naletom šarenih novotarija i lažnog kinđurenja, ukočeno u grču opiranja svemu što ga ruši i razgrađuje. Eno, vidim i klatno monotono landara. Ali sve je uzalud.

I zrak je nekako star, učmao, otežan, opterećen mješavinom naftalina, starinskih parfema i patinastih lakova pomješanih sa mirisom lahke izmaglice što se iz kišnoga dana kroz otškrinuti prozor uvlači dok me odozgo iz staroga rama posmatraju, malo začuđeno, malo radoznalo, već zamućene oči njima tako dragih likova.

Sjednem tako da sav taj prostor u svoj pogled mogu smjestiti. Da li je na mome licu primjetila zaustavljeni grč čuđenja ili je samo htjela da se bezrazložno opravda kad mi se obratila riječima, glasom tihim i sjetnim.

„Vidiš, dete. Kod nas je sve staro. Ja ne volim nove stvari, one moderne. A, hteo je doktor da nabavi. Meni to ne treba. Znaš, sve je to od pokojnog muža. Ne mogu ja to baciti. Ne daj Bože“.

Govorila je otegnuto naglašavajući svaku riječ kao da se plaši da neću sve čuti i razumjeti. Začudim se, kako to da ona govori u množini, a živi tu sama već godinama? Odjednom shvatim. Pa nije ona tu sama. Ona živi sa svojim uspomenama. Možda još nije ni primjetila da je zaista sama. Oko nje sigurno još uvijek kruže sva ta lica sa kojima je nekad živjela. Ta njena lica sa požutjelih fotografija. Dolaze joj u posjetu. Poklone donose. Tu su ona. Samo siđu sa zida i eto ih za stolom.

„Dobar dan, mama. Kako ste? Danas divno izgledate. Jeste li radosni?“.

„O, drago dete, baš je lepo što si tu. Radosna sam kad smo svi zajedno“.

Možda im i ručkove sprema kao nekada il' tamo na balkonu kolače poslužuje:

„Divni su, zar ne?“.

Dočekuje čak i one koji su već davno istruhli ispod svojih granitnih spomenika nagriženih zubom vremena. A gore mahovina.

„Ko će znati, ko to zna?“.

Osjetim neko poštovanje prema tome prostoru i prema toj ženi što se tuda nečujno kreće i što ga svojom sitnom figurom popunjava. Sve to tu zbog nje i postoji i služi joj da se zavarava, a kad nje ne bude neće više biti ni tog njenog kafeza, šarenih zidova, masivnog drveta i blago učmalog vazduha.

„Pa ona voli da joj neko vrata otvori, da je sasluša, pogotovo da je sasluša kad o svome Milenku govori“.

„Divan je moj Milenko. Znaš, dolazio mi je. Skoro je dolazio“.

Za trenutak zaboravim i zašto sam došao dok je ta starica koješta pričala tu u svome kafezu u kome je osuđena da dokusuri još to života što joj je ostalo. A ja to slušam i ne slušam.

„Pa jah, bahnuo sam iznenada, nenajavljen u taj njen otškrinuti kafez. Uzbunio sam u njoj plimu uspomena. I sad sam tu kao na maturskom ispitu“.

Sjetim se Dabe, kako smo ga nekada zvali. Sjetim se njegovih nestašluka. Uvijek je izigravao nekog umjetnika, neko gospodsko dijete sa likom pomalo izvještačene uglađenosti. Uvijek pažen, štićen i podstican. Iz zakovitlanog kruga naših nestašluka kojima se sav predavao već sljedećeg trenutka uskakao je pod uštogljeno zvono gospodske uzvještačenosti. Svaki čas se pretvarao iz jednog lika u drugi i nijednom nije do kraja pripadao. U njemu su se dva svijeta sudarala i svaki ga je na svoju stranu vukao, teglio, razvlačio. A on je tu balansirao kao žongler na zategnutoj žici iznad dva ambisa.

Pa njegov stari. Od kad ga znam bio je u penziji. Neumorne šetnje, zastajkivanja, zavirivanja. Kako nam je pričao otrcane viceve o nekakvoj Topuz banci i o bezvrijednim tantuzima, a onda se grohotom smijao oslonjen na svoj drveni štap. Smijeh bi se završavao zaglušujućim hripanjem od koga bi oči iskolačio hvatajući zrak kao riba na suhu. Svaki put sam mislio da će dušu ispustiti. Eno ga, sad nas ravnodušno posmatra sa požutjele fotografije. Prenem se iz tih razmišljanja pa kažem staroj da ne treba da se muči i da pravi kahvu zbog mene. Mogu ja i bez kahve doktora sačekati.

„Ne morate, zaista gospođo. Ja sam samo na kratko došao. Nije potrebno“.

„Neka dete. Zašto odbijaš. Sad će doktor doći pa ćemo piti zajedno. Oni uvek kod mene piju kafu. Znaš, svaki dan me posećuju. Ja sam ti sama. Uvek sama. Da nije njih?“.

Ruke su joj se pomalo tresle dok je nosila masivnu šoljicu i bilo mi je neprijatno što to vidim, a ona je i dalje monotono pričala i pričala, sad o Milenku, sad o barabama. Ne znam da li me je u tim trenucima i primjećivala.

„Sve izloge po gradu su polupali. Barabe. I staklo na vitrini mi se polomilo. Pogledaj. Zamisli“.

Ispredala je svoju dosadnu tugovanku, a ja sam se trudio da dokučim:

„Ko li su te njene barabe?“. Pa to je blaga, tepajuća riječ za ove barbare. A možda misli na branitelje? To li su njene barabe?“.

Onda me poče ispitivati. „A ti si onon 'Asanov? Pa jaa. Tvoj otac je bio trgovac. Kao i moj pokojnik. Da znaš, oni su se dobro slagali. Da, da, sećam se kao da je to jučer bilo. I sve nam oduzeše.... A kako je? A majka? Kažeš, tu su. Ona je jedna divna žena“.

Papagajski odgovaram da su dobro. Šta drugo da joj kažem dok radi reda prinosim šoljicu ustima. Srknem kahvu i poremetim tišinu učmalog prostora. Pa onda pomislim.

„Šta li sad misle ovi zidovi?

Da li se čude nenadanom, neobičnom gostu ili samo odsutno drijemaju utonuli u svoj san monotonog beskraja?“.

Kažem joj da je kahva dobra. Vidim, godi joj. Zahvaljuje.

o o o o o

„Kad će već taj doktor stići?“

Mislim u sebi. Vrpoljim se na udobnoj stolici. Već pomišljam da neće ni doći kad basamaci zaškripaše i uskoro se na vratima pojavi niska figura sa osmjehom koji je namijenio svojoj punici i sa buketom crvenih ruža u rukama. Očekivao je da se sudari sa izlivom njene

zahvalnosti. Kad me ugleda kako kao neki suvišni kip sjedim za stolom, osmijeh mu se prvo pretvori u neko čuđenje pa u iznenađenje. Izgledalo mi je kao da je htjeo reći.

„Mama, pobogu, otkud vam ovaj ovde? Pa znate da je on.....".

Ali ipak, ostade pribran kao i uvijek pri susretu sa ljudima pa odmah sa vrata progovori da odledi tu atmosferu pomješanog sumnjičenja i iščuđavanja. Oslovi me kao davno nekada i shvatih da se ništa nije izmjenilo, da je ostao prijatelj.

„Zdravo Topčo. Kakvo je to čudo da ti dođeš. Pravo čudo. I to ovde".

„Ništa nas ne smije iznenaditi doktore. Tako su nas učili komunisti".

Odapeh tu glupost iznenada pošto bolje nisam smislio, a ispade da je ta otrcana fraza rečena ironično, bila baš ono pravo što sam u tom trenutku trebao kazati.

„Boga mi, imaš pravo. Čak ni ono što se tamo, napolju dešava".

Razvuče usta u onaj svoj široki osmjeh bezazlenog dječaka. Uvijek isti čovjek. Isti onaj njegov osmjeh. Isti uljuđeni, kulturni maniri. Kao da se s' njima rodio. Predade buket punici i ona ga primi sa izlivom pretjeranog zahvaljivanja:

„Baš divno, baš divno, prekrasno".

Uđe i njegova žena. Bila je iznenađena što tu vidi stranoga čovjeka koji odudara od te njihove intimne sredine koju su samo za sebe stvorili i čitavu vječnosti čuvali. Nije se trudila da glumi radost zbog moje posjete. Pozdravili smo se hladno, ali učtivo i ona ode da nešto priča sa materom. Čavrljale su nešto nerazgovijetno u pretsoblju kao da se dugo nisu vidjele. Njihovi razgovori.

Doktor sjede preko puta mene gdje se već nalazila šolja crne kahve koja se polahko hladila. Za trenutak je gledao odsutno preko balkona

po blatnjavoj Čaršiji kao da prebira po nekim svojim davnim uspomenama. Onda se prenu kao da me tek tada primjeti i progovori mirno želeći da odmah pogodi u centar.

„Kažem ja tebi neki dan kad smo se ono sreli da ovo nisu zaslužili zvornički muslimani. Ovakvi progoni. Čemu sve to? Ovo ne vodi na dobro. To divljaštvo. Mržnja. A šta tek još spremaju. To se neće dobro završiti“.

Bi mi drago što se sjetio našeg skorašnjeg susreta, nakratko tu na Čaršiji kad mi je to isto govorio.

„Ipak sam u pravu. Čovjek je stao i pričali smo. Znači, želi mi pomoći“.

Prođe mi misao koja potkrjepljuje moju nadu. Složim se s' njegovim riječima i uglavnom potvrđujem ono što je on već rekao ne upuštajući se u davanje nekih svojih ocijena niti u iznošenje optužbi. Bolje je da ga pustim neka on priča i za sebe i za mene. Umalo mu ne rekoh:

„Samo ti pričaj. Ja ću potvrđivati. Ja ionako neimam šta govoriti“.

On polahko otpije iz one svoje šolje gutljaj crne, gorke tečnosti pa me pogleda upitno kao da hoće što prije da otkrije razlog moje posjete. U tom njegovom pogledu pročitah neizgovorene riječi.

„Kazuj bre, čoveče, zašto si došao. Nisi ti tek onako pao s' neba. Kazuj pa da posle lepo pričamo o svemu i svačemu. Znam ja da tebe nešto muči“.

Znade on da ja nisam džabe došao, da me natjerala neka nevolja. Možda nešto i naslućuje, ali je ipak taktičan pa čeka da ja sam otkrijem. Čeka i priča o svojim jadima. Ima vremena.

Gledam ga onako sitnog i skrušenog kako sjedi naspram mene pa se sjetim onih dana kad smo studirali. Davna su to vremene bila, ali sve je tu, kao na filmu. Nikad nisam mislio da će od njega doktor postati. Za

naukom se nije mnogo pretirao. Živio je svoj život. Nije žurio. Sve polahko. Više je bio sklon umjetnosti pa je za Novu godinu čestitke pravio. Mi smo mu pomagali. Sale je dekorisao. Na sajmu štandove uređivao. Imao je neki urođeni smisao za sklad, za estetiku, za uređenje prostora. Sve je tako brzo i sa lahkoćom osmišljavao. I tako , sve malo po malo, tiho i uporno i jednoga dana se u Čaršiji sa doktorskom tašnom pojavio. A onda, snimanja, dijagnoze, razgovori sa ljudima.

„E moj stari prijatelju šta smo dočekali. I kome ovo sve treba? A šta se tek tamo u bolnici događa! Ne mogu ti to ni opisati. Ne mogu ti to ni opisati. Krili smo neke viđenije muslimane kod mene u rendgen kabinetu. Svašta je bilo. Ali to sad nije važno. Pričaće se o tome jednoga dana, pričati. To je bolnica užasa“.

Bio je oprezan. Možda zbog stare Dabićke? Ne mora ona baš sve znati. Želio je malo skrenuti razgovor pa joj se obratio dok je ona stavljala na sto vazu sa buketom crvenih ruža kojima se neprestano divila.

„Mama, jeste li spremili taj vaš prozor? Danas ćemo to srediti“.

„Divne su ruže, zar ne, o barabe jedne, prozor im ništa nije kriv. A ruže su prekrasne. Kao da nije rat“.

Rat i ruže? Vidiš ti, neko ih u svome strahu i ne primjećuje, čak im ni miris ne osjeća, a neko u njima uživa kao da se tamo ništa ne događa. Divne pa divne. Pomislim:

„Pa jah, tebi je važno da se taj rat nije uvukao ovdje među tvoje molovane zidove. Da ih ne uprlja. A tamo? Neka ga. Tamo je tamo. To te se ne tiče. Samo da nije toga prozora. A barabe? One rade svoj posao“.

Opet me doktor prekide u mojim snenim mislima, rekavši tiho.

„Tamo je haos. Donose ranjene. Vašeg Halila, teško je bolestan, to nisi znao, ne smiju operisati jer ako u tom trenutku donesu nekog ranjenog, znaš na koga mislim, operacija bi morala biti prekinuta. Eto šta smo doživeli. Grozno“.

„Pa zar ima ranjenih? Tamo....“.

Izleti mi nenadano, glupo pitanje na šta se on malo kao začudi. Vjerovatno mu nije bilo jasno da li ja to ne znam ili se pravim da ne znam.

Nastade trenutak tišine u toj čudnoj prostoriji i tek tada primjetih monotone otkucaje zidnoga sahata. Svako se povukao u neku svoju tajnu razmišljanja pa mi se to iščekivanje učini kao vječnost i bi mi nekako krivo što sam tu uopšte i došao kad se opet na njegovom licu pojavi zagonetni osmjeh koji je uvijek najavljivao da će nešto važno progovoriti.

„Ima i nešto lepo što mi se desilo. Čak i u ratu se ponešto lepo dogodi. Možeš misliti. Da, da“.

Bio je zagonetan dok je iščekivao da ga prekinem nekim svojim pitanjem, ali sam ja samo buljio u rascvjetani buket na stolu puštajući ga da on sam vodi svoje monologe.

„Nisam više šef. Zamisli. Smenili su me. Hvala Bogu da ne moram muslimanima potpisivati otkaze. To radi Jovan. On mi je sad šef. Ha, ha, ha“.

Izgovarajući to pravio je šeretske grimase koje je završio dugotrajnim ironičnim smijehom. Kao kad glumac uspješno izgovori neku važnu rečenicu. Oči su mu se caklile. Gledao je u mene kao neki pobjednik koji nakon pobjede očekuje neku nagradu ili bar radost publike. Smješka se. Samo što ne progovori.

„Hajde, daj tu medalju, čoveče. Zar nisam zaslužio? Ili se makar obraduj. Hoću da vidim kako se raduješ“.

Čekao je da mu makar izrazim divljenje. Makar samo da mu reknem:

„Svaka čast, čovjek si čovječe“.

Ne znam šta je tada na mome licu vidio? Čuđenje, zabezeknutost, ravnodušnost ili zaprepašćenje. Ili možda sve to zajedno pomješano sa tugom u mojim očima. Ošinuo me je bičem istine kojoj sam se trebao radovati kao njegovom podvigu. Pribrah se i pomislih.

„E, glupače jedan, od koga si ti došao pomoć tražiti. On je niko i ništa. Pa normalno, oni koji ti mogu pomoći ne bi te ni pogledali. A ovaj ovdje ti svoja herojstva pripovjeda. Nije više šef. I još čeka tvoje divljenje. Kako to nisam prije znao?“.

Postade mi nekako svejedno i ono bojažljivo ja u meni progovori.

„Kažem ja tebi da nikuda ne ideš. Kuda ćeš? Vrati se u toplinu svoje uspavane bespomoćnosti. Tamo ti je mjesto. Vidiš da ti ovaj ovdje ne može pomoći. Samo te džabe gnjavi“.

Doduše, nije mi on ni bio posljednja nada. Samo jedan pokušaj. Primirim se. Bi mi nekako drago što sam pronašao nekoga normalnog u tom moru mržnje i zla koje nas je potopilo. Ako nije šef, neka nije. Pred sobom sam čovjeka imao. A to je danas rijetkost u toj pustoši. Pomislim da je njemu možda još draže što je tako iznenada nabasao na nekoga kome može slobodno reći neke svoje duboko skrivene istine. Neko proviđenje dovelo mu je čovjeka kome može mirno i slobodno reći sve ono što se u njemu nakupilo, naslagalo, posakrivalo. Zato neka čovjek govori. Učiniću toga dana nešto dobro za toga čovjeka koga ću iskreno saslušati. Ne trebam mu reći:

„Govori, čovječe, samo ti govori“.

„Ima još kafe, jest' da se o'ladila“.

Brinula se stara ne hajući puno za naš razgovor. Njoj je bilo važno da se tu nešto događa. Kod nje.

Jedna bubica je bezbrižno šetala po zelenom ružinom listu donijeta odnekud iz bezbrižnosti nečije bašte. Opet osmijeh na doktorovim usnama pa onda iznenada promjeni temu. Nekako se rastuži.

„Znaš onda kad sam tvoju ženu snimao. Nisam ni znao da je ona pre toga već bila operisana. Žalosno je to. Veliki su to udarci za čoveka".

Očekivao je neku moju reakciju dok mi je sipao šolju već hladne kafe pa onda snuždeno nastavi dok sam se ja čudio, kako taj čovjek sve pamti.

„Vidiš moju Dobrilu. Znaš ti to već. Ah, šta da ti pričam o tome".

Pogledam je dok je stajala pored prozora zagledana u pokislu Čaršiju i pomislim kako je možda nešto nagriza iznutra kao što ova gamad nagriza tu Čaršiju koja se duboko u naše živote uvukla. Znam ja to. Čaršija je i njena isto koliko i moja. I nju boli ovo što se događa. I njoj dio života otimaju. Odsutno zaklima glavom i reče kao za sebe.

„Kiša uvek pada kad se tužne stvari dešavaju. To je istina". Učini mi se kao da ona i nije tu. Kao da su joj misli odlutale u neka vremena pravoga života. Htjedoh je upitati:

„Draga gospođo, vidite li sad lelujave sjenke šetača što promiču ispod čkiljavih lampi dok gledate sa svoga balkona bezbrižno pulsiranje mladoga života zakovitlanog u treptaju svoje razdraganosti, a blagi povjetarac donosi junski miris rascvjetalih lipa. Ili možda čujete muziku što svira pred Kasinom, muziku za ples. Dok preplanula mladost, lepršavo odjevena, puni uskovitlani Korzo svojom neistošenom snagom u tihoj ljetnoj večeri. Može li se to ikada ponoviti? Draga gospođo".

Prostruja kroz mene jeza uskomješanih sjećanja. I bezbroj pitanja. Lagano ih izbrisa doktorov upitni pogled. Vrati me u stvarnost.

„Šta imam više da okolišim?“. Odlučih da progovorim. Zagledam se pravo u njega.

„Ti bi meni mogao pomoći. Da mi daš neku uputu za snimanje, tamo preko Drine, kao nešto je hitno, znaš ti već to pa da se odavde izvučem. Naravno, ako možeš? Ako možeš?“.

Počeo je gutati pljuvačku, mrštiti se. Izgubi sigurnost, zakoluta očima. Onda se malo pribra od toga iznenadnog pitanja pa se opet osmjehnu onim osmjehom koji razoružava čovjeka.

„Znaš ovaj, kako da ti to kažem. Rekao sam ti već da nisam više šef. Ništa ne potpisujem. Nego da vidimo nekog drugog doktora da te uputi. Moglo bi to. Ama, već ćemo nešto smisliti“.

Dvije žene su se pravile nevješte kao da ne znaju o čemu mi to govorimo kad mu rekoh kako sam čuo da doktor Jokić ponekome dadne uputu za pregled očiju. On se obradova kao malo dijete nekoj iznenadnoj igrački.

„Eto vidiš, on može. To je dobra ideja. A kako ti stojiš s' njim?“.

Rekoh da me on vjerovatno ne poznaje, ali da se onako, u prolazu, pozdravljamo. Eto, znamo se.

„Dobro onda. Dođi ti kod mene rano ujutro pa ćemo zajedno otići kod njega. Al' nemoj da ideš na vrata već samo kucni na onaj moj prozor u prizemlju. I sačekaj. Tamo su oni stražari. Znaš. Sve gledaju. Eto, tako smo se lepo dogovorili. Biće to sve u redu“.

Pade neki teret sa mene i dođe mi kao da sam se već slobode dokopao. Već vidim sebe kako koračam kockom popločanim mostom, slobodno, sa ćagetom u džepu koji tajanstvena vrata otvara i kako nekako pobjednički govorim zakrvavljenom, smrknutom bradonji:

„Evo, ja imam propusnicu. Pogledaj“.

Mašem tim zlatnim papirom. Pa da, ja odlazim, ali sam ipak pobijedio. Kao da mi se nešto razgali i razbistri pred očima. Vidim, lahnu i doktoru. Glavna stvar je završena. Sad može mirno da nastavi svoju ispovijest. Čak mu nije važno ni da li ga slušam dok sanjam kako sam se već negdje uputio iz ove mišolovke.

„Samo ti pričaj moj doktore. Ja više nisam ovdje. Moje su misli daleko otplovile. Al' pričaj ti“.

„Kažem ti ovo u poverenju kao starom prijatelju. Tebi to mogu reći. Ni ja ovde ne mogu živeti. Kako sve to da gledam? Kako sve to da razumem? Pa njima ne trebaju doktori. Trebaju im samo lažovi i ubice. A ja nisam takav. Znaš“.

Čekao je da nešto od toga potvrdim i ja sam potvrđivao odsutnim klimanjem glave ili jednostavnim:

„Tačno je to, jeste, jeste.....“.

„Ja znam da će sve ovo prići. Mora to proći. Svako zlo je prolazno. Ali ja neću u tome da učestvujem. Hoću jednoga dana svakome slobodno u oči da pogledam. Kao sada tebi. Shvataš li ti mene?“.

„Tebi je lako. Blago tebi. Ti iz ovoga haosa odlaziš. A ja?“.

Kako je to lahko meni? Ali, neka bude tako. Kažem mu da njega vjerovatno niko ne tjera i da on može svoj posao slobodno raditi, a da se ne mora uključivati u sve to što oni rade ovome narodu. Nekako mi je čudno da bi on napustio sve to što je svojim radom stekao. Pa njega ne tjeraju.

„Biće to drugi put u životu da sam sve izgubio. Prvi put je bilo četrdesetpete. Tada su nam sve oduzeli. Baš sve. Bio sam tada mali. Moj deda je bio veliki trgovac. Glupo je to sada spominjati, njegovo je bilo pola Prizrenske čaršije. Toliki dućani, a u zatvoru je završio“.

Čekao je od mene neki znak sažaljenja, ali ga moja ravnodušnost nije spriječila da nastavi.

„I evo, sada opet da ostanem bez igde ičega. Strašno je to. I ko da mi veruje da nisam onakav kao ona gamad? Svima su nam obraz ukaljali. Sramota, sramota“.

Onda mi poče tiho šaptati.

„A šta da radim sa ovom starom? Ona bez ovoga ovde ne može živeti. To joj je sve. Niti mogu da je povedem niti ostavim. Razumeš li?“.

Ugledam ga kroz neku prozračnu maglu kako preko puta mene bezbrižno sjedi u Studentskoj menzi dok okolo mlade dame zagonetno ćućore. Pokazuje na šolju roskaste tečnosti po kojoj pliva tanka kriščica jabuke.

Kaže: „To je kompot“ i smije se.

Sjedio sam kao nekakav panj posađen na udobnu stolicu, među molovanim zidovima, a čovjek mi je kao čovjeku otvarao svoju dušu i iz nje istiskivao svoje jadove, svoj jed i strahove. Čekao je od mene moje razumjevanje, ohrabrenje, neku podršku, ali ja zapljusut tim neočekivanim talasom istine nisam nalazio riječi već sam samo klimao glavom, bečio oči i čudio se. Sâm sam se sebi pravdao.

„Ma šta imam da mu govorim. Njemu je dovoljno da ga slušam, da čujem, da sve to zapamtim“.

Bio je snužden. Pomalo izgubljen.

Zatim još ispriča kako je taj njegov djeda nekakvih pet jezika govorio. I još koješta iz svoje mladosti ispriča, a da ga nisam ništa ni pitao. Tad mi se malo razjasni slika o tome zagonetnom čovjeku koji se davno nekada iznenada u Čaršiji pojavio, a da niko nije znao ni ko je ni odakle je. A Čaršija ga je primila u svoje zahuktale tokove. Prigrlila ga i dušu mu svoju otvorila.

Pomalo sam se osjećao nelagodno slušajući ga. Nisam očekivao jednu takvu ispovijest. U meni su se nekakve unutrašnje sile borile i u mom razumu nije bilo mjesta za tuđe strahove. A i vrijeme je odmicalo. Zato mu iznenada skrenem pažnju.

„Nosićeš prozor kod majstora?“.

„Uh Cakane. Pa ti si na taj prozor već skoro zaboravio“.

Jedva dočeka stara da ga opomene. Ja to iskoristim pa naglo ustanem. Onako preko stola pružim mu ruku da se pozdravimo. Mislim.

„Ionako neimamo više šta jedan drugome reći. Bar za sada“.

On kao da se naglo trže iz svojih sanjarija i kao da tek tada shvati s' kim je razgovarao. Vrati se odnekud iz daleka u tjeskobu molovanih zidova.

„Eto, tako, vidimo se. Pa ćemo to pokušati srediti. Budi sretan što odavde odlaziš. Samo ti to mogu reći“.

Okrenem se i bacim pogled preko balkona. Čaršija stenje u gvozdenim lancima. Krenem preko sobe ka vratima pored vitrine sa staklarijom koja zazveča jer se pod uvijao. Idem kao na tuđim nogama. Napraviše neke osmjehe za ispraćaj. Sve kulturno. Olakšanje.

„To je ta njihova ceremonija“.

Napuštao sam starinski kafez kao rijetka zvijer koja će iz njega zauvijek otići i koja neće poželjeti da se u njega vrati. Kod vrata me čeka stara. Očito je zadovoljna što odlazim. Uputi pozdrave mojima. To ona ne može zaboraviti. Pruža mi moj kišobran na koji sam bio zaboravio.

„Kišobran sam ti sklonila. Mogle su ga barabe odneti. Tako i moj Milenko. Uvek nosi kišobran. Da znadeš, dete, to je gospodski“.

Sve troje su se natiskali na vrhu stepenica kao da su htjeli da se uvjere da ja to zaista odlazim.

o o o o o

Sjurim se niz škripave stepenice pravo na pokislu ulicu pa se uputim u svoje skrovište, tamo među četiri zida da sam sa sobom razgovaram. Nešto u meni govori.

„Eto, džabe si išao. Kakav tvoj doktor. Sve je to uzalud".

Njih troje ostadoše u svome paučinastom kafezu da pričaju priče bezbroj puta ispričane. Mora je je i zidovima lahnulo kad su vidjeli da odlazim. I starom, masivnom namještaju.

„Samo vi crvi rovite i rovite u dubini stare orahovine".

Opet ću preko pijace. Eto jednoga, gega se. Puška samo što kaldrmu ne dodiruje. Prilazi. To je grbavi Marko. Zgrozim se. Pa jah, ide sa zadatka. Sav je važan i ponosan. Znamo se. Buđavo mi se kesi.

„Zdravo Topčo. 'Ajde na kavu u Penzionerski. Da popijemo. Eto, bio sam dežurni. Zadatak".

Pravdam se. Nalazim izgovor. Brzo odlazim. Jeste, na „kavu" pa pod nož.

„Svi su se digli, naoružani. Svi. Čak i ovi degenerisani".

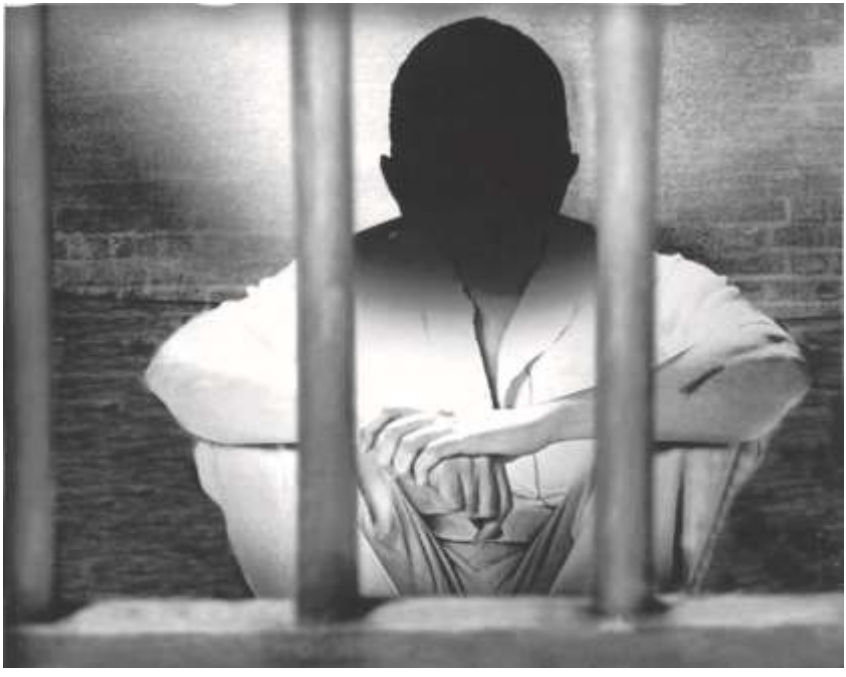
Idem. Samo dalje od njih.

Ponio sam dah ustajalog vazduha i zbrčkanu uspomenu na jednu iskrenu ispovijest. Kiša je prestala i samo je tišina dobovala po mome otvorenom kišobranu. Mačak Alijaš se bezvoljno protezao, ostavljen i napušten. Nešto me vuklo u moj topli kafez bez sjajnog moleraja, bez škripavog poda, crva u dubini namještaja i tihih, opreznih razgovora.

„Evo me kafeze moj. Vraćam ti se kafeze. Tu je meni najljepše. Zašto da lutam po tuđim kafezima i slušam tuđe ispovijesti dok svoju tugu u sebi sve više sakrivam“.

„Škripnite mi još jednom avlijska vrata. Hoću da vas čujem. To je najljepša muzika“.

Dopisano nakon dvadeset godina

Dosta mi je ove lažne slobode.
Vratite me u moj kafez.
Tamo mi je najbolje.

23. MANJE POZNATE I LOKALNE RIJEČI I IZRAZI

A

aah-aah = znak čuđenja
âh = želja
aha = znak odobravanja
ahbab = prijatelj
ahinjak = smijeh, cirkus
Ahiret = zagrobni svijet
aja bo'me = izraz nevjerice
ajluk = plata
akšamluk = večer, pijenje
alčakluk = izigravanje, podsmijehivanje
ama ha = baš kako treba
amberosa = biljka, cvijet
anamo = tamo
anamo on = nevjernik
anatevnjak = đavo, spadalo
argatovati = raditi težak posao
asker = vojnik, vojska
ašićare = na očigled

B

badanj = žlijeb za dovod vode u vodenicu
baciti kost = zavaditi
badašiti se = dijeliti se na dvije ekipe
bahnuti = iznenada doći
bajbok = zatvor
bastati = odgovarati, pristajati
bardak = zemljani sud za vodu
be = uzrečica (kad, odjednom)
begenisati = svidjeti se, dopasti se
bekrija = pijanica (redovni i umjereni)
beli = vjerovatno
bendati = uvažavati, slušati
benđiluk = zavaravanje, hipnotisanje
benetati = pričati bez veze
bezbeli = naravno, sigurno
bihuzuriti = uznemiravati
bihuzurluk = uznemiravanje
bïle, bïlesi = čak šta više, još i to
birvaktilašnje = staro, od davnina
bir iladž = odmah lijek
biži ba = znak čuđenja, zar baš
bome = bogme
bona, bolan = uzrečica, obraćanje
božije davanje = božija volja, sudbina
brez = bez
bukadar = mnogo, previše
buđelar = novčanik
bugija = prašina, bježanje
buhin = čigra, dječija igračka

C

cincilincanje = kucanje u tamburu
cviter = džemper

Č

čaršinlija = čovjek iz čaršije

čeljade = osoba, član domaćinstva
češma = česma
čiki-liki = dječije izazivanje (stigni me)
čo'ek, čojk = čovjek
ču'na = čudnog

Ć

ćabenski = sa ćabe
ćahija = vrsta kolača
ćapator = kradljivac
ćapiti = ukrasti
ćemane = muz. instrument sličan violini
ćerati = tjerati
ćima = izraz kod igranja kûća
ćirpo = odrpanac
Ćitab = sveta knjiga
ćuza = zatvor
ćuhnuti = gurnuti

D

da je kabil = čak da je i to
dalamak = lakat (odmjerivanje)
dalga = talas, val
damla = munja, udar
dâva = ispitivanje, odgovaranje
davati na vjeru = veresija
degenek = batine
deverati = mučiti se, trpiti
dever dunja = trpiti do kraja
dibidus = skroz, posve
dobri = sveti čovjek
dôčekni = gostoljubivi
dohakati = dočekati osvetu
dokundisati = dojaditi
dôšlo = došljak
dova = molitva
dovlen = dovde
dranjati = brati voće, krasti
drpiti = ukrasti
druge = drugarice
dubijan = duboka voda
duđun = narodno veselje, teferič
dumati = razmišljati
Dunjaluk = Svijet
durati = trpiti
duvar = zid
duzen = sredstvo za uljepšavanje

Đ

đab-đabosum = na pravdi Boga
đah, đahkad = nekad, ponekad
đaiz = vjerski dozvoljeno
đalnuti = pobjeći
đe = gdje
đedo s' kandžama = (koji odvlači djecu u vodi)
đevap davati = odgovarati na drugom svijetu
đunija = ljutnja
đuture = bez mjerenja
đutile = svi zajedno
đuvegija = muž

E

efendija = gospodin
eglenisati = razgovarati
ejdevale = pozdrav na rastanku
emer Alah = Božija volja
evlad = dijete

evlija = sveti čovjek

F

fasovati = primiti batine, dobiti sljedovanje
fasunga = sljedovanje
feredža = ženska odjeća
fizičar = fizički radnik
forikovati = napredovati
fučija = drveni sud za vodu
fukaraštinja = siromaštvo, bijeda
fuknuti = pobjeći
fursat (uzeti) = osiliti se, izbezobraziti se

G

gambati = koračati, ići
ganuti = iznenada doći
geđovan = zaostao, seljak
gibira = sljedovanje
gida = mjera (kod pijenja)
gluho bilo = znak čuđenja, ne ponovilo se
goniti se = svađati se
grebati se = uzimati od drugog
grohotom = glasno, od srca
gubati = ogovarati

H

hä = čim, odmah
hà = šta, molim
hair = put koji donosi nafaku, nagrada
hairlija = dobro dijete
hairsuz = onaj ko nije hairli
hah = šta, molim
hajati = voljeti
hajmo = hajdemo
hajvan = stoka
häk = ono što pripada drugome
hakik = jarko crvene boje
hala-hala = znak čuđenja (je li moguće)
halisati = jesti
halk = (uzrečica)
haman = možda, izgleda
hani = stani
hapac = kradljivac
hapnuti = ukrasti
hašerat = pogrdni naziv za niži stalež
hašerijast = nestašan
hašer učiniti = uništiti, polomiti
hator = zamjeranje
hava = zrak, vazduh
havina gora = prazna priča
havs = zatvor, haps
hendek = jarak
hićeti = žuriti
him = im, njima
hin = ih, njih
hinla = nepravda
hinlećar = koji čini hinlu – nepravdu
hlimati = plakati (bez razloga)
hlopta = lopta
horma = oprema
hošindi = hoćeš li (prijetnja)
hrhorina = obaraštinja, nešto isluženo
hr-mr = izraz za ljutnju
hrsuz = onaj ko nije dobar, loš
huđera = pomoćna kuća

hulom = iznenada
hunjer = lični stil
hunjerli = osoba sa stilom
hunjersuz = osoba bez ličnog stila

I

ibadet = post i molitva
ibretiti se = čuditi se
ider = idi
i ha haj = mnogo, neima broja
ilumli = pobožan
insan = čovjek
ispod žîta = podmićivanje
išaretiti = govor mimikom, predosjećati
izvoditi na selamete = školovati, učiti
izvoditi na put = pravilno usmjeravati

J

jabandžija = stranac
jag = miris ruže
jâha = jahanje
jah-jah = znak odobravanja (tako je)
jako = sad
jal = ili
jauklija = supruga
jazuk = šteta
jok = ne, nije
jordam = pretjerani ponos
jordamiti = previše se ponositi

K

kabuliti = dozvoliti sebi, odlučiti
kaharli = brižan, neraspoložen
kajado = ne govori nikome
kaljavac = majstor za zemljano suđe
kanuti = stvoriti se
Karanfil mahala = ciganluk
karlaščadi = raspuštena djeca
kibicovati = gledati, špijunirati
kiljati = masovno ići
klis = dječija igračka
k'o hodža teraviju = razvući, odugovlačiti
kôlä = grupa na teferiču
k'o lila = totalno pijan
komendija = cirkus
kûća = četiri oraha
kutarisati se = osloboditi se

L

läđa = krpica
lafiti = udvarati se
landrati = hodati bez cilja
laprdati = govoriti bez veze
lipuždrina = žilavo meso
lomiti panđu = prepirati se
lutorstvo = zapuštenost

M

mahsuzija = nešto posebno, poklon
mahšer = mnoštvo naroda
makljati se = tući se
mâl = imetak, stoka

mäl = zamalo, umalo
malo haj' tako = luckast
mamlaz = naopak, neposlušan
mandal = specijala brava
mandrknuti = reći nešto u revoltu
mantati se = vrtoglavati se
marifetluk = lopovluk, prevara
marnuti = udariti, ukrasti
mašalah = izraz priznanja i zadovoljstva
maviti se = plaviti se
mehteri = seoski svirači
merhamet = dobročinstvo
mïle = pogrdno za osobu
mlogo = mnogo
mlogoznan = koji dosta zna
möre = može
mubareć = sveti blagdan
muhabetiti = razgovarati
mula = vjerski službenik
munđariti = petljati, tajno raditi
musafiri = gosti
mušefera = sumnjiv posao
muštrati = za kaznu maltretirati
mutvak = ljetna kuhinja
muzike = harmonika

N

nabelajisati = nagrabusiti
nabešati = napisati što nije
nacvrcati se = napiti se
nadolmiti = dati dosta golova
na davu = na odgovaranje
nadranjati = natrgati
nadurati = dočekati kraj muka
nafaka = izvor življenja
nafakasuz = bez nafake
na hair okrenuti = na dobar put
nahljoskati se = napiti se
nahoroziti se = ispoljavati ljutnju
naibretiti se = načuditi se
najhajati = najviše voljeti
nak'a = onakva
nâkav = nekakav
nâm = dostojanstvo
namirba = hrana, roba
nâmli = dostojanstven
na prostu nogu = osloboditi
napućariti = napuknuti (orah)
naspram = prema
navrli = navalili
neđe = negdje
nejse = nije važno, ali tako je
nemere = ne može
niđe = nigdje
ni mukajet = ne reaguje, svejedno mu
nondi = ondje
nuto = znak čuđenja, vidi, zar baš
nuto jako = vidi sad
nuto-nuto = vidi-vidi

O

obataliti = pokvariti
obelajiti se = zabrinuti se
obenđijati = hipnotisati
obrazlija = obrazli osoba
oćerati = otjerati
odalamiti = jako udariti
odbontati = odbolovati
ocvikati = tajno optužiti
odrapiti = izdržati kaznu

ogajretiti = ozdraviti, oporavit se
ogramak = šejtanska bolest
ojto = orah sa kojim se gađa
okahriti se = zabrinuti se
okerepiti = jako šutnuti loptu
oklapiti = udariti, popiti na brzinu
oklen = otkud, odakle
okućariti se = oženiti se, skućiti se
oparіti se = dobiti novac
onijeh = onih
oreziliti = osramotiti
otojč = malo prije
oturiti se = otići u svijet, odbiti se
ozaifiti = oslabiti zbog bolesti
ozidati = provesti se, najesti se

P

pâra = linija
paziti se = voljeti se, poštovati se
peća = veo na licu
peke = važi, slažem se
peksinluk = prljavština
pešće = poklon
pikavac = malo dijete, klinac
pilav = svadbeno veselje
piljadija = mala djeca
pjesna = pjesma
plaho = veoma dobro
poasiti se = osiliti se
podmazati = potplatiti
poguzija = izjelica
pohalisati = pojesti
poistilah = polahno, natenane
polajnak = polagano
pomatuhiti = izgubiti pamćenje zbog starosti
posehviti = pogriješiti, prevariti se
pošta = autobus
prav-zdrav = krivo optužen
preseliti = umrijeti
prihajmiti se = privući se da te neko izdržava
prismrđeti = pojaviti se
pritandariti = staviti uz nešto
prodavati zjale= dangubiti
profućuriti = potrošiti, rasuti imovinu
progambati = prohodati
püla = dugme
pušćati = pustiti

R

rahat = bez brige
rakijaš = pijanica
rastabiriti = rastumačiti
rastelaliti = razglasiti
rašta = radi čega
razrahatlenisati se = predati se zadovoljstvu
rebnuti = odrediti kaznu
reziluk = sramota
rojlo = puno, velik broj
rondati = prigovarati
rora = cijev
rugafetan = ružan

S

sabur = strpljenje, čekanje
saburli = strpljiv
salauka = nevrijeme

satnija = vojna jedinica
sejriti = gledati sa uživanjem
selamet = izbavljenje, spašenje
serbes = slobodno, komotno
sevap = djelo koje donosi nagradu
sevep = uzrok
sfatiti = shvatiti
shrđati = smršati
sifati = osobine
sihir = vračanje
sihirbaz = koji pravi sihire
sìle = šamar
skahriti = zabrinuti, rastužiti
skentovati = ubiti, likvidirati
skontavati = upoznavati, shvatiti
skrhati = oboriti
skuckati = prištediti
slikar = fotograf
s' marlama = po mjeri, po narudžbini
sôbet = veselje, proslava
soldačija = vojska
soliti pamet = ubjeđivati u ono što nije
spajtašiti se = udružiti se
srča = staklo, flaša
stati na noge = učvrstiti položaj
stočiti se = doći u velikom broju
strãva = liječenje straha
strefiti = pogoditi
surma = crnilo za oči
sviđati poslove = završavati poslove

Š

šacovati = gledati, odabirati
šâlja = vojnička porcija
šćukati = skupiti u ćošak
šećerka = bombona
šer = nemiran
šilte = dušek
šikati = udarati klis
šingicati = skakati, igrati
šlajbok = novčanik
šornuti = udariti bokserom
špengler = limar
štok = zatvor, logor
šugati = ogovarati
šuhva = sumnja
šuhveli = koji je sklon sumnji

T

tabijat = uobičajeni način rada
tabijatli = radi kako treba
tahta = daska
taki = takav
taksirat = božija kazna
talumiti = vježbati, maltretirati
tamo se, 'vamo se = tamo – ovamo
tandopir = razigranost, vjetropir
teferič = izlet
testa = cesta
testija = zemljani sud za vodu
tilisum = sudbina, božije davanje
titiz = tvrdica
tobe (doći) = povratak vjeri i naciji
tolikačko = toliko
tombak = bezvrijedni stari met. novac
tošnuti = završni udarac klikerom

trgnuti = popiti na eks
tropnuti = propasti
tudi = tu
tuhafli = neobično, strašljivo
tuknuti = smrditi
tukulija = nerazuman, nesnalažljiv
turlu-turlu = mnogo, raznovrsno
tutu-velju = nerazuman, mentalno zaostao

U

ucvijeliti = prevariti nemoćnog
učevan = naučen
udagač = mirisno drvo
udirati = biti presladak
uđahtaluk = ponekad, rijetko
uhaberiti = dojaviti
uljeći = ući
ustisati = pretjerati, prekardašiti
utufiti = shvatiti, naučiti
utupiti se = dojaditi
uzšingicati = uzigrati

V

vakat = vrijeme
vaki = ovakvi
vako = ovako
vala = uzrečica (mora tako biti)
valahi = zakletva (Boga mi)
vamo = ovamo
vanđirati = napredovati
várak = staniol
vela havle = znak čuđenja
velkački = veliki
velu = kažu
vesvesa = nervna bolest
vesveslija = nervni bolesnik
vrbopuc = buđenje prirode

Z

zagasivanje = vrsta vradžbine
zahatoriti = naljutiti se
za horôza = rano, zorom
zahira = hrana
zaintačiti = navaliti, biti dosadan
zajmiti priču = početi pričati
zalavantati = posvađati se
zär = islamski ženski odjevni predmet
zašehatiti = nadvisiti, zakloniti
zeničar = robijaš
zjaliti = hodati bez cilja
zort = strah
zrakati = oprezno gledati
zulumćar = koji čini zulume
zviznuti = udariti
zvîznuti = poludjeti
zvjezdan upek'o = prigrijalo sunce
zvocati = u ljutini dobacivati

Ž

ždrokljati = piti velikim gutljajima

24. ZAHVALNOST

Moja kazivanja o našoj Zvorničkoj čaršiji nastala su '93 godine i eto, konačno se pojavljuju u vidu jedne skromne knjige. Da ih objavim, prosto me je natjerao moj rođak Adnan Berhamović.

Pored njega, posebnu zahvalnost zaslužuju Šehagić Hamdija i Nožinović Šemsudin (kao finansijeri), a ne mogu zaboraviti da se zahvalim još: Hadžigrahić Nuriji, Šehagić Nedžadu, Tabaković Jasminu, Mustafić Amiru. Svako od njih je dao svoj poseban doprinos i pomogao da se ova knjiga objavi.

Moje uvjerenje da ovu knjigu vrijedi objaviti potvrđuje činjenica da je rukopis primljen i pohranjen u Bošnjačkom institutu A. Zulfikarpašića u Sarajevu, gdje se nalazi među djelima svjetske vrijednosti o čemu mi je data posebana Zahvalnica (br. 207-10/10 od 22.10.2010) iz koje navodim citat: „Mnogim korisnicima Biblioteke, naučnicima i istraživačima, te studentima različitih humanističkih disciplina, Vaš rad će predstavljati izazov i podstrek da upotpune svoja istraživanja o kulturnoj istoriji Zvornika i Bosne i Hercegovine“, (u potpisu direktorica Amna Rizvanbegović-Džvić).

Ovaj rukopis je bio i u rukama prof. dr. Dževada Jahića koji mi je dao (neautorizovanu) Preporuku za objavljivanje, navodeći između ostalog da je: „ovaj rukopis vrijedan svake pažnje da se spasi sjećanje na onaj nekadašnji Zvornik, da se spasi duh jedne bosanske muslimanske čaršije, da se spasi duh zajedničkog življenja u toj čaršiji i da se sačuva nada da nije sve izgubljeno ...“. Profesoru Jahiću dugujem posebnu zahvalnost.

Objavljivanje ove knjige, ograničenog tiraža, predstavlja neki moj doprinos formiranju jedne male, ali značajne, edicije izdanja

zvorničana o Zvorniku, koju je neformalno pokrenuo rahmetli Mehmed Hudović, a koja već do sada broji preko deset naslova.

Čast mi je da se moje ime Muharem, nađe pored imena naših: Meše, Nejre, Hanife, Hivzije, Mirzeta, Alije, Himze, Seada, još jednog Alije, drugog Seada, Midhata, Mirzeta, Hasana, a bogme i Avde (zašto ne).

Želja mi je da nam se pridruže i mlađi, da obogate ovu ediciju, jer kako kaže jedan hadis: „Grijeh je ne uraditi, ako nešto znaš i možeš“.

Radeći na korekciji rukopisa Nožinović Šemsudin mi je pod naletom nagomilanih emocija predložio da napišemo pjesmu o našoj čaršiji. Tako je stvorena neka vrsta elegije koju u prilogu objavljujem.Fala ti brate Šemso.

Autor

SADRŽAJ

1.	PORUKA ČITAOCU	5
2.	ČARŠIJA NA DUVARU	7
3.	OKVIR ZA SLIKU KOJU NOSIM	11
4.	ČARŠIJA ŽIVI U SRCU	16
5.	ĐE ĆEMO NA SIJELO?	27
6.	U SAHATE AKŠAMSKE	32
7.	A U BIRTIJAMA?	37
8.	NEĐELJU „NAJHAJEM“	44
9.	ČARŠIJSKO: „SNAĐI SE“	51
10.	JE LI ČARŠIJA INSAN?	56
11.	DUĐUN ZVANI OMAHA	62
12.	PARTIJSKA MULAHANUMA DOLAZI NA TOBE	68
13.	TECI, TECI, DRINO VODO	77
14.	POGLED S ONE STRANE	90
15.	PRIČ'O NAM BABO	104
16.	KAD JE LIPA MIRISALA	114
17.	VAŠER JE	124
18.	ŠERIFOV TAMNI VILAJET	147
19.	SNOVI IBRINI, SPLAVARSKI	161
20.	JUNAK	182
21.	BIJELI CVJETOVI	203
22.	KAFEZ ZA ISPOVJEST	227
23.	MANJE POZNATE I LOKALNE RIJEČI I IZRAZI	254
24.	ZAHVALNOST	262

PODACI O AUTORU

Topčić Muharem, rođen je 1942 godine u Zvorniku. Završio je Ekonomski Fakultet u Beogradu i radio u Zvorniku kao ekonomski analitičar do 1992. godine. Nije se bavio aktivno pisanjem osim ekonomskih tema.

Kao izbjeglica u Njemačkoj javljao se člancima, satirama, aforizmima u našim novinama, prenoseći istinu o agresiji na Bosnu i Hercegovinu. U tuđini, ponovo učio izvorni Bosanski jezik, pisao pripovjetke sabrane u zbirku „Čaršija na duvaru“ i „Esej o jeziku, našem“ (na temu: jezičko-kulturološki aspekt izražavanja karaktera, osobina i stanja ljudi) koji nije objavljen.

Sada živi u Vogošći.

Kazivanje istine

(ovo nisu pjesme)

Ako znate istinu,
nemojte je čuvati
samo za sebe.

M.T.

ČARŠIJI

Čaršija me, nekad, rodi,
U vremena sjaja, sreće,
I postadoh dijete njeno,
Krv njena u meni teče.

Sa čaršijom bijah srast'o,
Ali dođe kosa smrti,
Pokosi me njena ruka,
Al' mi korijen ne iščupa.

Plovila je rijeka ljudi,
Grcala je na sve strane,
Al' joj niko ne izliječi,
Ljute rane, ljute rane.

Hodila je duša moja,
Zvorničkijem sokacima,
Sad je tamo pustoš ledna,
Čaršija je samo jedna.

Ponesoh je u svom oku,
Dunjalukom iduć' svuda,
Obmana je, mili rode,
Po tuđini noge hode.

Sjedijasmo u šljiviku,
S'grana na nas behar kruni,
Drina svoju pjesmu širi,
Uživasmo, sreća miri.

Teferiči, vašer, korzo,
Žamor mladih, dječja graja,
Mahale su ustreptale,
Kleli smo se, mi smo raja.

Drina tekla, žuborila,
Igrala se s' nama milo,
Njena pjesma opija nas,
Ali, to je davno bilo.

Mahale su naše puste,
Cvijetne bašte pogažene,
Neima pjesme ni meraka,
Niti, ašik, djevojaka.

Svoje srce, pep'o sivi,
Darovaću svojoj Drini,
Poklоniću valovima,
Nek u njima vječno živi.

Kud otplovi ljudska rijeka,
Ko će njojzi lijeka dati ?
U tuđu će crnu zemlju,
Uvirati, uvirati.

Dok gacamo po tuđini,
Koračamo mahalama,
Tvoja sjena svud nas prati:
„Halali nam, mati, mati !“

Na mejtašu sada živim,
Čekajući kuda dalje,
Ali zna se, put je jedan,
Nepovratu već sam predan.

Salavati, eno, uče,
To je pjesma našeg roda,
Iz čaršije sad me prate,
Sa halalom, brate, brate.

Š. Nožinović i M. Topčić

(NAPOMENA: Kod recitovanja, završni stih svake strofe još jednom se ponavlja nakon kratke stanke i to tiho, sjetno, melanholično što zvuči kao eho prethodno izgovorenog stiha.)

MOME BABI

Nikada te babom ne zvah,
Dok ne saznah, dok ne saznah.
Oči moje ti otvori,
Srce, duša, progovori.

Moj je babo sila bio.
Sve što imam on mi dade,
Sve što znadem on mi reče,
Što napisah od njeg teče.

Hrv'o si se sa životom,
Tumarao, posrtao,
Al' si uvijek čovjek bio,
Čovjek bio, i ostao.

Učio si nas dobroti,
Čestitosti i poštenju,
Na put si nas izvodio,
U nas pravdu usadio.

Čaršija te poštovala,
Na te prstom upirala.
Ne dočeka ONOG dana,
Ode iz nje bez halala.

Dušmani ti ne dadoše,
Starost mirnu da provedeš.
S' čaršijom te rastaviše,
Tihom smrti te kazniše !

Bješe kap u ONOJ rijeci,
Što poteče ONOG dana,
I presahnu u tuđini,
Da svjedoči o istini.

Čaršijom si ti hodio,
Kamen-temelj, njezin bio,
Knjigu OVU ti mi reče,
Fala, rahmet ti, Čovječe.

Gled'o sam te ONOG časa,
Kad te Allah sebi zvao,
Samo šapat na usnama,
Ti se nisi opirao.

A bilo je u tuđini.

Dok je kiša silna lila,
Suza mi iz oka kanu,
Tvoja duša je lebdila,
U čaršiju otplovila.

Iz tuđine, iz tuđine.

Ni sad ne znam šta si šapno,
ONOG trena, iz dubine.
Allah znade da si rek'o:
„Fala i halali, sine“.

M. Topčić

I ISTINU GOVORITE

Bješe strašno, B og da prosti,
Ostadoše samo kosti.
Al' rekoše, vrlo moudro:
"To je sticaj okolnosti."

Ne bijaše agresije,
Kakvo klanje, silovanje,
Lažu, lažu, izmišljaju.
Mi smo jagnjad, moj druškane.

Baš smo glupi, mili rode,
Dodija nam rodna gruda,
Digosmo se lutat' svijetom,
Sad nas ima, svuda, svuda.

Kuće nam postaše tijesne,
Ostavismo mi ognjišta.
„Komšije" se samo čude.
„Šta udari u te „ljude" ?"

Sada ne znam ko sam, šta sam,
Proćeranik, izbjeglica ?
Il' smo raseljena masa,
Il' hajvani ljudskog glasa ?

Pa nam kažu: „Šta bi s'vama ?“
„Kud odoste, zašto, more,
Što se kući ne vraćate ?
Al', bolje je da prodate.“

Slušam, gledam. Lažu brate.
Još sam, haman, u pameti.
Istina mi pred očima,
Još je gledam u noćima.

Moji sni su noćna mora,
Kažu, tako biti mora.
Zašto, brate, mene gone,
Sve od noći, one, one ?

Panika me teška fata,
Eto ih na kućna vrata.
Razbijaju, pale, ruše,
Dave, kolju, guše, guše.

Kupe, nose, otimaju,
Vuku, tuku, režu, žežu,
Bodljikavom žicom vežu.
U mrtvački čvor nas stežu.

Jeste ! Nije ! Istina je !

Sad se java u san stvara,
Smrt i život se miješaju.
Što me odmah ne ubiste,
Već da mrijem ostaviste.

Dok nišani šumu tvore,
Dok iz zemlje vire kosti,
Oni nama poturaju,
Neki - sticaj okolnosti.

Pa govore, svi su krivi.
Važno je da smo još živi.
Zašto živi ? Da bi krali,
Otimali i lagali.

Da bi opet ubijali,
Silovali i pljačkali.
Ili da bi, jednog dana,
Najzad, ljudi mi postali.

Kojeg dana ? Ne vidim ga.

Otvorite plačne oči,
Vi što znate šta je bilo,
I istinu govorite,
Da se ne bi ponovilo.

Jednog dana. Ponovilo.

M. Topčić

SNOVI SNOVA IBRINIH

Vozio si sine Drine,
Valovima niz divljine.
Život prođe, patnja, muka,
Kraj ti dođe, klonu ruka.

Osta slika tog čovjeka,
Na dumena razapeta,
Valovi ga razdiraše,
A stijene ga komadaše.

Ne dočeka Sudnjeg dana,
Smrt te spasi teških muka.
Živi su ti zavidili,
S tobom bi se zamijenili.

Kad dođoše, kad dođoše!
Strah se vuče avlijama,
Ljude guta pusta jama,
Lanci stežu, kame režu.

Majke djecu sakrivaju,
U dimije, u sehare.
Na grudi ih privijaju,
Suzama ih umivaju.

Sad sinije ne klepeću,
Bešike su prazne, puste,
Tkalje ćilime ne tkaju,
Dunjalukom tumaraju.

Osta' Drina, mutna, plačna,
Njena pjesma svijetom hodi,
U sebi je nose ljudi,
Koračajući, tužni, hudi.

U venama krvi neima,
Drinska voda njima kola.
Ljudi čame po tuđini,
Krik se čuje sve do bola.

Otišlo je sve u snove,
Pretvoreno u sjećanje.
Ne daj, brate, zaboravu,
Da nadjača snenu javu.

Rađajte se ptići mladi,
Ne gledajte tuđe rijeke,
Drina zove, Drina čeka,
To je, brate, naša rijeka!

M. Topčić

Ovu knjigu čuvajte u sehari.

Trebaće nam i kad nas ne bude bilo.